

"Çağımızın en önemli ve yetenekli yazarlarından birinin
ruh dünyasına açılan muhteşem bir pencere."

ITALO CALVINO

PRIMO LEVI

TÜRKÇEDE İLK KEZ

PERİYODİK TABLO

Hayatta Kalma Öyküleri

Çeviren: FEZA ÖZEMRE

Primo Levi

Primo Levi 31 Temmuz 1919'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak Torino'da dünyaya geldi. Torino Üniversitesi'nde kimya eğitimi aldı. 1943 Eylülü'nde İtalya'nın Almanlarca işgali üzerine Ekim'de "Giustizia e Libertà" isimli partizan gruba katıldı ve çok geçmeden faşist militanlarca yakalanarak tutuklandı. Fossoli'deki toplama kampına gönderilen Levi, kampın Almanların eline geçmesinin ardından Auschwitz'e nakledildi. Kimya ve Almanca bilgisi sayesinde Buna Werke tesisindeki kimya işlerinde çalıştırıldı ve Kızıl Ordu kampı özgürlüğüne kavuşturana dek 11 ay boyunca hayatta kalmayı başardı. Kampa nakledilen 650 İtalyan Yahudisi arasında sağ kurtulan 20 kişiden biri oldu ve tanıklık ettiği tarihi trajedi onu yazmaya yöneltti. Levi'nin yazını yazarın hayatındaki temel elementleri ustalıkla birleştirerek okuyucuya eşsiz bir edebi perspektif sunmasına dayanır. Bir yanda kimyacı kişiliği konu seçimleri, kahramanlarının eylemleri ve analitik anlatımında ortaya çıkarken, öte yandan Auschwitz'deki tecrübeleri yazınındaki anlama dair arayış ve merakın belirleyicisidir. Yazarın Türkçeye çevrilen eserleri, *Bunlar da mı insan?* (1947), 1997'de sinemaya uyarlanan *Ateşkes* (1961), *Şimdi Değilse Ne Zaman?* (1982) ve *Boğulanlar ve Kurtulanlar*'dır (1986). Primo Levi, 11 Nisan 1987'de hayata veda etti.

Feza Özemre

1958'de Paris'te doğdu. İtalyan Lisesi'nin ardından Boğaziçi Üniversitesi Kimya Bölümünü bitirdi. Uzun yıllar dış ticaret ve sağlık sektörlerinde çalıştı. Bu esnada çeşitli firmalar ve *Cumhuriyet Gazetesi Bilim Teknik Eki* için çeviriler yaptı. Son yıllarda İtalyan yazarların bazı kitaplarını çeviren Feza Özemre İstanbul'da yaşamaktadır.

Kırmızı Kedi Yayınevi: 303
Çağdaş Dünya Edebiyatı: 33

Özgün adı: *Il sistema periodico*

Periyodik Tablo
Hayatta Kalma Öyküleri
Primo Levi
Çeviren: Feza Özemre

© 1975 e 1994 Giulio Einaudi editore s.p.a., Torino
© Kırmızı Kedi Yayınevi, 2011

Yayın Yönetmeni: İlknur Özdemir

Editör: Selçuk Uygur
Son Okuma: Mert Tanaydın
Kapak Görseli: © 123rf
Kapak Tasarımı ve Grafik: Yeşim Ercan Aydın

Questo libro è stato tradotto grazie ad un contributo per la traduzione assegnato dal Ministero degli Affari Esteri Italiano.

Bu kitap, İtalya Dışişleri Bakanlığı tarafından tahsis edilen tercüme katkısı sayesinde basılmıştır.

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, elektronik veya mekanik yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Birinci Basım: Nisan 2014, İstanbul
ISBN: 978-605-4927-19-7
Kırmızı Kedi Sertifika No: 13252

Baskı: Pasifik Ofset Ltd. Şti.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere/İSTANBUL
Tel: 0212 412 17 77 Sertifika No: 12027

Kırmızı Kedi Yayınevi
kirmizikedi@kirmizikedikitap.com / www.kirmizikedikitap.com
www.facebook.com/kirmizikedikitap
Ömer Avni M. Emektar S. No: 18 Gümüşsuyu 34427 İSTANBUL
T: 0212 244 89 82 F: 0212 244 09 48

Primo Levi

PERİYODİK TABLO

Hayatta Kalma Öyküleri

Çeviren: Feza Özemre

Periyodik Tablo

Ibergekumene tsorez iz gut tsu dertseyn.
(Geçmiş dertleri anlatabilmek güzeldir.)

İçindekiler

Argon.....	9
Hidrojen.....	27
Çinko.....	34
Demir	42
Potasyum.....	54
Nikel.....	65
Kurşun	82
Cıva	96
Fosfor	107
Altın.....	124
Seryum.....	136
Krom	144
Kükürt.....	156
Titanyum	160
Arsenik.....	163
Azot.....	168
Kalay	177
Uranyum	184
Gümüş	192
Vanadyum.....	202
Karbon	215

Argon

Soluduğumuz havada, Yunancadan türetilmiş, “Yeni”, “Gizli”, “Yabancı”, “Eylemsiz” gibi merak uyandıran isimler taşıyan gazlar bulunur. Bu gazlara, asal gazlar deriz. Nitekim bu gazlar öylesine eylemsiz ve öylesine kendilerine özgü niteliklere sahiptirler ki hiçbir kimyasal tepkimeye girmez, başka hiçbir elementle birleşmezler. Bu sebepten yüzyıllar boyunca fark edilmişlerdir. Nihayet 1962’ye gelindiğinde iyi niyetli bir kimyacı, uzun ve zahmetli çabaları sonunda Ksenon’u (Yabancı), doyumsuz ve enerjik Flor’la birleştirmeyi başardı. Olay bilim dünyasınca öylesine sıradışı addedildi ki bu beyefendi Nobel Ödülü’nün sahibi oldu. Söz konusu gazlara Soy Gazlar adı verildiğini de belirtelim. Ama bu noktada, tüm soy gazların eylemsiz ya da tüm eylemsizlerin soy gaz olup olmadığı elbette tartışmaya açıktır. Mezkûr gazların bir diğer adı da ender gazlar, ender gazlardan biri de namı-ı diğer Eylemsiz, yani Argon’dur. Havada yüzde 1 civarında, yani yokluğu halinde gezegenimizde yaşamdan iz kalmayacak karbondioksitten bile yirmi ya da otuz kat fazla bulunur.

Atalarımın ilgili sınırlı bilgim, onların bu gazlarla benzerliklerine işaret ediyor. Gerçi hiçbiri maddi konularda eylemsiz sayılmazlardı. Kaldı ki böyle bir lüksleri de yoktu. Aksine, “çalışmaya ekmek yok” diye özetlenebilecek bir ahlak anlayışı nedeniyle yaşamlarını sürdürebilmek adına fazlasıyla eylemli kişilerdi. Hatta olmak zorundaydılar diyebiliriz. Öte yandan kendi özellikleri çerçevesinde oldukça eylemsizdiler. Spekülasyonlara,

varsayıma dayalı sohbetlere, zarif, karmaşık ve gereksiz tartışmalara meyilliydiler. Kendilerine atfedilen (ki bunların oldukça çeşitli olduğunu söyleyebiliriz) olaylarda dikkati çeken ortak noktalar istikrarlı bir duruş, ağırbaşlı bir çekimserlik ve yaşam nehrinin kıyısındaki gönüllü (ya da boyun eğilen) bir sınırlandırılmaydı. Soylu, eylemsiz ve nadir: Atalarımın hikâyeleri, İtalya'nın ya da Avrupa'nın öteki gözde Yahudi toplumlarına göre son derece yoksul sayılır. Bedarida-Bédarridas, Momigliano-Montmélian, Segre (Ebro'nun, Kuzeydoğu İspanya'da Lérida'ya dökülen bir kolu), Foà-Foix, Cavaglioni-Cavaillon, Miglau-Millau ve Montpellier ile Nîmes arasında, Rodano ağzı yakınlarındaki Lunel kasabasının İbranice tercümesi olan *Jaréakh'*ten (ay) türeyen Piemonteli Yahudi soyadı Jareach gibi bazı bölgesel değişimlere uğramış aile isimlerinden de anlaşılacağı üzere, galiba 1500'lere doğru İspanya'dan yola çıkarak Provans üzerinden Piemonte'ye gelmişler.

Torino'da dışlanan ve reddedilen bu şahıslar, Orta Piemonte'nin çeşitli tarım bölgelerine yerleşip buralara ipek yapım teknolojisini getirmiş, lakin en parlak dönemlerinde bile son derece küçük bir topluluk olmaktan da öteye gitmemişlerdir. Ne çok sevilen ne de nefret edilen bir topluluklarmış. Büyük baskı ya da kısımlara maruz kaldıklarına dair kuşaktan kuşağa aktarılan öyküler de bulunmuyor. Ama her daim bir şüphe, belirsiz bir düşmanlık ve küçümseme duvarı onları toplumun geri kalanından ayırmış olmalı. Babamın, Bene Vagienna'da geçen çocukluğuna dair anlattıklarına bakarsak bu durum 1848 yılında Yahudilere tanınan özgürlük ve bunu takip eden şehre göç hakkının kazanıldığı yıllara kadar sürmüştür. Nitekim, babam küçükken okul arkadaşları ders çıkışında ceketlerinin uçlarını yumruklarına sıkıştırarak eşekkulağı taklidi yapar ve ona, "*Orije 'd crin, orije d'aso, a ji ebreo ai piaso*" yani, "Domuz kulağı, eşek kulağı, verin Yahudiler sever bunları," diye şarkı söyleyerek (iyi niyetle) selam verirlermiş. Kulağa yapılan göndermenin hiçbir temeli

olmasa bile, yaptıkları hareket, Yahudilerin sinagogda Tevrat okumak için çağırıldıklarında, dua cüppelerinin uçlarını birbirlerine göstermek suretiyle gerçekleştirdikleri kutsal selamlaşma ritüelinden alıntıdır. Bu cüppelerin püskülleri, ritüel tarafından ayrıntılı bir şekilde sayı, uzunluk ve biçim olarak tanımlanmıştır. Her detayın derin mistik ve dini bir anlamı bulunur. Ama tabii ki o veletler bu anlamlı hareketin kökeninden bihaberdiler. Burada dipnot olarak, dua cüppelerinin horgörülmesinin anti-semitizm kadar eski olduğunu belirtmeliyim: SS, sürgüne yollanan Yahudilerin cüppelerini toplayarak bunlardan don diktirmiş ve Lager'deki Yahudi esirlere dağıtmıştır.

Ama her zaman olduğu gibi bu reddediş de karşılıklıydı. Azınlık da tüm Hristiyanlıkla (*gôjim*, *nârelin*: “Yahudi olmayanlara verilen sıfat” ve “sünnetsizler”) arasına son derece simetrik bir engel koymuş, son derece taşralı, barışçıl, pastoral bir şiirsellikle seçilmiş toplumlarının destansı ve dini bir minyatürünü oluşturmuştu. Amcalarımıza (*barba*) ve teyzelerimize (*magna*) yani bilge aile reisleriyle evlerin, kendini ailesine adanmış kraliçelerine ilişkin toplumsal mizahımız, işte bu temel kargaşadan beslenmekteydi. Ve bu topluluk kendisini gururla “İsrail’in çocukları” olarak tanımlıyordu.

Şu “amca” terimiyle ilgili olarak, bu sözcüğün son derece geniş bir anlama sahip olduğu hususunda bir açıklama yapmamda yarar var. Bizler, kaçınıcı kuşaktan olursa olsun, her yaşlı akrabaya “amca” diye hitap ederiz. Geriye bakıldığında topluluğun tüm yaşlı nüfusu zaten akrabamız olduğundan, amcalarımızın sayısının ciddi boyutta olduğu tahmin edilebilir. Belli bir yaşa gelen amcalar söz konusu olduğundaysa (ki bu son derece sık rastlanan bir durumdur; ne de olsa Nuh’tan bu yana oldukça uzun bir geçmişe sahip insanlarız) *barba* ya da *magna* sıfatı yavaşça ismin içinde erimeye başlar ve İbranice ile Piemonte lehçesi arasında sürpriz fonetik benzerlikler doğurur. Yaratıcı küçültme sıfatlarının da zaman içinde eklenmesiyle olaylar, anılar ve bu

adı taşıyanların söylemleriyle özdeşleşen, değişmeden nesilden nesile nakledilen garip sesli karmaşık lakaplar ortaya çıkar. İşte Barbaiddô (Elia amca), Barbaschín (İzak amca), Magnaiéta (Maria teyze), Barbamôisín (Musa amca; piposunu rahat tüttürebilmek için mahallenin şarlatanına alt ön dişlerini oyduğu rivayet olur), Barbasmelín (Samuele amca), Magnavigàia (Abigaille teyze; Carmagnola'dan yola çıkıp beyaz bir katırın sırtında donmuş Po Nehri'ni aşarak Saluzzo'ya gelin gelmiştir), Magnafôriña (Zefora teyze; İbranicede "kuş" anlamına gelen Tzippora'dan türemiştir: Harika bir isim) böyle doğmuştur. İngiltere'ye kumaş satın almaya giden ve dolayısıyla 'na vestimenta a quàder, yani ekosele bir giysiyle dolaşan Nônô Sacòb daha da eski bir döneme ait olmalı: Kardeşi Barbapartín (Bonapart amca; Napolyon'un bizlere tanıdığı özgürlükler nedeniyle kullanılan ve İbraniler arasında çok yaygın bir isimdir), amca olarak anılma ayrıcalığını yitirmiştir. Zira Tanrı ona öyle berbat bir eş vermiştir ki, adamcağız vaftiz olup Hristiyanlığa geçmiş ve rahip olarak Çin'e, o kadından olabildiğince uzağa kaçmıştır.

Nona Bimba çok güzel bir kadınmiş. Her daim devekuşu tüylerinden yapılma bir atkı taşıyan bu kadın, aynı zamanda baronesmiş. Kendisine *l'aviô prestaie 'd mañòd*, yani ödünç para verdikleri için Napolyon onu ve tüm ailesini baron yapmış.

Barbarônín uzun boylu, iri kıyım bir adammiş ve radikal fikirleri varmış. Torino'ya Fossano'dan kaçmış ve bir yığın işe girip çıkmış. Onu *Don Carlos*'ta oynaması için Carignano Tiyatrosu'na yazdırmışlar, o da ailesini açılışa davet etmiş. Natàn amca ile Allegra teyze gelmiş ve locaya oturmuş. Perde açıldığında, oğlunu bir Filistinli gibi tamamen silahlı görünce Allegra teyze avaz avaz, "*Rônin, co 't fai! Posa còl sàber!*" yani "Aronne neler oluyor? Çabuk o silahı indir!" diye bağırmaya başlamış.

Aklı kıt bir adam olan Barbamiclín'i Acqui'de pek sayar ve korurlarmış. Ne de olsa aklı kıt olanlar da Tanrı'nın çocuklarıdır;

bu yüzden kimse onlara kaçık dememeli. Fakat Barbamiclín'e, Piantabibbini¹ adını takmışlar. Nedeni de bir gün bir *rashàn*'ın (imansız) zavallıyla dalga geçerek ona hindilerin (*bibbini*) aslında toprakta yetiştiğini, şeftali gibi tohumdan çıktığını ve dallarda olgunlaştığını söylemesiymiş. Zaten hindinin, bu nüktedan, hoşgörölü ve düzenli aile dünyasında ilginç sayılabilecek önemli bir yeri vardır: Belki kendini beğenmiş, beceriksiz ve aşırı tepkisel olduğundan ya da belki de, daha basit bir açıklamayla, her yıl Paskalya zamanı, meşhur bir ritüelin bir parçası olarak etinden *quaiëtta 'd pitô* (hindi köftesi) yapıldığı içindir. Mesela, Pacifico amca da bir hindi beslemiş ve hindisine aşırı derecede bağlıymış. Önündeki evdeyse müzisyen Bay Lattes yaşarmış. Hindinin guruldamaları Bay Lattes'i rahatsız ettiğinden, adam Pacifico amcadan hindisini susturmasını rica etmiş. Amcanın cevabı ne olmuş dersiniz? "*Sarà fàitata la sôa cômmission. Sôra pita, c'a staga ciútô*" yani, "Emriniz yerine gelecek. Bayan hindi susunuz lütfen!"

Gabriele amca hahammış. Bu nedenle de "Barba Morénô", "Üstat Amcamız" olarak tanınmış. Neredeyse kör olan bu yaşlı adamcağız, bir gün kızgın güneş altında Verzuolo'dan Saluzzo'ya yürüken bir araba görmüş ve arabayı durdurarak binmek için izin istemiş. Arabaya bindikten sonra yolda şöförle sohbet ederken, bindiği arabanın bir Hıristiyanın naaşını mezarlığa taşıyan cenaze arabası olduğunu öğrenmez mi... Utanç verici bir durum, zira *Hezekiel* 44.25'te yazdığı gibi, bir ölüye dokunan ya da bir ölünün yattığı odaya giren bir din adamı, yedi gün süreyle kirlenmiş sayılır. Ayağa fırlayan Gabriele amca avaz avaz, "*I eu viagià côn 'na pegartà! Viturín fermé!*", yani, "Bir ölüyle yolculuk ettim. Durdurun arabayı!" diye bağırmış.

Gnôr Grassiadiô ve Gnôr Còlombô, söylentilere göre Moncalvo şehrindeki dar bir sokakta karşılıklı evlerde oturan iki hasımmış. Gnôr Grassiadiô zengin bir masonmuş ve Yahudi

1 Hindi ekici. (ç.n.)

olduğu için utanan bu adam, sarı saçları yerlere uzanan ve kendisini sürekli boynuzlayan bir *gôia* ile, yani bir Hristiyanla evlenmiş. Bu *gôia*, *gôia* olduğu için Magna Ausilia olarak çağırılmış. Bu da, çevresindekiler tarafından bir nebze olsun kabul gördüğünün işaretiymiş. Bir deniz kaptanının kızı olan kadın Gnôr Grassiadiô'ya, Fransız Guyanası'ndan getirilen ve binbir renkte tüyleri olan bir papağan hediye etmiş. Kuş Latince olarak "kendini tanı" demeyi bile biliyormuş. Fakat Gnôr Côlômbô, Mazzini taraftarı fakir bir adammış. Papağan geldiğinde hemen yoluk bir karga satın alarak kuşa konuşmayı öğretmiş. Papağan her "*Nosce te ipsum*" dediğinde, karga da "*Fate furb*", "amma da zekisin" diye cevap verirmiş.

Ama Davide amacanın *pegartası*, Gnôr Grassiadiô'nun *gôiası*, Nona Bimba'nın *manôdları* ve ileride sözünü edeceğimiz *havertalar* için burada bir açıklama yapmak şart oldu. *Havertà* birçok yöne çekilebilen, zengin anlamlı, gerek biçim gerekse anlam açısından bozulmuş bir kelimedir. *Havèr* yani Yoldaş sözcüğünün dışı halini tanımlar ve "hizmetçi" anlamında kullanılır. Ancak içinde, bizlerin damı altına sığınmak durumunda kalmış alt sınıfa ait ya da farklı gelenek ve inançtan kadınları aksesuar olarak tanımlayan düşünce yatar. *Havertà*, görgüden yoksun ve fazla temiz olmayan, ev sahiplerinin konuşma ve alışkanlıklarına karşı kötü niyetli bir merak sergileyen, dolayısıyla da insanları kendisinin bulunduğu ortamlarda özel bir jargon kullanmaya zorlayan biri olarak tanımlanabilir. *Havertà* sözcüğü de bu jargonun bir meyvesidir. Ne yazık ki bu jargon artık yitip gitmiş. Birkaç nesil geriye gittiğimizde, bu jargonun hâlâ ekseriyetle İbranice kökenli ama Piemonte lehçesinin izlerine haiz birkaç yüz kelime ve deyimden oluşan zengin bir hazneye sahip olduğunu görüyoruz. Biraz incelediğimizde, hem *gôjím*'in bulunduğu ortamlarda *gôjím*'den söz etmek amacı taşıyan, hem de onlar tarafından oluşturulan baskı ve sınırlama rejimine karşı anlaşılamayan küfürler ve lanetlerle cesurca cevap vermeyi

kolaylaştıran kurnaz bir dilin gizli ve maskeleyici işlevine tanık oluruz.

Bu dilin tarihsel açıdan fazla önem taşımama nedeni, kullanımının birkaç milyon kişiyle sınırlı kalmış olmasıdır. Ama her geçiş dönemi veya kapalı toplum dilinde olduğu gibi insani açıdan büyük önem taşır. Nitekim bu dil, bahisler dışında hiçbir zaman yazıya dökülmemiş kaba, kanaatkâr, özlü Piemonte lehçesi ile ataların ücra dilinden koparılmış ve buzulların yatağı gibi asırlar boyunca perdahlanmış, jeolojik, kutsal ve resmi İbranice arasındaki yapısal zıtlıklardan peydahlanan hayranlık verici bir mizahi güce sahiptir. Ama bu tezat bir başka tezatı; *Gôjím* arasında yayılmış, dini vecibeler ile sürgün yaşamının günlük sefaleti arasında asılı kalmış Diaspora İbrancesinin tezatını yansıtır. Bir de, insanoğlu bir sentor¹, bir et ve zihin çorbası, bir ilahi esin ve toz karmaşası olduğu için devreye çok daha genel bir tezat da girer. Dağılmasının ardından Yahudi toplumu bu çatışmayı uzun süre, son derece sancılı bir şekilde yaşamak zorunda kalmış ve bu süreçten bilgeliğinin yanı sıra, Tevrat'ında ve peygamberlerinde eksik olan mizahı kazanmıştır. Yalnızca Yidişi değil, bu topraklardaki mütevazı sınırlar içinde babalarımızın konuştuğu komik dili de etkisi altına alan bu dilden tümüyle yok olmadan önce ben de burada bahsetmek istedim. Bu alaycı ve müşfik dile kaba ve küfür dolu demek, bunu diyen kişinin yeterli bir araştırma yapmadığını gösterir. Aslında, Tanrı'yla yani *Nôssgnôr* (Tanrımız), *Adonai Eloénô* (Yüce Tanrımız), *Cadôss Barôkhú* (Sevgili Tanrımız) ile duyarlı ve gururlu bir güven ilişkisine sahip bir dildir.

Bu dilin hor görülen kökleri ortadadır: Bu dilde yalnızca “güneş”, “insan”, “gün”, “şehir” gibi faydasız ifadeler değil, “gece”, “saklanmak”, “mangır”, “hapishane”, “düş”, “çalmak”, “burnunu sokmak” ve benzeri terimler de betimlenmiştir. Ayrıca, kimi zaman insanlar hakkında fikir belirtmek amacıyla, örneğin Hristiyan biri tarafından işletilen bir tezgâhın önünde, satın

1 Yunan mitolojisindeki yarı insan, yarı at görünümlü yaratıklar. (ç.n.)

aldıkları mallardan emin olmayan eşlerin yorum yaparken kullandığı bol miktarda küçümseyici sıfatı da içerir. Burada İbranice *tzarà* yani talihsizlikten türeyen *n saròd* sözcüğünü hatırlayabiliriz: Resmîyet kazandırmak için çoğul olarak kullanılmakla birlikte artık resmi anlamından kurtarılmış ve düşük kalitede bir mal ya da insanı tanımlamakta kullanılmaya başlanmıştır. Daha sevimli küçümseyici bir türevi *saròdín* ile evlilik simsarları tarafından, özellikle çirkin ve donanımsız kızlara yönelik kullanılan acımasız *saròd ve senssa mañòd* deyimlerini de mutlaka hatırlayalım. *Hasír* yani domuzdan türeyen *hasirúd* aşağı yukarı “süp-rüntü” anlamına gelir. Buradaki “u” sesi Fransızca kökenli olup İbranicede mevcut değildir. Öte yandan “ut” takısındaki “u” İtalyanca türevlidir ve soyut terimlere atıfta bulunur (*mélekh*’ten türeyen ve saltanat anlamındaki *malkhút* gibi). Ama bunda, asıl dildeki vurgulu küçümseyicilik bulunmaz. Bu tür ve benzeri kullanımlara diğer bir örnek, dükkânda patron ile çalışanların müşterilere karşı kullandığı dilde karşımıza çıkar. Geçtiğimiz yüzyılda, Piemonte’de kumaş ticareti tümüyle Yahudilerin elindeydi ve buradan, yaptıkları ticaret nedeniyle bir tür uzman olarak kendi işini kuranların kullandığı bir alt-dil oluştu. Aralarında Yahudi olmayanların da bulunduğu bu uzmanların dili bu alandaki pek çok ticarethaneye yayıldı ve İbranice kelimeler kullandığını öğrenince fena halde şaşırان pek çok kişi tarafından bugün de hâlâ kullanılmakta. Puantiye bir giysiyi tarif etmek için hâlâ *’na vesta a kiním* deyimini kullananlar mevcut. *Kiním*, Yahudi Paskalyası ritüeli çerçevesinde okunan, Mısır’ın on lanetinin üçüncüsü olan bitler anlamına geliyor.

Tabii bir de, çocukların önünde kesinlikle ağıza alınamayacağı gibi uygunsuz yerlerde kullanılmaması gereken, kelimeler de mevcut. Bu kelimelerin, İtalyanca ya da Piemonte lehçesindeki karşılıklarına göre anlaşılama gibi büyük bir avantajı olup, kullanan kişinin çenesini frenlemeden gönlünü hafifletmesinde büyük yarar sağlar.

Gelenekleri incelemeye hevesli kişiler için en ilginç olanlar muhakkak Katolik inancına atıfta bulunan sözcükler olacaktır. Bu durumda, aslen İbranice olan köken karşımıza daha da derinden çarpıtılmış olarak çıkar. Bu çarpıtmanın iki nedeni vardır: Öncelikle gizlilik son derece büyük önem taşır, zira söz konusu kelimelerin hedef kitle tarafından anlaşılması kutsala hakaret nedeniyle ciddi tehlikeler doğurabilir. İkincisi, aleni amaç, kelimenin sihirli-kutsal anlamını kasten, yadsıyarak yok etmek ve içeriğindeki doğaüstü her türlü erdemi silmektir. Aynı nedenle Şeytan, tüm dillerde adını anmadan, imalı ve üstü örtülü pek çok lakapla tanımlanabilmektedir. Katolik kilisesine, kökenini bir türlü keşfedemediğim *tônevà* adı verilirdi. Muhtemelen bu sözcüğün İbraniceden aldığı tek şey sesi! Sinagogsa, gururlu bir mütevazılıkla yalnızca *scòla* olarak adlandırılmaktaydı: Bilgi ve eğitim verilen yer, yani okul. Bu bağlamda, Yahudi din adamına da *rabbi* ya da *rabbénu* denmez, Morénô (Hocamız) ya da Haham (Bilge) diye hitap edilirdi. Nitekim *scòla*'da, Yahudi olmayanların nefret verici *Khaltrúm*'u tarafından zarar görmezsiniz. *Khaltrúm* veya *Khantrúm*, Katoliklerin ritüelini ve bağnazlığını simgeler. Tahammül edilmesi zordur zira çok tanrılı bir görüntü kargaşasıdır (Benden başka Tanrın olamaz; resimden ya da taştan putlar yapamaz ve onlara tapınamazsın, *Tekvin* 20.3), dolayısıyla da putperesttir. Nefret dolu bu terimin de kökeni belirsiz. İbranice kökenli olmadığı neredeyse kesin ama başka İtalyan Yahudisi topluluklarda *khalto* sıfatına rastlanmakta. "Bağnaz" anlamına gelen bu sözcük, özellikle görüntüye tapan Hıristiyanları tanımlamakta kullanılmış.

A-issà, Meryem Ana'ya verilen addır (kısaca "kadın" anlamına gelir¹). Tümüyle gizli ve başkaları tarafından şifresi çözülmemeyen diğer bir isim elbette İsa Peygamber'e atfedilen *Odò* sözcüğüdür. Bu ismi kullanırken başınızı eğip etrafa göz atmanız esastır. İsa Peygamber'den olabildiğince az konuşmak hayrınıza olur zira Deicida Kavmi efsanesi zihinlere kazınmıştır.

1 İtalyancada Hz. Meryem'in adı Madonna yani "kadınım" dır. (ç.n.)

Kutsal kitaplardan ve ritüellerden pek çok terim türemiş. Ne de olsa geçtiğimiz yüzyılda doğan Yahudiler az çok orijinal İbranice okuyabilmekteydi ve okuduklarının çoğunu da anlayabiliyorlardı. Ama jargon kullanırken keyfi olarak sesleri genişletir veya uzatırlardı. Yaymak anlamına gelen (Seni tanımayan insanlar ve Adını anmayan saltanatlar üzerine öfkeni yay) *Shafôkh* sözcüğünün kökünden kadim annelerimiz, yerel *fé sefôkh* yani *sefokhlamak* deyimini türetmişler: Bebeklerin kusma eylemini şefkatle tanımlayan bir deyim. *Rúakh* sözcüğünün çoğulu *rukhd* ise Eski Ahit'in ilk kitabının, karanlık ve hayranlık uyandırıcı ikinci dizesinde rastladığımız üzere "esinti" anlamını taşır (Tanrı'nın rüzgârı, suların yüzeyinde esiyordu). Bundan da *tiré 'n ruàkh*, yani farklı fizyolojik anlamları olan "hava çıkarmak" deyimini türemiştir. Seçilmiş Kavim'in Yaradan'ıyla olan laubaliliğine güzel bir örnek. Pratik kullanıma örnek vermek gerekirse, Po Caddesi'ndeki Fiorio Café'de Davide amca ile oturan Regina teyzenin sözleri hatıralardadır: "*Davidín, bat la cana, c'as sentô nèn le rôkhòd!*": "Davut bastonu tika da yellendiğini duymasınlar!" Son derece şefkatli bir karı koca samimiyetine bariz bir gönderme. Bastona (*la cana*) gelirsek, o dönemlerde, günümüzde trende birinci sınıfta yolculuk yapmak gibi bir toplumsal statü simgesiydi. Örneğin babamda iki tane olduğunu hatırlıyorum. Bambu olanı günlük kullanım için, sapı gümüş kakmalı hintkamışı baston ise yalnızca pazar günleri için ayrılmıştı. İkincisinin kullanım amacı destek almak değil, (babamın ihtiyacı da yoktu), neşeyle havada sallanarak musallat olan köpekleri kovalamaktı. Kişiyi sıradan insanlardan farklı kılan bir asa gibiydi.

Berakhà, dindar bir Yahudinin günde yüzlerce kere tekrarlaması beklenen kutsama duasıdır. Bu sözcük içten bir neşeyle tekrarlanmalıdır zira her tekrarında hediyelerinden dolayı övülen ve şükredilen Ebedi'yle bin yıllık diyalog bu şekilde sürdürülmektedir. Nonô Leônín dedemin dedesiydi ve Casale

Monferrato'da yaşırdı. Son derece sakardı. Evinin önündeki patika bozuk ve engebeliydi; zavallı adamcağız için bu yolda yürümek son derece sıkıntılı olurdu. Bir sabah evden çıkmış ve yolun döşendiğini görünce yüreğinin derinliklerinden taştan bir duygu seli içinde, “*N abrahà a côi gôjîm c’a l’an fâit i lèsi!*” diye haykırmış (Yolu döşeyen imansızlara bir kutsama). Lanet okumak gerektiğinde karşımıza ilginç bir *medà meschônà* ilişkisi çıkıyor. Kelime anlamı “garip ölüm” demek olsa da, Piemonte lehçesindeki *assidènt* yani İtalyanca’daki “umarım ölür” gibi kullanılmış. Aynı Nonô Leônín’in bu deyimle ilgili anlaşılmaz laneti hâlâ hatırlanır. “*C’ai takèissa ‘na medà meshônà fâita a para-qua*”, yani, “Umarım şemsiye gibi bir kaza yapar.”

Barbaricô’yu asla unutamam. Ne de olsa zaman ve mekân açısından bana çok da uzak değildi (yalnızca bir kuşak). Tam anlamıyla aşırı uçlarda bir amcaydı. Kendisiyle ilgili, şu zamana kadar andığım efsanevi kişiliklerinkinden farklı olarak bir resim halinde donup kalmamış, son derece kişisel, dolayısıyla da elle tutulabilir ve detaylı bir anıya sahibim. Bu sayfaları başlatan soy gazlar Barbaricô için biçilmiş kaftandır.

Tıp okumuş ve iyi bir doktor olarak mezun olmuştu. Ama gelin görün ki dünyadan hoşlanmıyordu. Evet, insanlardan, özellikle de kadınlardan, çayırlardan, gökyüzünden hoşlanıyordu hoşlanmasına ama zahmet, kariyer mücadelesi, nafaka uğraşı, tekerleklerin gürültüsü, sorumluluklar, programlar ve gecikmelerden, kısacası 1890 yılı Casale Monferrano kasabasının gürültülü yaşamından hiç mi hiç hazzetmiyordu. Kaçmak isterdi fakat onu bile yapamayacak kadar tembeldi. Arkadaşları ile onu seven ve tüm hoşgörüsüyle tahammül eden bir kadın, bir transatlantikte doktorluk pozisyonuna başvurması hususunda ısrar ettiler. Sınavı kazandı, Cenova ile New York arasında bir sefer yaptı ve hemen istifasını verdi. Çünkü Amerika’da *a j’era trop bôrdél*, yani çok fazla gürültü vardı.

Bu olayın ardından Torino'da bir oda kiraladı. Kendisini evliliğe ikna etmeye çalışan bir sürü kadınla beraber oldu ama gerek evlilik, gerek döşeli bir stüdyo hayatı, gerekse de mesleğinin gerektirdiği istikrarı fazla yorucu buluyordu. 1930'lara doğru kapana kısılmış, ürkütücü derecede miyop, pasaklı, çekingen bir ihtiyar olmuştu. Zaman zaman ürkekçe kurtulmaya çabalandığı kenar mahalleli iri kıyım bir kadınla yaşıyordu. Kadına 'na sôtià, 'na hamortà, 'na gran beemà (deli, eşek, koca sığır) gibi adlar takardı. Ama sesinde huysuzluk değil de aksine, açıklanamayan bir şefkat sezilirdi. Üstelik bu gôità onu a vôría fiña fêlô samdé yani vaftiz ettirmek (kelimenin tam anlamıyla mahvetmek) istemekteydi. Bu ise kendisinin, dini nedenlerden dolayı değil de insiyatif yoksunluğu ve boşvermişlikten dolayı asla istemediği bir şeydi.

Barbaricô'nun, kadın arkadaşına zalimce bir ironiyle *Magna Môrfina* adını takan yaklaşık on iki tane kız ve erkek kardeşi bulunmaktaydı. Ironiyle diyorum zira zavallı kadın, gôità olmakla birlikte ancak son derece kısıtlı bir alanda *magna* olabilirdi. Dolayısıyla da burada kullanılan *magna* lakabı aslında kadının aile tarafından dışlanmış ve reddedilmiş bir *magna*-değil olduğunu vurgular. Bunun nedeni, kadının Barbaricô'un reçetelerini kötüye kullanmasıyla ilgili, muhtemelen asılsız, merhametsiz bir söylentiydi.

İkili, Borgo Vanchiglia'da, kirli ve karmakarışık bir tavan arasında yaşıyordu. Amcam, insani bilgeliliğe sahip ve mükemmel bir teşhis yeteneği olan çok iyi bir doktordu ama zamanını bütün gün koltukta yayılıp eski gazeteleri ve kitapları okumakla geçirirdi. Miyobu, okuduğu kitabı şişe dibi gibi kalın camlı gözlüklerine üç parmak mesafede tutmasını zorunlu kılmakla birlikte son derece dikkatli, hafızası güçlü, seçici ve yorulmaz bir okuyucuydu. Yalnızca bir müşterisi kendisini aradığında yerinden kalkardı, ki bu da pek sık olurdu zira çoğu zaman hastalarından ücret almazdı. Hastaları genellikle kendisine yarım

düzine yumurta, salatalık ya da eski bir çift ayakkabı gibi mallarla ödeme yapan fakir kenar mahallelilerdi. Tramvay için parası olmadığından müşterilerine yürüyerek giderdi. Yolda, miyopluk bulutunun ardından bir genç kız gördüğünde, yanına giderek burnunun dibine kadar sokulur ve karşısındakini şaşırtarak onu detaylı bir şekilde muayene ederdi. Hemen hemen hiçbir şey yemez ve pek bir şeye ihtiyacı da olmazdı. Doksan yıldan fazla yaşadı, haysiyetli ve yumuşak bir şekilde öldü.

Barbaricô gibi, hepsi de Fina adındaki dört kız kardeşten biri olan Nona Fina da dünyadan elini eteğini çekmiş biriydi. Bu tek isimliliğin nedeni, kızların peş peşe Delfina adlı aynı süttannenin kollarına teslim edilmiş olmalarıydı. Kadın bütün *ba-ilotti*'lerini aynı adla çağırıyordu. Nona Fina, Carmagnola'da bir evin giriş katında oturur ve fevkalade tığ işleri yapardı. Yetmiş sekiz yaşında hafif bir kriz, yani günümüzde gizemli bir nedenle artık kullanılmayan ama o dönem bayanlarının deyimiyle bir *caôdaña* geçirdi ve ölümüne kadar neredeyse yirmi yıl boyunca odasından dışarı adım atmadı. Cumartesi günleri, sardunya dolu balkonundan kırılgan ve kansız halde *scôla*'dan çıkanlara el sallardı. Hakkında söylenenler doğruysa gençliğinde pek farklı bir yaşamı olmuş: Kocasını eve Moncalvo hahamını davet ettiğinde farkına varmadan adama '*na côtlëtta 'd hasír*, yani domuz pırzolası ikram ettiği rivayet edilir. Zira evde başka yiyecek yokmuş. Barba lakabını almadan önce '*l fieul 'd Môisé 'd Celín*¹ olarak tanınan, artık olgunluk çağına ulaşmış ve askeriyeye tedarikçilik nedeniyle çok zenginleşmiş erkek kardeşi Barbarafлін (Raffaella) güzeller güzeli Dolce Valabrega di Gæssino'ya âşık olmuş. Aşkını ifade etmeye cesaret edemediği için de postaya veremediği aşk mektupları kaleme alır ve kendi kendisine tutkulu yanıtlar yazarmış.

Eski amcalardan Marchín'in de mutsuz bir hikâyesi var. O da Susanna (İbranicede "zambak" anlamına gelir) adında, yüzyıllık

1 Musa ve Celin'in oğlu. (ç.n.)

bir kaz salamı tarifine sahip, girişken ve dindar bir kadına âşık olmuş. Bu salamlar kuşun boynundan yapılmış. *Lassòn Acòdesh* yani “kutsal dil”den (şu anda ilgi alanımız olan jargonda) “boyun” için tam üç farklı sinonim günümüze ulaşmış durumda. İlki *mahané*, nötr bir sözcük olup teknik ve jenerik kullanıma sahiptir. İkincisi, *savàr*, *a rôta 'd savàr*, boyun boyunca gibi metaforlarda kullanılırken üçüncüsü, *khanèc*, boynu yaşam süreci olarak tanımlayan, yasaklı, doğrudan ya da dolaylı şekilde kullanılabilen derin anlamlı bir sözcüktür ve *c'at resta ant 'l khanèc*, yani “umarım boğazında kalır” gibi bela okumalarda kullanılabilir. *Khanichésse*, “kendini asmak” anlamına gelir. Marchín, gerek dükkânında, gerekse gizemli mutfak atölyesinde Susanna’nın yardımcısıymış. Kadının rafları salamlar, kutsal eşyalar, muskalar ve dua kitaplarıyla doluymuş. Susanna adamın aşkını reddedince Marchín salam tarifini bir *gòr*’ye satarak kadından acımasızca intikam almış. Üsteli bu *gòr*’nin tarifi değerini bilmeyen biri olduğu düşünülürse intikamın daha da anlamlı olduğunu anlarsınız. Öyle ki Susanna öldükten sonra (epeyce eski bir tarih söz konusu burada), pazarda adına ve geleneklere yakışır bir kaz salamı bulmak mümkün olmamış. Bu düşüncesizce davranışı nedeniyle de Marchín amca, amca olarak anılma hakkını kaybetti.

Anne tarafından ninemin amcası olan Chierili Barbabramín, amca lakabının her zerresine kadar fosilleşmiş, kalın bir efsane ve inanılmazlık örtüsüyle sarılı, uğursuzcasına eylemsiz ve çok uzak biriydi. Henüz gençken bile çok zengin olan bu adam Chieri’den Astigiano’ya kadar bölge soylularından sayısız çiftlik satın almış. Kendilerine kalacak mirasının büyüklüğünü hesap eden akrabaları tüm varlıklarını ziyafetler, balolar ve Paris yolculuklarında harcarlarmış. Annesi Milca teyze (“Regina”) hastalanmış ve kocasıyla epey bir mücadele verdikten sonra, o zamana kadar düşüncesine bile tahammül edemediği bir şeyi yapmayı kabul etmiş ve nihayet evine bir *havertà*, yani bir hizmetçi almaya karar vermiş. Barbabramín, muhtemelen o güne

kadar alıştığı azizelerden farklı bir kadınla ilk kez bu kadar yakın olduğu için, bu kadına fena halde tutulmuş.

Adı bilinmiyor ama bazı anekdotlar hatırdta kalmış durumda. Örneğin güzel, alımlı ve muhteşem *khalavi*d'lara sahip olduğu (meme: Bu terim klasik İbranicede tanınmayan bir terim olsa da, *khalav*, "süt" anlamına gelir). Bir *gôia* olduğundan doğal olarak fütursuz ve okuması yazması olmayan biriymiş. Ama yemek pişirmede müthiş becerikliymiş. Kendisi köylü, 'na *pônaltà*, olduğundan evde yalınayak dolanırmış. İşte amca da kızın bu niteliklerine âşık olmuş: ayak bileklerine, kullandığı kelimelerdeki özgürlüğe ve pişirdiği yemeklere. Kıza bir şey söylemeden anne ve babasına evlenmek niyetinde olduğunu ilan etmiş. Tabii ki ebeveynleri çıldırmışlar ve amca yataklara düşmüş. Ve tam tamına yirmi iki yıl yataktan çıkmamış.

Bu süre zarfında Barbabramín'in neler yaptığına dair farklı söylentiler var. Muhtemelen çoğunda uyumuş ve iskambil oynamış olmalı. Emin olunan tek şey zaman içinde varını yoğunu yitirip iflas ettiği. Çünkü hazine senetlerinin "kuponlarını kesmemiş", imalathanelerinin yönetimini bir *mamsér*'e ("piç") bırakmış ve o da bunları kendi adamı olan birine birkaç kuruşa satıvermiş. Milca teyzenin aktardıklarına göre amcanın tüm akraba takımını iflasa sürüklemesi de bu nedenle olmuş. Aile günümüzde bile bu durumdan halen şikayet etmekte.

Barbabramín amcanın okula gittiği ve eğitimli biri olduğu, hatta bilgin ve adil olduğu söylenir. Üstelik yatağından, Chieri'nin önde gelen şahsiyetlerini kabul ettiği ve anlaşmazlıklara çözüm bulduğu anlatılıyor. Ayrıca söz konusu *havertà*'ya bu yatağın yolunun kapalı olmadığı ve en azından ilk yıllarda amcanın pek çok kere geceleri bilardo oynamak için alt kattaki kafeye indiği de söylenmekte. Ama neredeyse çeyrek yüzyıl süreyle yatakta kalmış ve Milca teyze ile Salomon amcanın vefatının ardından *havertà*'yla evlenmiş. Fakat yine de yataktan çıkamamış çünkü bacakları o kadar zayıf düşmüş ki bedenini

taşıyamaz hale gelmişler. 1883 yılında fakir ama şöhretli bir ihtiyar olarak huzur içinde ölmüş.

Kaz salamları satıcısı Susanna, Nona Mâglia'nın, yani baba tarafından ninemin kuzeniydi. Kendisi, 1870'lerde stüdyoda verdiği pozlarda kırış kırış, tipik bir örgü örme meraklısı ve ufacık bir figür olarak karşımıza çıksa da ben onu uzak çocukluk anılarımda muhteşem biçimde sağır, buruş buruş, fevri ve umarsız biri olarak hatırlıyorum. Bugün bile hâlâ dolapların en yüksek raflarından ona ait eşyalar çıkar: ipek şallar, dört nesildir güveler tarafından yenilmiş manşetler, adının baş harfleri kazınmış ağır gümüş çatal bıçaklar. Sanki elli yıl geçmesine rağmen ruhu hâlâ evimizi ziyaret eder gibi.

Gençlik yıllarında *Strassacœur*, yani "kalp kıran" olarak anılmış. Çok erken yaşta dul kalmış ve söylentiye göre dedem sadakatsizliğinden dolayı intihar etmiş. Cesaretle üç çocuk yetiştirmiş ve hepsini de okutmuş. Ama yaşı ilerledikinde, sessiz ve suratsız yaşlı bir Hıristiyan doktorla evlenmeyi kabul etmiş. O günden sonra da cimri ve garip biri olmuş. Halbuki tüm güzel ve çok sevilen kadınlar gibi o da gençken son derece bonkörmüş. Yıllar geçtikçe aile bağları gitgide körelmiş (ki muhtemelen hiçbir zaman derin olmamıştı). Doktorla birlikte Po Caddesi'nde, kışları tek bir Franklin sobasıyla ısınan, karanlık ve kör bir delikte otururlarmış. Belki bir gün bulamaz diye hiçbir şeyi atmaz, peynir kabuklarını, çikolata ambalajlarını saklar ve günün birinde zenci bir çocuğa özgürlük kazandırır diye misyonerlere yollamak için yaldızlı topaklar yapardı. Belki de nihai seçiminde hata yapmaktan korktuğu için, hem Pio V Caddesi'ndeki *Scòla*'ya hem de Sant'Ottavio Kilisesi'ne giderdi. Üstelik gizli gizli günah çıkardığı hakkında söylentiler de vardı. 1928 yılında seksenli yaşlarında öldüğünde, Madam Scilimberg isimli bir cadalozun yönettiği, kapkara giyimli, kendisi gibi içlerine şeytan girmiş komşu kadınlardan oluşan katoik bir koro kendisine eşlik etmekteydi. İdrar yollarındaki tıkanmanın neden

olduğu sıkıntılara rağmen ninem son nefesini verene kadar, olur da şiltenin altına sakladığı *maftèkh*'i (anahtar) bulur, *mañòd* ve *hafassím*'ini (sonradan tümünün de sahte olduğu anlaşılan mücevherleri) çalar korkusuyla gözlerini Madam Scflimberg'in üzerinden ayırmadı.

Öldüğünde oğulları ile gelinleri tiksinti ve telaş içinde, yaşadığı yeri işgal etmiş virane ev eşyası dağını haftalar boyunca ayıklamaya çalıştılar. Màlia nine ayırım yapmaksızın zarif eşyaları da, iç bulandırıcı ıvır zıvırı da toplamıştı. İçlerinden böcek orduları çıkan ceviz dolaplardan hiç kullanılmamış ya da elek gibi incelenen kadar kullanılmış top top keten çarşaflara, çift taraflı şal desenli örtü ve perdelerden ellendiği an toza dönüşen doldurulmuş sinekkuşu koleksiyonuna ve mahzendeki, içindeki değerli şarapların sirkeleştigi yüzlerce şişeye kadar evden tam bir çöplük çıktı. Ayrıca Doktor'a ait dokuz adet hiç kullanılmamış naftalinli palto vardı. Kocasının kullanmasına izin verdiği silme yamalı, yakası yağdan parlamış tek paltonun cebinde ise masonik bir iğne bulundu.

Babamın onu bir evladın sahip olacağı türden bir merhamet örtüsü altında o tuhaf mizah anlayışıyla betimlemesi ve *Maman* (hatta üçüncü şahıs kullanırdı) diye çağırması dışında kendisiyle ilgili hiçbir şey hatırlamıyorum. Babam her pazar sabahı beni yürüyerek Màlia nineyi ziyarete götürürdü. Yavaş yavaş Po Caddesi'ni kat ederken, her bir kediyi okşamak, yer mantarlarını koklamak ve tüm ikinci el kitapları karıştırmak için dururduk. Babam bir *Ingegné*'ydi ve cepleri her daim kitap dolu olurdu. Kendisine çıkarılan hesabı daima logaritmik olarak sağlamayı ihmal etmediği için tüm salamcılar tarafından tanınırdı. Salamı büyük bir rahatlıkla satın aldığı söylenemez. Dindarlıktan ziyade batıl inançlarından dolayı, *Kasherút* kurallarını çiğneme konusunda titizlense de, salamı o denli severdi ki, vitrinlerin davetkârlığı karşısında her defasında sonunda pes ederdi. İçini çekip alçak sesle küfreder ve kendisini yargılamamdan

korkar ya da suç ortağı olmamı umut edercesine göz ucuyla bana bakardı.

Po Caddesi'ndeki evin loş girişine ulaştığımızda babam zili çalar ve kapıyı açmaya gelen ninemin kulağına bağırdı: “A l'è 'l prim 'd la scòla!”, “Sınıfın birincisi!” Ninem bariz bir gönülsüzlükle bizi içeri alır ve bir dizi yaşanmayan tozlu odanın önünden geçirirdi. Bunlardan biri Doktor'un tekinsiz aletlerle dolu yarı terkedilmiş çalışma odasıydı. Doktor neredeyse hiç ortalarda olmazdı ve babamın anneme, peltek peltek konuşan çocukları ona götürdüklerinde dillerinin altını kestiğini söylediğini duyduğumdan beri ben de onu görmek niyetinde değildim. Oturma odasına geldiğimizde ise ninem bir çekmecedan hiç değişmeyen çikolata kutusunu çıkarır ve bana bir tane ikram ederdi. Çikolata kurtlanmış olduğundan dehşet içinde cebime atardım.

Yazılarla ilgili not:

Kullanılan jargon hibrit olduğu için, kullanılan yazı da hibrit bir yazıdır. Ve okunuşu aşağıdaki gibi olmalıdır:

eu, oeu: Fransızcadaki peu gibi

ë : vurgusuz veya yarı sessiz

h: İngilizcedeki home sözcüğündeki gibi hafif

kh: Almandadaki flach gibi güçlü

ñ: burundan, fango'da olduğu gibi ve Piemonte dilindeki smaña gibi.

ô: İtalyancadaki u gibi

u: Fransızcadaki u gibi. Örneğin plume.

Diğer harfler aynı İtalyancadaki sesleriyle.

Hidrojen

Ocak ayıydı. Akşam yemeği yeni bitmişti ki Enrico beni çağırmak için uğradı; kardeşi dağa gitmiş ve laboratuvarın anahtarlarını kendisine bırakmıştı. Hızla giyindim ve sokağa fırladım..

Yürüyüşümüz esnasında kardeşinin aslında anahtarları ona teslim etmemiş olduğunu öğrendim. Bu durum bir öfemizm, ancak anlamaya hazır kişilerin kavrayabileceği türden bir oyun olarak yorumlanabilirdi: Kardeşi, alışılagentmişin dışında bir davranışla anahtarları saklamadığı gibi yanında da götürmemişti. Üstelik Enrico'ya yedeklere el sürmesinin yasak olduğunu hatırlatmayı unutmuş ve Enrico'nun dinlememesi halinde savurduğu olağan tehditleri de savurmamıştı. Sonuç: Aylar süren bekleyişten sonra nihayet anahtarlara kavuşmuştuk. Ve tabii ki ne Enrico ne de ben böyle bir fırsatı kaıramazdık.

O zamanlar henüz on altı yaşındaydık; Enrico'ya hayrandım. Çok hareketli biri değildi, okulda da fazla başarılı olduğu söylemezdi ama onu sınıftaki diğer çocuklardan ayıran bazı niteliklere sahipti; kimselerin yapmadığı şeyler yapıyordu. Dingin ama inatçı bir cesarete, kendi geleceğini öngörme ve bunu şekillendirme yeteneğine sahipti. Zaman zaman Platoncu, Darwinci, daha sonraları da Bergsoncu oldu, ama her zaman sonu gelmez tartışmalarımıza (küçümsemeden) sırtını dönerdi. Kaba değildi, sportif ve fiziksel kapasitesiyle övünmez ve asla yalan söylemezdi. Sınırlarını iyi bilirdi; asla onun (zaman zaman hepimizin birbirimize teselli aramak ya da moralimizi hafifletmek için söylediğimiz gibi) "Biliyor musun, aptalın biriyim!" dediğini duymazdınız.

O da hepimiz gibi düş kurardı, ama onun hayalleri romantik ya da kozmik değil; ağır, bilgece, olgun, gerçekçi, olasıydı. Benim yaşadığım, önce mutluluktan havalara uçup (spor ya da derslerdeki büyük bir başarı, yeni bir arkadaş ya da ilkel ve geçici bir aşk sonucu) hemen ardından kendimi yerlerde (her defasında ebedi ve nihai kabul ettiğim küçümseyici bir açıklama, kırık bir not ya da bir pişmanlık nedeniyle) bulmam gibi kıvrandırıcı gelgitlerden habersizdi. Hedefleri her zaman ulaşılabilirdi. Sınıfını geçeninin hayalini kurar, ilgi duymadığı derslere de sabırla çalışırdı. Bir mikroskop istedi ve sahip olmak için yarış bisikletini sattı. Sırıkla yüksek atlamada başarılı olmak istedi ve bir yıl boyunca her akşam, bunun yaygarasını yapmadan, bir yerini de kırmadan spor salonuna gidip çalıştı. Belirlediği hedefe, yani 3,50 metreye ulaştığı anda da bıraktı. Daha sonra, belli bir kadını isteyecek ve alacaktı. Sakin bir hayat için para isteyecek ve on yıl boyunca sıkıcı ve yavan bir işte çalıştıktan sonra bu isteğine de kavuşacaktı.

Hiç şüphemiz yoktu, kimyager olacaktık. Ama farklı beklentilerimiz ve umutlarımız vardı. Enrico'nun kimyadan beklentileri mantık çerçevesindeydi; kimya güvenli bir yaşam ve geçinmek için gereken bir araçtı. Benim beklentilerim ise bambaşkaydı: Benim için kimya, Sina Dağı'nı saklayan siyah helezonları parçalayan yıldırımlar gibi hayatımı kuşatan sonsuz bir fırsatlar bulutunu temsil ediyordu. Ben de Musa misali, emirlerimin; içimdeki, çevremdeki ve dünyadaki düzenin o buluttan inmesini bekliyordum. Dur durak bilmez bir açlıkla onları yutmaya devam etmeme rağmen kitaplardan bıkmıştım ve hâlâ en tepedeki gerçekleri bana sunacak bir başka anahtar arıyordum. Fakat benim ve dünyanın zararına olacak birtakım korkunç komplolar sebebiyle bu anahtarı okuldan elde edemeyeceğimden emindim. Okulda gayretle hazmettiğim ama kanımı kaynatmayan tonlarca kavram zerk ediyorlardı. İlkbaharda tomurcukların büyümesini, granit içindeki mikayı, kendi ellerimi seyrediyor ve içimden, "Bunu da anlayacağım, her şeyi anlayacağım ama onların

istediği şekilde değil. Kestirme bir yol, bir maymuncuk bulacak ve tüm kapıları zorlayacağım,” diyordum. Bankların yapıldığı yaşlı ağaç, pencere ve çatılardan yansıyan güneş huzmeleri, meyve sineklerinin haziran havasındaki nafile uçuşları... Etrafımızdaki her şey çözölmeyi bekleyen birer gizemken varlık ve bilgi üzerine dersler dinlemek sinir bozucu ve mide bulandırıcıydı. Dünyadaki bütün filozoflar ya da ordular bir araya gelse bile şu küçük sineği üretebilir miydi acaba? Hayır, hatta onu anlayamazlardı bile. Utanç verici, rezil bir durumdu bu. Kesinlikle başka bir yol bulunmak zorundaydı.

Evet, Enrico’yla kimyager olacaktık. Gizemin kalbine kendi dehamız, kendi çabalarımızla girecektik. Proteus’un boğazını sıkacak ve Platon’dan Agostino’ya, Tommaso’ya, Hegel’e, Croce’ye sonuçsuz kalan tüm metamorfozlarını çürütecektik. Onu konuşmak zorunda bırakacaktık.

Temel planımız buydu, fırsatları kaçırmak gibi bir lükse de sahip değildik. Enrico’nun, kendisinden bahsetme konusunda son derece gönölsüz davrandığı gizemli ve fevri ağabeyi kimya öğrencisiydi. Crocetta Meydanı’na çıkan dar ve kıvrımlı bir soğanın dibindeki bir avluya, Torino’nun tekdüze geometrisinde yetişkin bir memelinin gelişmiş bedenine tutturulmuş ilkel bir uzva benzeyen bir laboratuvar kurmuştu. Laboratuvar atavik kalıntılardan dolayı değil de eksikleri sebebiyle işlevini yitirmiş bir haldeydi. İçeride metal kaplama bir tezgâh, az sayıda cam eşya, içlerinde kimyasal madde olan yirmi kadar kap, aşırı miktarda toz, fazlasıyla örümcek ağı, çok az ışık ve inanılmaz bir soğuktan başka bir şey yoktu. Yol boyunca, “laboratuvara girer girmez” yapacaklarımızdan söz etmiş, ama aklımız da fena halde karışmıştı.

Bize *embarras de richesse*¹ gibi görünse de, aslında çok daha derin ve temel bir çekingenlik söz konusuydu: Bu bizden, ailelerimizden, evimizden kaynaklanan antik bir körelmeye bağlı bir çekingenlikti. Ellerimizle ne yapabiliyorduk ki? Neredeyse

1 Fr. Bolluktan duyulan çekingenlik. (yay.n.)

hiçbir şey! Ama kadınlar yapabiliirdi: Annelerimiz ve ninele-
rimiz canlı ve çevik ellere sahiptiler. Dikiş dikmeyi, suluboya
yapmayı, nakış işlemeyi, saç örmeyi ve hatta piyano çalmayı bi-
liyorlardı. Ama ya biz? Ya babalarımız?

Bizim ellerimiz kaba, bazen zayıf, duyarsız ve ilkeldi. Bedenimizin en eğitimsiz kısmı denilebilirdi. İlk oyun dene-
yimlerini yaşadıktan sonra yalnızca yazı yazmayı öğrenmişler
ve orada kalmışlardı. Türün kökenine dönüşü misali doğal bir
içgüdüyle birlikte (Enrico'yla birlikte) tırmanmayı sevdiğimiz
ağaç dallarını sıkıca kavramayı bilirlerdi ama çekicin denge-
li ve görkemli ağırlığından, bize aşırı bir ihtiyatla yasaklanan
bıçakların yoğun gücünden, ağacın bilge dokusundan, demirin
bükülebilirliğinden bihaberdik. Eğer erkekler zanaatkârsa, biz
erkek değildik ve bu fena halde canımızı yakıyordu.

Laboratuvarın camı bizi hem büyülemiş hem de korkutmuş-
tu. Kaldı ki cam bizim için dokunulmaması gereken, zira kırılabi-
lecek bir şeydi. Halbuki daha yakınına sokulduğumuzda, diğer-
lerinden farklı, tümüyle kendine özgü, gizem ve kapris dolu bir
malzeme olduğunu görüyorduk. O da su gibi saf ve benzersizdi.
Gerçi su insanla, daha doğrusu yaşamla ezelden beri çoklu bir
gereksinim çerçevesinde sıkı sıkıya bir ilişkide olduğundan eş-
sizliği alışkanlıklar kılıfı içinde örtülü kalmıştır. Öte yandan cam
insanın eseri olup daha yakın bir geçmişe sahiptir. Bizim ilk kur-
banımız, daha doğrusu ilk rakibimiz oldu diyebilirim. Crocetta
laboratuvarında farklı çaplarda, üstleri tozla kaplı cam tüpler
bulduk. Hemen Bunsen bekini yaktık ve çalışmaya başladık.

Camı bükmek çok kolay oldu; tüpün bir bölümünü ateşe tut-
mak yetmişti. Bir süre sonra alev sararıyor ve aynı anda cam ha-
fif bir parlaklığa kavuşuyordu. Bu noktada tüp bükülebilir hale
gelmiş demekti. Gerçi elde ettiğimiz şekiller mükemmellikten
epey uzaktı ama bir şeyler oluyordu ve gelişigüzel de olsa yeni
bir biçim yaratılabiliyordu: Güç eyleme dönüşmekteydi. Acaba
Aristoteles bunu mu anlatmak istemişti?

Artık kurşun veya bakır bir tüpü de bükme mümkün. Ama biz, kor hale gelen camın eşsiz bir özelliği olduğunu kısa bir sürede keşfettik: Yumuşadığında soğuk gövdeyi ateşten alıp incecik lifler üretmek mümkündü. Bu lifler öylesine ince olabiliyordu ki, alevin üzerinde yükselen sıcak havaya kapılıp yukarı doğru dalgalanıyorlardı. İpek gibi ince ve esnektiler. Peki, katı haldeki camın o acımasız sertliği nereye kaybolmuştu? Demek ki ipek olsun, pamuk olsun belli bir kütle haline getirilebilseler onlar da cam gibi sert olacaktı. Enrico, dedesinin köyünde balıkçıların, içlerindeki kör, beceriksiz tırtılların dışarı çıkmaya, dallara tırmanmaya hevesli hale gelecek kadar irileştiği ipekböceği kozalarını alıp elleriyle ikiye böldüklerini ve kozanın liflerini çekip uzatarak son derece güçlü, sert ve dayanıklı bir ipek ipliği elde ettiklerini, bunu da misina olarak kullandıklarını anlattı. Tereddütsüz inandığım bu olay bir zamanlar bana son derece iğrenç, ama aynı zamanda da büyüleyici gelmişti. Ölüm şekli son derece zalimce olduğundan ve bir doğa mucizesinin son derece sıradan bir amaç için kullanılması nedeniyle iğrenç, bunu akıl edenin alışılmadık ve cüretkâr dehası nedeniyle de son derece büyüleyiciydi.

Bu çok daha zor bir iş olsa da, cam tüpü şişirmek de mümkündü. Tüpün bir ucunu ısıyla lehimleyip diğer ucundan güçlü bir şekilde üflediğinizde seyretmesi harika ve neredeyse mükemmel küre biçiminde bir balon oluşuyordu. Ne yazık ki cidarları aşırı inceydi ve üfleme konusunda biraz ileri gittiğinizde bu balonun ölümü kaçınılmazdı. Cidarlar aynı bir sabun köpüğünün yanar-döner rengine bürünüyor, ardından balon kuru bir sesle patlayarak etrafa kırık yumurta kabuğu biçiminde parçalar saçıyordu. Aslında bu hak ettiğimiz bir cezaydı. Ne de olsa cam camdı ve kendisinden sabun köpüğü gibi davranması beklene mezdi. Kavramları biraz zorladığımızda, bu olayda Ezopvari bir kıssadan hisse bulmak mümkündür.

Camla bir saat kadar didiştikten sonra bitap ve aşağılanmış haldeydik. Her ikimizin de gözleri, kor haldeki cama bakmaktan

kurumuş ve yanıyordu. Ayaklarımız donmuş, parmaklarımız yanık doluydu. Üstelik camla çalışmak kimya demek değildi. Biz laboratuvara başka nedenlerden dolayı gelmiştik. Kimya kitabımızda son derece sıradanmış gibi tarif edilen olaylardan hiç olmazsa bir tanesini gözlerimizle görmek, ellerimizde gerçekleştirmek istiyorduk. Mesela, Sestini ve Funaro¹'da hâlâ uygunsuz ve gayri ciddi terimlerle anlatılan gülme gazı yani nitröz oksit hazırlayabilirdik. Acaba bu gaz gerçekten güldürüyor muydu?

Nitröz oksit, amonyum nitratın özenle ısıtılmasından elde edilir. Laboratuvarda amonyum nitrat bulamadık ama amonyak ve nitrik asit mevcuttu. Doğru hesapları yapmaktan aciz olmamıza rağmen, turnusol kâğıdı nötr gösterene kadar bu iki maddeyi karıştırdık. Doğal olarak karışım ısındı ve bol miktarda beyaz duman salmaya başladı. Ardından, içerdiği sudan kurtulmak için karışımı kaynatmaya karar verdik. Laboratuvar, kısa sürede boğucu ve hiçbir şekilde güldürmeyen bir dumanla doluverdi. Çok şükür işlemi durdurduk zira bu aşırı patlayıcı tuzu böylesine özensizce daha fazla ısıtmamız halinde neler olacağını kestirememiştik.

Olanlar ne kolay, ne de eğlenceliydi. Çevreme bakınca gözüme bir köşede duran kuru bir pil ilişti. Yapmamız gerekeni bulmuştum: Su elektrolizi. Pek çok kez evde de yaptığım, sonucu kesin bir deney olacaktı. Enrico'nun hayal kırıklığına uğramayacağından emindim.

Suyu bir behere koydum ve içine bir tutam tuz katarak, beherin içine içleri boş iki reşel kabını ters olarak oturttum. İki adet kauçuk kaplı tel bularak bunları pilin kutuplarına bağladım ve diğer uçlarını kaplara yerleştirdim. Kutuplardan minik kabarcıklar yükselmeye başladı. Yakından bakınca, katottan yükselen kabarcıkların anottan yükselenlerin yaklaşık iki katı olduğu görülebiliyordu. Tahtaya bu tepkimenin bilindik formülünü yazdım ve Enrico'ya, tam da bu yazılanların vuku bulmakta

1 İtalya'da okullarda okutulan bir kimya kitabının yazarları. (yay. n.)

olduğunu anlattım. Enrico pek de ikna olmuş gibi durmuyordu ama artık hava kararmıştı ve biz soğuktan donmuş gibiydik. Elektrolizi, kendi kendine devam etmesi için olduğu gibi bırakarak ellerimizi yıkadık, yoldan iki dilim kestaneli tatlı aldık ve eve döndük.

Ertesi gün fırsatını bularak yeniden laboratuvara gittik. Teoride anlatıldığı gibi, katotun bağlı olduğu kap neredeyse tamamen gazla dolmuştu. Anotun kabı ise hâlâ yarı doluydu. Olabildiğince ciddi bir tavırla Enrico'ya olanları gösterdim. Niyetim, elektroliz değil fakat sabit oranlar yasasıyla örtüşen ve odamın gizliliğinde sabırla yürüttüğüm deneylerin meyvesi olan bu uygulamanın benim buluşum olduğu konusundaki şüphesini yok etmektir. Maalesef Enrico'nun keyfi pek yerinde değildi ve her şeye şüpheyile yaklaşıyordu. "Bu gazların hidrojen ve oksijen olduğunu nereden bileceğim?" diye sordu kaba bir tavırla. "Ya kloru? Tuz koymadın mıydı içine?"

Bu itiraz hakaret gibi geldi; Enrico ne cüretle açıklamamdan şüphe ediyordu? Teorisyen olan bendim, yalnızca ben! O ise yalnızca laboratuvar sorumlusuydu (üstelik bir başkasının adına), hatta başka numaralar yapmaktan aciz olduğundan eleştiri yapma hakkına da sahip olamazdı. "Şimdi göreceğiz," dedim ve katot görevi yapan kabı, ağız kısmını aşağı doğru tutarak kaldırdım. Sonra bir kibrit yaktım ve kaba yaklaştırdım. Kap, küçük, sert ve öfkeli bir patlamayla paramparça oldu (Şükür ki kabı yüzüme yakın değil göğüs hizamda tutmuştum) ve elimde kabın dibininden kopan sembolik, cam bir yüzük kaldı.

Olanların üzerine tartışarak ayrıldık laboratuvardan. Bacaklarım hafifçe titriyordu: Biraz korkmuş olsam da, bir varsayımı kanıtladığım ve doğanın bir gücünü serbest bıraktığım için aptalca bir gurur duyuyordum. Gerçekten de hidrojeni: Güneş ve yıldızlarda yanan; yoğunlaşması halinde evrenleri doğuran hidrojen.

Çinko

Tam beş ay boyunca, konserve balık misali istiflenmiş halde ve büyük bir saygıyla Profesör P.'nin Genel ve İnorganik Kimya dersine katılmıştık. Bu ders, tümü heyecan verici ve pek çok yeni duygu yaşattı bize. Gerçi P.'nin kimyası ne Evren'in itici gücü ne de Gerçek'in anahtarıydı: Yaşlı bir şüpheci, ironik bir adam olan P. tüm söylev verme meraklılarına düşmandı (yalnızca bu nedenle de antifaşistti). Akıllıydı, inatçıydı ve nevi şahsına münhasır bir espri yeteneğine sahipti.

Öğrencileri hakkında, soğukkanlı bir vahşilik ve inatçı bir önyargıyla yaptığı sınavlara ilişkin hikâyeler anlatırdı: Gözde hedefleri genelde kadınlar, sonra rahibeler, rahipler yani karşısına "üniforma"yla çıkan herkeste. Kimya Enstitüsü ve kişisel laboratuvarındaki manyakça cimriliğine dair efsaneler anlatılıyordu: Mahzende, hademelere atılmasını yasakladığı kasalar dolusu yanmış kibrit çöpünü saklıyordu. Enstitü'nün Corso Massi D'Azzeglio'sunun bir bölümünde ifade edildiği gibi, bayat bir egzotizmin izini taşıyan minareler, pis bir geridönüşüm orjisini kutlamak için P'nin gençliğinde ve bizzat onun emriyle inşa edilmişti. Bu minareleri, yalnız yardımcı teknisyeni Caselli'nin katılmasına izin verdiği, bir önceki yıldan kalan atıkları, filtre kâğıtlarını yaktığı ve külleri analiz ederek içlerindeki değerli elementleri ayıkladığı bir tür yeniden doğuş ritüeli için kullandığı söylenirdi. Ayrıca, tüm akademik kariyerini, bir stereokimya teorisini deneylerle değil de yalnızca yayınlarla çürütmeye çalışmakla harcadığı konuşuluyordu. Deneyleri bir

başkası, dünyanın neresinde olduğu bilinemeyen büyük rakibi yapıp bunları *Helvetica Chimica Acta*'da yayınlar, o da bunları bir bir çürütürdü.

Bu söylentilerin ne kadarının doğru olduğunu bilmiyorum ama hazırlıklar için laboratuvara her adım attığında, hiçbir Bunsen bekinin ona göre yeterince alçak olmadığından emniyet için hepsinin tümünden söndürülmesini söyler; gümüş nitrati öğrencilerin ceplerindeki üzeri kartal resimli beş lirayla, nikel klorürü ise üzeri uçan çıplak kadın resimli yirmi sentlerle hazırlattırdı. Ofisine kabul edildiğim tek seferde kara tahtada, son derece güzel bir elyazısıyla, "Ne diri ne de ölüyken cenaze istemiyorum," diye yazdığına şahit oldum.

Bana göre P. son derece sempatik bir şahsiyetti. Derslerindeki o ağırbaşlı sertlikten hoşlanıyordum. Sınavlardaki gösterişli kibri, giyilmesi zorunlu tutulan faşist gömleği yerine taktığı ve her hareketiyle ceketinden fırlayan avuçiçi kadar komik siyah mendili beni eğlendiriyordu. Genelde tüm insanlara, özellikle de tembel ve aptal öğrencilere karşı duyduğu saplantılı derecede aleni, özlü, zengin ve hırçın küçümsemeye katılıyordum. Ne de olsa tüm öğrenciler aslında tembel ve aptaldı; kim ki aksini ispat ederdi, o öğrenciyi kısa ve özlü bir övgüyle şerefendirirdi.

Beş aylık huzursuz bekleyiş nihayet bitmişti: Seksen öğrenci arasından, daha az tembel ve aptal yirmi kişi seçilmiştik –altı kız, on dört erkek– ve bizlere Hazırlık Laboratuvarı'na serbest giriş hakkı verilmişti. Bunun ne anlama geldiğine dair hiçbirimizin net bir fikri yoktu: Sanırım bu da onun uydurduğu, her bir adayın acımasızca kitaplardan ve sıralardan koparılarak göz yakan nehirler, el yakan asitler ve teorilerle örtüşmeyen pratikler arasına atıldığı bir tür üyeliğe kabul töreninin vahşi ritüellerinin modern ve teknik bir versiyonuydu. Faydasına, hatta gerekliliğine diyecek lafım yok tabii ki. Ama bize dayatılma biçimindeki kabalıkta P.'nin hiyerarşisini ve bizlerin küçümsenmesi hususundaki kindar yeteneğini fark etmemek

mümkün değildi. Seçtiğimiz bu yol için bize cesaret verecek, tuzak ve tehlikeler için dikkatimizi çekecek ya da mesleğin sırlarını öğretecek yazılı ya da sözlü hiçbir uyarıda da bulunmadı. Sık sık P.'nin ruhunun derinliklerinde aslında bir vahşi, bir avcı olduğunu düşünmüşümdür. Ava gidecek insanın yanına sadece tüfeğini, hatta tercihen okunu ve mızrağını alması ve ormana doğru yola çıkması yeterlidir. Zafer ya da bozgun yalnızca kendisine bağlıdır. Al ve yola çık. Vakit geldiğinde kehanetlere yer olmaz, teori anlamını yitirir ve öğrenilmesi gereken meydanlarda öğrenilir. Başkalarının deneyimlerine burada yer yoktur, asıl olan insanın kendi değerini iyi ölçmesidir. Layık olan kazanırken, gözleri, kolları ya da koku alma yeteneği zayıf olan geri döner ve mesleğini değiştirir. Sözüünü ettiğim seksen öğrenciden otuzu ikinci yıllarında, bir yirmisi de daha sonraki yıllarda meslek değiştirdi.

Bu laboratuvar temiz ve düzenliydi. Her gün beş saat, 14.00 ile 19.00 arası vaktimizi orada geçirirdik. Girişte bir asistan her birimize bir preparat hazırlama görevi veriyor ve her birimiz kılı Caselli'den egzotik ya da sıradan hammaddeyi teslim aldığımız "dükkân" a geçiyorduk: Birimize mermer parçası, diğerimize on gram brom, ötekine biraz borik asit ya da bir parça kil. Caselli bütün bu kutsal emanetleri, gizli bir şüphe taşıyan bir tavırla teslim ederdi: Bunlar bilimin ekmeği, P.'nin ekmeğiydi ve nihayetinde kendisinin idaresinde olduğu için de ona ait mallardı. Kim bilir bizim gibi deneyimsiz kafirler onları nasıl densizce kullanacaktı.

Caselli, P.'yi tartışmalı ve yakıcı bir aşkla severdi. Sanırım kırk yıl boyunca ona sadakatle hizmet etmişti. Adamın gölgesi, dünyevi bedenydi ve yardımcılık hizmetinde çalışan hereks gibi ilginç bir adem örneğiydi. Burada, kilise diyakozları, müze rehberleri, hademeler, hemşireler, avukatlar ve noterlerin yanında çalışan "gençler"i, pazarlamacılar gibi sahip olmadıkları bir otoriteyi temsil edenleri kastediyorum. Bu şahıslar az çok

pseudomorfik kristallerde olduğu gibi, amirlerinin şahsiyetlerini benimsemeye meyillidirler. Bu durum kimi zaman acı verici olurken, bazense bundan mutluluk duyar ve “işlevlerinin gerektirdiği” ya da oldukları gibi davranarak iki farklı kişilikle karşımıza çıkarlar. Bazen amirlerinin kişilikleri öylesine derine işler ki, bu insanların sosyal ilişkileri zarar görür, dolayısıyla da çoğu bekâr kalmayı seçer. Nitekim bekârlık, keşiş olarak kabul edilmek için ön koşuldur ve kişiyi en tepedeki otoritenin yakınlığı ve onun kulluğuna taşır. Caselli fazla konuşmayan, mütevazı bir adamdı ve hüzünlü ama gururlu bakışlarından şunları okuyabilirdiniz:

- o büyük bir bilimadamı ve onun *famulus*¹’u¹ olarak ben de öyle sayılırım;
- alçakgönüllü olsam da, onun bilmediği bazı şeyleri biliyorum;
- onu kendisinden daha iyi tanıyor ve nasıl hareket edeceğini önceden kestiriyorum;
- onun üzerinde gücüm var, onu koruyor ve savunuyorum;
- ben ona kötü konuşabilirim zira onu seviyorum; fakat bu size yasak;
- prensipleri doğru, ama gevşek davranıyor ve “bir zamanlar işler böyle değildi. ” Ben olmasam...

...nitekim Caselli Enstitü’yü, P.’ninkinden bile daha büyük bir değişim korkusu ve cimrilikle yönetiyordu.

İlk günümde bana çinko sülfat hazırlama görevi düştü. Çok da zor olmamalıydı. Ne de olsa basit bir stokiyometrik ölçüm yapıp granül haldeki çinkoya seyreltilmiş sülfirik asit eklemek yeterliydi. Konsantre etmek, kristalize etmek, pompada kurutmak, yıkamak ve yeniden kristalize etmek... Çinko, zinc, Zinck: Çamaşır leğeni yapmakta kullanılan, hayalgücünü pek de çalıştırmayan gri element. Gridir, tuzları renksiz, zehirsizdir; görkemli ya da renkli tepkimeleri olmaz, kısacası sıkıcı bir metaldir.

¹ Çok ince bulut. (ç.n.)

Keşfedileli iki ya da üç asır olduğundan, ne bakır gibi şanlı bir geçmişe ne de yeni keşfedilmiş taze elementlerin cazibesine sahiptir.

Caselli çinkomu teslim etti ve tezgâhıma geri dönüp çalışmaya başladım: Merak, utanç ve biraz da huzursuzluk duyuyordum. Hani on üç yaşına geldiğinizde sinagoga giderek hahamın karşısında *Bar Mitzva* duasını İbranice okumak zorunda kaldığınız anda olduğu; arzulanan ama biraz da korkulan bir anın sonunda gelmesi gibi. En nihayet Ruh'un, yani metil, bütıl gibi alkilik radikallerde tahnitlenmiş *Hyle*'ın¹ büyük hasmı Madde ile randevu saatim gelmişti.

Çinkoma eşlik edecek hammadde olan sülfirik asidi Caselli'nin teslim etmesine lüzum yoktu: Bundan her köşede zaten yeterince mevcuttu. Tabii konsantre haldeydi ve onu su ile seyreltmek bizlere düşüyordu. Fakat dikkat: Bütüm bilimsel metinlerde tersten hareket etmek gerektiği, yani suyu aside değil, asidi suya eklemek gerektiği belirtilir. Aksi halde, son derece masum gözüken bu yağ tahmin dahi edilemeyen öfke patlamaları yaşar. Bunu liseli veletler bile bilir. Daha sonra da çinko bu seyreltilen aside eklenir.

Kabın üzerinde, ilk başta dikkatimden kaçan bir uyarı gördüm. Onu bir lokmada yutuveren asitlerin karşısında hemen pes eden hassas ve narin çinkonun, saf haldeyken son derece farklı bir tutuma sahip olduğu belirtilmişti: Bu haldeyken saldırılara karşı inatla direniyordu. Bu durumdan, birbirleriyle çelişen iki felsefi sonuç çıkarmak mümkündü: Ya bir zırh gibi kötülükten koruyan saflığa ya da değişimler sayesinde yaşama erişim sağlayan katışıklığa övgü. Bana mide bulandıracak kadar ahlaki görünen ilk çıkarımı eledim ve daha cana yakın bulduğum ikinci çıkarıma yöneldim. Ne de olsa tekerleğin dönebilmesi, yaşamın devam etmesi için kirliliğe ve kirlilik kirliliğine ihtiyaç vardır. Aynı toprağın verimlilik için katışıklığa gerek

---

1 Heyula. (ç.n.)

duyması gibi. Bize görüş ayrılıkları, farklılıklar, tuz ve biber gerekir: Faşizmin yasakladığı ve nefret ettiği özellikler. İşte tam da bu nedenle faşist olmazsın: Faşizm herkesin eşit olmasını ister, ama sen farklısındır. Lekesiz erdem olamaz; varsa bile tiksindiricidir. Örneğin bir tepkime kabındaki çinko sülfatın üzerine sülfürik asit koyarsak bir tepkime başlatırız: Çinko uyanarak hidrojen baloncuklarından beyaz bir kürkle kaplanır ve işte sihir. Artık onu kaderine terk ederek laboratuvarı dolanabilir ve diğerlerinin yaptıklarına göz atabilirsin.

Ötekiler çeşitli işlerle uğraşıyordu: Kimisi kendi *Hyle*'nin arkasında umarsız bir havayla ılık çalarak amaçsızca çalışırken kimisi ortalıkta dolanıyor ya da pencereden artık tamamen yeşillere bürünmüş Valentino'yu seyrediyordu. Köşelerde sigara içip çene çalanlar da vardı.

Bir köşede, perdenin önünde Rita oturuyordu. Yaklaşınca büyük bir zevkle, benimle aynı karışımı pişirdiğini gördüm. Zevkle diyorum çünkü bir süredir Rita'nın etrafında dolanıyor, zihnimde son derece zeki yaklaşma planları tasarlıyor, ama o belirleyici an geldiğinde cesaretimi yitirerek bir sonraki güne erteliyordum. Hem utangaçlığım, hem özgüven eksikliğim, hem de Rita'nın, anlaşılamayan bir şekilde temastan kaçınması nedeniyle buna cesaret edemiyordum. Çok zayıf, soluk benizli, üzgün ve kendinden emindi. Sınavlardan her zaman çok iyi notlar almakla birlikte, öğrenmesi gereken konularda benim duyduğum samimi açlığa sahip değildi. Kimseyle arkadaş değildi, kimse onun hakkında bir şey bilmiyordu ve çok az konuşurdu. Bu nedenle de ilgimi çekmişti. Derslerde yanına oturmaya çalışırdım ama o beni asla mahremine sokmazdı. Kendimi fazlasıyla düş kırıklığına uğramış ve güvensiz, hatta umutsuz hissettiğimi söylemeliyim. Üstelik bu ilk kez de olmuyordu: Nitekim böyle zamanlarda, havaya duyduğum gibi ihtiyaç duyduğum dişi gülümsemesinden ebediyen mahrum, daimi bir erkek yalnızlığına mahkûm olduğumu hissederdim.

O gün, kaçırmamam gereken bir fırsatla karşı karşıya olduğum aşikârdı. En sonunda Rita ile aramda zayıf ama kullanılabilecek bir köprü, çinko köprüsü oluşmuştu. O halde derhal adım atmalıydım.

Rita'nın etrafında dolanırken bir başka şanslı durumun da farkına vardım: Kızın çantasında, çok iyi bidedim, sarımtırak zemininde ağzında bir kitap tutan bir kuzgunun bulunduğu kenarı kırmızı bir cilt gördüm. Adı mı? Yalnızca "AGNA" ve "TATA" sözcükleri okunuyordu. Ama bu da yeterdi: Hans Castrop'un *Büyülü Dağ*'daki sihirli sürgününe ilişkin ebedi öyküsü benim de son aylardaki yoldaşımdı. Sanki kitabı ben yazmışım gibi büyük bir hevesle Rita'nın görüşünü sordum ve kısa sürede onun, bu romanı bambaşka bir gözle okuduğunu fark ettim. Kitabı tam bir roman gibi okuyordu; onu yalnızca Hans'ın Bayan Cauchat'yla ne kadar ileri gideceği ilgilendirmekteydi. Hümanist Settembrini ile Cizvit-Yahudi Naphta arasındaki büyüleyici (benim için) politik, dini ve metafizik tartışmaları acımasızca atlıyordu.

Önemli değildi, hatta bir tartışma platformuna sahip olduğumuz için mutluydum bile. Ben Yahudi olduğum ve o olmadığı için son derece temel ve zorunlu bir tartışma ortamı doğabilirdi. Çinkoyu tepkimeye zorlayan kirlilik, tuz ve biber bendim. Kirliliktim, zira o aylarda *Irkın Korunması* isimli derginin yayını başlamıştı ve etrafta sürekli safkandan söz ediliyordu. Ben ise saf olmadığım için gurur duymaya başlamıştım. Gerçekten de o zamana kadar Yahudi olmak pek de umurumda değildi: İçimde ve Hıristiyan arkadaşlarımla olan ilişkilerimde kökenimi, dikkate değmeyen ama merak uyandıran bir olgu, çarpık bir burun ya da çil gibi neşeli bir anormallik gibi görüyordum. Bir Yahudi, Noel zamanı çam ağacı süslemeyen, salam yemeyen, ki yerdim, on üç yaşına geldiğinde biraz İbranice öğrenen ama sonradan unutan biriydi. Yukarıda sözünü ettiğim dergiye göre Yahudiler açgözlü ve kurnazdı: Ama ne ben ne de babam açgözlü veya kurnaz diye nitelendirebilecek kişiler değildik.

Kısacası Rita ile tartışabileceğimiz bir yığın konu vardı ama niyetlendiğim sohbet bir türlü başlayamıyordu. Kısa sürede Rita'nın benden çok farklı olduğunu anladım. Tuz ve biber değildi. Fakir ve hasta bir tüccarın kızıydı. Ona göre üniversite hiç de bilginin tapınağı sayılmazdı: Sadece isim, iş ve kazanç sağlayan dikenli ve yorucu bir yoldu. Kendisi çocukluğundan beri çalışmıştı: Babasına yardım etmiş, bir mağazada tezgâhtarlık yapmış ve ödemeleri toplamak için bisikletle Torino'yu kat etmişti. Bütün bunlar beni ondan uzaklaştırmadı. Aksine, bunları kendisiyle ilgili fark ettiğim küçük ayrıntılar gibi hayranlık verici buluyordum: fazla bakımlı olmayan elleri, somut hüznü, yıpranmış giysisi, katı bakışları, sohbetimi kabul etmedeki mesafeli duruşu.

Bu nedenle de çinko sülfatım konsantre olmak yerine, hemen hemen tüm sülfirik asidi boğucu dumanlar halinde salan beyaz bir toza dönüştü. Onu kaderine terk ettim ve Rita'ya, kendisine evine kadar eşlik etmeyi teklif ettim. Hava kararmıştı ve evi de pek yakın sayılmazdı. Teklifimin amacı karşı çıkılmayacak kadar alçak gönüllüydü ama eşsiz bir cüret gibi gelmişti bana. Yolun yarısına geldiğimizde tereddüt etmeye başladım. İçimde yanan korkuları hissediyor, kendimi ve onu kopuk ve aralıksız konuşmalarla sarhoş ediyordum. En sonunda, heyecandan titreyerek koluna girdim. Rita çekilmese de hareketime cevap vermedi. Ama ben adımımı ona uydurdum. Mutlu ve muzafferdim. Kendimi karanlığa, boşluğa ve içinde bulunduğumuz düşman yıllara karşı küçük ama kesin bir çarpışmanın galibi gibi hissediyordum.

Demir

Kimya Enstitüsü'nün duvarları ardına gece çökmüştü: Avrupa'nın gecesi; Chamberlain oyuna gelmiş halde kös kös Monaco'dan dönmüş; Hitler bir kurşun bile atmadan Prag'a girmiş; Franco, Barselona'ya boyun eğdirmiş ve Madrid'e çöreklenmişti. Küçük korsan Faşist İtalya ise Arnavutluk'a girmişti ve evlerde, sokaklarda, fısıltılarda ve uykuya dalmış vicdanlarda eli kulağındaki felakete dair önseziler yoğunlaşmaktaydı.

Ama o kalın duvarların içine sızmadı gece. Rejimin başyapıtı faşist sansür bizleri dünyadan uzakta, beyaz bir anestezi zindanında tutmaktaydı. Otuz kadarımız ilk sınavların sert engelini aşmış ve ikinci yılın Kalitatif Analiz laboratuvarına kabul edilmiştik. Karanlık ve dumanlı salona, Tanrı'nın evine girenler gibi temkinli adımlarla girdik. Bir önceki çinkolu laboratuvar bize artık çocuk oyunu gibi görünüyordu: Hani çocukken yemek pişirme oyunu oynarsınız ve doğru ya da yanlış, ama illaki bir şeyler pişirmeyi başarılırsınız ya, işte o laboratuvar da magnezitten magnezyum sülfat ya da bromdan potasyum bromür elde edememek için ya gerçekten silme salak ya da ciddi anlamda doğuştan talihsiz olmanız gerekir.

Burada ise böyle bir şey söz konusu bile değildi: Burada işler ciddiydi ve Ana-Madde ile, yani düşman anneyle ilişki çok daha sert ve yakındı. Öğleden sonra saat ikide, sofu ve şaşkın görünümlü Profesör D. her birimize tam tamına bir gram ağırlığında bir toz verdi. Ertesi güne kadar bu tozun kalitatif analizini yapmamızı, yani içinde hangi metallerin ve hangi ametallerin

bulunduğunu saptamamızı istiyordu. Sonuçları bir polis raporu gibi yazılı olarak, evet ya da hayır diye belirtmeliydik çünkü burada şüphe ya da tereddüte yer yoktu. Her zaman bir seçim, bir tefekkür, bir taahhüt söz konusuydu: Faşizmin bizi hazırlamadığı, temiz ve güzel kokulu, olgun ve sorumluluk dolu bir macera.

Demir ve bakır gibi kolay ve açık yürekli, saklanmayı beceremeyen elementler olduğu kadar, bizmut ve kadmiyum gibi zor ve kaçak ruhlu elementler de vardır. Teoride hiçbir şeyin elinden kurtulamadığı bir tür sıkıştırıcı tarak ve silindir sistemini andıran bir yöntem, Nuh-u nebiden kalma hantal bir sistematik araştırma şeması olsa da, ben kendi yolumu, meydan muharebesinin tüketici tekdüzeliği yerine kovalamacalı bir çarpışmadaki eşzamanlı ve hızlı enstantanelerle, adım adım çizmekten hoşlanıyordum: Cıvayı damlacıklar halinde süblimleştirmek, sodyumu klorür haline sokarak mikroskop altında incelemek gibi. Şu ya da bu şekilde burada Madde ile olan ilişkiler değişmekte, diyalektik bir hal almaktaydı: Bu bir eskrim düellosu, iki kişiyle oynanan bir maçtı. Ne yazık ki rakiplerin eşit olmadığı bir maç: Bir yanda sorgulamayı yapan, çoğu zaman tek müttefik olarak yalnızca Autenrieth'in kitabına sahip (çünkü daha zor vakalar için sık sık çağırılan D. erdemli bir tarafsızlık sergiler, yani konuşmazdı: Laf edenin yanılgı payının yüksek olduğunu ve bir profesör olarak hata yapma şansının bulunmadığını düşünürsek oldukça bilgece bir tutum) silahsız toy kimyacı; öte yanda ise sinsi edilgenliğiyle Kainat kadar kadim, muammalı, aldatmacalı, Sfenks kadar heybetli ve kurnaz Madde. O zamanlarda Almancayı yeni yeni keşfediyordum ve *Urstoff* (Element, "ilk madde" anlamına gelir) sözcüğünü ve sözcük içindeki antik kökeni, zaman ve mekan içindeki ıssız uzaklığı anlatan Ur öneği beni büyülemişti.

Burada da kimse bize asitlerden, bazlardan, yangınlardan ve patlamalardan nasıl korunacağımıza dair bilgi vermek zahmetine girmemişti: Enstitü'nün katı ahlakına göre, aramızdan

fiziksel ve mesleki açıdan hayatta kalmaya en uygun olanlarımızı seçmek için sanki doğal seleksiyon yöntemine başvurulmaktaydı. Sınırlı sayıda emme pompası vardı ve her birimiz sistematik analiz esnasında önümüzdeki metin gereğince bilinçli bir şekilde havaya küçümsenmeyecek miktarda amonyak ve hidroklorik asit salıyorduk. Dolayısıyla da laboratuvar her daim, minik kristaller halinde pencerelerin camlarına çöken, yoğun bir amonyum klorür bulutu ile kaplı olurdu. Ölümcül bir atmosferin hüküm sürdüğü sülfirik asit odasına ise, ya biraz mahremiyet isteyen çiftler ya da bir şeyler atıştırmak isteyen yalnız kurtlar giderdi.

Sisin ardından ve derin sessizliğin içinden Piemonte lehçesi ile, "*Nuntio vobis gaudium magnum. Habemus ferrum,*" diyen bir ses duyuldu. 1939 Martı'ndaydık ve birkaç gün önce benzer bir açıklamayla ("*Habemus Papam*") birçok kişinin kendisinden umutlu olduğu Kardinal Eugenio Pacelli'yi Papalık makamına yükselten kardinaller meclisi dağılmıştı. Ne de olsa bir şeylerden ya da birilerinden umutlu olmak gerekir. Bu kafirce ses ise sessiz Sandro'ya aitti.

Sandro aramızdaki yalnız adamdı. Orta boyda, ince ama kaslı bir oğlandı; en soğuk günlerde bile palto giymezdi. Kadifeden, yıpranmış kısa pantolonlar, dizlerine kadar uzanan kaba yün çoraplar ve zaman zaman da, bana Renato Fucini'yi anımsatan siyah bir pelerin giyerdi. Kocaman kaba elleri, kemikli ve sert bir profili, güneşten yanmış bir yüzü ve her zaman kısa kesilmiş saçlarının altında dar bir alnı vardı. Köylülerin uzun ve ağır adımlarıyla yürürdü.

İrkçi yasalar çıkalı birkaç ay olmuştu ve artık ben de soyutlanmış biriydim. Gerek Hristiyan arkadaşlarım gerekse hocalar son derece medeni insanlardı ve hiçbiri bana düşmanca bir hareket ya da söz yöneltmemişti ama uzaklaştıklarını hissediyordum. Ve son derece ataerkil bir davranış sergileyerek ben de onlardan uzaklaşıyordum. Aramızdaki her bakışmaya, küçücük

olsa bile gözden kaçmayan bir güvensizlik ve şüphe pırıltısı eşlik etmekteydi. Benim hakkımda ne düşünüyorsun? Senin için ne ifade ediyorum? Ayine gitmeyen biri için altı ay önce ne düşünüyorsan hâlâ aynısını mı düşünüyorsun?

Sandro ile aramızda bir şeylerin yeşerdiğini şaşkınlık ve neşeyle fark ettim. Yok, benzer kişilerin arasındaki dostluk değildi bu; tam tersine, kökenlerimizin farklılığı bizi, ırak diyarlardan gelen ve birbirlerine yabancı tüccarların karşılaşmasında olduğu gibi değiş tokuş edilecek “mallar” açısından zengin kılmaktaydı. Ayrıca yirmili yaşların olağan, mucizevi güveni de değildi bu. Sandro’yla bu tür bir arkadaşlığa hiç ulaşamadık. Kısa sürede cömert, zarif, düşünceli ve neredeyse şövalyevari bir cesarete sahip olduğunu fark ettim. Ama, kafamızın içinde dönüp duran veya başka dünyalarda olup biten her şeyi anlatma ihtiyacı taşıdığımız (ve uzun sürebilen ama ilk uzlaşmada aniden biten) bir yaşta olmamıza, ihtiyatlı kabuğuna rağmen zengin ve verimli olduğu anlaşılan iç dünyasına dair, dramatik şekilde kaba birkaç ima dışında hiçbir ipucu vermedi. Yıllarca birlikte yaşamınıza rağmen kutsal kürklerinin içine nüfuz etmenize izin vermeyen kediler gibiydi.

Karşılıklı olarak birbirimize verebileceğimiz çok şey vardı. Ona anyon ve katyon gibi olduğumuzu söyledim ama Sandro benzerliği algılamamış göründü. Güzel ama pinti Serra d’Ivrea’da doğmuştu, babası bir duvar ustasıydı ve yazlarını çobanlık yaparak geçiriyordu. Ruhların çobanlığını değil tabii ki, koyun çobanlığı. Üstelik kırsal bir retorik ya da tuhafılık olsun diye değil, mutlulukla, toprağa, doğaya duyduğu aşk nedeniyle ve cömert bir yüreğe sahip olduğu için. İlginç bir taklit yeteneğine sahipti; ineklerden, tavuklardan, koyunlar ve köpeklerden söz ederken onların seslerini, hareketlerini, görünüşlerini taklit ederek neşeyle dolar ve bir şaman gibi onların kimliğine bürünürdü. Bana bitkiler ve hayvanlar hakkında bilgiler veriyor fakat ailesiyle ilgili çok az konuşuyordu. Babası o henüz küçük

bir çocukken göçmüştü bu dünyadan. Basit ve fakir insanlardı ama oğlanın uyanık olduğunu fark etmiş ve para getirebilmesi için eğitim almasına karar vermişlerdi. O da Piemontelilerin ciddiyetiyle ama hevessiz bir şekilde kabul etmişti bu teklifi. Uzun lise sürecini asgari çabayla yüksek başarılar elde ederek tamamlamıştı. Catullo ve Descartes onu ilgilendirmiyordu. Onu ilgilendiren sınıfını geçmek ve pazar günleri kayakların ya da kayaların üzerinde olmaktı. Kimyayı, diğer dallardan daha uygun gördüğü için seçmişti. Ne de olsa gözle görülen ve dokunulabilen şeylerle ilgili bir meslekti ve bir marangoz ya da çiftçiye oranla daha az çabayla para kazanılabildi.

Birlikte fizik çalışmaya başladık ve o dönemlerde aklımı karıştıran bazı fikirlerimi kendisine açıklamaya çalıştığımda Sandro şaşkına döndü: Ademoğlunun yüzyıllık bir deneyim ve hatalarla kazandığı bilgeliğin maddeye hükmetmesinden kaynaklandığını, benim Kimya'yı bu bilgeliğe sadık olduğum için seçtiğimi söyledim. Maddeye karşı galip gelmenin onu anlamak demek olduğu ve onu anlamanın da evreni ve kendimizi anlamak için gerektiğini, dolayısıyla da Mendeleyev'in tam da o günlerde yoğun olarak öğrenmeye çalıştığımız Periyodik Tablo'sunun lisede hatmettiklerimizden çok daha ulvi ve muhteşem bir şiir olduğundan bahsettim. Hatta düşünülürse kafiyelerinin bile bulunduğunu anlatmaya çalıştım. Eğer kelimelerin dünyası ile nesnelerin dünyası arasındaki köprüyü, eksik olan halkayı arıyorsa çok uzağa bakmasına gerek yoktu: O burada, Autenrieth'te, dumanlı laboratuvarlarımızda, gelecekteki mesleğimizdeydi.

Son olarak, dürüst ve samimi bir genç olan Sandro nasıl oluyor da havamızı kirleten faşist söylemlerin pis kokusunu alamıyor, düşünen bir adamdan düşünmeden inanmasını istemenin utanç verici olduğunu kavramıyordu? Tüm dogmalardan, kanıtlanmamış tüm o tasdiklerden nasıl oluyor da tiksiniyordu? Madem tiksiniyordu, bilimimizde yeni bir yücelik ve haysiyetin

olduğunu göremiyor muydu? Radyo ve gazeteler gibi yalan ve safsatalar üzerine kurulmamış, açık ve net, her adımda doğrulanabilmeleri sebebiyle yaşamsal öneme sahip besinler olan ve bizleri de besleyen kimya ve fiziğin temelde faşizmin, hem benim hem de onun aradığı panzehiri olduğunu nasıl yadsıyabilirdi?

Sandro beni, müstehzi bir dikkatle dinler ve retoriğe fazlaca daldığımda bir çift nazik ve kuru laf ile gerçeğe döndürürdü. Yeni ve eskinin biraraya gelmesi nedeniyle içinde bir şeylerin olgunlaşmaya başladığı (tabii ki yalnızca benim sayemde değil; ölümcül olaylarla dolu aylar yaşanmaktaydı), içten içe rahatsız olduğu yadsınamazdı. O âna dek Salgari, London ve Kipling dışında kimseyi okumayan bu genç tutkulu bir okuyucu oldu; okuduğu her şeyi hazmediyor ve hatırlıyordu. Ve bu her şey, bir yaşam sistemi halinde biçimleniyordu. Ders çalışmaya da başladı. Ortalaması 21'den 29'a çıktı. Bu sürede, bilinçsiz bir minnettarlık ve belki de tekrar niyetine benim eğitimime de el attı ve eksiklerim olduğunu anlamamı sağladı. Belki de haklıydım: Belki de öğretmenimiz gerçekten Madde'nin kendisi ve hatta daha iyisi olmadığına göre siyasi okulumuz da olabilirdi. Ama o, beni yönlendireceği başka bir maddeye, başka bir eğitime sahipti: Tozlu kalitatif laboratuvarı değil, zamansız ve otantik *Urstoff*, yakınlardaki dağların taş ve buzları. Maddeden söz etmem için gereken ehliyete sahip olmadığımı zorlanmadan kanıtladı. Empedokles'in dört elementiyle o güne kadar hangi yakınlığı kurmuş, hangi işte başarı sağlamıştım ki? Bir sobayı yakmayı, bir nehrin akıntısına karşı yürümeyi biliyor muydum? Dağların üzerinde yükselen fırtınayı tanıyor muydum? Tohumların filizlenişini biliyor muydum? Hayır. O halde onun da bana hayata dair öğreteceği bir şeyler vardı.

Aramızda bir yoldaşlık doğmuş ve benim için son derece hızlı bir dönem başlamıştı. Sandro demir gibiydi, hatta antik bir akrabalık vasıtasıyla demirle aralarında bir bağ vardı: Bana anlattığına göre dedelerinin dedeleri, Piemonte vadilerinde kazancılık

("magnín") ve demircilik ("fré") yapmışlar, kömür fırınlarında çivi üretmişlerdi. Arabaların tekerleklerini kor haldeki demirle kaplarlar ve demir tabakasını sağır olana kadar döverlerdi. Kendisi de kayaçların içindeki kızıl demir damarını görünce bir dosta kavuşmuş gibi hissetmekteydi. Kışın hava ayaz olduğunda, kayaklarını paslı bisikletine yükler, erkenden yola çıkar ve kara ulaşana dek pedal çevirirdi. Parası olmazdı ama bir cebinde bir enginarı, ötekindeyse bir salatalığı olurdu. Kimi zaman akşam, kimi zaman da ertesi gün dönerdi. Ağıllarda yatar ve fırtınalar ile aklıktan ne kadar sıkıntı çekerse o denli sağlıklı olurdu.

Yazları sık sık yalnız başına yola koyulur ve yanına arkadaş olarak köpeğini alırdı. Köpek, utangaç görünüşlü sarı bir kirmaydı. Sandro bana hikâyeyi köpeğin mimikleriyle anlatarak, küçükken bir kediyle şanssız bir karşılaşma yaşadığını söylemişti. Yeni doğmuş kedi yavrularına fazla yaklaşmış, anne kedi de sinirlenerek kabarmış ve tıslamaya başlamıştı. Ama yavru köpek henüz bu işaretlerin anlamını öğrenmemiş olduğundan salak gibi dikilmişti orada. Kedi saldırıya geçmiş, kovalamış, yakalamış ve burnunu tırmalamıştı. Zavallı hayvanın geçirdiği travma kalıcı olmuştu. Kendisini onurunu yitirmiş gibi hissediyordu. Sandro bezden bir yastık yapmış ve köpeğe kedi olarak takdim etmişti. Her sabah yaşadığı travmanın intikamını alması ve onurunu kurtarması için önüne atıyordu. Yola çıktığında köpeği yanına alması da tedavi amaçlıydı: Deşarj olmasını istiyordu. Bir ipin bir ucunu hayvana, diğerini kendine bağlardı. Köpeciği bir düzlüğe yerleştirir ardından kendisi yukarı tırmanırdı. İp gerilmeye başladığında da ipi nazikçe çekerti. Böylece hayvan rüyadaymış gibi alçak sesle mızırdanarak patileriyle neredeyse düz duvara bile tırmanır olmuştu.

Sandro kayalara belli bir teknik kullanarak değil, bilek gücüyle, içgüdüüne güvenerek ve bir çıkıntıya tutunduğunda, mineraloji dersinde ayırdetmeyi öğrendiği kalsiyum, magnezyum ile silisyuma ironik bir selam çakarak tırmanıyordu. Bir

şekilde enerjisini boşaltamamışsa günü yitirmiş gibi hissederci. Nitekim enerjisini harcadığı günlerde bakışları daha bir canlı olurdu. Bana, hareketsiz bir yaşamın gözlerin ardında bir yağ katmanı oluşmasına neden olduğunu ve bunun hiç de sağlıklı olmadığını anlatmıştı. Yorulduğunda ise yağ yakılıp gözler çukurlarına oturuyor ve daha da keskin oluyorlardı.

Maceralarından nadiren bahsederdi. Başkalarına anlatabilmek için bir şeyler yapanlardan (benim gibi) değildi: Büyük konuşmayı, hatta konuşmayı sevmezdi. Tırmanmayı nasıl kimseden öğrenmediyse, sanki konuşma da öğretilmemişti ona. Konuşması da kimselere benzemez, konunun sadece özünü aktarırdı.

Bazen ihtiyaçları için otuz kilo ağırlığında bir torba taşısa da çoğu zaman yüksüz çıkardı yola: Söylediğim gibi, içleri biraz ekmek, bir bıçak, yeşillik, bazen buruş buruş olmuş bir Alp Kulübü rehberi ve her zaman acil onarımlar için demir tel yumağı dolu cepleri yetiyordu. Rehberi ise, inandığı için değil, tam aksi bir nedenle alırdı yanına. Onu bir engel gibi, hatta aşağılık bir yaratık, kâğıda sarılı bir kar ve taş karışımı gibi görür, reddeder; hatalarını bulduğunda mutlulukla küçümsemek için taşırdı yanında. Üç gün bir şey yemeden ya da bir oturuşta üç öğün yiyerek devam edebilirdi yoluna. Ona göre her mevsim güzeldi. Kışın kayardı; hor gördüğü modern ve donanımlı kayak merkezlerinde değil tabii ki. Fok kürkü alamayacak kadar fakir olduklarından bana ham kenevirin nasıl dikildiğini göstermişti. İçine su çekince morina gibi donan ve inişlerde belinin çevresine sarmanı gerektiren garip araçları göstermişti. Beni, insan izine bile rastlanmayan uzaklıklara, bir vahşi gibi iz sürdüğü güzergâhlara, taze karların içinde uzun yürüyüşlere sürüklerdi. Yaz geldiğindeyse, insan eli değmemiş kayaların üzerinde parmak uçlarımız kanayarak güneş sarhoşu, sığınaktan sığınağa sürüklenirdim. Ama asla ne o meşhur zirvelere ne de unutulmayacak maceraların peşine gidilmezdi; bu tür şeyler umurunda

bile değildi. Umurunda olan tek şey, sınırlarını tanımak, ölçmek ve geliştirmekti. Sanki ay be ay yaklaşan, demir kadar sert bir gelecek için kendini (ve beni) hazırlama ihtiyacı duyuyordu.

Sandro'yu dağda görmek dünyayla barışmamı, Avrupa üzerine çöreklenen kâbusu unutmamı sağlıyordu. Orası ona aitti; ısıklarını ve burunlarını taklit ettiği dağ sıçanları gibi, orası için yaratılmıştı. Dağda mutlu oluyordu. Kuvvetlenen bir ışık misali sessiz ve bulaşıcı bir mutluluktan onunki. Toprak ile gök arasında özgürlük ihtiyacımı, gücümü ve beni kimyayı yönlüten nedenleri kavrama açlığımı dolduran yeni bir bağ kurmuştu. Gözlerimizi ovuşturarak şafakla birlikte Martinotti kapısından yola koyulurduk. Güneş etrafımıza zar zor dokunur; henüz yiten gecede yaratılmışçasına yeni, fakat aynı zamanda tahmin edilemeyecek kadar kadim, esmer ve bembeyaz dağlar sarardı çevremizi. Sanki bir adaydı, bir başka diyardı orası.

Kaldı ki her zaman yukarı ya da uzağa gitmek gerekmiyordu. Mevsim ortalarında Sandro'nun toprakları kayalıklardı. Bunlardan Torino'dan bisikletle iki ya da üç saatlik mesafede birkaç tane bulunuyordu: Wolkmann Zirvesi'nin yer aldığı Pagliaio Tepeleri, Cumiana Dişleri, Roca Patanüa (Çıplak Kaya anlamına gelir), Plô, Sbarüa ve diğer sıradan ve mütevazı adlarıyla öteki yerler. Sbarüa, sanırım Sandro ve hiç göstermediği efsanevi kardeşi tarafından keşfedilmişti. Nadiren sözünü ettiği bu kardeş Sandro için, onun diğer ölümlülerin gözünde taşıdığı anlamı taşımaktaydı. Sbarüa, korkutmak anlamına gelen *sbarüé*'den türetilmiştir. Sbarüa, çalılık ve koruluklarla kaplı, alçakgönüllü bir tepelikten yüz metre kadar yükselen granit bir prizmadır. Dante'nin Veglio di Creta'sı (Girit'in Yaşlı Adamı) gibi o da, tabanından tepesine kadar uzayan, tırmandıkça daralan ve dağcıyı yoldan ayrılıp duvarda tırmanmaya zorlayan bir çatlakla yarılmıştı. İşte, insanın ödünün koptuğu tam o noktada, Sandro'nun erkek kardeşi tarafından merhametle çakılmış bir çivi bulunurdu.

Buralar, Sandro'nun hepsini ismen ya da cismen tanıdığı, bizim gibi kısıtlı sayıda meraklı tarafından bilinen ilginç yerlerdi. Teknik sorunlarla karşılaşmadan, eğretiler ve çileklerin; sonbaharda dutların yetiştiği çalılık ve yarıklardan fışkırmış ağaç gövdelerinin karşımıza çıktığı sağlam kayalardan, terimize musallat olan karasineklerin sıkıcı vızıltıları arasında tırmanırdık. Zirveye varmak birkaç saat sürerdi. Aslında zirve sayılmazdı: Kayıtsız gözlerle bizi izleyen ineklerin otladığı dingin bir otlaktı. Eski ya da taze gübrelerle kaplı patikalardan bisikletlerimizi bıraktığımız noktaya tehlikeli bir hızla birkaç dakika içinde dönerdik.

Bazen de daha zorlu olurdu yolculuğumuz. Asla sakın bir anımız olmazdı zira Sandro'ya göre kırklı yaşlara geldiğimizde nasıl olsa manzara seyretmek için bol vaktimiz olacaktı. "*Dôma, neh!*" dedi bir gün. Şubat ayıydı. Kendi lehçesinde, hava güzel olduğuna göre birkaç haftadır programımızda olan ve her kış yaptığımız Dente di M. tırmanışı için akşam yola çıkabiliriz demek istiyordu. Bir handa yatıp ertesi gün yola koyulduk. Çok erken bir saat değildi (Sandro saatleri sevmezdi; bitmeyen uyarı tiktaklarını davetsiz bir müdahale gibi görürdü). Cesaretle sisin içine daldık ve saat bir civarında görkemli güneş ışığının altında yanlış bir tepenin doruğuna çıktık.

Ben, yüz metre kadar inerek yarım etek boyu yüyüyüp bir sonraki doruğa tırmanmayı ya da hazır gelmişken, yanlış dorukla yetinip tırmanmaya devam etmemizi önerdim. Ne de olsa hedeflediğimiz doruktan sadece kırk metre kadar alçaktı. Sandro, muhteşem bir umursamazlıkla ve birkaç yoğun anlamlı heceyle son önerimin mantıklı olduğunu, ne de olsa yarım saatte her hâlükârda "kolay kuzeybatı zirvesine" (daha önce sözünü ettiğim *Alp Rehberi*'nde yer alan müstehzi tanıma göre) yani Dente di M.'ye ulaşabileceğimizi söyledi. Hem yolu şaşırma lüksümüz yoksa yirmi yaşında olmanın ne anlamı vardı ki.

Bu kolay zirve gerçekte de kolay olmalıydı, ki aslında yazın gerçekten de son derece kolaydı. Fakat kış mevsimindeydik ve

önümüze oldukça rahatsız edici koşullar çıktı. Kayanın güneş alan yanı ıslak, karanlık yanı ise kapkara bir buz tabakasıyla kaplıydı. Bir düzlükle diğeri arasında belimize kadar battığımız taşlaşmış kar yığınları oluşmuştu. Zirveye ulaşmamız saat beşi buldu. Ben bayrağı dikerken Sandro oldukça rahatsız edici bulduğum tekinsiz bir neşe içindeydi.

“Peki, nasıl döneceğiz?”

“Bakarız,” diye cevap verdi ve gizemli bir edayla ekledi, “Başımıza gelebilecek en berbat şey, ayı eti tatmak zorunda kalmamız olur.” Oldukça uzun gelen o gece, ayı etini gerçekten tattık. Donmuş halatın fazla bir yardımı olmadan, neredeyse iki saatte indik tepeden. İp, her bir çıkıntıya takılan sert ve kötücül bir arapsaçına dönmüştü. Üstelik kayalara çarptıkça teleferik kablo su gibi de ses çıkarıyordu. Saat yedi olduğunda donmuş bir göletin yanına vardık. Zifiri karanlık çökmüştü. Kalan yiyeceklerimizi de mideye indirdik, kuru taşlardan bizi rüzgârdan koruyacak eğreti bir duvar ördük ve uyuyabilmek için yere uzanarak birbirimize sarıldık. Sanki zaman bile donmuştu. Arada bir, kan dolaşımımızı harekete geçirmek için ayağa kalkıyorduk fakat zaman geçmiyordu; rüzgâr aralıksız esiyor, gökyüzündeki aynı noktada ayın hayaleti görülüyor ve önünde de hiç değişmeyen muhteşem bir bulut kümesi öylece hareketsiz duruyordu. Sandro’nun pek sevdiği Lammer’in kitaplarında yazdığı gibi ayakkabılarımızı çıkarmış ve ayaklarımızı torbalara sokmuştuk. Gökten değil de kardan yansıyor gibi gözükten ilk zayıf ışıktaki, gözlerimiz uykusuzluktan, açlıktan ve yattığımız yerin sertliğinden şişmiş halde kalktık. Ayaklarımız uyuşmuştu ve ayakkabılarımız öylesine donmuştu ki giyebilmek için, tavuklar gibi üstlerinde kuluçkaya yatmak zorunda kaldık.

Yine de vadiye kendi imkânlarımızla döndük. Hancı feri kaçmış gözlerimizin içine baka baka kıkırdayarak yolculuğumuzun iyi geçip geçmediğini sordu. Yalan söyleyerek harika bir gezi olduğunu söyledik, paramızı ödedik ve vakur adımlarla uzaklaştık.

İşte bu tam da ayı eti yemek olmuştu. Şimdi, aradan yıllar geçtikten sonra, bu kadar az yediğim için fena halde pişmanım. Zira hayatın bana sunduğu güzellikler içinde, o etin lezzeti yani güçlü ve özgür, hatta hata yapacak kadar özgür olmanın ve kendi kaderimizin efendisi olmanın tadına biraz bile benzeyen başka bir lezzet olmadı. Bu nedenle de, bu maceramızda ya da dışarıdan bakıldığında anlamsız gelen başka durumlarda beni bilinçli bir şekilde belaya bulaştırdığı için Sandro'ya müteşekkirim ve tüm bunların daha sonraları bana çok yararının dokunduğunu kesinlikle biliyorum.

Fakat bunlar Sandro'nun işine fazla yaramadı, en azından uzun süreliğine. Sandro, tam adıyla Sandro Dalmastro, faşizme karşı Direniş Hareketi'nde, Eylem Partisi Askeri Komutası'nın Piemonte'deki ilk kaybı oldu. Yoğun bir gerginlikle geçen birkaç aydan sonra, 1944 Nisanı'nda faşistler tarafından yakalandı ama teslim olmayı reddederek Cuneo'daki Casa Littoria'dan kaçma girişiminde bulundu. Salo Cumhuriyeti'nin ıslahevlerinden topladığı, on beş yaşındaki sefil ruhlu infazcı çocuklardan biri tarafından ensesine boşaltılan kurşunlarla öldürüldü. Faşistler gömülmesini yasakladıkları için de naaşı uzunca bir süre yolun ortasında öylece kaldı.

Bugün, sözünün eri bir erkeği yeniden hayata döndürmenin, yazılı bir sayfada yaşatmanın olanaksız bir macera olduğunu çok iyi biliyorum; özellikle de Sandro gibi birisini. Hakkında hikâyeler anlatılacak ya da heykeller dikilecek biri değildi. O anıtlara güler geçer, eylemleriyle varolurdu. Ve eylemleri bittiğinde, ondan geriye hiçbir şey kalmadı: Sözcükler dışında...

Potasyum

1941 yılının Ocak ayına gelindiğinde dünyanın ve Avrupa'nın kaderi çizilmiş gibiydi. Olsa olsa kendini kandıran birkaç zavallı hâlâ Almanya'nın zaferinden şüphe edebilirdi. Yalnızca duyarsız İngilizler maçı kaybettiklerinin hâlâ farkında değildi ve cakkayla bombardımanlara göğüs germeyi sürdürüyorlardı. Ama yalnızdılar ve her cephede kan kaybediyorlardı. Yahudileri, Alman Avrupası'nda bekleyen kaderden, yalnızca gönüllü sağır ve dilsizler şüphe edebilirdi: Feuchtwanger'in, Fransa'dan gizlice getirilen *Oppenheim Kardeşler*'ini ve Filistin'den gelen *Beyaz Kitap* adlı eserin İngilizcesini okumuştuk. Bu kitaplarda "nazilerin vahşeti" anlatılmaktaydı. Çoğunu inandırıcı bulmasak da bizim için yeterliydi. Polonya ve Fransa'dan kaçan pek çok kaçak İtalya'ya gelmiş, biz de onlarla konuşmuştuk: Korkunç bir sessizlik örtüsü altında vuku bulan katliamların detaylarını bilmiyorlardı ama her biri, "ben yalnızca anlatmak için kaçtım," diye Giobbe'ye gidenler gibi birer ulaktı.

Ama yaşamak, damarlarımızdan akan gençliğin tadını çıkarmak istiyorduk. Dolayısıyla da gönüllü bir körlük dışında başka seçeneğimiz yoktu. İngilizler gibi "farkına varmıyorduk" ve tüm tehditleri algılamayanlar ya da hemen unutulmuş boşluğuna gönderiyorduk. Her şeyi bir kenara bırakıp sınırlarını açık tutan Madagaskar, Honduras gibi az sayıdaki uzak ve efsanevi ülkeye kaçmak da teorik olarak seçenekler arasındaydı ama maalesef hem çok para hem fevkalade bir girişim yeteneği gerektiriyordu. Ne yazık ki ne bende, ne ailemde ne de arkadaşlarımda ikisi de

yoktu. Üstelik yakından ve detaylı bir şekilde bakıldığında anlaşılanlar hiç de öyle yıkıcı gözüküyordu. Çevremizdeki İtalya, daha doğrusu (fazla yolculuk edilmeyen dönemlerdi) Piemonte ve Torino bize düşman değildi. Piemonte, herkesin birbirini tanıdığı gerçek vatanımızdı. Torino'nun çevresindeki, aydınlık günlerde çıplak gözle görülebilen ve bisikletle ulaşılabilir mesafedeki; bize zorluklara direnmeyi ve belirli bir bilgeliği öğreten dağlar da bizimdi. Kısacası çok gösterişli olmasalar da derin, yaygın ve mucizevi bir şekilde birbirine dolanmış köklerimiz Piemonte ve Torino'daydı.

Ne bizde ne de ister "ari", ister Yahudi olsun genel olarak bizim neslimizde, faşizme karşı direnmenin zorunlu ve mümkün olduğu düşüncesi henüz oluşmamıştı. O dönemlerde gösterdiğimiz tek direniş pasif direnişti ve reddediş, izolasyon ve kirlenmeye karşı koyma olarak tanımlanabilirdi. Aktif mücadele tohumu bize ulaşmadan yok olmuştu. Birkaç yıl önce, Einaudi, Ginzburg, Monti, Vittorio Foa, Zini, Carlo Levi gibi Torinolu son kahramanların sesleri hapishanelerde, sürgünde, sınırda ya da son bir tırpan darbesiyle sessizce kesilmişti. Bu isimler bizim için hiçbir şey ifade etmiyor, onlarla ilgili hiçbir şey bilmiyorduk. Etrafımızı saran faşizmin rakibi yoktu. Her şeye sıfırdan başlamak ve tohumdan, kökten, kendi köklerimizden kendi antifaşizmimizi yeniden "icat etmek" zorundaydık. Etrafımıza baktık ve fazla uzağa gitmeyen yollara saplandık. Tevrat'ı, Kilise'yi, geometriyi, fiziği gerçeklik pınarları zannediyorduk.

Büyük bir gururla Yasalar Okulu olarak anılan Yahudi İlkokulu "Talmúd Thorà"nın spor salonunda toplanıyor ve Tevrat'ta adaleti, haksızlığı ve haksızlığı yenme gücünü araştırıyor, zalimliği Assuero ve Nabukadnezar'ın kişiliğinde keşfetmeye çalışıyorduk. Tamam da, esirlerin zincirlerini kıran ve Mısırlıların arabalarını sulara gömen Kadosh Barukhú, "Aziz, Mübarek" Kadosh Barukhú neredeydi? Musa'ya Yasa'yı yazdıran, Ezra ve Neemia'ya ilham veren artık kimselere ilham vermiyordu. Tepemizdeki gökyüzü

sessiz ve bomboştu: Polonya gettolarının kökünün kurutulmasına izin veriyor ve içimizde, yavaş yavaş bizi allak bullak eden, yapayalnız olduğumuz, ne yerde ne de gökte dostumuzun bulunmadığı ve direnme gücünü ancak kendimizde aramamız gerektiği düşüncesi yeşeriyordu. Demek ki, bizi sınırlarımızı tanımaya iten, bisikletle yüzlerce kilometre kat ettiren, kaya duvarlarına sabırla ve hevesle tırmanmamızı ve gönüllü olarak aç kalmayı, soğuğu, yorgunluğu kabul etmemizi sağlayan, tahammülü ve karar vermeyi öğrenmemiz için bizi zorlayan içgüdü çok da saçma değildi. Çivinın çakılıp çakılmayacağı, ipin tutunup tutunmayacağı; gerçeklik kaynakları bunlardı.

Kimya, benim için, artık gerçeğin kaynağı olmaktan çıkmıştı. O beni, faşizmin dostu Ruh'un düşmanı, haliyle de müttefikimiz olan Madde'nin kalbine götürmüştü. Ama Kimya'nın dördüncü yılına ulaştığımda, kimyanın ya da bize Kimya olarak dayatılan sorularıma yanıt veremediğini yadsıyamaz hale gelmiştim. Gattermann'a göre bromobenzen ya da metil viole hazırlamak eğlenceli hatta büyüleyici olabilirdi ama sonuçta Artusi'nin tariflerine uymaktan pek de farklı değildi. Neden illaki bu yolla da başka bir yöntemle değil? Lise yıllarında bize dayatılan Faşist Doktrin'in dayanaksızlıklarından sonra ispat edilmemiş tüm gerçekler bana sıkıcı ve şüpheli gelmeye başlamıştı. Kimya teorileri var mıydı? Hayır. Dolayısıyla daha ötelere gitmek, *quia*¹ ile yetinmemek, köklere, matematiğe ve fiziğe inmek gerekmekteydi. Kimyanın kökenleri cibilliyetsiz ya da en iyi ihtimalle muğlaktı. Bu kökenler ne de olsa simyacıların mağaralarına, onların ilkel düşünce ve lisan karmaşasına, saplantılı altın merakına, şarlatanca ya da büyücüvari oryantal kandırmacalarına dayanıyordu. Öte yandan fiziğin kökeninde Batı'nın berraklığı, Arşimed ve Öklid vardı. Bir fizikçi olacaktım, *ruat coelum*²: Gerçi diplomam olamazdı, zira Hitler ve Mussolini bana bu hakkı tanımıyorlardı.

---

1 Lat. Sebep. (ç.n.)

2 Lat. Cennetten düşmek. (ç.n.)

Kimya'nın dördüncü yıl programı kapsamında kısa bir fizik kursu alıyorduk: Viskozite, yüzey gerilim, dönüş direnci ve benzeri basit ölçümler. Kursu uzun boylu, zayıf, hafifçe kambur, nazik ve aşırı derecede çekingen genç bir asistan vermektedir. Hiç alışık olmadığımız bir tarzda ders anlatırdı. İstisnasız diğer tüm hocalarımız, öğrettikleri konunun önemli ve üstün olduğundan şüphe duymadıklarını hissettirmeye çalışırlardı. Kimileri bu hususta samimiyken, ötekileri için bu alenen bir üstünlük meselesi, bir avlanma sahasıydı. Fakat bu asistan neredeyse özür dileyen bir tavırla ders anlatan, bizden biri gibiydi. Şaşkın ve soylu gülümsemesiyle, "Bu yıpranmış ve antika alet edevatla yararlı bir şey yapamayacağınızın ben de pekâlâ farkındayım. Üstelik tümü de saçmalık; bilgi başka yerlerde! Fakat bu hem sizin hem de benim icrat etmek zorunda olduğumuz bir meslek. Dolayısıyla rica ederim fazla zarar vermemeye ve olabildiğince çok şey öğrenmeye çalışın," der gibiydi. Anlayacağınız, dersteki tüm kızlar ona âşık oldu.

O aylarda şu ya da bu profesörün yanına stajyer öğrenci olarak kabul edilmek için umutsuz girişimlerim vardı. Bazıları alenen, hatta hırçınlıkla ırk yasalarının buna izin vermediğini ilan ederken, diğerleri tutarsız ve belirsiz nedenler ileri sürdüler. Dördüncü ya da beşinci reddedilişimin ardından bir akşam bisikletimle eve dönüyordum. Sanki üzerimde somut bir üzüntü ve hayal kırıklığı pelerini vardı. İsteksizce Valperga Caluso Caddesi'ni geçerken Valentino'dan gelen dondurucu sis dalgaları vücudumu yalayıp geçiyordu. Gece çökmüştü ve karartma nedeniyle mor giydirilmiş sokak lambalarının ışığı sisi ve karanlığı delemiyordu. Sokaktaki birkaç insanın da acelesi var gibiydi. Aralarından bir tanesi dikkatimi çekti. Benimle aynı yönde, uzun ve yavaş adımlarla yürüyordu. Uzun, siyah bir palto giymişti ve başı açıktı. Biraz kambur yürüyordu ve Asistan'a benziyordu. Evet, evet Asistan'dı. Ne yapmam gerektiği konusunda tereddüt ederek yanından geçtim. Sonra cesaretimi topladım,

geri döndüm fakat yine cesaretim kırıldı. Hakkında ne biliyordum ki? Hiçbir şey! Duyarsız, yalancı, hatta düşman bile olabilirdi. Sonra durdum ve bir kere daha reddedilme riski dışında kaybedecek hiçbir şeyim olmadığına karar vererek lafı dolandırmadan çalıştığı bölümde deneysel bir iş için açık bir pozisyon olup olmadığını sordum. Asistan şaşkınlıkla yüzüme baktı ve ben uzun bir diskur çekmesini beklerken İncil'den alıntı iki sözcükle kısa bir cevap verdi: "*Viemmi retro.*"¹

Deneysel Fizik Enstitüsü'nün içi tozlar ve asırlık hayaletlerle doluydu. Sıra sıra, içleri sararmış, fareler tarafından kemirilmiş; geçen yüzyıla ait tutulma gözlemleri, deprem kayıtları ve meteorolojik tahminlerin yazılı olduğu kâğıtlarla tıka basa dolu camlı dolaplar vardı. Bir koridorda, duvar boyunca asılı, on metreden daha uzun, olağan dışı bir korno gördüm. Hiç kimse nerden geldiğini ya da ne işe yaradığını bilmiyordu: Belki de gizli kalan her şeyin ortaya çıkacağı Kıyamet gününü ilan etmek içindi. Bölmeli bir eolipil, bir Heron çeşmesi, modası geçmiş ve nesiller boyu sınıflardaki deneylerde kullanılmış bir araç gereç faunası vardı: Kavramdan çok koreografisinin önem taşıdığı, acıklı, masum ve önemsiz bir fizik şekli. Göz boyamacılık ya da sihirbazlık numarası olmasa da bunlara benzer bir durum.

Asistan beni giriş katındaki, kendisinin de yaşadığı, farklı, heyecan verici ve tanımadığım gereçlerle dolu küçük bir odada kabul etti. Bazı moleküller bir tür çift kutuplu elektrik taşıyıcısıdır ve bir elektrik alanı içinde minik pusula iğneleri gibi davranırlar: Kimisi tembel, kimisi hareketli olur. Koşullara bağlı olarak, bazı yasalara az çok saygı gösterirler. İşte bu gereçler, bu koşulları ve bu eksik saygıyı açıklamaya yarıyor, onları kullanacak birilerini bekliyorlardı. Asistan ise kendince nedenlerden dolayı bu konuyla ilgilenmediğini (kendisi astrofizikle ilgileniyordu ve bu haber omurgamdan aşağıya doğru bir ürperti yarattı: Yani

¹ Lat. Beni izle. (ç.n.)

karşımda etten ve kemikten bir astrofizikçi duruyordu!), ayrıca ölçüme tabi tutulacak maddelerin saflaştırılmasını gerekli kılan bazı işlemlerde de fazla becerikli olmadığını açıkladı. İşte bu nedenle bir kimyacıya ihtiyacı vardı ve hoşnutlukla karşılanan o kimyacı bendim. Sahayı ve gereçleri memnuniyetle bana devretti. Söz konusu bir tezgâh ve çalışma masasının yer aldığı iki buçuk metre karelik bir alandı. Az sayıda alet vardı ve en önemlileri Westphal terazisi ve heterodin alıcısıydı. İlkini zaten tanıyordum; ikincisiyle de kısa sürede dostluk kurdum. Temelde radyo sinyalleri alıcısı olarak kullanılan bir aygıt olarak tanımlanabilirdi. En küçük frekans farklarını bile tespit edebilecek şekilde üretilmişti. Nitekim kullanıcı oturduğu yerde hareket etse, elini ya da bedenini oynatsa, hatta odaya biri bile girse zıvanadan çıkıyor ve adeta köpek gibi havlamaya başlıyordu. Günün belli saatlerindeyse tümüyle gizemli mesajlar, Mors alfabesi tıkrıtları, dalgalanan heceler ve anlaşılamayan dillerde, bazen de İtalyanca, ama her zaman anlamsız ya da şifreli, ne dedikleri anlaşılmayan insan seslerinden oluşan karmaşık bir evreni ifşa ediyordu. Heterodin alıcı savaşın radyofonik Babil'i idi: Kim bilir kimden kime, dağların ve denizlerin ötesinden, gemiler ya da uçaklardan yollanan ölüm mesajları.

Asistan, dağların ve denizlerin ötesinde Onsager adında bir bilginin yaşadığını anlattı. Gerçi bu adam hakkında pek bilgisi yoktu ama sıvı halde olmaları koşuluyla polar moleküllerin davranışlarını tanımladığını iddia eden bir denklem bulduğunu biliyordu. Denklem seyreltik çözeltilerde gerçekten işe yarsa da kimse derişik çözeltilerde, saf polar sıvılarda ve bunların karışımında henüz onu deneme zahmetine girmemişti. Bana önerdiği ve benim de hevesle kabul ettiğim görev buydu: Bir dizi kompleks sıvı hazırlamak ve Onsanger denklemine uyup uymadıklarını denemek. Ama öncelikle onun yapamadığını yapmalıydım. O dönemlerde analiz için saf ürünler bulmak çok zor olduğundan birkaç haftamı benzeni, klorobenzeni,

klorofenolleri, aminofenolleri, tolueni ve diğerlerini saflaştırmakla geçirecektim.

Birkaç saat birlikte olmak Asistan'ın kişiliğini tanımama yetti. Otuz yaşındaydı ve yeni evliydi. Trieste'den gelmekle birlikte Yunan kökenliydi. Dört dil konuşuyor; müziği, Huxley'yi, Ibsen'i, Conrad'ı ve benim gibi Thomas Mann'ı seviyordu. Fiziği de seviyordu sevmesine ama belli bir amaca yönelik her türlü eyleme karşı şüpheyle yaklaşmaktaydı. Dolayısıyla soylu bir tembellik sergiliyor ve faşizmden nefret ediyordu.

Fizikle ilişkisi beni hayrete düşürmüştü. Laboratuvarında gözlemlerinden okuduğum "marjinal uçarılık" mesajını kanıtlarcasına son hipogrifimi net bir ifadeyle, derinden yaralamakta tereddüt etmedi. Bizlerin alçak gönüllü çabaları bir yana, görüngeler evrenini düzenlemeye çalıştığı için tüm fizik, doğası ve hedefi gereği ona göre marjinaldi. Öte yandan doğrular, gerçekler, nesneler ve insanoğlunun asli doğası başka bir yerlerde, bir ya da yedi kat perdenin (sayısını tam olarak hatırlamıyorum) ardına saklıydı. Gerçi kendisi istekli ve çalışkan bir fizikçi, daha doğrusu bir astrofizikçiydi ama boş hayaller kurmuyordu: Kaldı ki Doğru'ya bizim teleskoplarımızla değil, ancak inisiye kişilerce ulaşılabilirdi. Bu da onun çaba, merak ve derin bir neşeyle yürüdüğü uzun bir yoldu. Fizik nesneldi: Zarif bir zihin cimmastığı, yaradılanın aynası, insanoğlunun gezegendeki yaşam anahtarıydı. Ama yaradılanın, insanın ve gezegenin statüsü neydi ki? Evet, bu uzun yola henüz çıkmıştı fakat ben onun öğrencisiydim: Acaba onu takip etmeyi istiyor muydum?

Bu korkunç bir talepti. Asistan'ın öğrencisi olmak benim için her anından zevk alacağım bir olay, daha önce hiç deneyimlemediğim ve ilişkinin karşılıklı olması nedeniyle şüphesiz daha güçlü bir bağdı. Yaşanan son karışıklıklar sebebiyle dışlanmış ve şüphecileşmiş, şiddet karşıtı fakat karşılıklı şiddetin gerekliliğince henüz yakalanmamış bir Yahudi olarak onun için ideal bir muhatap, üzerine arzu ettiğini yazabileceği beyaz bir sayfaydım.

Asistan'ın bana önerdiği bu olağanüstü hayali didiklemedim. O aylarda Almanlar Belgrad'ı yerle bir etmekte, Yunan direnişini kırmakta, Girit'i havadan istila etmekteydi. İşte Doğru ve Gerçek buydu. Kaçış yolu yoktu, en azından benim için. Ayaklarımı yere basmak, daha iyisi olmadığına göre dipollerle oynamak, benzeni saflaştırmak ve bilinmeyen ama pek yakında tanışacağım trajik bir geleceğe hazırlanmak daha doğruduydu. Öte yandan benzeni saflaştırmak, savaşın ve bombaların harabeye çevirdiği Enstitü koşullarında küçümsenecek bir şey sayılmazdı. Asistan, her konuda özgür olduğumu, mahzenden tavan arasına kadar her yere girebileceğimi, istediğim her alet ya da ürünü alp kullanabileceğimi ama dışarıdan hiçbir şey satın alamayacağımı bildirdi. O bile satın alamıyordu: Mutlak bir otarşi rejimi söz konusuydu.

Malzeme deposunda bir şişe teknik benzen buldum. Yüzde 95 oranında saftı. Hiçbir şey olmamasından iyiydi ama kullanım kılavuzunda rektifiye edilmesi ve içinde kalmış olan nemden tamamen kurtulması için sodyum ile son bir kez damıtılması gerektiği yazıyordu. Rektifiye etmek, fraksiyonlu yani seviyeli damıtmaya tabi tutarak, alt ya da üst seviyede biriken fazlalıklardan kurtulmak ve sabit sıcaklıkta kaynaması gereken asıl maddeyi elde etmek anlamına gelir. Tam bir hazine olan malzeme odasında gerekli cam eşyayı da buldum: Aralarında, cam üfleyicilerin, sonucu tartışılır olsa da (aramızda kalsın), insanüstü beceri ve sabırla dantel gibi ürettiği Vigreux kolonu da vardı. Benmariyi ise kendim, alüminyum bir tencere kullanarak yaptım.

Damıtmak zevklidir. Öncelikle ağır, felsefi ve sessiz bir süreçtir. Bisiklete binmek gibidir, sizi meşgul etse de başka şeyler düşünmenize olanak sağlar. Üstelik sıvıdan buhara (ki görünmez), buhardan da yeniden sıvıya başkalaşımın meydana geldiği bir metamorfoz gerçekleşir. Ama bu yukarıdan ve aşağıdan hareket eden çift yönlü süreç sonunda, kimyadan yola çıkan ama çok

daha uzaklara giden, muğlak ve büyüleyici bir gerçekliğe yani saflığa ulaşılır. Damıtma işine kalkışmak, saf olmayan bir maddeden özü, *usía'yı*, ruhu, ve öncelikle de ruhu neşeye boğan, kalbi ısıtan alkolü elde ettiğimiz, yüzyıllar içinde neredeyse dini sayılabilecek bir kutsallığa ulaşan ritüeli tekrar etme bilincine kavuşmak demektir. Tatmin edici oranda bir parça saflık elde etmek adına iki günümü verdim: Açık alevle çalışacağımdan bu işlem için kendime birinci katta neredeyse ıssız ve her tür insan varlığından uzak bir odayı uygun görmüştüm.

Şimdi sıra, ikinci kez ama bu defa sodyumla damıtma işlemine gelmişti. Sodyum kelimenin halk arasında kullanılan bağlamına göre değil de kimyasal anlamına göre soysuz bir elementtir. Ne sert ne esnek, mum gibi gevşek bir maddedir. Parlak değildir. Ancak manyakça bir özenle saklandığında parlak kalır. Aksi takdirde derhal havayla tepkiyerek çirkin ve pürüzlü bir katmanla kaplanır. Suyla çok daha büyük bir hızla tepkimeye girer ve çılgıncasına dans edip hidrojen çıkararak yüzmeye başlar (yüzen bir metal!). Enstitü'nün altını üstüne getirdikten sonra üzerlerinde *Astolfo sulla Luna*¹ ve benzeri isimler yazılı etiketler olan bir düzine cam balon, yüzlerce anlaşılması zor bileşik ve nesillerdir el değmemiş isimsiz kalıntılar buldum ama sodyumun izine bile rastlamadım. Onun yerine bir kutu potasyum buldum. Potasyum sodyumun ikizi olduğundan hemen kaptım ve inzivama geri döndüm.

Benzen balonuna bir tutam, "bezelye tanesinin yarısı büyüklükte" (tarifte böyle yazıyordu) potasyum ekledim ve hepsini hevesle damıttım. İşlemin sonuna doğru ateşi söndürdüm, aleti demonte ettim ve balonda kalan az miktarda sıvının soğuması için bir kenara koydum. Daha sonra da uzun bir kıskaçla "yarım bezelye büyüklüğündeki" potasyumu yakalayıp çıkardım.

Daha önce de söylediğim gibi potasyum sodyumun ikizidir ama hava ve suyla çok daha büyük bir enerjiyle tepkir. Herkesin

1 Ariosto'nun eseri: Aydaki Astolfo. (ç.n.)

bildiği gibi (ve benim de öğrendiğim gibi) suyla temas ettiğinde sadece hidrojen çıkarmakla kalmaz aynı zamanda alev alır. Bu nedenle de “yarım bezelye”mi kutsal bir özenle kuru bir filtre kağıdı üzerine yerleştirdim, paket yaptım, Enstitü’nün bahçesine indim, minik bir mezar kazdım, zavallı minik cesedi gömdüm ve toprakla üzerini iyice örttükten sonra laboratuvara döndüm.

Boş balonu alarak musluğun altına koydum ve suyu açtım. Ani bir ses duyuldu ve balonun ağzından çıkarak lavabonun yakınındaki pencereye yönelen alevlerle perdeler tutuşuverdi. Deliler gibi dört dönerek yangını söndürebilecek bir şey ararken alevler duvardaki tahta panolara sıçradı ve oda duman altı oldu. Zor bela duvara bir iskemle dayadım, perdeleri sökerek yere fırlatıp öfkeyle üstlerinde zıplamaya başladım. Duman nedeniyle yarı kör haldeydim ve kan şakaklarımda şiddetle zonkluyordu.

Her şey sona erip tutuşanlar söndüğünde birkaç dakika boyunca donakalmış ve şapşallaşmış, etrafımdaki felaketin boyutunu kavramaya çalıştım. Dizlerimin bağı çözölmüştü. Biraz olsun kendime gelir gibi olunca, alt kata inerek olayı Asistan’a anlattım. Eğer sefalet içindeyken mutlu günleri anmaktan daha büyük bir acının olmadığı gerçekse, masasında huzurla oturan bir ruhta sıkıntı yaratmanın derin bir tatmin kaynağı olduğu da gerçektir.

Asistan maceramı saygılı ve nazik fakat sorgulayan bakışlarla dinledi: Bu maceraya yelken açmamı, benzeni bu şekilde damıtmamı da kim söylemişti? Ama iyi olmuştu: Tapınağın kapısında oyalanarak içeriye girmekte geciken tüm o kafirlerin başına gelirdi bunlar. Ama hiçbir şey söylemedi: Hiyerarşik (istemeden tabii ki) mesafesini takındı ve boş bir balonun tutuşmayacağını belirtti. Öyle balon boş olamazdı. Ağzından içine dolan hava dışında, içinde en azından benzen buharı kalmış olmalıydı. Ama benzen buharının soğukken kendiliğinden tutuştuğu görülmüş şey değildi. Tüm karışımı olsa olsa potasyum tutuşturabilirdi. Ben potasyumun hepsini çıkarmıştım değil mi?

“Evet, hepsini,” diye cevapladım. Ama içime şüphe düşmüştü. Olay yerine döndüm ve yerde balonun parçalarını buldum. Yakından incelediğimde bu parçalardan birinin üzerinde zar zor beyaz bir lekecik gördüm. Fenolftalein’le kontrol ettiğimde meydana bu lekeciğin potasyum hidroksit olduğu çıktı. Suçlu bulunmuştu: Balonun camında miniskül bir potasyum parçası yapışık kalmış, bu da benim eklediğim suyla tepkiyerek benzen buharlarını tutuşturmuştu.

Asistan artık eğlenmiş ve açıkça müstehzi bir ifadeyle bakıyordu yüzüme: Yapmamak yapmaktan, düşünmek eylemden iyi; Bilinmez’in eşiği olan astrofiziği benim pis kokular, patlamalar ve boş gizemlerle yoğrulmuş kimyamdan üstündü. Ben ise her militan kimyacının onaylayabileceği, daha dünyevi ve somut bir çıkarıma varmıştım: Birbirine neredeyse eş, (potasyum sodyumun neredeyse aynısıydı), benzer, yakın, diye nitelenebilecek bütün yedek oyuncu ve dolgulardan kaçınmak gerekiyordu. Küçük farklar bir demiryolu kavşağı misali kökten değişikliklere sebep olabiliyordu. Kimyacının mesleği büyük oranda bu farklılıklara dikkat etmek, bunları çok iyi tanımak ve etkilerini önceden tahmin etmeye dayanıyordu. Sadece kimyacının mesleği değil.

Nikel

Çekmecemde, çini mürekkebiyle zarif karakterlerle yazılmış, Yahudi ırkından Primo Levi'nin 110 ile Kimya'dan mezun olduğunu belirten ve teşekkür eden bir diploma bulunuyordu. Dolayısıyla yarı zafer yarı küçümseme, yarı mahkûmiyet ve yarı mutlakiyet ifade eden şüpheli bir belgeydi. 1941 Haziranı'ndan beri aynı çekmecedeydi ve çoktan Aralık ayına gelmiştik. Dünya bir felakete sürükleniyor ama benim çevremde hiçbir şey olmuyordu. Almanlar Polonya, Norveç, Hollanda, Fransa ve Yugoslavya'ya yayılmış ve Rus steplerinde, tereyağına giren bir kama misali ilerliyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri, yalnız başına kalan İngiltere'nin yardımına gelmiyordu. Bir türlü iş bulamadığım için maaşı olan herhangi bir işe razıydım. Yan odada ise babam, bir tümör tarafından ele geçirilmiş halde son aylarını yaşamaktaydı.

Zil çaldı: Gelen İtalyan ordusundan genç ve zayıf bir subaydı ve ben onun ruhlara kılavuzluk eden cıva, ya da tabir-i caizse haberci melek olduğunu hemen anladım: Farkında olsun ya da olmasın herkesin beklediği, ağzını açana kadar hayatınızı iyi ya da kötü yönde değiştireceğini bilemediğiniz o ilahi mesajı getirecek kişiydi bu.

Ağzını açtı ve güçlü bir Toskana aksanıyla Doktor Levi'yi sordu. İnanılmaz ama bu bendim (gerçi bu unvan henüz bahşedilmemişti). Medeni bir şekilde kendini tanıttı ve bir iş teklifinde bulundu. Kim yollamıştı ki onu bana? Taviz vermez şöhret bekçisi Caselli: Diplomamdaki övgüsü sanırım bir şekilde işe yaramıştı.

Teğmen, Yahudi olduğumu biliyordu (kaldı ki soyadımdan anlamamak mümkün değildi) ama bunu umursamıyor gibiydi. Hatta sanki Yahudi olmam işine bile gelmekte, bu ayrımcılık yasalarına karşı gelmekten kekremesi ve ince bir haz duymaktaydı. Kısacası gizli bir müttefikti ve bende de bir müttefik görmüştü.

Bana önerdiği iş son derece gizemli ve çekiciydi. “Bir yerlerde” bir maden vardı ve buradan yüzde 2 oranında yararlı bir şey (ne olduğunu söylemedi) çıkarılıyordu. Kalan yüzde 98 ise komşu vadiye boşaltılan işe yaramaz atıktı. Fakat bu atıkta nikel vardı. Belki az miktardaydı ama o kadar pahalı bir maddeydi ki, onu geri kazanmak düşünülebilirdi. Bir fikri, hatta bir yığın fikri vardı ama askeri görevde olduğundan ve zamanının kıtlığından onun yerine geçmem ve fikirlerini laboratuvarında test ederek, mümkünse kendisiyle birlikte sanayi uygulamaları geliştirmemi istiyordu. Ama bana kısaca anlattığı “o yere” taşınmam gerekecek ve bu taşınma son derece büyük bir gizlilik altında yürütülecekti. Öncelikle benim güvenliğim için kimse-nin adımı ve şu berbat kökenimi bilmemesi zorunluydu zira o yer askeri denetim altındaydı. İkincisi, kendi fikrinin güvenliği için bundan kimseye söz etmeyeceğime dair şerefim üzerine söz vermeliydim. Ne de olsa bir sır diğerini güçlendirirdi ve böylece bir noktada benim toplum dışı durumum işine gelmekteydi.

Fikri neydi ve bu yer neredeydi? Teğmen, ben teklifini kayıtsız şartsız kabul etmeden daha fazla bilgi veremezdi. Kısaca özetlemek gerekirse düşüncesi bu atığı gaz fazında muameleye tabi tutmaktı ve gideceğimiz yer Torino’dan birkaç saat uzaklıktaydı. Çabucak aile fertlerine danıştım. Onlar da olumlu baktılar; ne de olsa babamın hastalığı nedeniyle eve acilen para gerekiyordu. Zaten ben en ufak bir tereddüt duymuyordum: Ataletim beni fena halde yıpratmıştı, kimyamdan emindim ve denemeye tabi tutma konusunda hevesliydim. Üstelik Teğmen beni meraklandırmış, bu da hoşuma gitmişti.

Üniformasını tiksintiyle taşıdığı anlaşıyordu; beni seçme-
sindeki etken sadece çıkar değildi sanki. Faşizmden ve savaştan
fazla söz etmemeye dikkat ediyor, söz ettiği zaman da sözcük-
lerinde, yorumlamakta pek de zorlanmadığım tekinsiz bir neşe
hissediliyordu. Bu neşe, faşizmi reddetmek için fazla akıllı ve
dürüst, ona aktif olarak karşı gelmek için fazla şüpheli ve sah-
nelenen trajediyi edilgen bir şekilde kabul etmek ve yarından
umudunu yitirmek için çok genç olan tüm İtalyan neslinde kar-
şılaşılan neşeydi. Irkçı yasalar beni hızla olgunlaşmaya ve seçim
yapmaya zorlamış olmasalardı benim de içinde yer alacağım bir
nesildi bu.

Teğmen onayımı alır almaz, zaman kaybetmeden ertesi gün
için istasyonda randevu verdi. Ya hazırlıklar? Fazla gerekmeye-
cekti: Belgelere kesinlikle gerek yoktu (ya isimsiz ya da anonim
gizlice görev yapacaktım ve nasıl olacağına daha sonra karar
verilecekti). Birkaç kalın giysi (dağda giydiklerim yeterli olur-
du), bir gömlek ve istersem kitaplarım dışında başka şeye gerek
yoktu. Isıtmalı bir oda, bir laboratuvar, bir işçi ailesi yanında
düzenli öğünler ve malum nedenle fazla samimi olmamamı tav-
siye ettiği düzgün iş arkadaşlarım olacaktı.

Yola koyulduk. Trenden indikten sonra kırağı kaplı muhte-
şem bir koruluk içinde beş kilometrelik bir tırmanışla madene
ulaştık. Aceleci Teğmen beni hemen, uzun boylu ve kendisinden
daha da aceleci, genç bir mühendis olan Yönetici ile tanıştırdı.
Yönetici'nin geleceğimden haberdar olduğu belliydi. Tek bir
canlının beni beklediği bir laboratuvara götürüldüm: Kırmızı
saçları, yeşil gözleri, araştıran bakışları olan on sekiz yaşlarında
bir kızdı. Onun yardımcım olacağını öğrendim.

O güne mahsus bana ofiste verdikleri öğle yemeği sırasında,
radyodan Japonya'nın Pearl Harbour'a saldırdığı ve Amerika
Birleşik Devletleri'ne karşı savaş açtığı haberi geldi. Masada
oturanların (Teğmen ve bazı çalışanlar) bu habere tepkisi fark-
lıydı: Teğmen ve birkaç kişi, bana ihtiyatlı bakışlar atarak yorum

yapmazken, diğerkleri aleni bir şekilde Japonya ve Almanya'nın artık yenilmez olduğunu savunuyordu.

“O yer” gerçekten de vardı ve büyüünü yitirmemişti. Tüm madenler oldum olası büyülü değil midir zaten? Toprağın damarlarında cüceler, kobaltlar, nikeller kaynaşır. Bu damarlar isterlerse cömert olabilir ve kazmanın ucunda hazineyi bulmana izin verirdi. Veya seni kandırır, mütevazı piriti altın gibi ışıldatır ya da çinkoyu çamura bularlar. Nitekim kökleri “aldatma, göz kamaştırma, hile” sözcüklerine dayanan çok sayıda mineral vardır.

Bu maddenin de kendine has bir büyüü, vahşi bir sihri bulunuyordu. Ağaç kökleri ve kayalarla dolu çorak ve sert bir tepenin üstüne, koni biçimli devasa bir uçurum, dört yüz metre çapında yapay bir krater oyulmuştu. *İlahi Komedya*'daki sinoptik masalarda karşımıza çıkan şematik Cehennem tasvirlerinin birebir kopyasıydı adeta. Madenin duvarları, gece gündüz demeden patlatılırdı. Koni duvarlarının eğik olması, yerinden oynayan materyalin fazla hızlanmadan aşağıya yuvarlanması için zorunluydu. En dipte, Şeytan'ın ininde, devasa bir kapak ve kapağın altında da uzun, yatay bir galeriyle açılan dik ama kısa bir kuyu yer almaktaydı. Bu uzun galeri, tepenin yan tarafından, tesisin üst kısmında açık havayla buluşuyordu. Galeride zırhlı bir tren çalışmaktaydı; dolmaları için vagonları kapakların altına kadar sürükleyebilecek güçteki küçük lokomotif, bu vagonları tekrar yıldızların altına taşırdı.

Tesis, galeri çıkışının altına, tepenin yamacı boyunca merdiven gibi yerleştirilmişti. Burada çıkarılan maden devasa bir değirmende öğütölmekteydi. Yönetici değirmeni neredeyse çocuksu bir heyecanla gösterdi: Sarmaşıkların taçyapraklarına benzeyen, dört metre çapında, ters duran devasa bir çandı. Çanın merkezinde üstten asılı duran ve aşağıdan idare edilen devasa bir tokmak sallanıyordu. Salınım hafif ve ancak gözle görülür bir hızda olmasına rağmen, trenden boşalan malzeme yi göz açıp kapayana kadar parçalıyordu. Parçalanan malzeme daha aşağıya yollanmakta, yeniden kırılmakta ve en alttan insan

kafası büyüklüğünde parçalar toplanmaktaydı. İşlem, ilerideki düzlükten bile görülebilen bir toz bulutu ve kıyameti andıran bir gütrültü içinde devam ediyordu. Elde edilen malzeme daha sonra çakıl boyutlarına gelen kadar kırılıyor, kurutuluyor ve eleniyor; insanın Kikloplara¹ yaraşır bu işlemin amacının kayalara hapsolmuş yüzde 2'lik gariban bir asbesti elde etmek olduğuna inanması gelmiyordu. Geriye kalan, günlük milyonlarca ton atık vadiye boşaltılmaktaydı.

Yıllar birbirini kovaladıkça vadi ağır ağır bir toz ve çakıl yığını ile örtülmekteydi. İçindeki asbest bu örtüyü bir buzul gibi, akışkan ve yapışkan bir hale getirmişti. Siyah kayaların benekler gibi gözüktüğü, bu devasa gri dil, yılda on metre hızla aşağıya doğru hantalca ilerliyor ve vadinin duvarlarına kayada boydan boya derin çatlaklar doğuran bir basınç uygulayarak, fazla aşağıya inşa edilmiş binaların yılda birkaç santim kaymasına neden oluyordu. İşte, bu sessiz sürüklenme nedeniyle “denizaltı” adı verilen bu binalardan birinde yaşayacaktım.

Asbest külden oluşmuş bir kar gibi her yeri kaplamıştı. Masaya bırakılan kitabı birkaç saat sonra elinize aldığınızda, sanki fotoğrafının negatifini bulurdunuz. Çatılar kalın bir toz tabakasıyla kaplıydı ve yağmur yağdığında suyu sünger gibi emen bu tabaka bir süre sonra aniden sert bir şekilde toprağa boşalırdı. Yaşam enerjisini toprak anadan emer gibi, son derece gür kara sakallı, obez bir deve benzeyen kazı sorumlusu Anteo, yıllar önce güçlü bir sağanağın madenin duvarlarından tonlarca asbest söktüğünü anlattı. Asbest koninin dibinde açık kapakların içinde birikerek gizlice bir tıpayla dönüşmüş, olayı kimse önemsememiş, ama yağmur aynı şiddette devam edince koni bir huni haline gelmiş ve tıpanın üzerinde yirmi bin metreküp su birikmiş fakat olay yine de önemsenmemiş. Anteo işlerin kötüye gittiğini fark etmiş ve halletmesi için Yönetici'yi ikaz etmiş. Ama şudur budur, tehlikeli olur, vana zarar görür, yönetim kuruluna

1 Yunan mitolojisindeki tek gözlü dev. (ç.n.)

danışmak gerekir gibi bahaneler ileri sürülerek bir türlü eyleme geçilemediğinden işi bizzat kendisi çözmeye karar vermiş.

Bilgeler hâlâ müzakere halindeyken sağır edici bir gürültü duyulmuş: Tıpa pes etmiş ve su kuyuya, ardından da galerilere dolarak trenin tüm vagonlarını önüne katıp sürükleyerek tesisi yerle bir etmiş. Anteo, eğimli düzlüğün üzerine birikmiş iki metre kalınlığındaki alüvyon tabakasını gösterdi.

İşçiler ve madenciler (yerel jargonda *minori* olarak adlandırılıyorlardı) yakın köylerden, kimi zaman iki-üç saat süren dağ yollarını aşarak gelirlerdi. Memurlar ise tesis civarında yaşıyordu. Ova taş çatlasın beş kilometre uzaklıktaydı ama maden her haliyle bağımsız bir cumhuriyet gibiydi. Bu tayın ve karaborsa döneminde erzak sorunları yaşanmazdı. Nasıl olduğu bilinmez ama herkesin her şeyi vardı. Ofislerin bulunduğu kare binanın etrafında pek çok memur kendi bostanını ekerdi. Bazılarının kümesleri bile vardı. Bazen tavuklar kümeslerinden kaçıp yan bostana girerek ekinleri tahrip eder, ortamdaki huzuru bozan tartışmalar ve düşmanlıklar doğardı. Bu durumlarda insiyatif Yönetici'nin elindeydi. Kendince bir yöntem bulmuş ve Flobert marka bir tüfek satın aldırarak ofisindeki duvara astırmıştı. Bostanında yabancı bir tavuk gören herkes tüfeği alıp iki kere ateş etme hakkına sahipti. Ama suçüstü yakalaması şartıyla... Tavuk toprağında ölürse, ateş edenin sayılıyordu. Bu kanundu. Tüfeğin alınmasını takip eden günlerde çok sayıda tüfek atışı ve tüfekli kovalamaya şahit olunmuştu. Konuyla ilgilenmeyenler de bahis oynamışlardı. Ama bir süre sonra tartışmalar son bulmuştu.

Daha bir sürü harika hikâye dinledim. Bunlardan biri de Bay Pistamiglio'nun köpeğiyle ilgili. Ben madene geldiğimde bu Bay Pistamiglio göçeli yıllar olmuştu ama hatırası hep canlıydı ve her zaman olduğu gibi, zaman içinde efsanevi bir dokuyla süslenmişti. Dul, iyi niyetli ve herkes tarafından sayılan Bay Pistamiglio mükemmel bir birim şefiydi ve kendisi gibi sevilen ve sayılan güzel mi güzel bir Alman kurdu vardı.

Bir Noel zamanı, aşağıdaki vadi köylerinden birinden, en irilerinden dört tane hindi kaybolmuş. Ne yapalım, tilki ya da hırsızlar çalmıştır diye düşünmüşler. Ama bir sonraki kış, kasım ayı ile aralık arasında tam yedi hindi daha sırra kadem basınca jandarmaya haber salınmış. Bizzat Bay Pistamiglio'nun kendisi, içkiyi biraz fazlaca kaçırdığı bir akşam gereksiz bir laf etmeseymiş olay ortaya çıkmayacakmış. Meğer hindi hırsızları kendisi ve köpeğiymiş. Pazar günleri köpeğini civar köylere götürmekte ve fazla güvenliği olmayan en güzel hindileri göstermekteymiş. Köpeğe her bir hindi için nasıl davranacağını detaylıca anlatırmış. Sonra madene dönerler ve adam köpeği geceleyin serbest bırakır, o da bir tilki gibi duvar diplerinden sürünerek, neredeyse görünmez halde kümesin çitini aşar ya da altından toprağı kazar, sessizce hindiyi kapıp sahibine getirirmiş. Hikâyenin en ünlü anlatımına göre Bay Pistamiglio bu hindileri Piemonte Alpleri'ndeki yaşlı ve çirkin sevgililerine hediye edermiş.

Birçok hikâye anlatıldı. Madende ikamet eden elli kişinin sanırım birbirleriyle, kombinasyonel tahlillerdeki gibi çiftler çiftler maceraları olmuştu: Her adam her kadınla, her kadın da her adamla ilişkiye girmişti. Karşı cinsten gelişigüzel iki isim seçmem ve bir üçüncüye "Aralarında ne oldu?" diye sormam yeterliydi: Herkes birbirinin hikâyesini bildiğinden, kendinizi bir anda harika bir hikâye dinlerken bulurdunuz. Bütün bu kişisel ve çoğunlukla da gizli olması gereken hikâyeleri özellikle bana neden böylesine kolayca anlattıklarını anlamıyordum. Halbuki ben kimseye hiçbir şey, kendi adımlı bile söyleyemezdim. Ama sanırım benim sorunum buydu (ki hiç şikayetim yoktu aslında): Ben, herkesin her şeyi anlatabildiği insanlardandım.

Bay Pistamiglio'dan bile evvel, çok daha eskilere dayanan ve çeşitli varyasyonlarını dinlediğim bir efsaneyi hiç unutmadım: Madene ait ofislerde Gomora rejiminin¹ hüküm sürdüğü bir

---

1 Sodom ve Gomora, Filistin diyarının türlü ahlaksızlıklar nedeniyle Tanrı'nın gazabına uğramış iki büyük şehridir. (ç.n.)

dönem olmuş. O efsanevi dönemde her akşam saat beş buçukta siren çaldığında çalışanların hiçbiri evine gitmez, sesi duyar duymaz şilteler ve çekmecelerden içkiler çıkarılır, tüysüz genç daktilograflardan saç dökülmüş muhasebecilere, o dönemin yönetici amirinden sakat hademeye kadar herkesin katıldığı bir orji başlarmış. Hüzünlü maden işleri her akşam yerini sınıflararası, aleni ve tam anlamıyla sınırsız bir zinaya bırakırmış. Olaya tanıklık edecek kimse günümüze kadar yaşamamış: Bir dizi berbat bilançoyla karşılaşan Milano'daki Merkezi Yönetim son derece katı önlemler alarak bir temizlik operasyonu düzenlemiş. Bana söylendiği kadarıyla, her şeyi gören ve duyan ama son derece iffetli olduğu için tek kelime etmeyen Bayan Bortolasso dışında kıyımdan kurtulan olmamış.

Kaldı ki Bayan Bortolasso işiyle ilgili zorunluluklar dışında kimseyle zaten konuşmazdı. Bortolasso'dan önceki adı Gina delle Benne'ymiş. Daktilograf olarak çalıştığı bu ofiste on dokuz yaşındayken, tam anlamıyla karşılık görmese de kabul gören bir aşkla, sıska ve kızıl saçlı genç bir madenciye tutulmuş. Ama kızın ailesi bu aşka karşı çıkmış. Eğitimine o kadar para harcadıktan sonra kızlarının ilk önüne çıkanla hayatını birleştirmek yerine iyi bir evlilik yaparak şükranlarını göstermesini beklemişler. Kızcağız bu tür şeylerden hiç anlamadığı için de konuyu kendileri halletmeye karar vererek o kızıl kafadan ayrılması ya da evini ve madeni terk etmesi arasında bir seçim yapmasını söyleyerek ultimatom çekmişler.

Zavallı Gina yirmi bir yaşını beklemeye hazırmış (zaten şunun şurasında iki yıl varmış) hazır olmasına da kızıl kafa kendisini beklememiş. Pazar günü başka bir kadınla görülmüş, sonra bir başkasıyla ve nihayet dördüncüsüyle evlenivermiş. Bunun üzerine Gina zalim bir karar alarak, kendisi için önemli olan tek adamı elinde tutamadığına göre hayatına başkasının girmeyeceğine yemin etmiş. Hayır, rahibe falan olmamış. Son derece çağdaş bir bakış açısına sahipmiş. Sadece kendisinden

beklenen türde bir evlilik yapmama kararı almış. Uzman bir memur olduğu, çelik gibi bir hafızaya ve herkesce bilinen bir çalışkanlığa sahip olduğundan yönetim için vazgeçilmez bir eleman haline gelmiş. Sonunda bir gün ailesine ve amirlerine madenin aptalı Bortolasso ile evlenmeye karar verdiğini ilan etmiş.

Bu Bortolasso orta yaşlarda, katır gibi güçlü ve domuz kadar pis bir madenciymiş. Gerçek anlamda bir aptal değil de daha ziyade, Piemonte’de söylendiği gibi para ödememek için aptal ayağına yatan, yani zihinsel özürnlülük kalkanı ardına sığınan türde bir adam olması daha muhtemel olan bu şahıs bahçıvan olarak çalışmaktaymış ve inanılmaz derecede ihmalkârmiş. Adam halinden son derece memnunmuş. Ne de olsa dünya onu sorumsuz biri ilan ettiğine göre artık ona hoşgörölü davranmalı, ilgilenmeli ve karnını doyurmalıymış.

Islak asbestin çıkarılması zor olduğundan, madende bulunan yağmurölçer çok önemliydi. Bu aygıt bir çiçek tarhının ortasında yer alırdı ve ölçümleri bizzat Yönetici yapardı. Her sabah çiçekleri sulamayı adet edinen Bortolasso bu aygıtı da sulamaya başlamış. Bu da madenin özütleme maliyeti verilerini ciddi anlamda bozmuş. Biraz geç de olsa durumu fark eden Yönetici kendisine aleti sulamamasını bildirdiğinde Bortolosso, “O halde kuru seviyorsunuz,” diyerek her yağmur sonrası aygıtın alt tarafındaki vanayı açmaya başlamış.

Benim geldiğim günlerde durum biraz normale dönmüş-tü. Artık Bayan Bortolasso olan Gina otuz beş yaşlarındaydı. Yüzünün mütevazı güzelliği katılaşarak gergin ve sabit bir maskeye dönüşmüştü; uzatmalı bekâretinin damgasını taşıyordu. Ne de olsa bakireliği bozulmamıştı: Bunu bilmeyen kalmamıştı zira Bortolasso herkese anlatıyordu. Evlenmeden önce böyle bir anlaşma yapmışlardı ama o neredeyse her gece kadının yatağına girmeye çalışmış, kadın da şiddetle karşı koymuştu: Asla ve de asla hiçbir erkek, hele o, kendisine el süremezdi.

Hüzünlü çift arasındaki bu gece mücadeleleri madenin dilinden düşmediği gibi orayı cazip kılan az sayıdaki ilginçlikten biriydi. İlk gecelerden birinde konunun yakın takipçilerinden birkaçı neler olup bittiğini duymak için beni de yanlarına almayı teklif ettiler. Reddettim, zaten onlar da biraz sonra hayal kırıklığıyla geri döndüler. *Faccetta Nera* adlı parçayı çalan bir trombon sesinden başka bir şey duyamamışlardı. Dediklerine göre adam müzik hastası olduğu için arada bir çaldığı olurmuş.

Daha ilk günden işime âşık oldum. Ne de olsa ilk başta yalnızca kayaların kantitatif analizini yapıyordum: Hidroflorik asitle saldır; demiri amonyakla, nikeli dimetilglioksimele (ki çok azdı! Bir tutam pembe çökelti) magnezyumu fosfatla çöktür.. Her gün sürekli aynı işlem... Ama benim için son derece heyecan verici ve yepyeni başka bir duygu söz konusuydu: Analiz ettiğim numune artık yabancı bir toz, maddeselleşmiş bir bilmece değildi; bir kaya parçasıydı, toprak anadan zorla kopartılan bir organdı ve günlük analiz verilerinden, yavaş yavaş toprak altındaki damarların portresi doğuyordu. On yedi yıllık eğitim süreci, aoristler¹ ve Peloponez Savaşları ardından öğrendiklerim nihayet işe yarıyordu. Duygulardan yoksun, granit kadar kasvetli sayısal analiz yaşam buluyor, ciddi ve somut bir eserde ortaya çıkan gerçek ve yararlı bir şeye dönüşüyordu. İşe yarıyordu: Bu planın bir parçası, mozağin harcıydı. Uyguladığım analitik yöntem kitaplarda yazılı bir dogma olmaktan çıkmıştı; her gün teste tabi tutuluyordu ve hedeflerimize uygun hale gelmesi için ince bir mantık oyunu, bir deneme yanılma yöntemiyle rafine edilebilirdi. Hata yapmak artık bir sınavı mahveden ya da not düşürten gülünç bir şanssızlık değildi. Hata yapmak seni daha değerli ve elverişli kılan bir tirmanış, bir ölçüm, bir farkındalık, bir adım yukarıya çıkmaktı.

Laboratuvardaki kızın adı Alida'ydı. Acemi heyecanlarımı onlara ortak olmadan izlemişti. Aslında şaşırmış, hatta rahatsız olmuş gibiydi. Varlığı beni rahatsız etmemişti. Lise mezunuydu,

1 Antik Yunancada bir zaman kipi. (ç.n.)

Pindaro ve Sappho'dan konuşuyordu ve zararsız bir bölge papazının kızıydı; kurnazdı, tembeldi. Üstelik hiçbir şey umurunda olmadığı gibi, mekanik bir şekilde yapmayı öğrendiği kaya analizini bile umursamıyordu. Daha önce sözünü ettiğim şu garip itiraf ettirme yeteneğimden dolayı, o da buradaki herkes gibi benden bir şey gizlemedi. Anlaşılmaz rekabetler nedeniyle bir yığın kadınla kavga etmiş, birçok adama az ya da çok âşık olmuş, bir tanesine fena halde tutulmuş ve bir başkasıyla, ailesinin kendisi için seçtiği, teknik bölümde çalışan iyi, silik ve mütevazı memleketlisiyle nişanlanmıştı. Ama bu da umurunda değildi. Ne yapsaydı yani? Baş mı kaldırsaydı? Çekip gitse miydi? Hayır, o iyi aile kızıydı; onun geleceği çocukları olacaktı; Sappho ve Pindaro maziydi. Nikâhını bekleyerek laboratuvarda vakit öldürüyordu. İsteksizce çökeltileri yıkar, nikel-dimetilgli-oksimi tartardı. Analiz sonuçlarını olduklarından daha iyiymiş gibi göstermenin iyi bir şey olmadığını anlatana kadar göbeğim çatladı; bunu yapmaya çok meyilliydi. Üstelik hem Yönetici, hem Teğmen hem de beni mutlu ettiği için bunu birçok kez yaptığını da itiraf etti.

Hem Teğmen'in ve benim bu kadar önemsedığımız bu kimya da neyin nesiydi ki? Mutfakta olduğu gibi su ve ateşten başka bir şey değildi. Üstelik buram buram lezzet kokuları yerine iğrenç, kesif kokuların insanın üzerine sindiği bir mutfak. Burada da önlük, karıştırma, el yakma ve günün sonunda ortalığı toplama vardı. Alida için ise kaçış yoktu. Torino'daki yaşamıma dair anılarımı samimi bir vicdan azabı ve İtalyan şüpheciliğiyle dinlerdi. Bunlar son derece sansürlü aktarımlardı çünkü anonim kalma oyunuma her ikimiz de uymak durumundaydık. Ama arada bir zorunlu olarak bazı şeyler ağzımdan kaçıyor. Ve bir süre sonra artık isimsiz olmadığımı, Dr. Levi olduğumu fark ettim ki, karışıklığa yol açmamak için Levi olarak anılmamam gerekiyordu. Madenin neşeli ve dedikoducu atmosferinde, belirsiz statüm ve giysilerimdeki bariz zariflik göze batmakta ve

Alida'nın bana açıkladığı kadarıyla, hakkımda uzun uzun ve çeşit çeşit yorumlar yapılmaktaydı. OVRA, yani faşist gizli polisinden, yüksek düzeyde bağlantıları olan biri olduğuma kadar hakkımda söylenmedik kalmamıştı.

Vadiye inmek rahatsız ediciydi ve benim için fazla ihtiyatlı bir davranış değildi. Kimselerle görüşemediğim için madendeki gecelerim geçmek bilmiyordu. Çalışmak ya da nikel problemi üzerine düşünmek için bazen siren çaldıktan sonra da laboratuvar da kalır veya yemekten sonra yine oraya dönerdim. Bazen de Denizaltı'daki manastırvari odama kapanarak "Jacob'un Hikâyeleri"ni okurdum. Ay ışığının olduğu akşamlar sık sık madenin etrafındaki vahşi kırlarda uzun yürüyüşler yapardım. Kraterin tepesine ya da (gerçekten de orada troller yaşıyormuşçasına sayısız ürperti ve çıtırtı eşliğinde) atık tarafından kırılan gri sırtın ortalarına kadar giderdim. Aşağıdaki vadiden yükselen köpek ulumalarıyla gecenin karanlığı yırtılırdı.

Bu gezintiler, Torino'daki ölüm döşeğindeki babam, Bataan'da hezimete uğramış Amerika ve Kırım'daki muzaffer Almanya'nın, yani kapanmakta olan bir kıskacın zalim farkındalığından beni azad ediyordu. Artık benim adam ve belki de az bir zaman sonra kaybedeceğim özgürlüğüm haline gelen o koyuklar ve o taşlarla aramda, okulda öğrendiğim doğa retoriğinden farklı, daha içten yeni bir bağ oluşuyordu. Bu huzursuz kayaya karşı kırılğan ve tutarsız bir bağlılık hissediyordum. Önce Sandro ile olan maceralarım, şimdi de burada, bir kimyacı sıfatıyla içindeki hazineyi sökmek için uğraşlarımla onunla ikili bir ilişki yaşamıştım. Bu kayalık aşk ve asbestli yalnızlıktan, iki gecede, lisede işkence çekerek yazdığım kompozisyonlardan sonra ilk kez ruhumdan adalar ve özgürlüğe ilişkin iki hikâye doğdu: İlki bir kurşun avcısıyla ilgili, ikincisiyse o dönemde gözüme ilişen Tristan da Cunha'nın adasına ithafen, muğlak ve cıva gibiydi.

Askerliğini Torino'da yapan Teğmen madene haftada yalnızca bir kere gelirdi. Yaptıklarını denetler, bir sonraki hafta için talimat ve tavsiyeler verirdi. Mükemmel bir kimyacı, dayanıklı ve inatçı bir araştırmacı olduğunu göstermişti. Kısa bir oryantasyon sürecinin ardından, gündelik rutin analizlerin yanı sıra, daha yüksek hedefe yönelik bir çalışmanın detaylarını aktardı.

Madenin kayalıklarında nikel olduğu kanıtlanmıştı. Evet, miktarı çok düşüktü: Analizlerimiz miktarın ortalama yüzde 0,2 olduğunu gösteriyordu. Kanada ve Yeni Kaledonya'daki rakip meslektaşlarımla elde ettiklerine oranla gülünç bir yüzdeydi bu. Ama belki de zenginleştirilebilirdi. Teğmen'in rehberliğinde elimden geleni yaptım: Manyetik ayırıştırma, yüzdürme, tozlaştırma, süzme yani fiziksel ve fizikokimyasal her yolu denedim ama nafile. Hiçbir şekilde konsantrasyonda artış sağlanamıyordu. Her yöntemin sonunda elde ettiğim nikel yüzdesi hâlâ aynıydı. Doğa bize hiç de yardım etmiyordu. Elde ettiğimiz tek sonuç, nikelin bivalent demire eşlik ettiği, bir asistan gibi yerine geçtiği, unutulmuş bir gölge gibi onu takip ettiği küçük bir kardeş olduğuydu: Yüzde 0,2 nikel, yüzde 8 demir. Magnezyumu göz önüne almazsak nikel için etkili olabilen tüm reaktiflerin kırk katı gerekmekteydi ve bu, ekonomik açıdan umutsuz bir macera sayılırdı. Yorgunluk anlarında kayayı, Piemonte Alpleri'nin yeşil yılanvari çizgisini bir semavi, düşman ve yabancı sertliğiyle algıladım. Halbuki vadideki ağaçlar, ilkbahar giysilerine bürünmüş halleriyle biz insanlar gibiydiler. Belki konuşamıyorlardı ama soğuğu ve sıcaklığı hissediyorlar, zevk alıp acı çekiyorlar, doğuyor ve ölüyorlar, polenlerini rüzgâra emanet ediyorlar ve içgüdüleriyle güneşin döngüsünü izliyorlardı. Ama ya taş? Taş enerji toplamaz, oluştuğu anda bile sönüktür. Nitekim tam anlamıyla düşmanca bir edilgenlik içindeydi. İçindeki saklı elfi, kaprisli nikeli, bir oraya bir buraya sıçrayan, kötü huylu ve anlaşılması zor, kazma darbelerimden hızla kaçabilmek için uzun kulakları her daim dikilmiş burnumun dibinde duran Nikolit'i

ortaya çıkarabilmek için, her bir burcunu tek tek fethetmek zorunda olduğum bir kaleydi.

Ama elflerin, hobbitlerin, perilerin sırası değildi. Bizler kimyacı, avcıydık: Pavese'nin söz ettiği gibi yaşamın "iki deneyimi" yani başarı ve başarısızlık, beyaz balınayı öldürmek ya da gemiyi batırmak bize özgüydü. Keşfedilemeyen maddeye teslim olmak ve pes etmek sözlüğümüzde yoktu. Bunun için burada bulunuyorduk: Hata yapmak ve düzeltmek için, tahsil etmek ve dağıtmak için. Kendimizi asla silahsız hissetmemeliydik; doğa sınırsız ve karmaşıktır ama zekânın giremeyeceği bir alan değildir. Çevresinden dolaşıp dürtmek, delmek, deliği aramak ya da bizzat deliği açmak gerekir. Teğmen ile yaptığımız haftalık toplantılar savaş planlarına benzerdi.

Bir yığın girişimimizden biri de kayayı hidrojen ile indirgemeyi denemek oldu. Toz haline getirilen minerali porselen bir potaya koyarak potayı da kuvars bir tübe yerleştirdik. Dışarıdan ısıtılan tüpün içinden hidrojen geçirerek nikel bağli haldeki oksijeni ayırştırmayı ve onu çıplak, yani metalik haline indirgemeyi umut ettik. Metalik nikel demir gibi manyetik olduğundan, bu varsayıma göre geri kalan maddelerden tek başına ya da demirle birlikte, bir mıknatıs yardımıyla kolayca ayrılacaktı. İşlem tamamlandığında tozumuzun sulu süspansiyonu¹ içine ne kadar güçlü bir mıknatıs yerleştirirsek yerleştirelim azıcık bile demir toplayamadık. Bunun son derece bariz ve üzücü bir açıklaması vardı: Bu koşullar altında hidrojen hiçbir şeyi indirgemiyordu. Nikel, demirle birlikte, silisyum ve suya sıkıca bağli olduğu serpantin² yapısından kopmamaktaydı. Yani bulunduğu halden başka bir hale geçme konusuna fena halde yabancıydı.

Peki, bu yapıyı çözmeyi deneyebilir miydik? Fikir, benden önce çalışan birileri tarafından tasarlanmış tozlu bir diyagramın tesadüfen elime geçmesi sonucu, zihnimde bir şimşek gibi

1 Asıltı; parçacıkların sıvıda asılı kalma durumu. (ç.n.)

2 Bir kayaç cinsi. (ç.n.)

çakmıştı: Bu, maden asbestinin sıcaklıkla orantılı olarak ağırlık kaybına ilişkin bir çalışmaydı. Asbest 150°C sıcaklıkta biraz su kaybetmekte, sonra 800°C sıcaklığa kadar değişmeden kalmaktaydı. Bu sıcaklığa ulaştığında ağırlığında yüzde 12 oranında ani bir düşüş gözlenmiş ve yazara göre “kırılğan hale” gelmişti. Serpantin asbestin babası olduğuna ve asbest 800°C sıcaklıkta bileşenlerine ayrılabilmesine göre, serpantin de bileşenlerine ayrılabilmeliydi. Bir kimyacı modelleme yapmadan düşünmediğine, hatta yaşayamadığına göre ben de kâğıda uzun silisyum, oksijen, demir ve magnezyum zincirleri çizerek örgülerinin aralarına az sayıdaki nikeli yerleştirmeye başladım. Ardından, kısa parçalara ayrıldıktan sonra nikelin ininden çıkarılarak saldırıya açık hale geldiğindeki durumu resmettim. Ruh halim, Altamira’nın, ertesi gün avda şansı yaver gitsin diye duvarlara antilop resmi çizen kadim avcısından farklı değildi.

Hazırlık seremonisi fazla uzun sürmedi. Teğmen henüz gelmemişti ama her an orada olabilirdi ve ben, bu fazla ortodoks sayılmayacak işlem hipotezimi kabul etmemesinden, daha doğrusu can-ı gönülden kabul etmeme ihtimalinden korkuyordum. Tüm bedenim sinirden kaşınıyordu sanki; olan olmuştu, hemen işe koyulmak gerekiyordu.

Bir varsayımdan daha canlandırıcı hiçbir şey yoktur. Saatler ilerlediği ve ikindiyi gösterdiği için ikide bir saatine bakan Alida’nın eğlenen ve şüpheli bakışları altında bir türbin gibi çalışmaya başladım. Aygıt hemen kuruldu, termostat 800°C’ye ayarlandı, kabın basınç valfi açıldı, fluksmetre yerine yerleştirildi. Malzemeyi yarım saat kadar ısıttıktan sonra sıcaklığı azaltarak bir saat kadar hidrojene tabi tuttum. Karanlık çökmüş, kız gitmiş ve gece bile çalışan Ayırma Bölümünün kasvetli vızıltısı dışında bir ses kalmamıştı. Kendimi biraz entrikacı, biraz da simyacı gibi hissediyordum.

Zaman dolduğunda potayı kuvars tüpten çıkardım ve soğumaya bıraktım, ardından da yeşilimsi bir renkten sarımsı renge

dönen tozu suda çözdüm. Bu renk değişimi iyiye işaret gibi gelmişti. Mıknatısı elime alarak işe koyuldum. Mıknatısı sudan her çıkarışında, peşinden bir tutam esmer toz sürükleniyordu. Her defasında bir miligram kadar toplanan bu tozu özenle filtre kâğıdı üzerine koyuyordum. Analizin düzgünce yapılabilmesi için en az yarım gram toza, yani uzun çalışma saatlerine ihtiyacım vardı. Gece yarısına doğru durmaya, yani ayrıştırmayı kesmeye karar verdim. Analizi riske atmaya niyetim yoktu. Elde ettiğim malzemenin manyetik özelliğinden dolayı (dolayısıyla da silikat açısından fakir olduğundan) ve acelem olduğundan hızlı bir inceleme yaptım. Saat sabahın üçünü gösterirken sonunda bir sonuç elde etmiştim: Elimdeki her zamanki pembe nikel-metilglikosim değil, gözle görünür miktarda bir çökeltiydi. Süz, yıka, kurut, tart... Nihai veri sanki ateşle yazılmış gibi gözüksü gözümde: Yüzde altı oranında nikel ve kalanı demir. Bir zaferdi bu: Bir ayrıştırma daha yapmaya gerek olmaksızın doğrudan fırına yollanabilecek bir alaşım. Denizaltı'na döndüğümde güneş doğmak üzereydi. İçimde Yönetici'yi uyandırmak, Teğmen'e telefon etmek, karanlık ve kırağı düşmüş çayırlarda yuvarlanmak için dayanılmaz bir istek vardı. Bir yığın anlamsız şey düşünüyor fakat mantıklı ve hüznü hiçbir şeyi aklımdan bile geçirmiyordum.

Bir anahtarla bir kapıyı açtığımı ve daha pek çok anahtara, hatta tüm kapıların anahtarına sahip olduğumu düşünüyordum. Ne Kanada'da ne de Yeni Kaledonya'da henüz hiç kimsenin düşünmediği bir şeyi düşündüğümü sanıyor ve kendimi, her ay daha da yakınım sokulan düşmanlara karşı bile yenilmez hissediyordum. Üstelik beni biyolojik olarak aşağı ilan eden zihniyetten soylu bir intikam aldığımı düşünüyordum.

Uyguladığım özütleme yönteminin sanayide kullanılabilecek nitelikte olması durumunda, elde edilen nikelin Faşist İtalya ile Nazi Almanyası'nın silahlarının ve kurşunlarının yapımında kullanılacağını düşünemezdim. Tam da o aylarda Arnavutluk'ta,

karşısında, benim, Yönetici'nin ve Teğmen'in tüm projelerimizi saklamak isteyeceğimiz büyüklükte bir nikel minerali madeni bulunacağını bilemezdim. Nikelin manyetik ayrışmasıyla ilgili yorumumun temelde hatalı olduğunu bilemezdim. Nitekim sonuçlarımı iletir iletmez gelen Teğmen bana hatamı anlatıverdi. İlk günlerde heyecanımı paylaşan Yönetici'nin pazarda ince toz haldeki malzemeyi ayrıştıracak nitelikte bir manyetik ayrıştırıcı bulunmadığını, dolayısıyla da daha iri taneler üzerinde benim yöntemimin çalışmayacağını öğrenmesinin ardından bana soğuk davranacağını hayal bile edemezdim.

Yine de bu hikâye burada bitmedi. Geçen yıllara, ticaretin serbest bırakılması ve nikelin dünya piyasalarında değer kaybetmesine rağmen, o vadide yatan atıkların içindeki nikel miktarı ile ilgili söylentiler hâlâ birilerinin iştahını kabartıyor. Madenden fazla uzak olmayan mahzenler ve ahırlarda, kimya ile beyaz büyü arasındaki sınırdaki hâlâ geceleri atıkları eşeleyip sabaha karşı gri çakıl çuvallarıyla dönen ve bunları parçalayan, pişiren, yeni reaktiflerle deneyen insanlar var. Gömülü hazinenin, bin kilo anlamsız taşta saklı iki kilo asil ve gümüşsü metalin çekiciliği hâlâ sönmedi.

O dönemde minerallerle ilgili kaleme aldığım iki hikâye yok olmadı. Bu öykülerin de benim gibi acı dolu kaderleri, bombardıman ve kaçışları oldu. Kaybettiğimi sandığım hikâyeleri yıllardır ellenmemiş belgelerimi düzenlerken yeniden buldum. Arkamda bırakmak istemediğim bu söz konusu öyküleri ilkerki sayfalarda, bu militan kimya hikâyelerinin arasında, bir mahkûmun kaçış hayalleri misali bulacaksınız.

Kurşun

Adım Rodmund ve uzaklardan geliyorum. Memleketime Thiuda denir; en azından biz böyle diyoruz. Ama komşularımız, yani düşmanlarımız, farklı adlar vermişler: Saksa, Nemet, Alaman. Memleketim, büyük ormanları ve nehirleriyle, uzun kışları, bataklıkları, sisleri ve yağmurlarıyla buralardan farklı bir yer. Benimkiler, yani benim dilimi konuşan insanlar çoban, avcı ve savaşçıdır. Toprağı ekmekten hoşlanmayan, aksine bununla uğraşanları küçümseyen, tarlalarına sürülerini sokan, köylerini basarak kadınlarını esir alan kişileriz biz. Ama ben ne çobanım ne savaşçıyım. Avcı da değilim üstelik. Gerçi mesleğim avcılarinkinden pek de farklı sayılmaz. Beni toprağa bağlar ama özgürlüğümü elimden almaz; bir köylü değilim.

Babam ve biz bütün Rodmundlar ezelden beri aynı mesleğin erbabıyız: Uzak ülkelerde bulunan kara bir taşı arar, bulur ve bundan sırrı bizde saklı bir yöntemle kurşun ederiz. Geldiğim köyün yakınlarında büyük bir maden bulunurdu. Söylenenlere göre atalarımın biri olan Mavi Diş Rodmund tarafından keşfedilmiş. Demircilerin yaşadığı bir köydür; oradaki herkes demir eritmeyi ve işlemeyi bilir. Ama yalnızca biz Rodmundlar söz konusu taşı bulmayı ve tanrıların, insanları kandırmak için dört bir yana serptiği bir sürü taş arasından doğru kurşun kaynağını bulmayı garantileyebiliriz. Yerin altındaki metal damarlarını serpilten tanrılar bunları gizli ve saklı tutar. Tanrılar bu damarları bulmaya çalışanları şaşırtmaya çalışır zira kim onları bulursa tanrılara denktir. Bu nedenle tanrılar biz Rodmundları sevmez fakat bunu umursamayız.

Maden yatağı beş altı nesil geçtikten sonra tükendi. Kimileri damarı yer altından takip etmeyi önerdi ve tümeller kazıldı fakat çabalar sonuçsuz kaldı. Nihayetinde yaşlıların dediği çıktı ve herkes eski mesleğine geri döndü. Ben hariç. Nasıl ki kurşun biz olmadan gün ışığını göremezse, biz de kurşun olmadan yaşayamayız. Bizimkisi bir yandan zengin eden fakat öte yandan erkenden öldüren bir zanaat. Birisi, bunun nedeninin metalin kanımıza girerek onu yavaş yavaş zayıflatması olduğunu söylemişti. Bunun tanrıların intikamı olduğunu söyleyenler de oldu ama yaşamımızın kısa olması biz Rodmundların umurunda değil çünkü zenginiz; saygı görüyor ve dünyayı geziyoruz. Mesela şu mavi dişli atamın hikâyesi olağanüstüdür zira keşfettiği maden çok zenginmiş. Genel olarak biz maden arayıcılarının birer gezgin olduğu da söylenebilir. Bana söylediklerine göre nitekim bu atamız da çok uzaklardan, güneşin soğuk olduğu ve hiç batmadığı, insanların buzdan saraylarda oturduğu ve denizlerde bin adım uzunluğunda canavarların yüzdüğü diyarlardan gelmiş.

Böylece, altı yıllık bir moladan sonra, döküm yapmak ve yaptırtmak; altın karşılığında insanlara sanatımı öğretebilmek için yeniden yollara koyuldum. Biz Rodmundlar büyücüyüz, evet işte buyuz: Biz kurşunu altınla değiştiririz.

Yazları tarlalarda çalışıyor, kışları ise sepet örerek ya da yalımda getirdiğim altınları bozdurarak geçiniyordum. Yalnızdım çünkü şöyle düşünürdüm: Kadınlar yalnızca soyumuzun tükenmemesi için bizlere erkek çocuk vermeye yarar ve onları peşimizden sürüklemeyiz. Ne işe yararlar ki zaten? Taşı bulmayı beceremedikleri gibi aybaşı dönemlerinde taşa dokunurlarsa taş ölür, toza ve küle dönüşüverir. Yolda karşılaşılan kızlarla bir gecelik ya da bir aylık ilişkiler çok daha iyidir. Eşlerle olduğu gibi yarını düşünmek zorunda kalmadan eğlenir insan. Bizler için yarını yalnız yaşamak gerekir: Et solmaya ve cansızlaşmaya, karın ağrımaya, saçlar ve dişler dökülmeye, dişetleri grileşmeye başladığında yalnız olmak en iyisidir.

Berrak günlerde güneye bakıldığında bir dizi dağın görülebildiği bir yere vardım. İlkbahar gelip çattığında da dağlara erişme azmiyle yeniden yola koyuldum. Geçtiğim toprakların, çanak çömlek yapmak dışında hiçbir işe yaramayan yapış yapış, yumuşak, gizemsiz ve erdemsiz topraklar olması nedeniyle canım sikkindi. Dağlarda ise durum farklıdır. Yeryüzünün omurgası sayılan kayalar tüm çıplaklıklarıyla perçinli adımlarımızın altında ses verirler ve çeşit çeşit özelliklerini ayırt etmek kolaydır. Ovalar bize yaramaz. En kolay geçide nasıl gidebileceğimi, kurşunları olup olmadığını, nereden satın aldıklarını, kaç para ödediklerini soruşturdum. Ne kadar fazla ödüyorlarsa o civarlarda aramaya niyetliydim. Bazıları kurşunun ne olduğundan bile habersizdi. Her zaman sırt çantamda taşıdığım külçeyi onlara gösterdiğimde, bu kadar yumuşak olmasına gülüyor ve benim memleketimde saban uçlarını ve kılıçları kurşundan yapıp yapmadığımızı soruyorlardı. Çoğu kez onları anlamakta ve kendimi onlara anlatmakta zorlandım: Süt, ekmek, saman yatak, gece için bir kız ve ertesi gün izleyeceğim yol dışında bir sohbet olanaksızdı.

Yazın ortalarında, öğle vakti, güneş tam tepemdeyken bile çevrede kar birikintileri görülen geniş bir geçitten geçtim. Biraz aşağıda sürüler, çobanlar ve dağ yollarını görebiliyordum. Vadinin bittiği yer o kadar aşağıda kalmıştı ki hâlâ gecenin derinliklerine gömülü gibiydi. İniş yolumda köyler, özellikle de büyük bir köy buldum. Dağ köylüleri at, büyükbaş hayvan, peynir, kürk ve şarap adını verdikleri kırmızı bir içecek satmaya geliyorlardı buraya. Konuşmalarını duydukça gülesim geliyordu: Dilleri kaba ve hayvan homurtuları gibiydi, öyle ki konuştuklarını duyduğumda neredeyse kahkahalara boğulacaktım. Öte yandan, bizlerinkine benzeyen, hatta bazıları dahiyane, gelişmiş silah ve aletleri olduğunu görmek şaşkınlık vericiydi. Kadınları aynı bizimkiler gibi kırıtiyordu. Pek güzel sayılamayacak ama son derece sağlam taş evler inşa etmişlerdi. Bu evlerin arasında yerden bir karış yukarıda asılı gibi duran tahta evler de gördüm. Bunlar, parlak taştan tekerlekler üzerinde yükselen dört veya altı adet tahta kütük üzerine oturtulmuştu. Taş tekerleklerin fareleri uzak tutma amacı taşıdığına

inanıyorum. Bence çok akıllıca bir uygulamaydı. Çatılar ise samandan değil, geniş, düz taşlardan yapılmıştı. Biradan haberleri yoktu.

Vadinin köşelerinde, kayalarda delikler ve deliklerden taşan topraklar gördüm. Bu da birilerinin bu yörelerde bir şeyler aradığının habercisiydi. Ama şüphe uyandırmamak için konuyla ilgili kimseye bir şey sormadım. Benim gibi bir yabancı zaten yeterince dikkat çekiyordu. Şiddetle akan nehre indim (süt karışmış gibi bulanık ve beyaz bir su olduğunu anımsıyorum. Bizim yörede hiç karşılaşmadığım bir şey!) ve sabırla taşları incelemeye başladım. Bu bizim işin inceliklerinden biridir: Nehirlerdeki taşlar uzaklardan gelirler ve dillerinden anlayanlara son derece açık konuşurlar. Her şeyden biraz vardı: Yeşil taşlar, çakmak taşı, kalker taşları, granit, demir alaşımlı taşlar, hatta bizlerin galmeida dediğimiz bir taş da vardı. Beni hiç ilgilendirmeyen şeyler! Ama etrafta bu kadar demir varken, bu yapıdaki bir vadede, bu beyaz hatlı kırmızı kayalarda kurşun da bulunacağı konusunda emindim.

Kayadan kayaya sıçrayıp, hiçbir şeyi kaçırmama çabasıyla gözlerim yere kilitli bir av köpeği gibi giderken, daha küçük bir akarsuyun kavuşma noktasının altında, hepsi de birbirine benzeyen milyonlarca taşın arasında siyah noktalı beyazımsı bir taş beni durdurdu. Avını görmüş bir tazi gibi gergin ve hareketsiz kaldım. Taşı elime aldım: Ağır ve yanı başında daha küçük bir benzeri vardı. Kolaylıkla hata yapılabilirdi. Ben de taşı, bir cevizi kırar gibi kırdım ve incelemek için bir parçasını yanıma aldım. İyi bir arayıcı, ne kendine ne de başkalarına yalan söylemek istemeyen ciddi bir adam, görünüşe aldanmamalıdır; çünkü ölü gibi dursa bile taşların da birçok hilesi vardır. Bazen, kazmaya başladıktan sonra, bukalemun gibi değiştiklerini görürsün. Dolayısıyla iyi bir arayıcı gerekli her şeyi yanında taşımalıdır: Kilden yapılmış eritme potası, kömür, ateş yakma gereçleri ve sizlere söyleyemeyeceğim, taşın iyi mi kötü mü olduğunu anlamaya yarayan gizli bir alet daha.

Akşam kendime gözlerden uzak bir köşe buldum, bir ateş yaktım ve üzerine içinde taş parçasıyla birlikte potayı koydum; yarım saat

kadar kızdırdım. Sonra soğumaya bıraktım ve kırdım. İşte, kalbimi hafifleten, günün yorgunluğunun bir anda uçup gitmesini sağlayan ve bizlerin “küçük kral” dediğimiz parlak ve ağır disk karşımdaydı.

Bu noktada henüz hiçbir şey hallolmuş sayılmaz. Asıl iş bundan sonradır. Nehir boyunca tırmanmak ve her kavşakta iyi taşın sağ tarafı mı yoksa solu mu takip ettiğini bulmak gerekir. Ana nehirden epey tırmandım, sürekli karşıma çıkan taş giderek seyrekleşmekteydi. Derken tırmandığım vadi öylesine dar bir boğaz halini aldı ki tırmanmaya devam etmeyi düşünmek bile delilikti. Yakınlardaki çobanlara sordum: İşaretlerden ve homurdanmalardan anladığım kadarıyla bu yola devam etmem imkânsızdı ama büyük vadiye geri dönersem, onların Tringo adını verdiği bir geçidi aşan, yeterince büyüklükte dar bir yol bulacaktım. Bu yol boğazın tepesine bağlanıyordu. Orada böğüren boynuzlu hayvanlar olduğu söylenmekteydi. Demek ki çayırlar, çobanlar, ekmek ve süt vardı. Yola koyuldum, dar yolu ve Tringo’yu kolayca buldum. Buradan da olağanüstü güzelikte bir yere ulaştım.

İnerken tam önüme, yaz ortasında bile karlarla kaplı dağlarla çevrili, karaçam ormanlarının yer aldığı yemyeşil bir vadi çıktı. Vadi tam ayaklarımın dibinde, kulübeler ve hayvan sürülerinin toplandığı geniş bir çayırda son bulmaktaydı. Yorulmuştum. İndim ve çobanların yanına oturdum. Bana karşı güvensiz davranışlar da altından anlıyorlardı (hatta fazlasıyla diyebilirim) ve beni oldukça cüzi bir miktara birkaç gün misafir ettiler. Bu arada ben de konuştukları dilden birkaç sözcük öğrenmeye çalıştım: Dağlara pen, çayırlara tza, yazın erimeyen kara roisa, koyunlara fea, hayvanları tuttukları alt bölümü taştan, üst kısımları tahtadan inşa edilmiş, daha önce de söylediğim gibi taş diskler üzerinde duran, içinde yaşadıkları, erzaklarını ve samanı sakladıkları evlerine bait diyorlardı. Az konuşan somurtkan insanlardı ama silahsızlardı ve bana kötü davranmadılar.

Dinlendikten sonra araştırmama devam ettim. Hep akarsuyu takip ediyordum ve karaçamlı vadiye paralel, uzun ve ıssız, çayır

ya da orman bulunmayan bir başka vadi çıktı karşıma. İçinden geçen nehir aradığım taş açısından son derece zengindi; aradığım şeyin çok yakınında olduğumu hissediyordum. Öylesine sabırsızlanmışım ki çok az uykuyla, hatta hemen hemen hiç uyumadan araştırmama üç gün boyunca devam ettim; gecelerimi, gökyüzündeki yıldızları izleyip güneşin doğmasını bekleyerek geçirdim.

Maden yatağı oldukça aykırı bir yerde, sarp bir kanyondaydı; beyaz taş yüzeyi kaplayan otların arasından görünüyordu; uzanabilecek mesafedeydi. Babamın anlattığı ama benim henüz görmediğim bereketli siyah taşla ulaşmak için birkaç karış kazmak yeterliydi. Yüzyıl boyunca yüz kişinin işleyeceği kadar kompakt, cürufsuz bir kaya. Garip olan şuydu ki, birileri daha önce orada bulunmuştu: Bir kayanın ardında (oraya mahsus konulduğu belliydi) yarı gizlenmiş bir tünelin girişini buldum; çok eski olmalıydı zira tavanından parmağım uzunluğunda sarkıtlar uzanıyordu. Yerde yumuşamış tahta kazıklar ve kemik kalıntıları vardı. Kalanı tilkiler götürmüş olmalıydı. Nitekim tilki ya da kurtlara ait izlere rastladım. Ama çamurun içinde gördüğüm yarım kafatası kesinlikle bir insana aitti. Açıklaması zor bir şey olduğunu biliyorum ama buna pek çok kez tanık oldum: Kim bilir nereden ve ne zaman, belki de büyük selden önce gelen birileri bir damar bulur, kimselere bir şey söylemez ve yalnız başına taşı çıkarmaya uğraşır. Ama sonunda kemiklerini oracığa bırakır ve aradan yüzyıllar geçer. Babam kazı yapılan her galeride birilerinin kemiklerine rastlanacağını söylerdi.

Uzun lafın kisası madeni bulmuştum: Testlerimi yaptım, hemen oracıkta bir fırın inşa ediverdim, aşağı inip tahtalarla geri döndüm. Sırtımda taşıyabileceğim kadar kurşunu eritip vadiye geri döndüm. Otlaktaki ahaliye konuyla ilgili bir şey söylemedim ve Tringo üzerinden, diğer tarafta bulunan Sales adındaki büyük köye gittim. Pazarın kurulduğu gündü. Elime büyük bir kurşun parçası alıp tezgâh açtım. Birileri durup ellemeye ve zar zor anladığım kelimelerle ne işe yaradığını, fiyatını, nerden geldiğini sormaya başladı. Sonra, kafasında yün bere olan uyanık görünümlü biri yanıma geldi

ve birbirimizi oldukça iyi anladık. Adama bu maddenin çekişle dövülebildiğini gösterdim; hatta oracıkta bir çekiş ve bir bordur taşı bulup, onu levha ya da ince tabaka haline getirmenin ne kadar kolay olduğunu anlattım ve bu tabakaların kenarlarını kor haldeki demirle perçinleyerek boru imal edilebildiğini gösterdim. Sales'in tahta oluklarının eskikip delindiğini, bronz boru imal etmenin zor olduğunu, üstelik içinden geçirilen suyu içtiğinde insanın karnının ağrıdığını, ama kurşun boruların ebediyen dayandığını ve birbirine kolaylıkla perçinlenebildiğini açıkladım. Hatta şansımı deneyip, resmi bir ifadeyle, ölüleri de kurşundan yapılmış kutulara koyabileceklerini, böylelikle cesetlerin kurtlanmayacağını ve kuruyup inceceklerini, dolayısıyla da ruhun yitip gitmeyeceğini, bunun da iyi bir avantaj olduğunu söyledim. Bronz kadar parlak olmayan kurşunla mezarlıklarda kullanılan heykelciklerin daha karanlık ve siluetlerinin de az belirgin olacağını, bunun da söz konusu kederin doğasına uyacağını anlattım. Bu konuların ilgisini çektiğini görünce de, kurşunun aslında ölümün metali olduğunu belirttim: Kurşunun öldürdüğünü, ağırlığının bir yıkılma isteği, yıkılmanın da ölü bedenlere özgü olduğundan bahsettim. Kurşunun ölü bir rengi bulunduğunu, ayrıca gezegenler arasında en yavaş olan dolayısıyla da ölüler gezegeni olarak kabul edilen Tuista gezegeninin metali olduğunu da ekledim. Hem bana göre kurşun öteki materyallerden farklıydı, yorgunluğunu hissettiğiniz bir metaldi, muhtemelen dönüşmekten usanmıştı ve artık bunu istemiyordu. Kim bilir binlerce yıl önce kendi ateşlerinde kavrulmuş hangi elementlerin külleriymi. Bunlar iş bağlamak için uydurmadığım, gerçekten de inandığım şeylerdi. Borvio adındaki adam ağzı açık dinlemişti beni. Sonra anlattıklarımın doğru olduğuna inandığını ve sözünü ettiğim gezegenin, memleketinde Satürn adı verilen ve bir orakla sembolize edilen bir tanrıya adanmış bir gezegen olduğunu açıkladı. Artık sadede gelme zamanıydı ve o hâlâ anlattıklarımı sindirmeye çalışırken madene, ergitme teknolojisi ve metalin temel kullanımına ilişkin talimatlara karşılık otuz altın istediğimi söyledim. O ise

bana üzerinde yaban domuzu resmi bulunan paralarla bir karşı teklifte bulundu. Ama ben tükürür gibi yaptım: Ya altın verirdi ya da vedalaşırdık. Aslında, yaya seyahat eden biri için otuz librenin fazla bir miktar olduğunun hem ben hem de Borvio pek pekâlâ farkındaydık. Böylece sonunda yirmi altında el sıkıştık. Yapılması gerekeni yapıp onu madene götürdüm. Vadiye dönünce bana altını teslim etti. Yirmi külçenin her birini dikkatle kontrol ettim; gerçektiler ve ağırlıkları yerindeydi. Anlaşmamızı şarap içerek kutladık.

Bu aynı zamanda bir veda kutlaması da oldu. O memleketten hoşlanmadığım için değildi bu, fakat yoluma devam etmek için bir sürü nedenim vardı. Öncelikle, zeytinlerin ve limonların yetiştiği sıcak ülkeleri görmek istiyordum. İkinci olarak, denizi, mavi dişli atamın geldiği fırtınalı denizi değil de tuz elde edilen ve ılık suları olan denizi görmek istiyordum. Üçüncüsü, altın sahibi olup sürekli çalınacağı korkusuyla onu yanında taşımanın bir anlamı yoktu. Dördüncü ve son olarak, ki en karmaşık nedenim de buydu, altınlarımı, denizi ve henüz farkında olmasalar da kurşuna ihtiyacı olan denizcileri yakından tanımak için çıkacağım bir deniz yolculuğunda harcamak istiyordum.

İşte bu düşüncelerle yola koyuldum. İki ay boyunca yürüdüm. Büyük ve hüznünlü bir vadiden bir ovaya varıncaya kadar indim: Burada çayırlar, buğday tarlaları ve bende vatan özlemi doğuran yanmış çalı çırpının keskin kokusu vardı. Dünyanın tüm ülkelerinde sonbaharın kokusu aynıdır: Ölü yaprakların, nadasa bırakılan toprağın, yanan çalılarının, kısacası insanın “daimi” zannettiği ama sona eren şeylerin kokusu. İki nehrin kavuşma noktasında, bizim oralarda bulunmayan büyüklükte etrafı surlarla çevrili bir şehir çıktı karşıma. Bir esir, et, şarap pazarı; kirli, sağlam, pasaklı kızlar ve içinde ateş yanan bir han vardı. Ben de kışı burada geçirdim: Memleketimdeki gibi kar yağdı. Martta tekrar yollara düştüm ve bir aylık bir yürüyüşten sonra denize ulaştım: Mavi değil griydi, bir bizon gibi böğürüyor ve karaya, sanki yutmak istercesine saldırıyordu. Asla dur durak bilmediğini, hatta dünya var oldu olalı hiç

durmamış olduğunu düşündüğümde cesaretim kırılmaya başladı. Ama yine de bende hayranlık uyandırdığı ve ondan bir türlü kopamadığım için kumsal boyunca doğuya doğru yürüdüm.

Bir başka şehir buldum ve biraz da altınım suyunu çekmek üzere olduğu için orada durdum. Burada denizciler ve faklı uzak ülkelerden gemiyle gelen garip insanlar vardı. Satın alıyor, satıyor, kadınlar için kavgaya ediyor ve geceleri köşe başlarında birbirlerini bıçaklıyorlardı. Ben de, belimde giysilerimin altında taşımak için, bronzdan ve kabzası deri, dayanıklı bir bıçak satın aldım. Camı tanıyorlardı ama aynadan habersizdiler; yalnızca parlatılmış bronzdan, hemen çizilen ve eğri büküğü görüntü veren, üç kuruşluk aynalar kullanıyorlardı. Kurşunun varsa ayna yapmak o kadar da zor değildir. Ama ben, ayna yapmanın yalnızca biz Rodmundların bildiği bir zanaat olduğunu, bu zanaati Frigga adlı bir tanrıçadan öğrendiğimizi ve benzeri bir yığın saçmalık anlattım. Onlar da bütün bu palavralarıma inandılar.

Paraya ihtiyacım vardı. Etrafıma baktım ve limanın yakınında oldukça zeki görünen bir cam ustası gördüm. Onunla bir anlaşma yaptık.

Bu adamdan, öncelikle camın nasıl üflendiğine ilişkin bir sürü bilgi aldım. Gösterdikleri o kadar hoşuma gitti ki, cam üfleme bana öğretmesini sağladım. Günün birinde eriyik kurşunu ya da bronz üfleme deneyeceğim (ama o kadar akışkan oluyorlar ki başarabileceğimden emin değilim). Ben de ona sıcak haldeyken cam tabakasının arkasına erimiş kurşun uygulayarak, fazla büyük olmasalar da, aydınlık, kusursuz ve yıllarca dayanabilecek aynalar üretebileceğini öğrettim. Oldukça becerikli bir adamdı ve renkli cam üretmek için de bir sırrı vardı. Muhteşem görünen çizgili camlar çekebiliyordu. İşbirliğimiz beni çok heyecanlandırdı ve kurşunu iç tarafından boyayarak ya da dışından renklendirerek üflenmiş camlardan ayna üretmeyi keşfettim. Onlara bakınca bakınca kendinizi büyük, küçük ya da eğri büküğü görüyordunuz. Bu aynalar kadınların hiç hoşuna gitmedi ama çocuklar onlara deli oluyordu. Bütün

bir yaz ve sonbahar boyunca tüccarlara, iyi paralara, ayna sattık. Bir yandan da çoğunun bildiği bir ülkeyle ilgili bilgi toplamak için kendileriyle sohbet etmeye çalıştım.

Yaşamlarının yarısı denizde geçen bu insanların kardinal noktaları ve mesafelerle ilgili karışık bilgilere sahip olmaları şaşırtıcıydı. Ama hepsinin birleştiği nokta, güney yönünde kimine göre bin mil, kimine göre bunun on katı uzağa gidildiğinde, güneşin tozları bile yaktığı, ağaçlarla kaplı, görülmedik hayvanlarla dolu, kara derili insanların yaşadığı toprakların bulunduğuydu. Çoğu, yarı yolda Icnusa adı verilen, metal adası olarak tanınan bir ada bulunduğu konusunda hemfikirdi. Bu ada hakkında çok garip hikâyeler anlatılıyordu: Üzerindeki atlar, öküzler, tavşanlar, tavuklar küçücük tü ama o adada devler de yaşıyordu. Burada kadınlar hükmediyor ve savaşıyor, erkekler ise hayvanlara bakıyor ve yün eğiriyordu. Bu devleri insanlar yiyordu. Bir tür fuhuş adasıydı: Kocalar karılarını değiş tokuş ediyorlar, hayvanlar bile farklı türlerle çiftleşiyordu: Kurtlar kedilerle, ayılar ineklerle. Kadınların hamileliği üç gün sürüyor ve doğurur doğurmaz bebeğe, "Orsú bana makası getir ve ışık yak da göbek bağını keseyim," diyordu. Başkaları ise adada kıyıları boyunca dağlar kadar büyük kaleler olduğunu anlatıyordu. Bütün ada taştan oluşmuştu: Mızrak uçları, kadınların tarakları, arabaların tekerlekleri, hatta dikiş iğneleri, tencereler bile. Yanan taşlar bile vardı ve tencerelerdeki yemekleri pişirmek için bu taşları yakmak yetiyordu. Yolların kenarlarına kavşakları gözetleyen, insanın ödünü koparan taş canavarlar dizilmişti. Tüm bunları karşımdakinin duygularına ortak olduğumu göstererek dinliyor ama içimden gülmekten yerlere yatıyordum. Yeterince yer gezip gördüğüm için, her memleketin benzer olduğunu bilirim. Ben de eve her dönüşümde, gittiğim uzak ülkelerle ilgili abartılı hikâyeler anlatmaya bayılırım. Kaldı ki burada bile benim memleketimle bile ilgili masalsı öyküler anlatılmaktaydı: Bizdeki bufaloların dizlerinin olmadığı, onları devirmek için geceleri yaslanarak uyudukları ağaçları kesmenin yeterli olduğu, dayandıklarında ağaç

ağırlıklarıyla devrileceğinden yere düşecekleri ve bir daha da kalkamayacakları gibi saçmalıklar.

Metal konusuna gelince, herkes bu konuda hemfikir di: Bir sürü tüccar ve kaptan adadan anakaraya yığınla, ham ya da işlenmiş metal getirmişti. Ama bu adamlar kaba saba tiplerdi ve konuşmalarından hangi metali kastettikleri anlaşılamıyordu. Üstelik hepsi aynı dili konuşmadığı gibi benim dilimi konuşan kimseye de rastlamadım. Terimler çok kafa karıştırıyordu: Kalibe sözcüğünü kullanıyorlardı ama bunun demir mi, gümüş mü yoksa bronz mu demek olduğunu ayırt edemiyordum. Bazıları hem demir hem de dağlardaki buz için sider sözcüğünü kullanmaktaydı ve dağlardaki buzun yüzyıllar içinde, kayaların ağırlığıyla sertleşerek önce kaya kristali sonra da demire dönüştüğünü savunacak kadar cahildiler.

Her neyse, ben bu kadın dedikodularından sıkılmıştım ve biran önce şu Icnusa'ya kapağı atmak istiyordum. Kurduğumuz atölyedeki hakkımı cam ustasına devrettim ve sattığım aynalardan kazandığım parayı da ekleyerek bir yük gemisinde kendime yer buldum. Ama kışın kimse yola çıkmıyordu: Ya mistral vardı ya da batı rüzgârı, ya poyraz vardı ya da karayel. Hiçbir rüzgâr hareket için uygun değildi ve nisan ayına kadar karada beklemek, sarhoş olmak, oyun oynamak ve limandaki kızları gebe bırakmak en doğrusu olacaktı.

Nisanda yola çıktık. Gemi şarap testileriyle doluydu. Gemi sahihiyle birlikte bir çımacıbaşı, dört denizci ve banklara zincirli yirmi tane kürekçi bulunuyordu. Çımacıbaşı Girit'ten gelen yalancı mı yalancı bir adamdı: Koca kulak adı verilen insanların yaşadığı bir ülkeden söz ediyordu. Bu adamların o kadar büyük kulakları varmış ki, kışın uyumak için kendilerini kulakları ile örterlermiş. Ayrıca, anlattığına göre, kuyrukları önlerinde olan, Alfıl adı verilen ve insan diliyle konuşan hayvanlar varmış.

Gemiyle yolculuk etmeye alışmakta zorlandığımı itiraf etmeliyim; zemin ayağımın altında sürekli hareket ediyor, bir sağa bir sola yatıyordu. Uyumak ve yemek yemek zordu ve yer kısıtlı

olduğundan herkes birbirinin ayağını eziyordu. Üstelik zincirli kürekçiler insana öylesine vahşi bir ifadeyle bakıyordu ki, zincirli olmasalar üzerimize atlayıp bizi paramparça edeceklerini sanırdınız. Gemi sahibi bazen bu tür olaylarla karşılaşıldığını anlattı. Öte yandan rüzgâr var gücüyle estiğinde ve yelkenler şiştiğinde kürekçiler kürekleri kaldırırdı ve büyüü bir sessizlik içinde gemi havalanıyormuş gibi hissederdiniz. Sudan dışarıya sıçrayan yunusları görürdünüz ve denizciler burunlarıyla ertesi gün havanın nasıl olacağını anladıklarını iddia ederlerdi. Geminin her yerinin kalafatlı olmasına rağmen karinasının delik deşik olduğu görülüüyordu. Limandandayken tüm gemilerin alt gövdesinin kemirilmiş gibi olduğunu görmüştüm. Geminin aynı zamanda kaptanı olan sahibi bana yapacak bir şey olmadığını söyledi. Gemi yaşlandığında parçalanarak yakılırmış. Ama ben, çapa için de gemi için de başka bir şey düşünüyordum. Çapayı demirden yapmak ne kadar aptalcaydı: Hemen paslanır ve dayansa dayansa ancak iki yıl dayanırdı. Hele balık ağları... Hava sakinse denizciler yüzen kısımları tahtadan, ağırlıkları taştan yapılma ağlar kullanırlardı. Taştan! Kurşundan olsalar dört kat daha hafif olurlar. Tabii ki kimseye söz etmedim, ama anlamışsınızdır, İcnusa'da çıkaracağım kurşunu, yani daha ayıyı avlamadan postunu satmayı düşünüyordum.

On bir günlük bir yolculuğun ardından sonunda adaya ulaştık. Kürek çekerek küçük bir limana girdik. Çevrede granitten parçalar ve kolonları oyan esirler görülüüyordu. Dev falan olmadıkları gibi kulakları da içinde yatılacak büyüklükte değildi. Bizler gibiydiler ve denizcilerle oldukça iyi anlaşıyorlardı ama başlarında duran gözcüler konuşmalarına izin vermiyordu. Burası görür görmez tutulduğum bir kaya ve rüzgâr ülkesiydi. Hava yabani otların acı kokularıyla doluydu ve halkı, güçlü kuvvetli ama basit insanlardı.

Metallerin bulunduğu bölge yaya olarak iki günlük uzaktaydı. Bir rehberle birlikte bir eşek kiraladım. Doğruyu söylüyorum, bu eşekler küçük (ama anakarada söylendiği gibi, kedi kadar küçük değil) ama güçlü ve dayanıklı hayvanlardı. Söylentilerde, bir bilmecede

olduğu gibi, sözcükler tarafından örtülü bir gerçeklik payı olabilir. Örneğin, taş kaleler söylentisinin doğru olduğunu gördüm: Dağlar kadar büyük olmasalar da, güçlü, düzgün biçimli, son derce özenle inşa edilmiş taş kaleler vardı. İlginç olan bu kalelerin “ezelden beri” burada olduğunun söylenmesiydi. Kimse bunları kimin, nasıl, ne zaman ve neden inşa ettiğini bilmiyordu. Adalıların yabancılara yeme söylentisi de koca bir yalandı: Hem de nasıl bir yalan! Beni sorun çıkarmadan, toprakları herkese aitmiş gibi rahatça götürdüler madenlere.

Metal ülkesi adamı sarhoş edecek nitelikteydi. Av hayvanlarıyla dolu bir ormana giren, o kokudan bu kokuya atılan ve mutluluktan sarhoş bir tazi gibi hissediyordum kendimi. Ufuk çizgisine kadar, yakın ve uzak, yukarı çıktıkça sarp kayalığa dönüşen, denize yakın bir dizi tepede dökümhanelerin dumanları seçiliyordu. Etrafta koşuşturan bir sürü hür ve esir insan vardı. Gözlerime inanamıyordum fakat yanan taş hikâyesi de doğruydu. Kolay kolay yanmıyor, ama bir defa alev aldı mı muazzam bir ısı veriyordu. Eşek sırtında getiriyorlardı bu taşları, kim bilir nereden. Kara, yağlı, kırılğan ve hafif bir taşı.

Yüzeyde beyaz, mor, mavi lekeli; daha önce hiç görmediğim metallerle dolu taşlar bulunduğuna göre, toprağın altında da muazzam damarlar olmalıydı. Büyük bir zevkle kazmaya ve keşife girişebilirdim. Fakat ben bir Rodmund’um ve benim taşım kurşundur. Derhal işe koyuldum.

Adanın batısında, denizin dibinde bir maden yatağı buldum. Sanırım daha önce buraya kimseler gelmemişti. Nitekim ne bir kuyu ne tüneller ne de cüruf vardı. Yüzeyde hiçbir iz görülüyordu. Yüzeyi kaplayan taşlar her yerde görebileceğiniz türdendi fakat hemen altta kurşun bulunuyordu. Bu da sık sık düşündüğüm bir konudur: Biz arayıcılar metali gözlerimizle, deneyimlerimizle, dehamızla bulduğumuza inanırız, ama aslında bizi metale götüren çok daha derin, somon balıklarının dereleri tırmanmasını ya da kırılğanların yuvalarına dönüşünü sağlayan şey gibidir. Belki biz de,

kendilerini suya neyin götürdüğünü bilmeyen ama kesinlikle bir şeyler tarafından suya yönlendirilen ve ellerindeki değneğin titreşmesini sağlayan su arayıcıları gibiyizdir.

Nasıl olduğunu söyleyemem ama tam orada kurşun olduğunu biliyordum. Ayaklarımın altında, yaban arılarının yuva yaptığı, yıldırımlar tarafından hırpalanmış ağaç gövdeleriyle dolu bir ormanın içinden akan dere boyunca, iki millik bir alandaydı kurşun. Kazıyı yapmaları için esirler ve cebim biraz para gördüğünde de kendime bir kadın satın aldım. Yok, birlikte yaramazlık yapmak değildi amacım. Güzelliğine fazla bakmadan, sağlıklı, geniş kalçalı, genç ve neşeli bir kadın seçtim. Böyle bir seçim yapmamın nedeni, zanaatimizin yok olup gitmesini önlemek için bana bir Rodmund doğurmasıydı. Ellerim ve dizlerim artık titremeye başladığı, dişlerim sallandığı ve dişetlerim denizden gelen atam gibi mavileştiği için vakit kaybetmedim. Bu Rodmund, palmiyelerin yetiştiği ve tuzun yoğunlaştığı, geceleri sarp yamaçlarından köpek ulumalarının duyulduğu bu topraklarda, yabancılığı derenin yanında kurduğum ve artık unutmaya başladığım anadilimde Bak der Binnen, yani "Arı Deresi" adını verdiğim fakat buranın insanları tarafından kısmen kabul görüp artık benim de konuştuğum yerel dillerinde Bacu Abis dedikleri bu köyde, gelecek kış sonuna doğru doğacak.

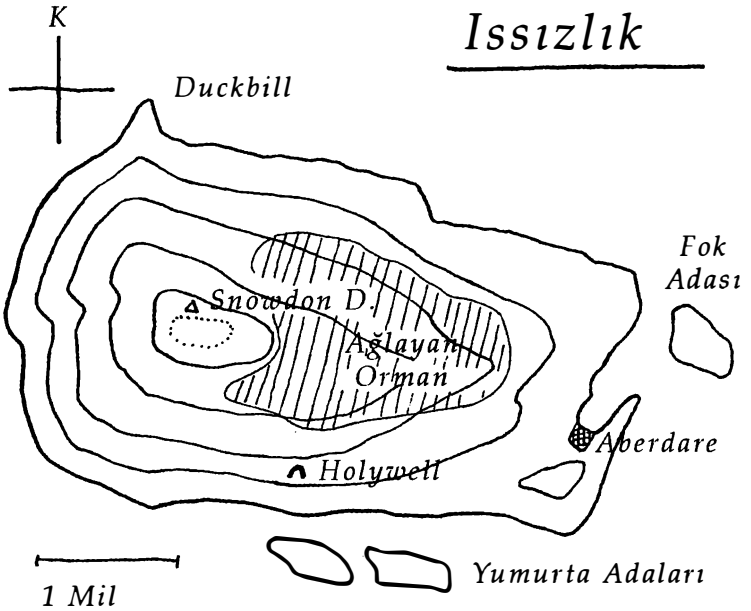
Cıva

Ben, yani Onbaşı Abrahams ve karım Maggie on dört yıldır bu adada yaşıyoruz. Yakınlardaki bir adada (yani bu adanın kuzeybatısında 1.200 mil kadar uzakta olan ve Saint Helena adındaki "en yakın" adada) önemli ve tehlikeli birisinin sürgüne yollandığı ve destekçilerinin kaçmasına yardım ederek buraya saklanması korkulduğu için takviye olarak gönderildik. Aslına bakarsanız bu, benim hiç mi hiç inanmadığım bir hikâye; bu adaya "Issızlık" adı verilmiş ve hiçbir yer, kendisini bu kadar iyi anlatan bir isme sahip olamaz. İşte bu nedenle de söz konusu kişi gibi önemli birinin buraya ne diye gelebileceğini hiç anlamadım.

Adamın bir hain, isyancı, katolik, halkı ayaklandıran bir pavalavracı olduğuna dair söylentiler vardı. Bizle birlikte, Galler ve Surrey'den genç ve neşeli on iki asker daha gelmişti. Hepsi de iyi çiftçilerdi ve her zaman yardımlarını gördük. Sonra bu isyancı öldü ve bizi memlekete götürmek için bir savaş gemisi geldi. Ama Maggie ve ben eski borçlarımızı düşünerek burada kalıp domuzlarımızla ilgilenmeye karar verdik. Adamızın krokisi aşağıdaki gibidir.

Buraya dünyadaki en yalnız ada denilebilir. Hollandalılar, Portekizliler ve onlardan önce de Snowdon Dağı'na semboller kazıyan ve heykeller yapan vahşiler tarafından birçok kere istila edilmiş. Ama yılın yarısında yağmur yağdığı ve toprak yalnızca patates ve darı yetiştirmeye uygun olduğundan, hiç kimse burada uzun süre kalmamış. Ama yemek seçmeyen kimse açlıktan ölmez, çünkü kuzey kıyısında beş ay boyunca foklar yaşar ve güneydeki iki adacık da martı yuvası doludur. Bir sandal buldunuz mu istediğiniz kadar

yumurta toplarsınız. Gerçi bu yumurtalar balık tadındadır ama son derece besleyicidirler ve açlığı bastırırlar. Kaldı ki burada her şey, patatesler ve bunları yiyen domuzlar bile, balık tadındadır.

Snowdon'un doğu yamaçlarında pırnal meşeleri ve adını bilmediğim başka bitkiler yetişir. Sonbahar geldiğinde pis insanlar gibi kokan güür çiçekler açarlar. Kışın ise yemenin pek de hoş olmadığı sert ve asitli yemişler verirler. Garip bitkilerdir bunlar: Toprağın derinliklerinden suyu emer ve dallarının tepelerinden yağmur gibi boşaltırlar. Kuru günlerde bile bu ormanın toprağı hep nemlidir. Dallardan yağan su, yosun tadında olsa da içimi iyi bir sudur zira kan basıncına iyi gelir. Suyu varillere toplarız. Adanın bu tek ormanına "Ağlayan Orman" deriz.

Bizler, Aberdare'de yaşıyoruz. Bu adı buraya Aberdare'den gelen Galli bir genç koydu. Yanlış anlamayın, şehir falan değil burası, ikisi yıkık topu topu dört tane tahta baraka. Duckbill adanın en

kuzey noktasıdır. Memleket hasreti çeken Er Cochrane sık sık oraya gider, gününü tuzlu sis ve rüzgârın içinde geçirirdi. Dediğine göre böylelikle kendini İngiltere'ye yakın hissedermiş. Kimseciklerin yakmakla uğraşmadığı bir de deniz feneri inşa ettiydi. Adının Duckbill olma nedeni de, doğudan bakıldığında kaz gagasına benziyor olması.

Fok Adası düz ve kumludur. Kışın foklar yavrulamak için gelir bu adacığa. Holywell, yani Kutsalkuyu Mağarası'na adını karım taktı. Nedenini çözemedim. Yalnız kaldığımız dönemlerde her akşam eline bir fener alıp oraya gider. Hem de Aberdare'den iki mil uzakta olduğu halde üşenmez. Orada oturur ve Allah bilir neyi bekleyerek yün örür. Bir kere sordum ve bana anlaşılmasa bir şeyler söyledi: Yok sesler duyuluyormuş, gölgeler varmış, denizin sesinin bile ulaşamadığı bu derinlikte kendini daha az yalnız ve daha korunaklı hissediyormuş. Bense Maggie'nin putperestliğe meylettüğinden şüpheleniyordum. O mağarada insan ve hayvan figürlerini andıran kayalar vardır. Hele en dipteki, tıpatıp boynuzlu bir kafatasını andırır. Bu şekiller insan yapımı değildi; öyleyse kim yapmıştı bunları? Biraz da zaman zaman toprağın bağırsaklarındaki gaz benzeri boğuk homurtular duyulduğu için şahsen bu meselelerden uzak durmayı seçmiştim. Üstelik zemin sıcaktı ve dipteki bazı yarıklardan kükürt kokulu hava yayılıyordu. Ben olsam o mağaraya bambaşka bir ad verirdim ama Maggie, işittiğini iddia ettiği sesin bir gün bizim, adanın, hatta tüm insanlığın kaderini beyan edeceğini söylüyordu.

Maggie ve ben birkaç yıl yalnız başımıza kaldık. Her yıl Paskalya'da Burton'un balina gemisi gelir ve dünyadan haberlerle erzak getirirdi. Ürettiğimiz az miktardaki füme domuz yağını da satın alırdı. Ama sonra her şey değişiverdi. Üç yıl önce Burton iki Hollandalıyı adaya bıraktı. Willem sarışın ve utangaç, neredeyse çocuk yaştaydı. Yüzünde, cüzzamlılarınkine benzeyen parlak bir yarası olduğu için hiçbir gemi almak istememişti onu. Hendrik ise

daha yaşlı, zayıf, gri saçlı ve alnı kırış kırış bir adamdı. Muğlak bir hikâye anlattı: Bir kavgada, yaşadığı bölgenin idarecisinin kafasını patlattığı için Hollanda'da onu darağacı bekliyordu. Ama bir denizciyi andırır konuşmadığı gibi elleri de kafa patlatan birinin değil, bir beyefendinin ellerini andırıyordu. Birkaç ay sonra Yumurta Adaları'nın birinden duman tüttüğünü gördük. Hemen kayığıma atladığım gibi ne olup bittiğini görmeye gittim. İki tane kaçak İtalyan buldum: Gaetano di Amalfi ve Andrea di Noli. Gemileri Erpice Kayalıkları'nda batmış ve bu ikisi yüzerek bu adaya ulaşmış. Büyük adada insanların yaşadığını bilmiyorlarmış ve kurumak için martı gübrei ve çalı çırpıyla bir ateş yakmışlar. Birkaç ay içinde Burton'un adaya uğrayacağını ve onları Avrupa'ya götürebileceğini söyledim ama dehşet içinde karşı çıktılar; o gece şahit olduklarından sonra asla bir gemiye adım atmayacaklardı. Onları sandalıma binmeye ve Issızlık ile aramızdaki yüz yardayı geçmeye ikna edene kadar akla karayı seçtim. Onlara kalsa o sefil kayada kalırlar, ölene kadar da martı yumurtasıyla beslenirlerdi.

Issızlık adasında yer sıkıntımız yoktu. Gallilerin terk ettiği dört barakadan bir tanesine bu dört adamı yerleştirdim. Fazla eşyaları olmadığı için rahat rahat yerleştiler. Sadece Hendrik'in asma kilitli tahta bir bavulu vardı. Üstelik Willem'in yarası cüzzam değildi. Nitekim Maggie birkaç haftada, bildiği bir otlar pansuman yaparak iyileştirdi yarayı. Tam olarak dereotu sayılmaz ama ormanın sınırlarında yetişen iri bir ottur ve garip rüyalar görmenize neden olsa da lezzetlidir. Neyse, biz ona dereotu deriz. Doğrusunu isterseniz sadece pansuman yaparak iyileştirmede oğlanı: Onunla birlikte odaya kapanıyor ve açıkçası bana fazla uzun gelen duraklamalarla ninniler söylüyordu. Willem'in iyileşmesine sevindim ve içim daha rahat etti. Ama hemen akabinde Hendrik ile bir hikâye başladı. O ve Maggie uzun yürüyüşler yapıyorlardı ve onları yedi anahtardan, Hermes Trismegistus'tan, karşıtların birliğinden ve bir sürü pek de açık olmayan konudan söz ederken yakaladım. Hendrik, içine bavulunu koyduğu, penceresiz, sağlam bir kulübe inşa etti. Bütün

günlerini, bazen de Maggie ile birlikte burada geçiriyordu. Bacadan duman çıktığını görüyorduk. Maggie ile birlikte mağaraya da gidiyor ve renkli taşlarla dönüyorlardı. Hendrik bu taşlara "zincifre" diyordu.

İtalyanlar sorun değildi. Onlar da Maggie'ye parlak gözlerle bakıyor fakat İngilizce bilmediklerinden onunla konuşamıyorlardı. Üstüne üstlük birbirlerini de çekemiyorlar ve bütün günü birbirlerini dikizliyerek geçiriyorlardı. Andrea dindar biriydi ve kısa sürede adayı tahta ve kilden aziz heykelleriyle doldurdu. Maggie'ye de seramik bir Madonna heykeli hediye etti ama o bununla ne yapacağını bilemediğinden mutfağın bir köşesine koydu. Herkesin anlayabileceği gibi dört adam için dört tane de kadın gerekiyordu. Bu nedenle bir gün adamları topladım ve lafı fazla uzatmadan, eğer aralarından biri Maggie'ye dokunmaya kalkarsa cehenneme gideceğini, hem de o kişiyi oraya kendi ellerimle göndereceğimi söyledim. Ne de olsa başkasının karısını arzulamak yanlıştı. Burton, ağzına kadar balina yağıyla dolu gemisiyle geri geldiğinde, bir ağızdan ondan dört tane eş bulmasını istedik. Ama Burton alenen güldü bize: Ne sanıyorduk ki? Çok mu kolaydı hiçliğin ortasındaki bir adada bulunan bu dört işe yaramaz adam ve foklarla birlikte yaşamayı kabul edecek dört kadın bulmak? Belki de ona ödeme yapmalıydı ama neyle? Elbette balina gemisinden daha fazla balık kokan, yarı domuz yarı fok sosisleriyle değil. Gemisine geri döndü ve hemen yelken açtı.

O akşam, gee çökmeden hemen önce şiddetli bir gök gürültüsü işitildi. Ada kökünden sallanır gibiydi. Birkaç dakika içinde hava bütünüyle karardı. Gökyüzünü kaplayan kara bulut alttan alev almışçasına aydınlanmıştı. Önce Snowdon'un tepesinden göğ'e kadar yükselen kızıl şimşekler görüldü, ardından da yanan bir lav kütlesi dağdan aşağıya akmaya başladı. Gerçi bize doğru gelmiyordu; daha sola, güneye doğru akıyor, ısıklar ve çatırdama sesleri çıkararak sırıyordu. Bir saat içinde denize ulaştı, kükreyerek ve buharlar çıkararak söndü. Hiçbirimiz Snowdon'un bir volkan olabileceğini

düşünmemiştik: Neredeyse iki yüz ayak derinliğindeki konkav bir çukurla biten zirvesini göz önüne alarak bu ihtimali düşünmüş olmamız gerekirdi.

Tüm bu tantana gece boyunca devam etti. Zaman zaman sakinleşiyor, sonra yeniden bir dizi patlamayla şiddetleniyordu. Hiç bitmeyecek gibiydi. Şafağın sökmesine yakın, doğudan sıcak bir rüzgâr esti ve gökyüzü temizlendi. Patırtı da yavaş yavaş dinerek hafif bir mırıltıya dönüştü, sonra da tümüyle sustu. Sarı ve parlak lav kütlesi önce kırmızımsı bir kor halini aldı ve gün içinde söndü.

Benim derdim domuzlardı. Maggie'ye yatmasını ve diğerlerine de benimle gelmelerini söyledim. Adada ne gibi değişiklikler olduğunu görmek istiyordum.

Neyse ki domuzlara bir şey olmamıştı. Kardeşlerin yaptığı gibi birbirlerine sokulmuşlardı. (Ben domuzlarıma laf ettirmem: Akıllı hayvanlardır ve onları kesmek zorunda kalmak beni her zaman çok üzer). Adada yarıklar oluşmuştu: Kuzeybatı eteklerindeki iki tanesi o kadar derindi ki dibi gözükmüyordu. Ağlayan Orman'ın güneybatı kıyısı gömülmüş ve iki yüz ayak uzunluğunda bir alan kuruyarak alev almıştı. Toprak gökyüzünden daha sıcak olmalıydı zira yangın, kütüklerin köklerine kadar işlemiş ve bulundukları yerlerde tüneller kazmıştı. Kraterin artık çökmüş olan güney ucundan çıkan lav katmanı, kenarları cam kırığı gibi keskin, patlayan balonlarla doluydu ve devasa bir peynir rendesine benziyordu. Öte yandan dağın zirvesini oluşturan kuzey sınırı, artık daha da yüksek gibi gözüken yuvarlak bir tepe halini almıştı.

Kutsalkuyu'yu gördüğümüzde şaşkınlıktan donakaldık. İskambil destesini karıştırıp yeni bir kart çekmiş misali bambaşka bir mağara bulduk karşımızda: Eskiden geniş olan bölüm artık daralmış, yüksek tavanlı olan kısım zemine yaklaşmıştı. Alt kısımları kenara doğru sivri olan stalagmitler leylek gagasına benzemişti. Dipte, Şeytanın Kafatası'nın bulunduğu yerde devasa bir oda oluşmuştu. Kilise kubbesine benziyordu, hâlâ duman doluydu ve çatırtılar duyulmaktaydı. Andrea ve Gaetano geri dönmek istediler.

Onları, gelip mağarasını görmesi için Maggie'ye haber vermeye yolladım. Tahmin ettiğim gibi Maggie koşmaktan ve heyecandan nefes nefese geldi. Adamlar, muhtemelen azizlerine dua etmek için dışarıda kaldı. Mağaraya giren Maggie ise duyduğunu iddia ettiği sesler tarafından çağırılıyormuşçasına, av köpeği gibi bir ileri bir geri koşuşturuyordu. Bir an öyle bir çığlık attı ki hepimizin tüyleri diken diken oldu. Kubbenin tepesindeki çatlaktan bir şeyler damlıyordu: Bunlar su damlası değildi. Parlak ve ağır damlalardı ve kayalık zemine düşerek, uzağa doğru sıçrayan binlerce minik damlacığa bölünüyorlardı. Biraz ileride, daha aşağıda, bir birikinti oluşmuştu. Yanına gittiğimizde bunun cıva olduğunu anladık. Hendrik elledi. Sonra da ben elledim: Soğuk, hareketli bir maddeydi; huzursuz ve çılgın dalgalar halinde hareket ediyordu.

Hendrik'te bir değişiklik var gibiydi; Maggie'ye, anlamını çözemediğim bakışlar atıyor ve bize, yalnızca Maggie'nin anlıyormuş gibi durduğu, anlaşılmaz ve çılgınca şeyler söylüyordu: Büyük Eser'i başlatma zamanıymış, gök gibi toprağın da çiği varmış, mağara spiritus mundi¹ doluymuş. Sonra alenen Maggie'ye döndü ve şöyle dedi: "Bu akşam buraya gel ve çift sırtlı hayvanı yapalım." Boynundaki bronz haçlı zinciri çıkardı ve bize gösterdi: Haçın üzerinde bir yılan görülüyordu. Zinciri cıva birikintisine fırlattı. Haç yüzmeye başladı.

Çevreye dikkatle bakılınca yeni mağaranın her çatlağından, biranın fiçılardan aktığı gibi cıva aktığı görülmekteydi. Kulak kabartıldığında, zemine düşmek için birbirinden ayrılan binlerce metalik damla ve erimiş gümüş misali titreyerek aşağıdaki birikintiye dökülen dereciklerin mırıltısı duyuluyordu.

Doğruyu söylemek gerekirse Hendrik'ten hiçbir zaman hoşlanmamıştım. Hatta bu dört adam arasında en hazzetmediğim oydu diyebilirim. Fakat Hendrik o an bende alenen korku, öfke ve tiksinti uyandırıyor. Gözlerinde aynı cıvanınki gibi oynak ve yamuk bir bakış vardı; sanki damarlarında cıva akıyor ve gözlerine doluyordu.

1 Dünyanın ruhu. (ç.n).

Cıvaya dönüşmüş gibiydi. Bileğinden kavrıdığı Maggie'yi sürükleyerek mağaranın içinde gelincik gibi koşuşturmakta, ellerini cıvaya daldırarak üzerine serpmekte ve başından aşağı dökmekteydi. Bir içmediği kaldı cıvayı. Maggie de büyülenmiş gibi izliyordu adamı. Biraz sabrettim ama sonunda dayanamadım ve bıçağımı çıkararak adamı göğsünden kavrıdığım gibi mağaranın duvarına yapıştırdım. Ondan kat be kat kuvvetli olduğum için yelkenleri hemen suya indirdi. Kim olduğunu, bizden ve bu adadan ne istediğini ve şu çift sırtlı hayvan hikâyesinin ne demek olduğunu öğrenmek istiyordum.

Rüyadan uyanan biri gibi, nazlanmadan anlattı: Kafasını patlattığı adam hikâyesinin yalan olduğunu, ama Hollanda'da hakkında gerçekten idam hükmü bulunduğunu itiraf etti. Hükümete, kumullardaki kumu altına çevirmeyi teklif etmiş ve yüz bin florinlik bir ödeme almıştı. Bu paranın birazını deneyleri için, geri kalanını da âlemlerde harcamıştı. Experimentum crucis adını verdiği bu dönüşüm işlemini herkesin önünde gerçekleştirmesi için davet edilmiş ama bin libre kumdan yalnızca iki avuç altın elde edince pencereden kaçmış ve metresinin evine saklanarak Capo'ya doğru yola çıkan ilk gemiye atlamıştı. Bavulunda tüm simya araç gereci vardı. Hayvana gelince, bunun iki kelimeyle açıklanabilecek bir şey olmadığını söyledi bana. Cıvanın uçarı ruh, yani dişi ilke olduğunu ve yakıcı erkek toprak olan kükürtle birleştiğinde Felsefe Yumurtası'nın yani, erkek ve dişinin birleştiği ve karıştığı Çift Sırtlı Hayvan'ın elde edildiğini, dolayısıyla da eser için vazgeçilmez olduğunu söyledi. Ne güzel bir sohbet değil mi? Açık ve net bir konuşma, tek bir kelimesine bile inanmadığım bir simyacı nutku. Onlar, Maggie ve kendisi çift sırtlı hayvandılar: Mağarada ya da Allah bilir nerede, hatta belki de bizim kendi yatağımızda ben domuzlarla ilgilenirken, o gri ve tüylü, Maggie beyaz ve kaygan, cıvayla sarhoş olmuş halde, daha önce yapmadıysalar bile işi bitirmekte acele ediyorlardı.

Belki de benim damarlarımda da cıva dolaşmaya başlamıştı çünkü o anda dünyayı kan kırmızısı görüyordum. Açıkçası yirmi yıllık evliliğin ardından Meggie pek de umurumda değildi ama o anda

İçimde ona karşı bir tutku doğmuştu ve kıyameti koparabilirdim. Yine de kendime hâkim oldum. Hendrik'i duvara yapışık halde tutarken aklıma bir fikir geldi ve cıvanın değerinin ne olduğunu sordum. Mesleğinden dolayı bilmesi gerektiğini düşünüyordum.

"Libresi on iki sterlin," diye cevap verdi zor duyulur bir sesle. "Yemin et!"

"Yemin ederim," dedi, iki başparmağını kaldırıp yere tükürerek. Belki de bu metal dönüştürücülerin yemin etme şekli buydu ama bıçağım boğazının öylesine yakınındaydı ki doğru söylediği su götürmezdi. Serbest bıraktım ve korku içinde bana, bizdeki cıva gibi ham cıvanın fazla bir değeri olmadığını ama dökme demir ya da kilden kaplar içinde viski damıtır gibi damıtma yoluyla saflaştırılabileceğini açıkladı. Sonra kabı kırıyordunuz ve kalıntı içinde kurşun, bazen gümüş hatta zaman zaman altın bile bulunuyordu. Gerçi bu onların sırrıydı ama hayatını bağışlarsam benim için yapmaya gönüllüydü.

Ona hiçbir söz vermedim. Onun yerine cıva ile dört eşi ödemek istediğimi söyledim. Toprak kavanozlar yapmak Hollanda'da kumu altına döndürmekten daha kolay olmalıydı ki hemen işe koyuldu. Paskalya, dolayısıyla da Burton'un ziyareti yakındı ve Paskalya'ya kadar kırk kavanoz cıvanın hazır olmasını istiyordum. Hepsi aynı ebatta, kapakları da son derece düzgün ve yuvarlak olmalıydı. Ne de olsa göze de hitap etmek gerekir, değil mi? Diğerlerinden yardım istemesini, benim de yardım edeceğimi söyledim. Kapların ve kavanozların pişirilmesini dert etmesine gerek yoktu: Andrea'nın kil azizlerini pişirdiği fırın işimize yarardı.

Damıtma işlemini hemen öğrendim ve kavanozlar on gün içinde hazırlandı. Hepsi bir pintalık¹ on yedi libre cıvamız vardı. Zar zor kaldırılıyor ve biraz salladığınızda sanki içlerinde canlı bir hayvan unutulmuş gibi bir his veriyorlardı. Ham cıva bulmak hiç sorun olmadı; mağarada cıvadan geçilmiyordu. Madde başıma ve omuzlarıma damlıyordu; hatta eve döndüğümde ceplerimde, çizmelerimin

1 1,3-1,5 litrelik İtalya'daki antik ölçü birimi. (ç.n.)

içinde, hatta yatakta bile buluyordum onu. Sanırım cıvayla biraz da kafayı buluyorduk zira onu kadınlarla değiş tokuş etmek son derece doğal gelmeye başlamıştı. Gerçekten de garip bir maddeydi: Soğuk ve kaypak, her daim huzursuz, ama hareketsizken karşısında saçını zı aynadan çok daha rahat taradığınız bir madde. Bir tavada çevirdiğinizde, yarım saat durmaksızın dönüyordu. Sadece Hendrik'in haçı değil, taşlar hatta kurşun bile üzerinde yüzüyordu. Ama altın, hayır: Maggie yüzüğüyle bir deneme yapmaya kalktı, yüzük hemen battı. Çıkardığımızda kalaylanmış gibiydi. Kısacası hoşlanmadığım bir maddeydi ve hızla işi bitirip kurtulmaya niyetliydim.

Paskalya'da Burton geldi, mum ve kille mühürlü kırk kavanozu aldı ve bize söz veremeyeceğini söyleyerek hemen yola çıktı. Sonbaharın sonlarına doğru bir akşam, yağmurun ardında yelkenini gördük. Sonra sislerin arasında karanlıkta gözden kayboldu. Her zaman yaptığı gibi limana girebilmek için gün ışığını beklediğini sandık ama sabah Burton'dan ya da gemisinden eser yoktu. Ama kumsalda, sırlıklam olmuş ve kaskatı kesilmiş dört kadın bulduk. İki de çocuk vardı. Üşüdükleri ve çekindikleri için birbirlerine sımsıkı sarılmışlardı. Aralarından bir tanesi bana Burton'dan bir mektup verdi. Sadece birkaç satır yazmıştı: Çöl gibi bir adadaki dört adama dört kadın bulmak için tüm cıvayı harcamak zorunda kaldığını ve kendisine pay kalmadığını; bir sonraki gelişinde yüzde 10 oranındaki payının cıva ya da domuz yağı olarak ödenmesini isteyeceğini; kadınların en iyi kalite olmadığını ama hiç yoktan iyi olduklarını; iç bulandırıcı kavgalara şahit olmamak için ve ne pezevenk ne de nikâh kıyabilen bir rahip olmadığından hızla bırakıp dönmek zorunda kaldığını; ama kendisine göre zaten biraz tehlikeye girmiş ruhlarımızın selameti açısından hiç olmazsa kendi aramızda bir nikâh töreni yapmamızı tavsiye ettiğini yazmıştı.

Dört adamı çağırdım. Niyetim yazı tura atmaktı ama gerek kalmadığını fark ettim. Orta yaşlarda, topluca, alnında bir yara izi olan melez Willem'i süzüyor, oğlan da ona ilgiyle bakıyordu. Willem'e "İster misin? Senin olsun!" dedim. Onaylayınca da

hemen nikâhlarını kıyıverdim. Ama "varlıkta, yoklukta, sağlıkta, hastalıkta" bölümünü hatırlamadığım için hemen bir şeyler uydurdum ve o koşullar altında en doğru söz olduğunu düşündüğüm "ölene kadar" kelimeleriyle merasimi tamamladım. İşim bitiyordu ki Gaetano'nun şaşı bir kızı seçtiğini, elele tutuşarak yağmur altında koşmaya başladıklarını fark ettim. Ben de peşlerine düşüp, nikâhlarını koşarak kıymak zorunda kaldım. Kalan ikisinden Andrea, otuzlu yaşlardaki zenciyi seçti. Hoş, hatta zarif, tepesi tüy-lü bir şapka ve devekuşu tüyünden sıırıslıkla olmuş bir şalı olan bir kadındı. Akli karışmış gibiydi. Yaptığım koşudan nefes nefese kalmış olmakla birlikte onları da hemen evlendirdim.

Sonunda Hendrik ve iki çocuğun annesi olan zayıf ve ufak tefek kız kalmışlardı. Gri gözleri, olanlar kendisini ilgilendirmese de eğleniyormuş gibi bakıyorlardı. Hendrik'e değil bana bakmaktaydı. Hendrik ise, barakadan kafasında bigudilerle çıkan Maggie'ye, Maggie de Hendrik'e bakıyordu. O anda aklıma çocukların, domuzların bakımında yardımcı olabilecekleri geldi. Maggie'nin bana evlat vermeyeceği kesindi. Hendrik ve Maggie'nin birbirlerine çok yakışacaklarını, çift sırtlı hayvanı istedikleri kadar yapabileceklerini, istedikleri kadar damıtabileceklerini, gri gözlü kızın hiç de fena olmadığını, hatta benden epeyce genç olduğunu, bir gıdıklanma gibi neşeli ve hafif olduğunu, bir kelebek yakalar gibi onu yakalamak istediğimi düşündüm. Adımı öğrendim ve şahitlerin önünde kendime sordum: "Sen, Onbaşı Daniel K. Abrahams, Rebecca Johnson'u eşin olarak kabul ediyor musun?" Kabul ettiğimi bildirdim ve kızın da onayıyla böylece evleniverdik.

Fosfor

1942 Haziranı'nda Teğmen ve Yönetici ile oturup konuştum. Yaptığım işin gereksiz olmaya başladığını fark etmiştim. Onlar da pekâlâ bunun farkında olduklarından bana, yasaların izin verdiği dar alanda başka bir iş aramamı tavsiye ettiler.

Umutsuzca iş aramaya koyulmuştum ki bir sabah, alışık olmadığım bir şekilde madendeki telefona çağrıldım. Ahizenin diğer ucunda, kendisinin Doktor Martini olduğunu söyleyen ve Milano aksanıyla konuşan enerji dolu, kaba bir ses, hiçbir ayrıntı vermeye gerek duymaksızın gelecek pazar günü beni Torino'daki Hotel Suisse'de beklediğini söyledi. Fanatik vatandaşların tersine, "İsviçre Oteli" değil de "Hotel Suisse" demişti: O dönemde, ki Starace¹ dönemiydi, bu tür küçük ayrıntılar büyük önem taşıyordu ve kulaklar bu tür nüansları hemen algı-lardı.

Hotel Suisse'in fuayesinde (özür dilerim, holünde; Fransızca bir kelime kullanmamalıydım), başka bir döneme ait kadifeler, perdeler ve drapeler arasında Doktor Martini beni bekliyordu. Az önce kapıdaki görevliden öğrendiğime göre tam anlamıyla bir ekâbir, bir Başkan'dı. Altmışlarında, gürbüz, fazla uzun boy-lu olmayan, yanık tenli ve neredeyse kel biriydi. Yüzünde ağır çizgiler vardı ama gözleri küçük ve kurnazdı. Küçümser bir ifa-deye sahip olan ağzı, sola doğru biraz çarpık ve bir kesik kadar inceydi. Konuşmaya başlar başlamaz bu Başkan'ın da aceleci bir tip olduğunu belli oldu ve "ari ırktan" İtalyanların çoğunun

1 O dönemin etkin faşist liderlerinden biri. (ç.n.)

Yahudiler karşısındaki bu aceleciliğinin gelişigüzel olmadığını anladım. İlgüdüsel ya da planlı mutlaka bir nedeni vardı: Soyun Korunması döneminde bir Yahudi ile nazik olunabilir, ona yardım edilebilir, hatta yardım edildiği için böbürlenilebilir (ama dikkatli bir şekilde) ama, daha sonra anlayış veya empati göstermek zorunda kalmamak için onunla insani ilişkiler kurmak, fazla ödün vermek tavsiye edilmezdi.

Başkan bana fazla soru sormadı, benim çok sayıdaki soruma kaçamak cevaplar verdi ve iki temel konuda son derece somut bir tavır sergiledi. Bana başlangıç için önerdiği maaş, asla talep etmeye cesaret edemeyeceğim bir paraydı. Nutkum tutulmuştu. İsviçre menşeli bir firması vardı, kendisi de İsviçreliydi zaten. Dolayısıyla işe alınma olasılığım ile ilgili bir sorun yoktu. İsviçreliliğini böylesine zehirli bir Milano aksanıyla ifade etmesini garip, hatta komik bulmuştum. Ama ağzının sıkı olmasının gerekçelerini tahmin edebiliyordum.

Sahibi ve yöneticisi olduğu fabrika Milano yakınlarındaydı ve benim de Milano'ya taşınmam gerekiyordu. Hormon eksreleri üretimi yapıyorlardı. Ama benim belli bir soruna çözüm bulmam, yani şeker hastalığı için oral yolla alındığında etkili olabilecek bir tedaviyi araştırmam isteniyordu. Şeker hastalığıyla ilgili ne kadar bilgim vardı? Az, diye cevap verdim. Ama annemin babası şeker hastası olduğu gibi, efsanevi makarna tüketicileri olan amcalarım sebebiyle baba tarafımdan akrabalarım da yaşlandıklarında bu hastalığın belirtilerini yaşamışlardı. Bunu duyan Başkan dikkat kesildi ve gözleri iyice kısıldı. Daha sonraları, şeker hastalığı kalıtsal bir risk taşıdığı için, üzerinde bazı fikir ve preparatları deneyebileceği, insan sayılabilecek ırktan özgün bir şeker hastasını elinin altında bulundurmanın onu hoşnut edeceğini anlayacaktım. Teklif edilen maaşın hızla artabileceğinden, fabrikada on binden fazla kitap barındıran bir kütüphane bulunduğundan bahsetti. Sonunda da şapkadaki tavşan çıkarırcasına laboratuvarında aynı konuda benim çok iyi

tanıdığım bir okul arkadaşımın çalıştığını, hatta beni önerenin kendisi olduğunu söyledi: Giulia Vineis. İyice düşünüp karar vermemi ve kendisini iki hafta sonra pazar günü Hotel Suisse’te bulabileceğimi ekledi.

Hemen ertesi gün madendeki işimden istifa ettim ve çok gerekli gördüğüm birkaç eşyayla Milano’ya taşındım: bisikletim, Rabelais, Macaroneae, Pavese’nin çevirdiği *Moby Dick* de dahil birkaç kitap, kazmam, tırmanma ipim, logaritma kitabım ve bir flüt.

Başkan’ın laboratuvarı anlattığı kadar vardı ve madendekine kıyasla saray sayılırdı. Gelişim için hazırlanmış bir tezgâh, bir çalışma masası, cam dolap ve insani sayılamayacak bir sessizlik ve düzen beni beklemekteydi. “Benim” camlı dolabım, diğerlerinininkiyle karıştırmamam için ve “kırdığını ödersin” kuralı mantığıyla mavi bir kalemle işaretlenmişti. Girişim yapıldığı sırada Başkan’ın bana açıkladığı bir dizi kuraldan biriydi bu: Bu kuralları sert bir ifadeyle, “İsviçre’ye özgü şartlar”, laboratuvarın ve tüm fabrikanın ruhu olarak açıklamıştı ama söz konusu düzenlemeler bence kontrol manyaklığının sınırlarındaki bir tür aptalca engeller yığınıydı.

Başkan, fabrikada yapılan işlerin, özellikle de bana vermeyi düşündüğü görevin olası sınırlı casusluklara karşı sıkı sıkıya korunması gerektiğini bildirdi. Varsayımlarındaki dikkate bakılırsa bu casuslar yabancı olabileceği gibi fabrika çalışanları ya da işçileri de olabilirdi. Dolayısıyla kimseyle çalıştığım konu ve olası gelişmelerle ilgili konuşmamalıydım; özellikle de iş arkadaşlarım konuşmaktan kaçınmam gereken kişilerdi. Bu nedenle her çalışanın, şehirden gelen tramvayın saatine uygun, kendine özgü bir zaman çizelgesi bulunuyordu. Fabrikaya A saat 8.00’de, B saat 8.04’te, C saat 8.08’de diye başlayan bir düzenlemeye göre giriş yapılmaktaydı. Paydoslar da, iki iş arkadaşının aynı araca binmesini engelleyecek şekilde düzenlenmişti. Geç kalmalar ve geç paydoslar için ağır cezalar uygulanıyordu.

Kıyamet bile kopsa günün son saati, dışarıdan gelen herhangisi birinin o gün ne üzerinde çalışıldığını anlamaması için aletleri sökmeye, yıkamaya ve cam kapları kaldırmaya ayrılmalıydı. Her akşam o güne ait bir rapor yazılmalı ve şahsen kendisine ya da sekreteri Bayan Loredana'ya teslim edilmeliydi.

Öğle yemeğini nerede istersem yemekte serbesttim. Çalışanları öğle molasında takip etmek gibi bir niyeti yoktu. Ama bana, çevrede iyi lokantalar olmadığını ve tavsiyesinin yemeğimi laboratuvar da yemem doğrultusunda olduğunu, malzemelerimi evden getirirsem onları pişirecek işçiler bulunduğunu söyledi (bunları söylerken de ağzı iyice yamularak incecik bir hal aldı).

Kütüphaneye gelince, uyulacak kurallar son derece katıydı. Hiçbir koşulda fabrika dışına kitap çıkarılmasına izin yoktu. Yalnızca kütüphaneci Bayan Paglietta'nın izniyle kitap almak mümkündü. Bir kelimenin altını çizmek, hatta kurşun kalemle ya da tükenmezle yalnızca bir nokta bile koymak söz konusu olamazdı ve ciddi sonuçlar doğururdu. Bayan Paglietta iade edilen kitapları sayfa sayfa kontrol etmekle yükümlüydü, tek bir işaret bile bulsa tüm kitap yok ediliyordu; ayrıca suçlu alınacak yeni kitabın parasını ödemekle mükellefti. Bir kitabın içinde ayraç bırakmak ya da okunan sayfanın kenarını kıvrırmak da yasaktı: "Birileri" fabrikanın yaptığı işlere ilişkin ipucu bulabilir, sırrını açığa çıkarabilirdi. Bu sistem çerçevesinde anahtarların hayati bir rolünün olması doğaldı: Akşamları her şey, analitik terazi bile kilit altına alınmalı ve anahtarlar kapıcıya teslim edilmeliydi. Başkan'ın her kapıyı açan bir anahtarı mevcuttu.

Eğer laboratuvara adımımı attığımda her zamanki sakinliğiyle tezgâhının başında oturan Giulia Vineis'i karşımda bulmasaydım, bu kurallar ve yasaklar yığını beni fena halde mutsuz edecekti. Bir iş yapmıyor, yalnızca çoraplarını tamir ediyordu; beni bekler gibiydi. İçten bir samimiyetle ve müstehzi bir gülümsemeyle karşıladı beni.

Dört yıl boyunca üniversite arkadaşı olmuş ve tüm laboratuvar derslerine birlikte katılmıştık. Birbirimizi kollamış fakat özel bir arkadaşlık kurmamıştık. Giulia esmer, minyon ve akıllıydı. Zarif kavisli kaşları, parlak ve keskin bir siması, canlı ve kendinden emin bir mizacı vardı. Teoriden ziyade pratiğe açıktı, etrafına sıcaklık saçardı, aşırıya kaçmadan Katolik, cömert ve fıkır fıkırdı. Hayattan yorulmuşçasına buğulu ve alçak bir sesle konuşurdu ama aslında hiç de öyle değildi. Neredeyse bir yıldır o laboratuvarında çalışıyordu ve evet, beni Başkan'a kendisi önermişti. Madendeki ne olacağı belirsiz durumum hakkında bilgisi vardı ve bu araştırma işi için son derece uygun olduğumu düşünmüştü. Üstelik yalnızlıktan sıkıldığını da söylemekten çekinmemişti. Ama yanlış bir fikre kapılmamalıydım, nişanlıydı. Fazlasıyla hem de. Oldukça karmaşık ve fırtınalı bir ilişkiydi onlarınki. Daha sonra bana anlatırdı. Ya ben? Hayır mı? Hiç kız yok muydu hayatımda? Çok fena; ırk yasaları olsun olmasın bu konuda bana yardım edecekti. Hepsi hikâyeydi üstelik, ne önemi olabilirdi ki yasaların?

Başkan'ın saplantılarını fazla ciddiye almamamı önerdi. Giulia, görünürde fazla soru sormadan ve zahmete girmeden herkes hakkındaki her şeyi hemen öğrenenlerdendi. Nedense benim hiç beceremediğim bir şey; dolayısıyla benim için bir turist rehberi ve olağanüstü bir tercüman oldu. Tek seferde bana işin aslını astarını, fabrikanın nasıl işlediğini ve belli başlı şahsiyetlerin rollerini anlatıverdi. Başkan, Basel'deki meçhul bazı kişilere hesap verse de burada patron oydu. Ama idare aynı zamanda adamın sevgilisi ve sekreteri olan Loredana'daydı. (Pencereden bahçede duran bir kadını gösterdi: Uzun boylu, dolgun, basitçe ve biraz yaşı geçmişti). Göl kıyısında bir villaları vardı ve "yaşlı ama hâlâ dinç" Başkankadını yelkenliyle gezdirirdi. Yönetim bölümünde fotoğrafları bile vardı. Yoksa görmemiş miydim? İnsan Kaynakları'ndan Bay Grasso da Loredana'nın peşindeydi ama Giulia henüz yatağa girip girmediklerini çözmemişti. Öğrenir

öğrenmez bana haber verecekti. Bu fabrikada yaşamak zor değildi, çalışmamak yeterliydi; gelir gelmez durumu kavramış ve mütevazılığı bir kenara bırakırsak, bir yıldır neredeyse hiçbir şey yapmamıştı. Durumu kurtarmak için her sabah aletleri kuruyor ve talimatlar gereğince de akşamları demonte ediyordu. Günlük raporları tamamen hayal ürünüydü. Bunun ötesinde düğün için hazırlık yapıyor, bol bol uyuyor, nişanlısına kilometrelerce mektup yazıyor ve deneylerde kullanılan tavşanlara göz kulak olan yarı sağır Ambrogio'yla, bütün anahtarlara bekçilik eden ve muhtemelen faşist yönetimin casusu Michela'yla, Başkan'ın söylediğine göre öğle yemeğimi hazırlayacak işçi kız Varisco'yla, İspanyol lejyoner, çapkın, krem meraklısı Maiocchi'yle, dokuz çocuk sahibi, eski Halk Partisi mensubu, faşistlerin sopayla döve döve sırtını kırdıkları, solgun ve jelatinimsi bir teni olan Moioli'yle, yani önüne gelen herkesle çene çalıyordu.

Bana Varisco'nun onun elemanı olduğunu bildirdi: Kendisine çok bağlıydı ve ne isterse yapardı. Buna opganoterapi preparatları¹ üretim birimine (ki ilgili şahıslar dışında herkese yasaktı) yapılan ve karaciğerler, beyinler, böbreküstü bezleri ve diğer içorganlarla geri dönülen yolculuklar da dahildi. Varisco da nişanlıydı ve aralarında derin bir dayanışma ve son derece samimi bir sırdaşlık ilişkisi kurulmuştu. Temizlik işlerinden de sorumlu olan Varisco sayesinde bütün bölümleri gezmişti ve üretim biriminde de casusluğa karşı güçlü önlemler alındığını saptamıştı. Bütün su, buhar, gaz, nafta, vb boruları ya tünellerin içinde ya da çimento altındaydılar ve yalnızca vanaları açıkta bırakılmıştı. Makinalar karmaşık zırhlarla korunmuş ve kilit altına alınmıştı. Termometrelerin ve manometrelerin ekranları dereceli değildi ve üzerlerinde sadece renkli konvansiyonel semboller görülmekteydi.

---

1 İnsanlara organlardan elde edilen sıvıları içirmeye dayanan eski bir tedavi yöntemi. (ç.n.)

Ha eğer çalışmak istiyorsam ve şeker hastalığıyla ilgili araştırma ilgimi çekiyorsa elbette işime bakabilirdim, onun için sorun yoktu. Ama onun işbirliğine güvenmemeliydim, çünkü yapması gereken başka şeyler vardı. Ama mutfakla ilgili olarak o da Varisco da her zaman yardıma hazırlardı. Her ikisi de düğün hazırlığında olduğundan bana her şeyi unutturacak ve şapkamı uçuracak yemekler hazırlayabilirlerdi. Gerçi laboratuvar ortamında böyle alengirli yemeklerin pişirilmesi bana doğru gelmedi ama Giulia o laboratuvara, ayda bir kere gelen (gelişi önceden abartılı biçimde duyurulurdu) ve etrafa, müzede dolaşır gibi şöyle bir göz atıp ağzını bile açmadan giden, mumyaya benzeyen Baselli diye bir danışman dışında tek bir canlının bile gelmediğini söyledi. Dolayısıyla ne isterlerse yapabilirlerdi. Tek şart geride iz bırakmamaktı. Bu arada Başkan, o güne kadar oraya adımını bile atmamıştı.

İşe alınmamdan birkaç gün sonra, Başkan beni yönetim ofisine çağırdı ve bu sayede yelkenli fotoğraflarının, ki son derece saygın fotoğraflardı, gerçekten de orada olduğunu gördüm. İşe koyulma zamanının geldiğini söyledi. İlk yapmam gereken iş, kütüphaneye giderek Paglietta'ya Kerrn'i sormaktı. Bu, şeker hastalığı ile ilgili bir makaleydi. Almanca biliyordum değil mi? İyi, metni anadilinde okuyabilirdim. Zira Basel'dekilerin yaptırdığı Fransızca tercümesi berbattı. Kendisi sadece Fransızca tercümeyi okumuş olduğunu kabul ediyordu. Fazla bir şey anlamamış olsa da, Doktor Kerrn'in çok bilgili birisi olduğunu ve onun düşüncelerini uygulayabilen ilk kurum olmanın hoş olacağını anlamıştı. Gerçi makale son derece karmaşık bir üslupla yazılmıştı ama Basel'dekiler ve özellikle de mumyalanmış danışman bu konuya çok önem vermekteydi. Kısacası Kerrn'i alıp dikkatle okumalıydım, sonra tekrar konuşacaktık. Ama bu arada, zaman kaybetmemek için çalışmaya da başlayabilirdim. Pek çok sorumluluğu olduğundan kitaba hak ettiği dikkati verememişti ama kitaptaki anafikri kavramıştı ve pratiğe dökmek mümkün olabilirdi.

İlk konu antosiyaninlerle ilgiliydi: Bunlar, benim de bildiğim gibi, kırmızı ve mavi çiçeklerin pigmentleriydi ve glüköz gibi kolaylıkla okside ve deokside olabiliyorlardı. Şeker hastalığı glüköz oksidasyonundaki bir anomali olduğuna göre, “o halde” antosiyaninlerle glüközün doğal oksidasyon seviyesinde kalması sağlanabilirdi. Peygamber çiçeğinin petalleri antosiyanin açısından son derece zengindi ve kendisi koskoca bir tarlaya bu çiçeği ektirmiş, toplatmış, güneşte kurutturmuştu. Bunlardan özütler elde etmemi, tavşanlara uygulamamı ve kanlarındaki şeker oranını kontrol etmemi istiyordu.

İkinci konu da ilki kadar belirsiz ve karışık gözüksü bana: Başkan’ın Lombardiya tarzı yorumuyla, Doktor Kerrn’e göre fosforik asit, karbonhidratların alışverişinde önemli bir rol oynamaktaydı. Buraya kadar tamamdı da, Başkan’ın, Kerrn’in muğlak dayanaklarına güvenerek bozulan metabolizmalarını yola koymak için şeker hastalarına bitkisel kökenli fosfor verme fikri fazla da inandırıcı gözüküyordu. O zamanlar, amirlerimin düşüncelerini değiştirebileceğime inanacak kadar gençtim. Hemen konuyla ilgili birkaç eleştiri yapmaya kalktım ama Başkan’ın bu eleştiriler karşısında dövülen bakır şerit gibi sertleştiğini fark ettim. Lafı uzatmadı ve önerilerinin emir olduğunu vurgulayan sert bir tonla çok miktarda bitki incelememi ve organik fosfor açısından en zengin olanları saptayarak tavşanlara vermemi buyurdu. İyi çalışmalar ve iyi akşamlar!

Giulia’ya bu sohbeti aktardığımda yorumu hızlı ve net oldu: Yaşlı adam delinin tekiydi! Ama hatalı olan bendim. Onun düzeyine inmiş ve baştan beri onu ciddiye almıştım. Artık yapacak bir şey yoktu, peygamber çiçekleri, fosfor ve tavşanlarla hızla işe koyulmam hayırma olacaktı. Ona göre, Başkan’ın aptalca masalları için fahişelik yapmaya varacak kadar iş manyağı olmamın tek nedeni bir kız arkadaşımın olmamasıydı. Bir sevgilim olsaydı, antosiyaninleri değil onu düşünürdüm. Giulia’nın müsait olmaması kötüydü, çünkü nasıl bir tip olduğumun farkındaydı:

İnsiyatif alamayan, hatta alenen kaçan bir tip. Bizim gibilerin elinden tutup yavaş yavaş çözmek gerekiyordu düğümlerimizi. Şükür ki Milano'da yaşayan bir kuzeni vardı. Gerçi kız da biraz çekingen bir tipti ama muhakkak tanışmamızı sağlamaya niyetliydi. Ama ben de biraz olsun kıpırdamalıyım canım; benim gibi birinin gençliğinin en güzel yıllarını tavşanlarla harcadığını görmek üzüyordu onu. Bu Giulia'da biraz da cadılık vardı: El okur, büyücülükle ilgilenir ve gerçekleşen rüyalar görürdü. Hatta beni eski bir sıkıntıdan kurtarmak, hayatıma mütevazı bir neşe kırıntısı katmak konusunda gösterdiği bu acelesinin, kaderin benim için hazırladığı karanlık günlerle ilgili şuursuzca duyduğu bir önseziden kaynaklandığını ve farkında olmadan bunu değiştirmeye çalıştığını düşünmüştüm.

Birlikte *Sisler Rıhtımı* adlı filmi seyretmeye gittik ve bayıldık. Film üstüne yaptığımız sohbet sırasında ikimizin de kendimizi filmdeki karakterlerle özdeşleştirdiğimiz çıktı ortaya: Giulia, esmer ve zayıf, buz bakışlı zarif Michèle Morgan'la ve ben, durgun ve sabırlı, asker kaçağı, büyüleyici ve filmin sonunda öldürülen Jean Gabin'le. Saçmaydı, hem bu ikisi birbirini seviyordu lâkin bizde böyle bir durum yoktu, değil mi?

Film bitmek üzereyken Giulia kendisini eve kadar götürmem gerektiğini bildirdi. Benim dışıde randevum vardı ama o, "Eğer götürmezsen, 'Ahlaksız adam çek ellerini' diye bağırırım," dedi. Karşı çıkmaya çalıştım ama kız derin bir nefes alıp karanlıkta "Ahlak..." diye bağırmaya başlayınca dışıme telefon ettim ve ona evine kadar eşlik ettim.

Gulia tam bir dişi aslandı; sevdiği erkekle iki saat geçirebilmek uğruna tıklım tıklım dolu trenlerde on saat yolculuk yapabilir, Başkan ya da Loredana'yla gözüpek tartışmalara girebilirdi. Öte yandan gök gürültüsü ve hayvanlardan korkardı. Çalışma tezgâhındaki örümceği almam için çağırırdı beni (ama örümceği öldürmem yasaktı, filtre kağıdına koyup dışarı atmalıyım) ve bu kendimi yedi başlı Hidra karşısındaki Herkül gibi

güçlü ve hünerli hissetmemi sağlardı. Ve talebindeki dışı yoğunluğu algıladığım için benliğimde bir günaha teşvik edildiğimiz hissi uyanırdı. Yoldayken şiddetli bir fırtına çıktı ve Giulia iki şimşek kadar dayanabildi, üçüncüsünde kendini tutamadı ve boynuma atıldı. Bedenime dayanan bedeninin, benim için yeni, yalnızca düşlerimde tanıdığım başdöndürücü sıcaklığını hissediyordum ama istifimi bozmadım. Eğer ben de karşılık vermiş olsaydım, ikimizin de kaderleri gürültülü bir şekilde raydan çıkar ve önceden tahmini mümkün olmayan, ortak bir geleceğe dönüşebilirdi.

O âna kadar karşılaşmadığım kütüphaneci kadın kütüphaneye, zincirler ve açlık sayesinde zorla vahşileştirilmiş zavallı köpeklerin samanlığı savunması ya da *Ormanın Kitabı*'ndaki yaşlı ve dişsiz, yüzyıllarca gölgelerde yaşamaktan solgun kobranın kralın hazinesini koruması misali bekçilik ediyordu. Zavallı Paglietta neredeyse bir *lusus naturea*¹ gibiydi: Ufak tefekti ama ne göğsü ne de kalçası vardı; soluk tenli, hüzünlü ve korkunç derecede miyoptu. Gözlüklerinin camları öylesine kalın ve kavisliydi ki, önünde durup beyaz denilebilecek kadar mavi bu gözlere baktığınızda onları son derece uzakta, hani neredeyse kafatasına yapışık gibi görürdünüz. Otuzlarından fazla olmasa da, hiçbir zaman genç olmadığını düşündürürdü insana. Sanki o yaşta, oradaki karanlıkta, o belli belirsiz küf ve havasız kalmışlık kokusu içinde doğmuştu. Kimse onunla ilgili bir şey bilmiyordu. Başkan bile ondan tahammülsüz bir kubuziyetle söz eder ve Giulia da ona karşı tilkinin köpeğe duyduğu gibi nedensiz ve acımasız bir nefret duyduğunu kabul ederdi. Naftalin koktuğunu ve kabız birinin yüzüne sahip olduğunu söylüyordu. Paglietta neden özellikle Kerrn'i istediğimi sordu. Kimlik kartımı görmek istedi, kötü niyetli bir edayla inceledi, bana bir kayıt defteri imzalattı ve kitabı gönülsüzce teslim etti.

---

1 Garabet. (ç.n.)

Garip bir kitaptı; Üçüncü Reich menşeliydi. Zaten Nazi Almanyası değil de başka ülkede yazılıp yayınlandığına ihtimal vermek zor olurdu. Yazar bilgisiz biri gibi durmuyordu gerçi ama her bir sayfasında, kendisine kimselerin rakip olamayacağından emin bir adamın kibri hissediliyordu. Sina Dağı'ndaki Yehova, hatta Valhalla'daki Wotan'mışçasına yazmıştı. Kerrn'in kuramlarına karşı, belki de haksız yere, nefret dolu bir güvensizlik hissettim. Gerçi o günden bugüne geçen otuz yıl içinde, bu kuramların doğrulandığını henüz görmüş değilim.

Torbalar dolusu son derece hoş, patates cipsi gibi kuru ve nazik mavi petallerle başlayan antosiyanin macerası hızla sonlandı. Görsel olarak büyüleyici ama son derece istikrarsız, değişken renklere sahip ekstreler ürettiler. Birkaç günlük girişimin ardından, tavşanlara bile veremedi, Başkan'dan bu dosyayı rafa kaldırma talimatı aldım. İsviçreli, dolayısıyla da ayakları yere sağlam basan bu adamın, Kerrn denen fanatik vizyoner tarafından kandırılmasını hâlâ garip buluyordum ve fırsat doğunca, son derece ihtiyatla, ne düşündüğümü çıtlattım. Ama kaba bir şekilde, işimin profesörleri eleştirmek olmadığı cevabını aldım. Boş konuşmak için maaş almadığımı belirtti ve beni derhal fosforla çalışmaya çağırdı: Ona göre fosfor kesinlikle bizi muhteşem bir sonuca ulaştıracaktı. Haydi bakalım fosfora, marş marş!

Fazla ikna olmamış halde işe koyuldum. Öte yandan Başkan'ın ve hatta Kerrn'in bile, isim ve klişelerin beş para etmez büyüüne fazlaca kapıldıklarına inanıyordum. Nitekim fosfor, çok anlamlı ve güzel bir kelimedir ("ışık taşıyıcı" anlamına gelir), fosforesandır, beyinde ve balıklarda bulunur, *dolayısıyla* balık yemek insanı akıllı yapar. Fosfor olmadan bitkiler büyüyemez; Falières fosfatı, yüz yıl önce anemik çocuklar için geliştirdi. Bu madde kibritlerin uç kısımlarında da bulunur; hatta eskiden, körkütük âşık kızlar intihar etmek için bu kibrit uçlarını yerlermiş. Fosfora yakılan bedenlerden yükselen alevlerde de rastlarsınız. Hayır, aslında duygusal açıdan son derece nötr

bir elementtir: Yarı biyokimyacı yarı büyücü pofesör Kerrn'in, Nazi ortamının kara büyüyle dumanlanmış atmosferinde, bu elementi bir tedavi olarak tanımlaması anlaşılabilir.

Bilmediğim eller geceleri çalışma tezgâhıma hiç durmadan sebzeler ve bitkiler bırakır olmuştı. Her gün yeni bir çeşit getiriliyordu ve ben bunların hangi mantıkla seçildiğini anlamıyordum. Sırasıyla soğan, sarımsak, havuç, dulavratotu, yabanmersini, civanperçemi, söğüt, ateşçiçeği, biberiye, yabangülü ve ardıç geldi. Ben ise günler boyu her birindeki inorganik fosfor miktarını belirliyor ve kendimi yük arabasına koşulan eşek gibi hissediyordum. Önceki yaşamımda kayaların içindeki nikelin analizini yapmaktan ne denli heyecan duyduysam o kadar utanıyordum fosfor aramaktan. Zira insanın inanmadığı bir işi yapması ona her zaman büyük bir keder verir. Yan odadaki Giulia'nın varlığı tek tesellimdi. Kadife gibi bir sesle "uyanın çocuklar, bahar geldi" diye şarkı söylüyor ve Pyrex beherler içinde termometrelerle yemek pişiriyordu. Arada bir de yanıma gelerek yaptığım iş hakkında kışkırtıcı ve alaycı yorumlar yapıyordu.

Hem Giulia hem ben, orada bulunmadığımız sıralarda birilerinin laboratuvara girdiğine dair son derece zor fark edilen ipuçları keşfetmiştik. Akşam kilitlenen bir dolap sabaha açık oluyor, bir askı yer değiştiriyor ya da açık kalan baca kapağı kapatılıyordu. Yağmurlu bir gecenin sabahında, Robinson Crusoe gibi zeminde kauçuk ayakkabı izi bulduk. Başkan kauçuk ayakkabılar giyerdi. "Geceleri Loredana ile oynamaya buraya geliyorlar bence," dedi Giulia. Ben ise bu sapkın denilebilecek kadar düzenli laboratuvarın, İsviçre tarzı anlaşılması zor bir başka amaca hizmet verdiği inancındaydım. Üretim birimi ile laboratuvar arasındaki her zaman kapalı duran kapılara kibritler sıkıştırılmaya başladık. Sabahları bu kibritleri yerde bulduk.

İki ay sonra elimde kırk kadar tamamlanmış analiz vardı. Fosfor açısından en zengin bitkilerin söğüt, kırlangıçotu ve maydanoz olduğunu saptamıştım. Bu noktada fosforun hangi

biçiminin bağlı olduğunu belirleyip, fosforlu bileşiği izole etmeyi denemenin akıllıca olacağını düşünüyordum ki, Başkan Basel'e telefon etti ve bu ayrıntılarla kaybedecek zaman olmadığını açıkladı. Gelişigüzel hazırlanmış ekstreler, sıcak su ve karıştırıcı ile işe koyuldum ve elde ettiğim karışımı vakumlu ortamda konsantre hale getirerek tavşanların gırtlığına soktum. Sırada kanlarındaki şekeri ölçmek vardı.

Tavşanlar pek de sempatik hayvanlar değildir. Dışlanmış ve yenilmiş toplumlarla benzer özellikler taşıdıkları için insana en uzak memeliler arasında yer alırlar. Çekingen, sessiz ve kaçmaya eğilimlidirler. Çocukluğumdan hatırladığım bir-iki köy kedisi dışında, yaşamım boyunca hiçbir hayvana dokunmadığım için tavşanların karşısında bir tiksinti hissediyordum. Giulia da aynı hisleri paylaşıyordu. Şükür ki Varisco'nun hem hayvanlardan hem de tavşanlardan sorumlu olan Ambrogio'ya karşı büyük sempatisi vardı. Bize bu iş için uygun cihazı gösterdi: Kapaksız, dar, uzun ve yüksek bir kutu. Tavşanların saklanmaya meyilli olduklarını, kulaklarından tutulup (kulakları bu hayvanların doğal saplarıdır) bir kutuya konulduklarında kendilerini güvende hissettiklerini ve hareket etmediklerini anlattı. Kauçuktan küçük bir sonda ve enlemesine bir deliği olan küçük bir tahta parçası kullanmak, tahtayı hayvanın dişleri arasına sokmak ve delikten sondayı geçirmek gerekiyordu. Böylece sondayı hayvanın boğazından aşağı, midesinin alt duvarına erişene kadar zahmetsizce ittirebilirdim. Eğer tahta parçası kullanılmazsa tavşan sondayı koparıp yutar ve ölürdü. Sonda sayesinde ekstreleri basit bir şırıngayla kolayca hayvanın midesine yollayacaktım.

Sonraki adım kan şekerini ölçme sorunuydu. Farelerde kuyruktan, tavşanlarda ise kulaktan alınırdı kan. Neyse ki hayvanın kulaklarında geniş ve yüzeye yakın damarlar mevcuttu ve kulak biraz ovalandığında hemen şişiyorlardı. Bir iğneyle delinen bu damarlardan bir damla kan alınır ve Crecelius-Seifert'te

anlatıldığı gibi yönergelerin nedeni sorgulanmaksızın, işleme tabi tutulurdu. Tavşanlar ya stoacıydılar ya da acı eşikleri çok yüksekti: Tüm bu tacizlerin hiçbirisi canlarını yakmışa benzermezdi ve serbest bırakılıp kafeslerine yerleştirilince sakince samanlarını çiğnemeye koyulurlar ve bir sonraki uygulamada hiçbir korku emaresi göstermezlerdi. Bir ay sonra ölçümleri gözü kapalı yapar hale gelmiştim ama fosforumuzun yapması beklenen etkiden hâlâ bir haber yoktu: Tek bir tavşanda kırılancığının kan şekerinde düşme yaptığını saptadım. Ama birkaç hafta sonra boğazında kocaman bir tümör belirdi. Başkan hayvanı ameliyat etmemi söyledi. Ben de suçluluk duygusu ve şiddetli bir tiksintiyle ameliyatı gerçekleştirdim; hayvan öldü.

Başkan'ın emriyle, dişi ya da erkek her bir tavşan ayrı kafeste, bekâr bir hayat geçirirdi. Fazla hasara yol açmasa da kafeslerin düşerek hayvanların serbest kalmasına neden olan bir gece bombardımanının ardından sabah tavşanları yoğun ve titiz bir çiftleşme kampanyası başlatmış halde bulduk: Bombalardan hiç mi hiç korkmuş gibi durmuyorlardı. Serbest kalır kalmaz tarhlara tünellerini kazmışlardı ve alarm çalar çalmaz çiftleşme seramonisini yarıda kesip bu tünellere saklanıyorlardı. Ambrogio hayvanları tek tek yakalayıp yeni kafeslerine kapatmak için epey ter döktü. Kan şekeri ölçümelerini durdurmak zorunda kaldık zira yalnızca kafesler işaretlenmişti, tavşanlar değil. Bu karışadan sonra da onları birbirinden ayırmak mümkün olmadı.

Tavşanlar üzerinde çalışırken Giulia yanıma gelip, yardımına ihtiyacı olduğunu bildirdi. Fabrikaya bisikletle gelmiştim, değil mi? O akşam doğrudan Porta Genova'ya gitmesi gerekiyordu ve bu yolu kat edebilmek için üç farklı tramvay değiştirmek zorundaydı. Acelesi vardı ve konu önemliydi: Onu arkamda götürebilir miydim lütfen? Başkan'ın saplantılı zaman çizelgesine göre Giulia'dan on iki dakika önce çıktığım için köşeyi dönüp bekledim, gelince de ardıma bindirdim ve yola koyulduk.

O zamanlar Milano'da bisiklete binmek yeni bir şey değildi, hatta bunca bombardıman ve tahliye arasında arkanıza yolcu almak neredeyse doğal karşılanırdı. Hatta özellikle geceleri, tanımadığım insanlar, dört-beş lirt karşılığında kendilerini şehrin bir ucundan diğerine taşımamı rica ederlerdi. Ama Giulia, normalde de son derece hareketli birisi olduğundan, o gece bisikletin dengesi için ciddi bir tehdit olup çıkmıştı: Gidonu sarsarak sıkıştırıyor ve bisikleti sürmeyi zorlaştırıyordu. Aniden pozisyon değiştiriyor ve hararetli sohbetine eşlik eden sert baş ve el hareketleriyle ağırlık merkezimizi beklenmedik bir şekilde tehlikeye atıyordu. Başta konuşmaları biraz havadan sudandı ama Giulia sırrını içinde tutarak kendini zehirlemeyi göze alabilen biri değildi. Imbonati sokağının ortalarında yavaş yavaş açılmaya başladı, Porta Volta'ya ulaştığımızda artık alenen anlatıyordu: Çok öfkeliydi zira sevgilisinin ailesi kendisini istemişti. Neden mi? "Onlara göre yeterince güzel değilim, anlıyor musun?" diye sızlandı gidonu sertçe sallayarak.

"Saçmalık! Bence oldukça güzelsin," dedim ciddi bir ifadeyle.

"Uyanıklık mı ediyorsun şimdi?"

"Sadece iltifat etmek istemiştin; üstelik gerçekten de öyle olduğunu düşünüyorum."

"Şimdi sırası mı? Tam da şu anda bana asılmaya kalkarsan seni yere düşürürüm."

"Sen de düşersin."

"Tam bir şapşalsın! Kapa çeneni de pedalları çevir, geç kalaçağız."

Largo Cairoli'ye ulaştığımızda sorunuyla ilgili tüm ayrıntıları öğrenmiştim: Daha doğrusu olayın tüm öğeleri elimdeydi ama zaman çizelgesi açısından öylesine kopuk kopuk ve karışıklılar ki yapıyı inşa etmekte epey zorlandım.

Temelinde şu sevgilinin nasıl olup da konuyu bağlayamadığını anlamıyordum. Giulia'nın bana daha önce cömert ve ciddi

olarak tanımladığı bu adam, bisikleti sürmeye çalışırken benimle fena halde tartışan, darmaduman ve öfkeliyken bile muhteşem bu kıza sahipti ve Milano'ya koşup açıklama yapacağına kim bilir hangi sınır garnizonuna çivilenmiş ülkeyi koruyordu. Bir gòi olduğu için doğal olarak askerlik görevini yapmaktaydı. Ben bu düşüncelere dalmışken Giulia, Don Rodrigo'su benim gibi benimle kavga etmeyi sürdürüyordu: Hiç tanımadığımı soyut bir rakip için mantık dışı bir nefretin benliğimi kapladığını hissettim. Atalarımın terminolojise göre bir gòi ve bir gôia'ydılar ve evlenmemeleri için bir neden de yoktu. Belki de hayatımda ilk kez içimde bulandırıcı bir boşluk duygusunun büyüdüğünü hissediyordum: Başkalarıyla bir olmak böyle bir şey olmalıydı; toprağın tuzu olmak böyle bir şeydi demek ki. Arzu ettiğin bir kıızı bisikletinde taşıırken, birbirinize âşık olamayacağınız kadar uzak olabilmek... Bisikletle onu Viale Gorizia'da, başka birisinin olması ve yaşamımdan tamamen çıkıp gitmesi için taşımak...

Viale Gorizia 40 numaranın önünde bir bank vardı ve Giulia kendisini beklememi söyleyerek kapıdan rüzgâr gibi girdi. Düşüncelerimi serbest bırakarak, harap ve acılı bir şekilde oturdum ve bekledim. Keşke biraz daha az beyefendi, hatta daha az aptal ve çekingen olsaydım diye düşünüyordum. Aramızda birkaç okul ve ofis anısından başka hiçbir şey olmayacağı için hayatım boyunca pişman olacağımı biliyordum. Belki de çok geç kalmamıştım, belki de söylenen bu hayır değiştirilmezdi, belki Giulia gözyaşlarına boğularak gelir ve onu ben teselli ederdim. Tüm bunlar, başkalarının acılarından yüz­süzce yarar sağlamaya yönelik, tümüyle iğrenç umutlardı. Sonunda zihnim boğulmakta olan ve mücadele etmekten yorulan bir adam misali pes etti ve kendimi o yıllarda benliğimi etkisi altına alan düşünceye bıraktım: Nişanlısı ve ırk yasaları sadece bahaneydi; benim bir kadına yaklaşmadaki beceriksizliğim, ölene kadar kurtulamayacağım, beni soyut arzular ve kışkanlıklarla zehirlenmiş, steril ve amaçsız bir hayata mahkûm eden yargısız bir infaz gibiydi.

Giulia iki saat sonunda çıktı. Çıktı demek az kalır, kapıdan bir kurşun, bir havan topu gibi fırladı. Neler olduğunu öğrenmek için soru sormak gereksizdi: “Onları perişan ettim,” dedi, kıpkırmızı bir yüzle hızlı hızlı soluyarak. En inandırıcı halimle tebrik etmeye çalıştım ama Giulia’yı inanmadığınız şeye inandırmanız çok zordur. Üzerindeki yükten kurtulduğu ve zafer sarhoşu olduğu için doğrudan gözlerimin içine baktı ve hüznü görerek sordu: “Ne düşünüyorsun sen?”

“Fosforu,” diye cevap verdim.

Giulia birkaç ay sonra evlendi ve burnunu çekerek, gözyaşları içinde benden uzaklaştı ve Varisco’dan istifa etti. Pek çok zorluk yaşadı ve bir sürü çocuğu oldu. Arkadaş kaldık; zaman zaman Milano’da buluşup kimyadan ve kutsal şeylerden söz ediyoruz. Seçimlerimizden ve yaşamın bize sunduklarından dolayı mutsuz olmadık ama karşılaştığımızda her ikimiz de (pek çok kere birbirimize de anlattığımız gibi) bir rüzgârın, bir bisikletin, bir zar oyununun bizi, aslında bize ait olmayan iki farklı yola sürüklediği konusunda hemfikiriz.

Altın

Milano'ya sürüklenmiş Torinoluların, buranın yaşamına ayak uyduramadığı ya da en azından uydurmakta zorlandığı herkesçe bilinen bir gerçektir. 1942 sonbaharında, kız ve erkek, yedi Torinolu arkadaş farklı nedenlerle, savaşın yaşamayı zorlaştırdığı bu büyük şehirde bulunuyorduk. İkimizden aileleri hâlâ hayatta olanlar bombardımanlardan kaçınmak için taşraya sığınmıştı ve bizler oldukça komün bir yaşam sürdürmekteydik. Euge mimardı ve Milano'yu yeniden inşa etmek istiyordu. En iyi şehir planlamacısının Federico Barbarossa olduğunu söyledi. Silvio hukuk doktoralı bir arkadaştı ama minicik ve incecik kâğıtlara felsefe konusunda notlar karalar ve bir nakliye firmasında memur olarak çalışırdı. Ettore, Olivetti'de mühendis olarak çalışmaktaydı. Lina, Euge ile sevişmekte ve umarsızca sanat galerileri ile ilgilenmekteydi. Venda benim gibi kimyacıydı ama iş bulamıyordu ve koyu bir feminist olduğu için de bu durumdan aşırı derecede rahatsızdı. Ada benim kuzenimdi ve Corbaccio Yayınları'nda çalışmaktaydı. Silvio ona katmerli doktor derdi çünkü iki farklı dal okumuştı. Euge ise ona, Primo'nun kuzeni anlamına gelen *cugimo* lakabını takmıştı. Ada bu duruma biraz bozulurdu. Ben ise, Giulia evlenince tavşanlarla başbaşa kalmıştım ve kendimi hem dul hem de öksüz hissediyordum. İnsanlara yalnızca kimyacıların bildiği muhteşem şiiri, klorofilin fotosentezini anlatabilmek için karbon atomu ile ilgili bir destan yazmayı düşünmekteydim. Nitekim ilerki yıllarda gerçekten de yazdım: Okuduğunuz kitabın kapanış hikâyesi budur.

Yanlış hatırlamıyorsam Ettore dışında hepimiz şiir yazardık. O ise, şiir yazmanın bir mühendis için fazla vakur olmadığını iddia ederdi. Ama bizler için, dünya ateşlerle kavrulurken hüzünlü alacakaranlık şiirleri yazmanın utanılacak ya da tuhaf bir yanı yoktu. Kendimizi faşizmin düşmanı olarak ilan etmiştik ama aslında faşizm, tüm İtalyanlara yaptığı gibi, bizim de üzerimizde etkili olmuş ve bizleri yabancılaştırarak yzeyssel, pasif ve küçümseyen kişiler haline getirmişti.

İrkçılığa ve kmrsz evlerimizdeki soğuğa kötücül bir neşe ile tahammül etmekte ve İngilizlerin gece bombardımanlarını vicdansızca kabullenmekteydik. Bombalar bizim için değildi, çok uzaklardaki müttefiklerimizin vahşi bir g göstergesiydi; yapmalarında hiç sakınca yoktu. Tüm aşağılanmış İtalyanlarla aynı şekilde dşnmekteydik: Almanlar ve Japonlar yenilmezdi ama Amerikalılar da yenilmezdi, o halde savaş bu minvalde yirmi ya da otuz sene daha sürüp giderdi; kanlı ve bir türlü bitmeyen, ama yalnızca saptırılmış savaş bültenlerinden ya da kimi yaşıtlarımın ailelerine gelen ve "görevini yaparken kahraman gibi" sözcüklerinin muhakkak yer aldığı bürokratik ölüm mektuplarından öğrendiğimiz, bize uzak bir kördüğüm gibi. Libya sahili boyunca bir aşağı bir yukarı, Ukrayna steplerinde bir ileri bir geri süregelen bu ller dansı, bu *danse macabre* asla son bulmayacaktı.

Her birimiz vazifelerimizi bitkinlikle, yarının neler getireceğini bilmeyenler gibi inanıza her gün tekrarlamaktaydık. Tiyatrolara ve konserlere gidiyorduk. Bazen gösteriler hava saldırısı haberi veren sirenlerin almasıyla yarıda kesiliyor ve bu bize, komik ve faydalı bir şey gibi görünüyordu. Müttefikler gökyüzünün patronuydu. Belki de sonunda onlar kazanacak ve faşizm sonsuza dek yok olacaktı. Ama bu bizim değil, onların sorunuydu; ne de olsa zengin ve güçlüydüler, uçak gemileri ve "Liberators" vardı. Bizimse yoktu. Bizi "diğerleri" olarak adlandırıyorlardı ve diğerleri olarak da kalacaktık. Eğlenmeye

çalışmakla birlikte arilerin aptal ve zalim oyunlarından uzak duruyorduk. O'Neill ya da Thornton Wilder'in dramalarını tartışır, Grigne'ye tırmanır ve arada bir birbirimize âşık olurduk. Entelektüel oyunlar icat eder ve Silvio'nun, Valdese'deki arkadaşlarından öğrendiği şarkıları söylerdik. O aylarda bütün Avrupa'yı saran, Anne Frank'ın Amsterdam'daki evinden, Kiev yakınlarındaki Babi Yar çukuruna, Varşova gettolarından Selanik'e, Paris'e, Lidice'ye kadar, bizim de içine batmak üzere olduğumuz tüm bu vebadan, henüz bize hiçbir kesin haber ulaşmamıştı: Sadece Yunanistan'dan ya da Rusya'nın arka cep-helerinden dönen askerlerden duyulan ve bizim sansürleme eğiliminde olduğumuz belli belirsiz söylentiler vardı. Dağa tırmandığı çürümüş ipin kopmak üzere olduğunun farkında olmayan kişinin güvenle yoluna devam etmesi gibi, yaşamımızı devam ettiren şey de cehaletimizin perdesiydi.

Kasım ayında müttefikler Kuzey Afrika'ya çıkarma yaptı. Ar-dından aralıkta, Kızıl Ordu'nun zafer haberleri geldi; savaşın çok yakınımıza sokulduğunu ve tarihin yazıldığını en nihayet anladık. Birkaç hafta içinde her birimiz, geride bıraktığımız yirmi yıla oranla çok daha fazla olgunlaşmıştık. Avukatlar, profesörler, işçiler, faşizmin bükemediği adamlar gölgelerden çıktılar; bizler de onları, o âna kadar umutsuzca İncil'de, kimyada ve dağda aradığımız üstatlarımız olarak kabul ettik. Bize faşizmin sadece soytarı-lık ve dikkatsiz bir yönetim biçimi olmadığını, adaletin alenen, bi-linçli bir şekilde reddedilişi olduğunu anlattılar. Bu rejim İtalya'yı haksız ve hasta bir savaşa sürüklemekle kalmamış, aynı zamanda bunu yüceltmiş ve emeğin sömürüsüne, düşünen ve esir olmak istemeyenlerin sessizliğine dayalı, sistematik, hesaplı yalanların üzerine kurulmuş tiksindirici bir hukuk ve düzenin bekçisi ol-muştu. Bu insanlar bize alaycı reddedişlerimizin yeterli olmadığını, öfkeyle tepki göstermemiz gerektiğini ve bu öfkenin sert, or-ganize bir isyan olarak ortaya çıkması gerektiğini söylediler. Fakat bize ne bomba yapmayı ne de tüfekte ateş etmeyi öğrettiler.

Tanımadığımız adamlardan söz ediyorlardı: Gramsci, Salvemini, Gobetti, ve Roselli kardeşler. Kimdi bu adamlar? Lisenin bize yukarıdan gelen talimatlarla dayattığı tarihten farklı bir tarih mi vardı öyleyse? O fırtınalı birkaç ay içinde son yirmi yılın boşluğunu ümitsiz yere yeniden doldurmaya ve inşa etmeye çalıştık fakat tüm o sözü edilen şahsiyetler, Garibaldi ve Nazario Sauro gibi birer “kahraman” olmaktan öteye gitmedi: Ne kavramsal bir derinlikleri ne de insani bir bedenleri vardı. Hazırlık yapmak için zamanımız olmadı ve mart ayında Torino’da, krizin iyice yakınımıza sokulduğunu gösteren grevler patlak verdi. Bunu, 25 Haziran’la birlikte faşizmin içten çöküşü; özgürlüğü saray entrikası tarafından iade edilen bir ülkenin hazırlıksız ve tutarsız sevinci ile meydanları kardeşlik şemsiyesi altında dolduran kalabalıklar izledi. Sonunda da 8 Eylül geldi çattı: Nazi birliklerinin Milano ve Torino caddelerindeki yeşil-gri yılanıyla sarsılarak uyandık uykudan. Komedi sona ermişti ve İtalya artık Polonya, Yugoslavya ve Norveç gibi işgal edilmiş bir ülkeydi.

Uzun süreli bir laf salatasından sonra, seçimimizin doğruluğundan emin, fakat araçlarımızdan şüpheli, arka planda dağılmış ve bölünmüş ülkemiz ile kalplerimizde umuttan ziyade umutsuzlukla gücümüzü sınamak için savaşa girdik. Kaderlerimiz farklı yollara saparak bizi birbirimizden ayırdı.

Üşüyorduk ve açtık: Muhtemelen Piemonte’deki en silahsız ve hazırlıksız partizanlar bizlerdik. Güvende olduğumuzu zannediyorduk zira bir metre karın içine gömülü sığınağımızdan henüz çıkmamıştık. Ama birileri bize ihanet etti ve 13 Aralık 1943’ün şafağında kendimizi düşman tarafından kuşatılmış olarak bulduk: Onlar üç yüz kişiydiler, biz ise kurşunu olmayan bir mitralyöz ve birkaç tabancaya sahip on bir kişi. Sekizimiz kaçmayı başardı ve dağlarda izlerini kaybettirdi; biz başaramadık. Milis kuvvetleri üçümüzü, beni, Aldo’yu ve Guido’yu, hâlâ uykulu halde yakaladı. Onlar içeri girerlerken, yastığımın

altındaki tabancayı sobanın külleri arasına saklamayı zor bela başarabildim. Kaldı ki kullanma fırsatımın olacağından bile şüpheliydim. Küçük, filmlerde hanımefendilerin intihar etmek için kullandıkları türden sedef kakmalı bir tabancaydı. Doktor olan Aldo ayağa kalktı ve son derece stoacı bir tavırla sigarasını yakarak, “Kromozomlarım için üzülüyorum,” dedi.

Bizi biraz sopalayıp, “Zevzeklik yapmamamız,” konusunda tehdit ettiler, kendilerine özgü, ikna edici bir yöntemle bizi sorguya çekeceklerini ve sonra da öldüreceklerini beyan ettiler; etrafımızda bir duvar oluşturdular ve geçide doğru yürümeye başladık. Birkaç saatlik yürüyüş esnasında benim için önemli olan iki şey yaptım: Cüzdanımdaki fazlasıyla sahte (özellikle de fotoğraf iğrençti) kimliğimi parça parça edip yedim ve ayağım takılmış gibi yaparak, cebimde tuttuğum, adres dolu ajandamı kara gömdüm. Milisler gururlu savaş şarkıları söylemekte, tavşanlara ateş etmekte, alabalıkları öldürmek için nehre el bombaları atmaktaydılar. Aşağıda, vadide bizi otobüsler bekliyordu. Bindik ve birbirimizden ayrı koltuklara oturtulduk. Etrafım bizim ne yaptığımızla ilgilenmeden şarkı söylemeye devam eden milislerle çevrili oturuyordum. Tam da önümde bulunan bir tanesi sırtını bana dönmüştü ve kemerinden pimi tahtadan Alman yapımı bir el bombası sarkıyordu. Rahatlıkla pimi çekebilir ve hepimizi havaya uçurabilirdim ama kendimde bu cesareti bulamadım. Bizi, Aosta sınırındaki kışlarına götürdüler. Yüzbaşının adı Fossa’ydı ve o sırada içinde bulunduğumuz durumu düşününce bugün onun neredeyse on yıldır yitik bir savaş mezarlığında yatıyor ve benim, bedenem hiçbir zarara uğramamış halde sizler için bu hikâyeyi yazıyor olmam son derece absürd, garip ve tekinsiz biçimde komik geliyor. Fossa, yasalara harfi harfine uyanlardandı ve büyük bir hevesle derhal bizim avantajımıza, talimatlara uygun bir hapisane rejimi organize etmeye koyuldu: Her birimizi bir katlanır yatak ve bir kovayla, kışla mahzenindeki ayrı ayrı hücrelere yerleştirdi. Çorba on

birde verilecekti, bir saat hava alma iznimiz vardı ve aramızda konuşmak yasaktı. En ağır yasak bu oldu, zira her birimizin zihninde ağırlık yapan bir gizem vardı; bu, yakalanmamıza, birkaç gün önce içimizdeki her tür direnme, hatta yaşam isteğinin sönmesine neden olanla aynı gizemdi. Vicdanımız bizi bir hüküm vermeye zorlamıştı ve biz bu hükmü vermiştik, ama tamamen dağılmış, yıkılmış, her şeyin son bulması, hatta bizim de son bulmamız arzusuyla kalakalmıştık. Ama yine de birbirimizle görüşmeye, konuşmaya, hâlâ taze olan bu anıyı zihnimizden kazımak için birbirimize yardım etmeye mecburduk. Ama artık işimiz bitmişti, bunu biliyorduk. Kapana kısılmıştık ve ne aşağı ne de yukarı, herhangi bir kaçış yolu yoktu. Birkaç yıl öncesine kadar beslendiğim romanlar harika kaçış hikâyeleriyle dolu olduğu için hücremi karış karış inceledikten sonra, artık şüphem kalmamıştı. Burada duvarlar yarım metre kalınlıktaydı, kapı masifti ve pencerelerde demir çubuklar, dışarıda nöbetçiler vardı. Gerçi bir tırnak törpüm vardı, hatta belki bir demiri, belki de hepsini kesebilir ve son derecede zayıf olduğum için kaçabilirdim, ama pencerenin tam karşısında, hava saldırılarından korunmak için inşa edilmiş çimentodan bir duvar olduğunu fark etmiştim.

Zaman zaman sorguya çağrılıyorduk. Sorguyu Fossa yapıyor ve oldukça da iyi davranıyordu; o güne kadar hiç karşılaşmadığım türde bir insandı. Askerlik mesleğinin cehalet ve budalalıkla kuşattığı, ama yozlaşmamış ve insanlıktan çıkmamış, tam anlamıyla kitabına uygun, aptal ve cesur bir faşistti. Hayatı boyunca davasına iman ve itaat etmiş ve tüm felaketin sorumlusunun sadece iki kişi, yani kral ve tam da o günlerde Verona'da idam edilen Galeazzo Ciano olduğuna yürekten inanmıştı. Sorumlu Badoglio değildi, zira o da krala bağlılık yeminini korumak zorunda olan bir askerdi. Kral ve ilk günden itibaren faşist savaşı sabote eden Ciano olmasaydı her şey çok daha iyi olur ve İtalya zafere kavuşurdu. Beni, kötü arkadaşların etkisi altında kalmış

aklı bir karış havada birisi olarak görüyordu ve sınıfçı ruhunun derinliklerinde eğitimli birinin gerçek anlamda bir “huzur bozucu” olamayacağına inanıyordu. Beni, hiçbir ciddi bilgi edinme amacı olmaksızın, sıkıntıdan, beynimi yıkamak ve kendini önemli kılmak için sorgulamaktaydı. O tam bir askerdi, polis değil. Bana asla utanç verici sorular yöneltmedi. Hatta Yahudi olup olmadığımı bile sormadı.

Öte yandan Cagni’nin sorgulamaları korkutucuydu. Yakalanmamızı sağlayan köstebekti Cagni: Kanının son damlasına kadar casustu; faşist inançları ya da çıkar için değil, doğuştan gelen eğilimleri nedeniyle böyleydi. Avlanmaya çalışan hür hayvanları vurmaktan zevk alan biri gibi salt zarar vermek için, spor olsun diye sadistti. Kurnaz bir adamdı: Bizimkine bitişik bir partizan oluşumuna çok iyi referanslarla girmiş, insanları elinde Almanlara ait önemli askeri sırlar olduğuna inandırmış, hatta bu sırları açıklamıştı. Bunların tümüyle Gestapo tarafından hazırlanan bir kurgu olduğu ortaya çıkmıştı sonradan. Oluşumun savunmasını organize etmiş, son derece özenli tatbikatlar düzenlemiş, (ve bu sayede mühimmatın çoğunun tüketilmesini sağlamış) sonra da vadiye kaçarak partizanları ortaya çıkarmak için kurulmuş faşist birliklerin başında ortaya çıkmıştı. Otuzlu yaşlardaydı; sarkık ve solgun bir tene sahipti. Sorgulamaya, Luger’ini masanın üzerinde görünür bir yere yerleştirerek başlardı. Ara vermeksizin saatlerce direktir ve her şeyi bilmek isterdi. Sürekli işkence ve idam tehditleri yağdırdı. Şükür ki neredeyse hiçbir konuda bilgi sahibi değildim ve bildiğim az sayıdaki ismi de söylemedim. Nezaket numaralarını öfke patlamaları izlerdi: Bana, (muhtemelen blöf yaparak) Yahudi olduğumu bildiğini, bunun da benim çıkarıma olduğunu söyledi. Ya Yahudi olmalıydım ya da partizan. Partizansam kendimi duvarın dibinde, idam mangasının önünde bulurdum. Yahudi olmam durumunda Carpi’deki toplama kampına yollanırdım. Oradakiler kan dökmeye meraklı değildi ve nihai

zafere kadar orada kalabilirdim. Kısmen yorgunluktan, kısmen de mantıksız bir gurur gösterisi olarak Yahudi olduğumu itiraf ettim ama söylediklerinin tek bir kelimesine bile inanmamıştım. Bu kışlanın birkaç gün içinde yönetimi SS'e devredeceğini söyleyen kendisi değil miydi?

Hücremde son derece zayıf bir ışık veren ve geceleri de yanık kalan bir ampul vardı: Okumaya ancak yetiyordu ama ben, çok az bir zamanım kaldığını düşündüğümünden sürekli okuyordum. Dördüncü gün hava alma saatinde, komşu hücrelerde kalan Guido ve Aldo ile iletişim kurmak istediğim için cebime büyükçe bir taş koydum. Başardım başarmasına ama epey zor oldu: Madende gömülü kalan *Germinal* işçileri gibi, duvara şifreli bir şekilde vurarak cümle kurmak bile bir saat sürüyordu. Cevabı dinlemek için duvara kulağımı yapıştırdığımda ise yalnızca, tepemizde yemek yiyen milislerin şamatacı ve yüksek şarkıları duyulurdu: "Alighieri'nin vizyonu" ya da "mitralyözümü bırakmam" gibi. Ama en çok da "Haydi gel, korulukta bir patika var" şarkısını dinliyordum.

Hücremi bir de fare ile paylaşıyordum. Bana arkadaşlık eder, geceleri ekmeğimi kemirirdi. İki büyük katlanır yatağım vardı; birini demonte ederek uzun bir çubuk elde etmiştim, ucuna ekmek bağlayıp bir olta gibi geceleri yatağın kenarından aşağı sarkıttırdım. Fakat kendimi fareden çok fare gibi hissetmekteydim. Koruluklardaki patikaları, dışarıdaki karı, umarsız dağları, özgür olabilirim yapacağım yüzlerce harika şeyi düşünürdüm ve boğazım düğümlenirdi.

Hava aşırı derecede soğuktu. Gözcülük eden asker gelene kadar kapıya vurdum ve Fossa'yla görüşebilmek için yalvardım. Adam, yakalandığımız sırada beni döven kişiydi. Ama eğitilmiş biri, bir "doktor" olduğumu öğrenince özür dilemişti; İtalya garip bir ülkedir. Beni Fossa ile görüştürmedi ama hem ben hem de diğerleri için birer battaniye getirdi ve akşamları,

sessizlik saatinden önce ısıtıcı kazanın yanında yarım saat ısınma izni verdi.

Yeni uygulama hemen o gece başladı. Asker beni almaya geldi fakat yanında varlığından haber olmadığı bir mahkûm daha vardı. Çok yazık, Guido ya da Alberto olsa çok daha iyi olurdu. Her neyse, en azından iki çift laf edebileceğim bir insan evladiydı. Alçak tavan sebebiyle basık, isle kaplı kazan daire-sine götürüldük fakat içerisi sıcaktı. Nihayet! Görevli bizi bir banka oturttu ve kendisi de kapının eşiğinde, çıkışı kapatacak şekilde bir iskemleye yerleşti. Makinalısını dikey olarak dizlerinin arasına sıkıştırmıştı. Ama birkaç dakika içinde uyuklamaya ve bizle ilgilenmemeye başladı.

Mahkûm bana merakla bakıyordu: “Asiler dedikleri siz misiniz?” diye sordu. Olsa olsa otuz beş yaşında, zayıf ve biraz da kamburdu. Karmakarışık saçları, kötü tıraş edilmiş bir sakalı, gaga gibi kocaman bir burnu, dudaksız bir ağzı ve bakışlarını kaçırdığı gözleri vardı. Orantısız denecek kadar büyük, güneş-ten ve rüzgârdan kabuk bağlamış, sürekli hareket eden elleri olduğunu fark ettim. Hafifçe titreyen ellerini ya ovuşturuyor ya kaşınıyor ya da bankın veya baldırının üstünde ritim tutuyordu. Nefesi şarap kokmaktaydı ve bu sebepten kısa süre önce tutuk-landığını anladım. Vadililerin aksıyla konuşuyordu ama çiftçi gibi durmuyordu. Sorusunu fazla renk vermeden yanıtladım ama o pes etmedi:

“Nasıl olsa uyuyor, istersen rahatça konuşabilirsin. Buradan dışarıya haber götürebilirim. Üstelik kısa süre sonra buradan çıkacağım.”

Güvenilir bir tip gibi görünmüyordu, “Neden buradasın?” diye sordum.

“Kaçakçılık. Onlarla bölüşmek istemedim, hepsi bu! Eninde sonunda bir anlaşmaya varacağız, ama şimdilik beni içeride tutuyorlar. Mesleğimi düşünürsen fena oldu.”

“Tüm meslekler için geçerli bu.”

“Fakat benim özel bir mesleğim var! Tamam, kaçakçılık da yapıyorum ama sadece kışları, Dora buz tuttuğunda. Kısacası birçok işim var ama kimse için çalışmam. Bizler özgür insanlarız: Babam da, dedem de, onun babası da, Romalılar geldiğinden beri hep böyle olduk.”

Buz tutmuş Dora konusunu anlamamıştım ve balıkçı olup olmadığını sordum.

“Neden Dora denmiş biliyor musun?” diye cevapladı beni, “Çünkü altındandır. Tümüyle değil elbette, ama içinde altın bulunur ve donduğu zaman altını çıkarmak mümkün olmaz.”

“Dora’nın dibinde altın mı var?”

“Evet, kumun içinde; her yerde değil tabii ki, ama pek çok yerinde mevcut. Su altını dağdan aşağıya taşıyor ve bazı koylarda rastgele biriktiriyor. Bizim koyumuz, babadan oğula aktarılan bir sırdır ve en zenginidir. Son derece korunaklıdır ve ulaşılması zor bir noktada bulunur. Ama yine de meraklı gözlerden uzak kalmak için gece gitmek gerekir. Ben senin yerinde, sen ise benim yerimde olsan yemin ederim sana yerini tarif ederdim.”

Bu cümlelerin beni yaraladığını hissettim. İçinde bulunduğum koşulların pekâlâ farkındaydım ama bunu bir yabancından işitmek beni üzdü. Kırdığı potu fark eden adam kabaca kurtarmaya çalıştı durumu.

“Yani şey, gizli ve arkadaşlara bile aktaramayacağımız bir bilgi olduğunu söylemeye çalışıyordum. Benim geçim yolum bu ve dünyada başka hiçbir şeyim yok. Ha, altının çok miktarda olduğunu falan zannetme; aslında son derece az. Bütün gece ıslanıp bir, hadi bilemedin iki gram altın bulursun. Ama her zaman bir şeyler vardır. Bir sonraki gece ya da bir ay sonra, keyfin ne zaman isterse gittiğinde altının çoğaldığını görürsün. Ezelden beri, çayırda biten otlar gibi böyle sürüp gitmiş. İşte bu nedenle de bizden daha özgür kimse yok. Burada durmak beni bu yüzden delirtiyor.

“Ayrıca kum yıkamanın herkesin harcı olmadığını da söylemeliyim. Bu da insana bir tür tatmin hissi verir. Bana bu işi

babam öğretti; yalnızca bana, zira çok atik bir çocuktum. Diğer erkek kardeşlerim fabrikada çalışıyor. Eleği de bana miras bıraktı,” diyerek, olağanüstü büyüklükteki sağ eliyle yaptığı işine özgü çevirme hareketiyle destekledi sözlerini.

“Her zaman gün iyi geçmez; durgun havada ve son çeyrek saatte çok daha iyi sonuç alınır. Nedenini açıklayamam ama bir gün denemeye kalkarsan aklında bulunsun.”

Benimle paylaştığı bu bilgi için sessizce teşekkür ettim. Tabii ki denemek istiyordum. Neyi denemezdin ki? Oldukça cesur bir şekilde ölümü beklediğim o günlerde her şeye ve her tür deneyime karşı sınırsız bir açlık duyuyor, kötü ve verimsiz kullandığıma inandığım geçmiş yıllarım için yas tutuyor; zamanın, durdurulamayan bir kanama gibi ellerimin arasından kayıp gittiğini, an be an bedenimden kaçtığını hissediyordum. Tabii ki altın arardım; zengin olmak için değil, ama yeni bir zanaat deneyimlemek için, hergün daha da büyüyen bir uçurumun beni ayırdığı toprağı, havayı ve suyu yeniden ziyaret edebilmek, kimyacı mesleğimi temel ve ilkel biçimiyle yeniden keşfetmek, metali çevresinden yalıtmaq yani, *Scheidekunst* için.

“Hepsini satmıyorum ama!” diye konuşmaya devam ediyordu adam. “Ona fazlaca düşkünüm. Birazını bir kenara koyuyor ve yılda iki kere ergitiyor, sonra da işliyorum. Gerçi pek sanatçı sayılmam ama onu elimde hissetmeyi, çekiçle dövmeyi, oymayı ve kabartmalar işlemeyi seviyorum. Zengin olmak umurumda değil: Özgür yaşamak, köpek gibi tasmalı olmamak, yalnızca istediğim zaman, kimse ‘haydi!’ demeden çalışmaktan hoşlanıyorum. İşte bu nedenle de burada kısılp kalmak bana acı veriyor. Üstelik insan günü kaybediyor.”

Gözcü uykusunda kaydı ve dizlerinin arasındaki makinalı müthiş bir gürültüyle yere düştü. Yabancıyla bakıştık ve hemfikir olarak hızla banktan fırladık. Tam bir adım atacaktık ki gözcü makinalısını yerden kaldırdı ve Venedik lehçesiyle bir küfür basıp hücremize dönme zamanımızın geldiğini buyurdu.

Koridorda, başka bir muhafızın gözetiminde, tozlu kazan dairesinde yerimizi almaya giden Guido ve Alberto ile karşılaştık; başlarıyla sessizce selam verdiler.

Hücremde beni yalnızlık, dağların camdan içeri giren buz gibi temiz soluğu ve ertesi günün ıstırapı karşıladı. Kulak kesildiğimde, sokağa çıkma yasağının sessizliği içinde Dora'nın, bu yitik arkadaşın mırıltısı duyuluyordu. Tüm dostlarım, gençliğim ve belki de yaşamım yitmişti zaten. Dora yakınlarda ama umarsız akıyor, altını erimiş buz yatağında taşıyordu. Tükenmez bir altın kaynağı, riskli fakat sınırsızca özgür bir yaşamı olan bu arkadaşıma karşı içimi acı dolu bir kıskançlık duygusu kaplamıştı.

Seryum

Kimyacı olduğum için burada kimyayla bağlantılı anılarımı ele aldım. Hayatımın farklı kesitlerini öteki kitaplarımda işledim.

Otuz yıl önce, 1944 Kasımı'nda, "174517" nolu şahsımın nasıl bir insan örneğine tekabül ettiğini hatırlamak artık zor geliyor. En zorlu krizi, yani Lager 'düzenine dahil olma krizini aşmış olmalı ve o dönemde sadece hayatta kalmayı değil aynı zamanda düşünmeyi, çevremdeki dünyayı kaydetmeyi, hatta ölümün salgın gibi etkilediği bir atmosferde oldukça hassas bir iş bile yapabilmeyi başarabilmişsem, garip bir şekilde nasır tutmuş olmalıyım. Üstelik bir de, neredeyse seksen kilometre yakınıma kadar sokulmuş olan kurtarıcı Rusların geliyor oluşu gerçeği vardı. Bir saat içinde sıradan bir insanoğlunu yıkmaya yetecek bir hızla umutsuzluk ve umut arasında gidip geliyorduk.

Normal değildik zira açtık. Ancak söz konusu açlığın, aşına olduğumuz sıradan, bir öğün atlasa da bir sonraki öğünde bir şeyler yiyeceğinden emin olan kişinin duyduğu açlıkla (ki bu oldukça hoş bir duygudur) alakası yoktu: Bu, neredeyse bir yıldır yaşadığımız, içimize derin ve kalıcı kökler salmış olan, her bir hücremizde hissettiğimiz ve davranışlarımızı koşullayan bir ihtiyaç, bir eksiklik, bir hasretti. Bir numaralı uyarıcımız yemek yemek ya da yemek bulmaktı. Yaşama tutunmak için gereken diğer tüm sorunlar yemek ihtiyacının çok uzağındaydı. Memleket hasreti ve hatta ölüm korkusu bile çok gerilerde kalmıştı.

---

1 İtalya'daki toplama kampı. (yay.n.)

Bir kimya tesisindeki kimya laboratuvarında kimyager olarak çalışıyordum (bu da başka yerlerde anlatıldı) ve yiyecek bulmak uğruna hırsızlık yapıyordum. Hırsızlığı henüz çocukken öğrenmemişseniz sonraları çok zor oluyor; ahlaki koşullanmalarımı bastırmak ve gereken teknikleri öğrenmek için aylar gerekti ve öyle bir an geldi ki, ben üniversite mezunu saygın kimyacı, kovulan ve kendi "Lager"inde yaşama tutunabilmek için hırsızlık yapmayı öğrenen, Victoria dönemindeki Darwinci bir köpeğe, *Vehşetin Çağrısı*'ndaki koca Buck'a dönüştüğümü (bir gülümseme ve bir tatmin duygusuyla) fark ettim. Onun gibi, her fırsatta, kurnazlıkla ve yakayı ele vermeden; arkadaşlarımın ekmeği dışında her şeyi çalışıyordum.

Çalınabilecek malzeme açısından bakıldığında laboratuvar tamamen bakir, keşfedilmeye müsait bir alandı. Benzen ve alkol bulunurdu; banal ve rahatsız edici hedefler. Şantiyedeki pek çok kişi çalardı bunları ama maliyeti yüksek, riski fazlaydı zira sıvılar için kap da gerekiyordu. Paketleme sorunu uzman kimyacıların yakinen tanıdığı bir husustur. Bu sınıftan mütevellit olduğumuz için Yüce Yaradan'ın portakalı kabuk, bizleri de deriyle kaplayarak parlakça çözdüğü bir sorundu. O dönemde polietilen yoktu; olsaydı işim çok kolaylaşırdı çünkü esnek, hafif ve muhteşem bir şekilde su geçirmezdir. Ama polietilen fazlaca bozulmazdır ve polimerizasyon ustası olan Yüce Yaradan'ın patentini almaktan imtina etme nedeni de budur; Kendisi bozulmayan şeyleri sevmez.

Uygun ambalajlar bulunmadığından çalınacak malzemenin katı, dökülmeyen türden, boyutları küçük ve de özellikle yeni olması şarttı. Yükte hafif pahada ağır olmalıydı zira iş çıkışı, kampa girmeden sıkı bir kontrolden geçiyorduk. Ayrıca, yararlı ya da karmaşık Lager evrenini oluşturan sosyal kategorilerin en azından biri tarafından talep edilen bir malzeme olmalıydı.

Laboratuvarda birçok girişimde bulundum. Barikatin diğer tarafındaki bir arkadaştan sağladığım parafinin oksidasyonundan

elde ettiğim birkaç yüz gram yağ asidini çaldım; bir bölümünü yiyip berbat bir tadı olduğunu fark edince kalanı satmaktan vazgeçtim. Sıhhi pamuğu elektrikli fırının ızgarasına bastırarak omlet yapmayı denedim; biraz yanmış şeker tadı verse de öylesine kötü bir görüntü sergiledi ki ticari bir değerinin olmayacağına karar verdim. Pamuğu doğrudan Lager'in revirine satma fikri ise, bir kere denediğim ve söz konusu maliyetlerin yüksek, fiyatın ucuz olması nedeniyle vazgeçtiğim bir çaba oldu. Yağların ayrışması sonucu oluşan bir ürün olması nedeniyle bir şekilde metabolize olabileceği ve kalori üretebileceği varsayımından yola çıkarak gliserin içmeyi bile denedim. Belki gerçekten kalori sağlıyordu ama berbat yan etkileri vardı.

İçinde yirmi kadar gri, sert, renksiz, tatsız silindirle bir etajerin üzerinde gizemli ve etiketsiz bir kavanoz duruyordu. Bu fazlasıyla garip bir durumdu zira çalıştığım laboratuvar bir Alman laboratuvarıydı. Evet, Ruslar birkaç kilometre ötemizdeydi, havada somut bir felaket kokusu vardı, bombardımanlar artık günlük olaylardı, herkes savaşın bitmek üzere olduğunu biliyordu ama hâlâ bazı değerlerin değişmediğini varsayıyordum: Açlığımız, laboratuvarın Alman olması ve Almanların asla etiketleri unutmaması gibi. Nitekim laboratuvardaki tüm kavanoz ve şişeler özenle etiketlenmiş ve üzerleri daktiloda ya da elde, zarif gotik karakterlerle yazılmıştı. Etiket olmayan tek kavanoz buydu.

O koşullar altında, silindirlerin içeriğini saptamamı sağlayacak araçlara ya da sükûnete sahip olmadığım kesin. Yapabileceğim tek şeyi yaptım ve cebime üç tane silindir atarak akşam kampa götürdüm. Yirmi beş milimetre uzunlukta ve dört beş milimetre çapındaydılar.

Arkadaşım Alberto'ya gösterdim. Alberto cebinden bir çakı çıkardı ve silindirlerden birisini delmeye çalıştı: Sertti ve bıçağa direniyordu. Bu sefer kazımayı denedi: Küçük bir kırılma sesiyle birlikte bir tutam sarı kıvılcım saçıldı. O zamanlar teşhis

koymak çok kolaydı; çakmaklardaki taşları üretmeye yarayan demir-seryum alaşımıydı. O halde neden bu kadar büyüktü bu silindirler? Birkaç hafta süreyle bir kaynakçı ekibinde yamak olarak çalışan Alberto, ateşlemeyi sağlamak için oksiasetileni kaynak tabancalarının uç kısmına yerleştirildiklerini anlattı. O noktada ganimetimin ticari olasılıkları konusunda şüpheye düştüm; belki ateş yakmaya yarardı ama Lager’de kibrit (yasa dışı sayılsa da) pekâlâ bulunabiliyordu.

Alberto beni azarladı. Onun için feragat, karamsarlık, umutsuzluk utanç verici ve hatalı duygulardı. Temerküz evrenini kabul etmiyor, onu mantığı ve içgüdüleriyle reddederek benliğini kirletmesine izin vermiyordu. İyi niyetli, güçlü ve mucizevi biçimde hür kalmış bir adamdı. Sözleri de, davranışları da özgürdü: Asla başını eğmemiş ve asla boynunu bükmemişti. Bir sözü, bir hareketi, bir gülüşü bile insanı hafifletirdi ve Lager’in gri dokusu içinde bir delik gibiydi. Yanına yaklaşan herkes, dilinden anlamayanlar bile fark ederdi bu özelliğini. O yerde hiç kimsenin, Alberto kadar sevildiğini sanmıyorum.

Ben de kendimi azarladım; cesareti asla kaybetmemek gerekirdi çünkü zararlıydı ve dolayısıyla ahlaksızca, neredeyse yakışıksız bir tutumdur. Seryumu çalmıştım. Harika! Şimdi sırada onu pazara sürmek, reklamını yapmak vardı. Bu konuyla Alberto ilgilenecekti; seryumu bir yeniliğe, yüksek ticari değeri olan bir mala dönüştürecek. Prometheus insanoğluna ateşi satmayıp hediye ederek aptallık etmiş; satsaydı zengin olur, Jüpiter’i sakinleştirir ve akbaba belasından da paçasını sıyrırırdı.

Biz daha kurnaz davranmalıydık. Aramızdaki bu kurnaz olma gerekliliğiyle ilgili konu eskiye dayanıyordu; Alberto sık sık beni uyarmıştı. Ondan önce de özgür dünyada başkaları, hatta bugüne kadar bir sürü insan aynı konuda uyardı beni. Sonuç fazla değişmedi ve içimde benimle arkadaşlığından geçici ya da ruhsal bir avantaj sağlayan (ya da sağladığını düşünen), gerçekten zeki birine karşı tehlikeli bir sembiyoza eğilim gösterme paradoksu

doğurdu. Alberto ideal bir sembiyoz ortağıydı zira kurnazlığını benim zararına kullanmamaya dikkat ederdi. Ben bilmiyordum ama o, şantiyede kaçak çakmak üretimi olduğunu biliyordu (Almanca ya da Lehçe bilmemesine ve çok az Fransızcasına rağmen herkesle ilgili her şeyi bilirdi). Adsız zanaatkârlar, fırsat buldukları zaman kırıntılarında önemli şahsiyetler ya da işçiler için üretim yapıyorlardı. Bu çakmaklar için çakmaktaşı, hem de belli ölçülerde çakmaktaşı gerekmez miydi? O halde yürüttüklerimi yontmamız şarttı. Yontmak mı? Kaç tane? Nasıl? “Zorluk çıkar- ma,” dedi. “Bunu bana bırak. Sen kalanı yürütmekle ilgilen!”

Ertesi gün, Alberto’nun tavsiyesine uygulamakta herhangi bir sorun yaşamadım. Sabah saat ona doğru, *Fliegeralarm*, yani uçak alarmları ötmeye başladı. Yeni bir şey değildi ama her duyduğumuzda keskin bir acının omurgamızdan aşağı kadar dolandığını hissederdik. Dünyevi bir ses değildi ve fabrikaların sirenine benzemezdi. Bütün bölgede duyulacak kadar yüksek tonda, ritmik bir biçimde spazmodik bir tizliğe ulaşan ve yavaş yavaş bir gök gürültüsü homurtusu halini alana kadar azalan bir sestti. Gelişigüzel bir buluş olmadığına eminim zira Almanya’da hiçbir buluş gelişigüzel olmaz. Kaldı ki amacına ve arkadaki fona mükemmel uymaktaydı: Bu alarmin, içine hiddet ve gözyaşlarını, kurtların dolunaya uluyuşu ve bir tayfunun nefesini hapsettiği gaddar bir müzisyen tarafından bestelendiğini düşünmüşümdür. Herhalde Astolpho’nun borusu da böyle ötmüştü. Yalnızca bombaları haber verdiği için değil, tınısında yaralı ve devasa bir hayvanın haykırışlarını hissedebileceğiniz dehşet nedeniyle de paniğe yol açıyordu.

Almanlar uçak akınlarından, bizden daha fazla korkmaktaydılar; biz ise, mantıkdışı sayılabilecek bir tutumla, fazla aldırış etmiyorduk. Ne de olsa bizi doğrudan hedef almadıklarını, hedeflerinin düşmanlarımız olduğunu biliyorduk. Birkaç saniye içinde laboratuvarda yalnız kaldım ve tüm seryumu cebime doldurarak dışarıya, *Kommando*’ma katılmaya çıktım. Gökyüzü

bombardıman uçaklarının vızıltısıyla dolmuştu ve hakaret dolu sözcükler yazılı sarı kâğıtlar yağıyordu:

Im Bauch kein Fet

Acht Uhr ins Bett

Der Arsch kaum warm

Filiegeneralarm!

Göbeklere yağ yok

Saat sekizde yatağında

Kıçın ısındığında

Hava akını alarmı!

Bu akınlar sırasında sığınaklara girmemize izin yoktu ve şantiye çevresindeki, üzerinde inşaat olmayan alanlarda toplanırdık. Bombalar düşmeye başladığı zaman, donmuş çamurun ve yoluk otların üzerinde yatarken cebimdeki çubuklara dokunarak, kaderimin, daldaki yapraklara benzeyen kaderlerimizin ve tüm insanlığın kaderinin garipliğini düşünüyordum. Alberto'ya göre bir çakmaktaşı günlük ekmeğimize, yani bir gün daha yaşamaya bedeldi. Ben ise, her birinden üç çakmaktaşı yapılabilecek büyüklükte en az kırk tane çubuk çalmıştım. Toplamda yüz yirmi taş ben ve Alberto için iki aylık yaşama eşdeğerti. Herhalde Ruslar iki ay içinde bizi serbest bırakırlardı. Seryum da bizi özgür kılacaktı. Nadir toprak elementleri ailesine dahil olan, yalnızca tek pratik uygulamasını bildiğim, adının mumla hiç ilgisi olmayan¹, Cerere göktaşının da keşfedildiği 1801 yılında bulunan ve kimin bulduğu bile bilinmeyen (o zamanların kimyacılarının ulvi tevazusu!), altının Güneş'le, demirin Mars'la olduğu gibi, belki de simyasal eşleştirmelere sevgi dolu ve ironik bir gönderme babında seryumun Cerere'yle eşleştirilmiş olabileceği dışında hakkında hiçbir şey bilmediğim bir elementti bu.

Akşam çubukları kampa götürdüm ve Alberto da ortasında yuvarlak bir delik olan metal bir plaka getirdi; çubukları çakmakta kullanılacak büyüklüğe seyreletmemiz, yani ekmeğimize dönüştürmemiz için uymamız gereken ölçüydü bu.

1 İtalyancada seryum "Cerio" olarak yazılır. "Cera" ise mum demektir. (ç.n.)

Yapacağımız işlemin temkinle yapılması gerekiyordu. Alberto çubukların bir bıçakla kazındığında istenilen boyuta ulaşabileceğini söyledi. Gizlice yapmalıydık, zira rakiplerimizin sırrımızı çalmasını istemezdik. Ne zaman? Gece mi? Nerede? Tahta barakada, örtülerin altında, talaş dolu bir kovanın içinde, kısacası yangın çıkarma riskini, daha basite indirgersek asılma riskini göze alarak. Ne de olsa barakalarda tek bir kibrit bile yakmanın cezası herkes için aynıydı.

Başarılı olunduktan sonra kişi kendisinin ve başkalarının korkaklıklarını yargılama konusunda tereddüt eder: Belki de yeterince gözüpek değillerdi? Belki de gerçekten çocukları, akılsızları ve Yahudileri koruyan bir Tanrı var. Belki de bu eylemler sonu kötü bitmiş ötekilere kıyasla daha değerlidir ve bu yüzden kişi bunları daha bir gönülden dile getirir. Ama biz bu soruları sormadık o gün; Lager bize, tehlike ve ölüme karşı akıldışı bir umarsızlık kazandırmıştı ve biraz daha yemek için canımızı tehlikeye atıyor olmak son derece mantıklı, hatta gereклиymiş gibi geliyordu.

Arkadaşlar uyurken bıçakla geceler boyu çalıştık. Manzaramız ağlanacak haldeydi: Devasa tahta binayı tek bir ampulün zayıf ışığı aydınlatıyordu ve gölgeler arasında uyuyan arkadaşlarımızın yorgunluktan ve gördükleri rüyalardan çarpılmış yüzleri fark ediliyordu. Yüzleri ölümün rengine boyalı bu insanların çeneleri, rüyalarında yemek gördükleri için sürekli hareket halindeydi. Çoğunun iskelete dönmüş çıplak kolları veya bacakları örtüden dışarı sarkmıştı; bazıları da uykusunda inliyor ya da konuşuyordu.

Ama biz ikimiz capcanlıydık ve uykuya yenik düşmüyorduk. Örtüyü dizlerimizle yukarıda tutuyor ve bu uyduruk çatının altında körlemesine kazıyorduk silindirleri. Her darbeye ince bir çıtırtı duyuluyor ve bir tutam sarı kıvılcım çıkıyordu. Arada durup silindirini delikten geçip geçmediğini kontrol ediyorduk; geçmiyorsa kazıma işlemi devam ediyordu. Geçiyorsa incelmış çubuğu kırıyor ve özenle bir kenara koyuyorduk.

Üç gece boyunca çalıştık; hiçbir şey olmadı, kimse yaptığımız işi fark etmedi, örtüler ya da kova tutuşmadı; bu sayede Ruslar gelene kadar bizi hayatta tutacak ekmeğe sahip olduk ve bizi birleştiren güven ve dostlukta teselli bulduk. Bana neler olduğu başka bir yerde anlatıldı. Alberto en güçlülerle birlikte yaya olarak cepheye yollandı; Almanlar onları gece gündüz, günlerce karda yürüttü ve devam edemeyenleri oracıkta öldürdü. Sonra üstü açık vagonlara bindirilerek Butchenwald ve Mauthausen'e, başka esir kamplarına götürüldüler. Yola çıkanların ancak dörtte biri hayatta kalabildi.

Alberto geri dönmedi ve izi bulunamadı. Yarı çılgın, yarı sahtekâr bir hemşerisi savaş bittikten sonra birkaç yıl boyunca annesine, oğlu hakkında umut verici sahte haberler satarak geçimini sağladı.

Krom

Başlangıç yemeği balıktı ama şarap kırmızıydı. Bakım şefi Versino, hepsinin hikâye olduğunu, önemli olanın balığın ve şarabın kalitesi olduğunu belirtti: Ona göre Ortodoksların yarısından fazlası, gözlerini kapattıklarında, beyaz şarapla kırmızıyı ayıramazdı. Nitro bölümünden Bruni, balığın neden beyazla içildiğini bilen birisinin olup olmadığını sordu; çeşitli şakacı yorumlar işitilse de, kimse doğru düzgün bir açıklama yapamadı. Yaşlı Cometto yaşamın, kökeni belirsiz bir yığın âdetle dolu olduğunu ifade etti: Şeker kağıdının rengi, kadınların ve erkeklerin düğmelerinin yönü, gondolların pruvasının şekli ve sohbetimizin konusu olan sayısız gıda uyumu ve uyumsuzluğu gibi. Domuz bacağına mercimekle servis edilmesi ya da makarnanın üzerine peynir konması neden zorunluydu ki?

Mevcut şahısların hiçbirinin bunu duymamış olduğundan emin olduktan sonra keten yağında pişmiş soğanın hikâyesini anlatmaya karar verdim. Nitekim bu yemek tipik bir vernikçi yemeğidir ve keten yağının (*ölidlinköit*) asırlardır zanaatimizin hammaddesini oluşturduğu herkes tarafından bilinir. Bizimkisi kadim bir zanaattır, dolayısıyla da soyludur. Hakkında rastlanan en eski yazı *Tekvin* 6.14'te Nuh Peygamber'in, Ulu Yaradan'ın ayrıntılı tanımına uygun olarak gemisinin içini ve dışını (muhtemelen fırçayla) ziftlediği anlatılır. Öte yandan maddeye, asıl karakterini gizlercesine, aslında sahip olmadığı bir renk ve görüntü kazandırmayı hedeflediği için de biraz sahtekârlık kokar. Bu açıdan bakıldığında kimya muğlak ve aynı şekilde kadim

(*Saia* 3.16) zanaatlar olan kozmetik ve süsleme işlerine benzer. Binlerce yıllık kökeni göz önüne aldığımızda vernik mesleğinin çekmecesinde uzun süredir kullanılmayan uygulama ve gelenekleri barındırması garip sayılmaz.

Keten yağına dönersek, yemek arkadaşlarıma, 1942 yılında basılan bir tarifte, pişme işleminin sonlarına doğru iki dilim soğan eklendiğini okuduğumu söyledim. Bu merak uyandırıcı katkının nedeni hakkında bir açıklama yoktu. 1949 yılında, o sıralarda yetmişli yaşlarını devirmiş olan ve elli yıldır vernik yapan, ustam ve selefim Giacomasso Olindo'ya açmıştım konuyu. O da, gür beyaz bıyıklarının altından hoşgörüyü gülümseyerek kendisi gençken, yağı bizzat ısıttığı günlerde henüz termometrelerin olmadığını, pişme işleminin gerçekleştiğini çıkan dumanlara bakarak ya da içine tükürerek, hatta daha gerçekçi bir yöntemle, bir şişin ucuna taktıkları bir soğanı daldırarak anladıklarını açıklamıştı. Soğan kızarmaya başladığında yağ doğru ısıya ulaşmış demektir. Muhtemelen yıllar geçtikçe, takribi bir ölçüme dayanan bu uygulamanın amacıyla ilgili bilgi kaybolmuş ve gizemli, büyümlü bir anlama bürünmüştü.

Yaşlı Cometto da benzer bir hikâyeye anlattı. Doğal reçinelerin kullanıldığı eski ve güzel günleri hasretle yad etti; bir zamanlar *ölidlinköit*'in bu efsanevi reçinelerle karıştırılarak muhteşem derecede dayanıklı ve parlak verniklerin nasıl elde edildiğinden söz etti. Şanları ve isimleri artık yalnızca, ayakkabıcılıkta kullanılan ama neredeyse yarım yüzyıldır kullanımdan kalkmış bir deri cilası sayesinde yaşıyordu. Bu doğal reçineler İngilizler tarafından, en uzak ve en yabani ülkelerden getirilirdi ve kaynağına göre de farklı farklı özelliklere sahip olurlardı: Sierra Leone, Kauri (kaynağı 1967 yılına doğru kurumuştur), meşhur ve eşsiz Kongo reçinesi gibi. Bunlar bitki kökenli, oldukça yüksek bir erime sıcaklığına sahip, bulundukları ve satıldıkları şekilde yağlarda çözünmeyen fosil reçinelerdir. Bu reçineleri çözünür ve uyumlu hale getirmek için hızla yüksek derecelere ısıtmak

gerekir. Bu ısınma sırasında asiditeleri azalır (dekarboksillenirler) ve erime noktaları düşer. Bu işlem zanaatkârca, iki ya da üç kentallik, tekerlekli mütevazı kazanların doğrudan ateş üzerine oturtulmasıyla yapılırdı. Pişirme denilen bu işlem sırasında belli aralıklarla tartılarak ölçümler alınır ve reçine ağırlığının yüzde 16'sını su buharı ve karbonik anhidrit dumanları çıkararak kaybettğinde, yağda erime oranının istenilen düzeye ulaştığı kabul edilirdi. 1940'lara doğru pahalı ve bulunması zor hale gelen bu arkaik reçineler yerini, uygun modifikasyondan geçirilmiş, daha ucuz, yağlarla doğrudan uyumlu fenolik ve maleik reçinelere bıraktı. Commetto, adını vermeyeceğim bir fabrikada 1953 yılına kadar, belli bir formülasyon için Kongo reçinesinin yerine kullanılan fenolik reçinenin de aynı doğal reçine gibi muamele gördüğünü anlattı. Yani ateş üzerinde, ölümcül fenolik dumanlar salarak yüzde 16'sı kaybettirilirmiş ve aslında bu reçinenin zaten sahip olduğu suda çözünme düzeyine getirilirmiş.

Bu noktada dikkati, aslında tüm dillerin, çeşitli zanaatlara bağlı ve yavaş yavaş yok olup giden bir yığın metafor ve imgeyle dolu olduğu konusuna çektim: Lüks sporlar sınıfına gerileyen binicilikte "mide yere" ve "freni ısırma" gibi deyimler artık kullanılmadıkları gibi garip de geliyor. Ya da, yüzyıllar boyunca buğday (ve verniklerin) öğütüldüğü İtalya'da *palmento* adı verilen, taşların üst üste yerleştirilmesiyle oluşan değirmenleri ele aldığımızda, mekanik olarak hâlâ aynı işlem yapılıyor olsa da, "çiğnemek" ya da *mangiare a quattro palmenti*¹ deyimleri de yok olup gitmiştir. Doğa Ana korumacı olduğu için, kaybolan kuyruktan kalanı kuyruksokumunda taşırsın.

Bruni, kendisinin de dahil olduğu bir olayı anlattı. Anlatış şekli içimi, nedenini daha sonra size açıklayacağım tatlı ve hoş duyguların kaplamasına neden olmuştu. Bruni'nin 1955 ve 1965 yılları arasında göl kıyısındaki büyük bir fabrikada çalışmış olduğunu belirtmeliyim. Ben de aynı fabrikada 1946 ve 1947

1 "Öküz gibi yemek," anlamına gelir. (ç.n.)

yıllarında vernikçilik mesleğini öğrenmiştim. Sentetik Vernikler Bölümü'nün sorumlusu olduğu sıralarda eline kromlu bir pas önleyici formülasyonu geçmiş. Bu formülasyonda mantıkdışı bir bileşen varmış: Amonyum klorür. Ammenon tapınağının bu kadim ve simyasal Amonyak Tuzu, demiri pastan koruyacağına aksine son derece aşındırıcı bir özelliğe sahiptir. Amirlerine ve bölümün yaşlılarına sorunca, bunlar şaşkınlık ve dehşet içinde bu formülasyon baz alınarak en azından on yıldır, ayda yirmi ya da otuz ton mal üretildiğini, bu tuzun bu formülasyonda "her zaman" yer aldığını ve kendisinin, fabrikanın deneyimini eleştirmesinin ve her şeyin nedenini ve nasıldığını soruşturmasının tamamen genç, deneyimsiz ve iyi niyetli olmasından kaynaklandığını söylemişler. Amonyum klorür formülde yer almışsa, bir işe yaradığı için orada demekmiş. Ne işe yaradığını kimse bilmiyormuş ama formülasyondan çıkarmayı düşünmemeliymiş, yoksa "Neler olacağı bilinmez"miş. Bruni mantıklı biridir; haliyle de kendisini çok kötü hissetmiş. Ama temkinli bir adam da olduğundan tavsiyelere kulak vermiş. Dolayısıyla eğer son gelişmeler bir farklılık yaratmadıysa, o gölün yanındaki o fabrikada hâlâ amonyum klorür kullanılıyor olmalı. Üstelik hiçbir işe yaramadığı halde. Bunu gönül rahatlığıyla söylüyorum çünkü onu formülasyona dahil eden bendim.

Bruni'nin kromlu pas önleyiciler ve amonyum klorür ile ilgili anlattığı hikâye beni geçmişe, 1946 yılının Ocak ayına sürükledi. O zamanlarda kömür ve et hâlâ karneye bağlıydı, kimselerin arabası yoktu ve İtalya'da o güne kadar bu denli özgürlük ve umut solunmamıştı.

Ama ben hapisten çkalı henüz üç ay olmuştu ve çok zor koşullarda yaşıyordum. Yaşamış olduklarım içimi yakıyor, kendimi canlılardan ziyade ölümlere yakın hissediyordum. İnsan olduğum için de müthiş bir suçluluk duygusu içindeydim zira Auschwitz'i insanlar kurmuş, Auschwitz de aralarında

dostlarım ve hoşlandığım bir kadın da olmak üzere milyonlarcasını yutmuştu. Yaşananları anlatarak arınabileceğim fikrine kapılmıştım ve Coleridge'in, yolda eğlenmeye gidenleri durdurarak yaptığı kötülükleri anlatmaya çalışan Yaşlı Denizcisi'ne dönüşmüştüm. Kısa ve kanlı şiirler yazıyor, yazılı ya da sözlü olarak yaşadıklarımı kendimden geçercesine anlatıyordum. Nitekim tüm bunlardan yavaş yavaş bir kitap doğdu. Yazarken kısa süreliğine huzura kavuşuyor ve yeniden şehit, rezil ya da aziz değil de, aile kurabilen ve geçmiş yerine geleceğe bakabilen bir insan olduğumu hissediyordum.

Şiir ve hikâye yazarak karın doymadığından bir yandan da deli gibi iş aramaktaydım ve aradığımı göl kıyısındaki fabrikada buldum. Çamur ve buz istilasına uğramış olan tesis hâlâ savaşın yıkımını taşımaktaydı. Kimse benimle fazla ilgilenmedi. İş arkadaşlarımın, müdürümün ve işçilerin içinde erzak olmayan kilerler, camsız penceler, enflasyon, kıtlık, boruları patlatan don, yerel kan davaları ve Rusya'da yitip gitmiş evlatlar gibi çeşitli sorunları vardı. Büyük bir nezaketle bana laboratuvarı, bir yığın insanın ellerinde bidonlarla koşuşturduğu gürültülü ve hava akımlı bir köşede total bir çalışma masası verdiler ama ne yapacağımı kimse söylemedi. Kimyacı olarak işe alınan ben, tamamen yabancılaşma (gerçi o zamanlar böyle denmiyordu) süreci geçirdiğim bir dönemde, beni zehirleyen anılarımı sayfalar dolusu yazmakta ve iş arkadaşlarım bana çaktırmadan dengesiz bir yabancı gözüyle bakmaktaydı. Kitabım ellerimin arasında plansız ve sistemsiz, karınca yuvası gibi girift ve kalabalık, kendiliğinden şekilleniyordu. Arada bir mesleki vicdanım beni dürttüğü için müdürle görüşüp görev talep ediyordum. Ama o, benim vicdanımla uğraşamayacak kadar meşguldü: Okumalı, araştırmalıydım. Ne de olsa vernik konusunda hiç bilgim yoktu. İşim yok muydu? Allah'a şükretmeli ve kütüphaneden ayrılmamalıydım. İllaki de yararlı bir şeyler yapma derdindeysem, işte burada Almancadan tercüme edilecek makaleler vardı.

Bir gün beni çağırtdı ve gözlerinde garip bir parıltıyla benim için bir işi olduğunu bildirdi. Ölçüm duvarı yanındaki meydana gittik. Burada milyonlarca, canlı turuncu renkte kare bloklar olduğunu gördüm. Dokunmamı istedi: Jelatinimsi ve yumuşaktılar, öğütölmüş sakatat gibi sevimsiz bir dokuları vardı. Müdüre, renkleri dışında karaciğere benzediklerini söyledim, o da beni tebrik etti: Bunların gerçekten de, İngilizcede *livering*, İtalyancada *impolmonimento* yani "ciğerleştirme" adı verilen bir süreç sonunda oluştuklarını açıkladı. Kimi vernikler sıvı halden katı hale geçerken akciğer ya da karaciğere benzeyen bir doku kazanmaktaydı ve çöpe gideceklerdi. Bu paralelyüzlü cisimler, vernik sütüydü; vernik ciğerleşmiş ve sütü kesilerek atık haline dönüşmüştü.

Bu verniğın savaş sırasında ve hemen akabinde üretildiğini, bazik bir krom ve alkid reçine içerdini anlattı. Belki krom bileşimi fazla bazik, reçine fazla asidikti. İşte bu koşullar altında ciğerleşme vuku buluyordu. Tamamdır, bana bu eski günahları hediye edecekti: Oturup düşünmemi, deneyler yapmamı, yeniden aynı sorunun yaşanmaması için sorunun ne olduğunu söylememi ve mümkün olursa da ürünü geri kazanmamı bekliyordu.

Yarı kimyacı, yarı hafiye göreviyle postalandıktan sonra problemin ilgimi çektiğini fark ettim; akşam, o zamanın soğuk ve kurumlu trenlerinden biri beni Torino'ya sürüklerken, konu üstüne düşünmeye başladım. Ertesi gün kaderin bana farklı ve eşsiz bir hediyesi oldu: Etten ve kemikten, yanımdayken paltoların ötesinden sıcaklığını hissettiğim, sokakların sisi içinde neşe dolu, sabırlı, bilgin ve çöp dolu sokaklarda birlikte yürürken kendinden emin genç bir kadın. Birkaç saat içinde, kısa bir buluşma için değil, ama yaşam boyu birbirimize ait olduğumuzu biliyorduk, nitekim öyle de oldu. Birkaç saat sonra kendimi yenilenmiş, yeni güçlerle donatılmış, uzun süren hastalığımдан iyileşmiş ve arınmış, yaşama neşe ve güçle yeniden başlamaya

hazır hissediyordum. Çevremdeki dünya da sanki birden iyileşmişti. Benimle birlikte cehenneme giren ve bir daha geri dönmeyen kadının adı ve yüzü de dualarla defedilmişti. Yazma saplantım bile başka bir maceraya bürünmüştü. Artık nekahat dönemindeki bir hastanın acı dolu yol haritası, anlayış ve dost suratlar için bir yakarış olmaktan çıkmış, yalnızlık duygusuyla boğulmayan, parlak bir kurgu haline dönüşmüştü. Yazınım ölçüp tartan, kanıtlara göre hüküm verip sorulara cevap arayan bir kimyacının eseri idi artık. Aktarılan çıkarımlara özgü, özgürleştirici bir rahatlama duygusunun yanı sıra, artık yazarken, öğrenciliğim sırasında diferansiyel hesapların ulvi düzenine nüfuz ettiğimde aldığım keyfe benzeyen karmaşık, yoğun ve yeni bir zevk duymaktaydım. Artık doğru kelimeyi, yani özlü, güçlü, uygun kelimeyi arayıp bulmak, anılardan bir şeyler çıkarabilmek ve bunu olabildiğince etkili ama en az kargaşayla yapmak son derece coşku verici bir hale gelmişti. Paradoksal olan şuydu: Anılarımın yükü tüyler ürpertici olmaktan çıkmış, gerçek bir hazine, bir tohum haline dönüşmüştü; yazı yazarken bir bitki gibi büyüüp serpilmekteydim sanki.

Bir sonraki pazartesi treninde kalabalıkların arasında sıkışmış ve sarıp sarmalanmış halde kendimi, hiç olmadığım kadar mutlu ve gergin hissediyordum. Auschwitz'le ve yalnızlıkla mücadele edip zafer kazandığım gibi, herkesle ve her şeyle başa çıkabileceğim duygusunun sarhoşluğu içindeydim; özellikle de göl kenarında beni bekleyen turuncu karaciğer piramitleriyle.

Maddeye hükmeden ruhtur değil mi? Faşist ve Gentile'ci¹ lisede beynimize bunu kazınamışlar mıydı? Fazla uzak olmayan bir mazide, kayalara giriştiğim ruhla işe koyuldum. Rakip hâlâ aynıydı, yani ben-olmayan, Büyük Eğri, Hyle'dı²: İnsanlığın kör edilgenliği kadar güçlü, budalalığı kadar tembelce düşman,

---

1 Mussolini faşizmini anlatan *Faşizmin Doktrini* adlı kitabın yazarı. (ç.n)

2 Aristoteles ve Empedokles'e göre dört elementin doğduğu madde, Kozmosu oluşturan ilk madde. (ç.n)

ahmak madde. Bizim mesleğimiz, bu sonu gelmez çarpışmayı yönetmek ve kazanmaya dayanır. Ciğerleşmiş bir vernik, delicesine güçlü bir aslandan daha dayanıklı ve asidir ama kabul edelim, aynı zamanda daha güvenlidir.

İlk çatışmam arşivde gerçekleşti. Turuncu canavarların üretimine neden olan iki suç ortağı krom ve reçineydi. Reçine orada üretilmişti. Nitekim tüm partilerin üretim izlerini sürdürdüm; her şey olağan görünüyordu: Asidite değişkendi gerçi ama formülde yazılana uygun olarak her zaman 6'dan düşüktü. Hatta 6,2 asiditeye sahip olduğu saptanan bir parti test sırasında imha edilmişti. Görünüşe göre reçinede sorun yoktu.

Krom ise farklı satıcılardan temin edilmiş ve o da parti parti kontrol edilmişti. PDA 480/0 Sayılı Satın Alma Yönetmeliği gereğince toplam en az yüzde 28 oranında krom oksit içermeliydi. İşte gözlerimin önünde 1942 yılından bugüne kadar yapılan tüm kontrollerin sonuçları duruyordu (düşünülebilecek en sıkıcı okumalardan biri) ve tüm değerler yönetmeliğe uymakta, üstelik hepsi aynı oranı göstermekteydi: Yüzde 29,5. Ne bir eksik ne bir fazla. Bu facia karşısında sinirlerimin fena halde gerildiğini hissettim. Kaçınılmaz analitik hatalar da düşünülürse, bunun gibi bir krom tuzu hazırlarken uygulanan yöntemdeki olağan sapmaların, farklı günlerdeki farklı partilerde aynı sonucu vermesi son derece olanaksızdır. Nasıl olmuştu da kimse bu durumdan şüphelenmemişti? Ama doğru, o günlerde henüz kartotekslerin korkutucu derecedeki uyuşturucu gücünden, her bir önsezi emaresini ya da her bir deha kıvılcımını engelleyen, bastıran ve yuvarlayan kuvvetinden bihaberdim. Kaldı ki akademik olarak her salgının zararlı ve toksik olduğu bilinir. Eh bu patalojik koşullarda da, firmanın salgısı sayılan bu kartların aşırı tüketiminin organizmayı uyutması, paralize etmesi ya da doğrudan öldürmesi pek de şaşılabilecek bir durum sayılmaz.

Taşlar yavaş yavaş yerine oturmaktaydı: Herhangi bir nedenle, herhangi bir analizci, hatalı bir yöntemin, saf olmayan

bir reaktifin ya da etik olmayan bir eğilimin hışmına uğramış ve aslında alenen şüphe uyandırıcı ama düzeltilemeyen bu sonuçları bir güzel kayda geçmişti. Her bir analizi imzalamış ve imzası, bir çığ gibi büyüyerek, önce laboratuvar şefi, ardından teknik müdür ve en sonunda da genel müdür tarafından onaylanmıştı. Bu sefili, o zor yılların ortamında hayal edebiliyordum: Gençler askerde olduğundan orta yaşlı, belki faşistlerin avladığı bir mazlum ya da partizanların aradığı bir faşist. Analiz yapmak aslında gençlerin işidir. Analist küçük uzmanlığının kalesi olan laboratuvarının muhafızıdır; tanım itibariyle yanılmaz ve yozlaşmaz erdemleri sebebiyle dışarıdan öfkeli gözlerle izlenilip hor görülen bilgiç, dürüst, hayal gücü sınırlı, üretim çarklarının arasına sıkıştırılmış bir değnektir. Kişiliksiz ve temiz yazısından, mesleğinin onu törpülediği ve suyun akışına kapılıp sürüklenen bir taş gibi, marazi bir mükemmelliyetçiliğe sürüklendiği anlaşılıyordu. Zaman içinde uyguladığı işlemler ve yazdığı notlarda bir duyarsızlık geliştirmesinde şaşılacak bir şey yoktu. Biraz soruşturma yapmaya çalıştım ama hakkında kimse bir şey bilmiyordu. Sorularıma baştan savma ve dalgın cevaplar aldım. Üstelik bana ve yaptığım işe karşı kötü niyetli ve alaycı bir ilgi oluşmaya da başlamıştı: Bu tüysüz de kim oluyordu? Ayda 7000 liret maaş alan, eski hatalara burnunu sokan ve koca bir neslin kirli çamaşırlarını aklamak için daktiloda kim bilir neler yazarak geceleri misafirhanenin huzurunu bozan bu acemi çaylak, bu ucuz yazılar yazan manyak da kimdi? Durum öyle bir hal aldı ki, aldığım görevin aslında bana çelme takmak ya da birine toslamamı sağlamak gibi bir art niyet taşıdığını bile düşündüm. Ama bu ciğerleşme olayı artık ruhuma, bedenime, hatta bağırsaklarıma işlemişti ve üstelik az önce sözünü ettiğim, beni işimden kıskanmaya başlayan kıza âşık olduğum gibi tutulmuştum.

PDA dışında, ihlal edilmesi mümkün olmayan diğer PDC'leri, yani Deneme Yönetmelikleri'ni de keşfetmem zor olmadı: Laboratuvardaki bir çekmecede, her biri belli bir hammaddeyi test

etme yöntemini anlatan, daktiloda yazılmış, birçok kere elle düzeltilmiş bir tomar yağlanmış evrak buldum. Prusya Mavisi dosya fişi mavi lekelerle kaplıydı; gliserindeki yapış yapış, balık yağındakiyse hamsi kokuluydu. Kullanılmaktan şafak rengine dönüşmüş olan krom şemasını çıkardım, dikkatle okudum. Oldukça mantıklı geliyordu, okulda öğretilen bilgilerle de çelişik değildi. Sadece bir nokta garibime gitti: Pigmentin dağıtılması tamamlandıktan sonra belli bir reaktiften 23 damla eklenmesi öngörölmüştü. Böylesine kesin bir katsayı veriyorsanız, damla dediğimiz ölçü hiç mi hiç belirli bir birim sayılmaz. Üstelik söz konusu doz mantıksız derecede fazlaydı. Analizi yapılan numuneyi çorba gibi sulu hale getirir, istenilen sonuca ulaşılmasını her halükârda sağlamış olurdu. Yöntemin arkasına baktım ve revizyon tarihinin 4 Ocak 1944 olduğunu gördüm: İlk ciğerleşmiş partinin doğum tarihi ise 22 Şubat'tı.

En nihayet yolun sonundaki ışığı görmeye başlamıştım. Tozlu bir arşivdeki kullanılmayan PDC'leri keşfettim ve uygulanan krom yönetmeliğinden bir öncekinde "23" damla değil "2 ya da 3" damla yazdığı meydana çıkıverdi. Hayati önem taşıyan "ya da" yarı silinmiş ve bir sonraki kayıтта tamamen yok olmuştu. Neyse, her şey rayına oturur gibiydi: Yöntemin revizyonu sırasında bir yazım hatası olmuş, e bu hata bütün analizin yanlış yapılmasına ve sonuçların, aşırı miktarda reaktif kullanımı nedeniyle hayali bir değere oturtulmasına yol açmıştı. Bunun sonucu olarak aslında çöpe gitmesi gereken, fazlasıyla bazik olduklarından ciğerleşmeye yol açan pigment partileri onaylanmıştı.

Ancak, dedektiflik romanı meraklılarının da bildiği gibi, doğruluğu tartışma götürmeyen bir varsayımı sıkıysa birilerine nazikçe açıklamaya çalışın bakalım. Uykulu depo sorumlusundan '44 Ocak ayından bu yana kullanılan tüm krom partilerinin numunelerini rica ettim ve üç gün boyunca tezgâhımın başından ayrılmamacasına, her bir numuneyi hem hatalı hem de doğru yöntem doğrultusunda bir bir test ettim. Analiz sonuçları

kayıt defterimde çoğaldıkça, aynı işi tekrarlamamanın getirdiği can sıkıntısı yerini, çocukken saklambaç oynarken rakibini beceriksiz bir çabayla saklandığı çalılıkların ardında görünce hissedilen türden bir sevince bıraktı. Hatalı yöntem ile sabit olarak hep yüzde 29,5 lik bir krom saptanırken, doğru yöntem ile sonuçlar son derece farklı çıkmakta ve partilerin en azından dörtte birinin, istenilen limitlerin altında olmaları nedeniyle reddedilmiş olması gerekmektedir. Teşhis teyit edilmiş, patogenezi tespit edilmişti: Şimdi sıra tedaviyi saptamaktaydı.

Bizler gibi işleri karmaşık hale sokan organikçiler ve makromolekülerciler için adeta kayıp cennet, uzaklardaki Kartezyen Ada olan iyi huylu inorganik kimya sağ olsun tedaviyi bulmak uzun sürmedi: Verniğin hasta bedenindeki aşırı bazikliğin nedeni olan serbest haldeki kurşunu nötralize etmek yeterli olacaktı. Asitler fazlasıyla zarar vericiydiler ve ben de, kurşun oksit ile kararlı biçimde birleşebilen ve amonyak açığa çıkarak çözülmeyen, inert bir klorür oluşturan amonyum klorürü düşündüm. Küçük dozlarda yaptığım denemelerin sonuçları umut vericiydi; sıra, koşup klorürü temin etmeye (envanterde “şeytani klorür” olarak kayıtlıydı), Öğütme Departmanı şefiyle anlaşarak şöyle bir bakması ve ellemesi bile iğrenç ciğerlerden iki adet tıkiştırmaya, söz konusu ilaçtan dikkatle tartılmış bir doz eklemeye ve seyircilerin inançsız bakışları altında değirmeni çalıştırmaya gelmişti. Her zaman son derece gürültülü olan değirmen, kötüye işaret eden bir sessizlik içinde, mekanizmasına yapışan jelatinimsi kütle nedeniyle gönülsüz bir yavaşlıkla çalışmaya başladı. Yapabileceğim tek şey Torino’ya geri dönmek ve pazartesiye beklemektir. Bu arada da sabırlı kız arkadaşım kurguladığım varsayımları, göl kıyısında olan biteni, olaylar sonunda beni bekleyen hükmü heyecanla anlatacaktım. Pazartesi işe döndüğümde değirmenin sesine kavuştuğunu gördüm; bu tür bir değirmende kötü bakım ya da kötü sağlık anlamına gelen ritmik frenlemeleri yapmadan, dolu dolu ve kesintisiz, neşeyle

gürlemekteydi. Durdurup mekanizmasının yavaşlamasını bekledim. Olması gerektiği gibi amonyak kokulu bir ıslık çıkardı. Kapağı kaldırttım: Meleklerle şükürler olsun! Vernik akışkan ve düzdü. Küllerinden doğan Anka Kuşu gibi tamamen normale dönmüştü. Fabrikanın yazışma uslubuna uygun güzel bir rapor döktürdüm ve yönetim maaşıma zam yaptı. Daha da iyisi, başarıma karşılık ödül olarak bisikletim için iki adet *côrasse* (kılıf) verildi.

Depoda, kalite kontrol sırasında kabul edildikleri için üreticilerine iade edilemeyen, tehlikeli derecede bazik birçok krom bileşiği mevcut olduğundan klorür, verniğin formülasyonuna resmi ciğerleşmeyi-önleyici madde olarak eklendi. Sonraları oradan istifa ettim ve aradan uzun yıllar geçti. Savaş sonrası dönem bitti, fazla bazik krom tuzları pazardan yok oldu ve geriye benim raporumdan bir iz kalmadı. Ama formülasyonlar dualar, yasalar ya da ölü diller gibi kutsaldır; tek bir noktaları bile değiştiremez. İşte bu nedenledir ki, nezdimde mutlu bir aşkın ve özgürleştiren bir kitabın eşi olan, artık tümüyle yararsız hatta biraz da zararlı sayılabilecek şeytani klorürüm, o gölün kıyısında kimse nededini bilmeden hâlâ adeta dini bir seramonikle kromlu pas gidericiler içinde öğütülür.

Kükürt

Lanza bisikletini bağıladı, kartını damgaladı ve kazan daire-sine giderek kazanı çalıştırdı. Toz halde püsküren gazyağı, şid-detli bir patırtıyla tutuştu ve kazanın arka bölümünde kötücül bir alev gözüksü (ama Lanza ocağın ciğerini bildiğinden istifini bozmadı). Alev büyüdü, motorların ve transmisyon millerinin hafif vızıltısını kesintisiz bir gökgürültüsü gibi bastırarak, ger-gin ve tok bir sesle gürül gürül yanmaya başladı. Lanza, beklen-medik bir şekilde uyanmanın getirdiğı uykulu üşüme halinden henüz kurtulamamıştı. Bir süre daha kazanın karşısında büzü-şerek kendine gelmeye çalıştı. Ateşin kızıl renkteki alevleri ke-sintisiz hızlı parlamalarla, arka duvara vuran gölgesini, ilkel bir film oynuyormuş gibi devleştirmekte ve çarpıtmaktaydı.

Bir yarım saat geçtikten sonra termometre nihayet kendisin-den beklendiğı gibi hareket etmeye başladı: Rengi koyulaşmış çelik ok, sarı kadranın üzerinde sümüklüböcek hızıyla ilerle-yerek 95°C'ye dayandı. Eh, termometrenin beş derecelik bir sapma yaptığı düşünülürse bu da iyiydi. Lanza, dünyadan ve kendisinden memnundu çünkü olması gereken her şey oluyor-du ve termometrenin hatalı olduğunu fabrikada bir tek kendisi biliyordu. Başkası olsa ateşi besler ya da oturur el kitabındaki talimat uyarınca termometrenin 100°C'ye yükselmesi için neler yapılabileceğini bulmaya çalışırdı.

Termometre uzunca bir süre 95°C'de kaldıktan sonra yeni-den harekete geçti. Lanza ateşe yakın duruyordu ve ısıyla birlik-te uyku bastırdığından sıcaklığın vicdanının odalarından birini

işgal etmesine izin verdi. Tabii ki gözlerinin ardındaki, termometreyi gözleyen odayı değil; o, uyanık kalmalıydı.

İşin içine kükürt karışınca ne olacağı hiç belli olmaz fakat şimdilik her şey yolunda gibiydi. Lenza tatlı bir gevşemenin tadını çıkarmakta, uykuya geçiş sırasında benlikleri kaplayan o düşünce ve görüntü dansına kendini tümüyle ele geçirmelerine izin vermeden bırakmaktaydı. Hava sıcaktı ve Lanza memleketini görüyordu: Karısı, oğlu, tarlası, birahane. Ahırın ağır, birahenenin sıcak nefesi. Her fırtınada yukarıdan, ambardan gelen su ahırını basardı. Belki de duvarda bir çatlak vardı, zira kiremitlerin hepsi sağlamdı (bizzat kendisi kontrol etmişti Paskalya'da). Fazladan bir inek için yer açılabilirdi ama... (bu noktada her şey sonuçlanmamış hesaplamaların ardında sislere bürünmüştü) Çalıştığı her dakika cebine on lira koyuyordu. Aynı para basan bir makine gibi; sanki ateş onun çıkarına yanmakta, kazan ona çalışmaktaydı.

Ayağa kalk bakalım Lanza: 180°C olduk, kapağı kaldırıp içeriye biraz B 41 atma zamanı. Şu merete B 41 demek de tam anlamıyla bir şaklabanlık, ne de olsa tüm fabrika aslında kükürt olduğunu biliyor. Savaş sırasında hiçbir şey bulunamazken, pek çok insan bu maddeyi yürütüp karaborsada onu vidalara sürmekte kullanan çiftçilere satmıştı. Fakat en nihayetinde patron nasıl istiyorsa öyle olmalıdır.

Ateşi söndürdü, püskürtücüyü yavaşlattı, kapağı kaldırdı ve kendini biraz köstebek biraz domuz gibi hissetmesine neden olan koruyucu maskesini takarak dikkatle yakıtı ekledi. Maskeye rağmen, belki de maskede kaçak olduğu için, yanma sonucu yayılan kirli ve hüzünlü kokuyu hemen hissetti ve papazın cehennemde kükürt bulunduğu konusunda doğruyu söylemiş olabileceğini düşündü. İş bitince de kapağı kapadı ve kazanı çalıştırdı.

Gecenin üçünde, termometre 200°C'ye ulaşmıştı: Kazanın havasını almak gerekiyordu. Siyah renkteki kolu kaldırdı ve

kazanın derin gümbürtüsüne santrifüjün tiz ve yüksek sesi karıştı. Vakumölçerin sıfır üzerinde yatay halde duran oku sola doğru sürüklenerek hareket etmeye başladı. Yirmi derece, kırk derece: İyi! Bu noktada bir sigara yakılabilir ve bir saat daha keyif yapılabilirdi.

Kimilerinin kaderinde milyoner olmak, kimilerindeyse kazada ölmek vardır. Lanza'nın kaderinde (kendi kendine eşlik etmek için gürültülü bir şekilde esnedi) geceyi sabaha dönüş-türmek vardı. Savaş zamanında bilselerdi, o güzelim işinden, geceleri dam tepelerinde durup uçakları düşürme görevinden onu alırlardı.

Aniden fırladı yerinden, kulakları gerilmiş ve tüm sinirleri alarm vermeye başlamıştı. Pompanın gümbürtüsü aniden yavaşlamış ve zorlanıyor gibi boğulmuştu. Nitekim vakumölçerin oku da, tehditkâr bir parmak gibi sıfıra yükselmekteydi. Ve işte yavaş yavaş sağa doğru yatmaya başlamıştı bile. Yapacak bir şey yoktu, kazanın basıncı artıyordu.

"Kapat ve kaç." "Her şeyi kapat ve kaç." Ama kaçmadı: Bir İngiliz anahtarı kaptı ve vakum borusuna boylu boyunca vurmaya başladı. Tıkanmış olmalıydı, başka mantıklı açıklaması yoktu. Hiç durmadan vur, yine vur: Değişen bir şey olmadı, pompa vakum basmaya devam etti ve ok üçte bir atmosfer sınırında titredi durdu.

Lanza'nın tüyleri öfkeli bir kedinin kuyruğu gibi diken diken olmuştu. Kazana, ateşin üzerine çöreklenmiş, boğa gibi tepişen bu hayvana karşı delice ve ölümcül bir öfke duyuyordu. Aşırı derecede ısınan kazan, neresine dokunacağını bilmediğin dikenli bir çalı gibiydi ve Lanza tekmelerle saldırmak istiyordu. Yumrukları sıkılı ve tepesi atmış olan Lanza, kapağı kaldırıp basıncı boşaltmayı düşündü. Cıvataları gevşetmeye başladı ve aralıktan, dumanları tüten sarı bir salya akmaya başladı: Kazan köpük dolu olmalıydı. Lanza kapağı aceleyle kapattı. İçinde dayanılmaz bir telefona sarılma, doktoru, itfaiyecileri, kutsal ruhu

çağırma arzusu vardı; gecenin karanlığında beliriversinler ve bir akıl versinler istiyordu.

Kazan yüksek basınca dayanıklı şekilde yapılmamıştı ve her an patlayabilirdi. En azından Lanza böyle düşünüyordu. Belki gece değil de gündüz olsaydı ya da tek başına olmasaydı farklı düşünebilirdi. Ama öfkenin yerini korku kaplamış, öfke kaybolurken kafası durmuştu. En nihayet ilk düşünülmesi gereken önlemi düşünebildi ve aspirasyon valfini açarak çalıştırdı. Vakumlayıcıyı kapattı, pompayı durdurdu. Durumu düzeltmeyi başarmış olmanın getirdiği rahatlama ve gururla okun, ağılın yolunu bulan kayıp bir koyun misali yeniden sıfıra kadar yükseleşini ve tekrar boşluğa doğru yavaşça eğilmesini seyretti.

İçinde kahkahalar atma, birilerine koşup olanları anlatma isteği ve her bir zerresinde hissettiği hafiflik duygusuyla etrafına bakındı. Yerde, uzun bir kül silindirene dönüşmüş sigarasını gördü: Sigara kendi kendini içmişti. Saat beşi yirmi geçiyordu ve damların ardında şafak sökmekteydi. Termometre 210°C'yi bulmuştu. Kazandan bir numune topladı, soğumaya bıraktı ve reaktifle test etti. Madde birkaç saniye şeffaf kaldı, sonra süt gibi bembeyaz kesildi. Lanza ateşi söndürdü, valfi kapattı ve yeniden vakumlayıcıyı açtı. Uzun ve öfkeli bir ısıklık duyuldu. Ses yavaş yavaş bir sürtünmeye, bir mırıltıya dönüştü ve sustu. Boruyu vidaladı, kompresörü çalıştırdı ve zaferle, ayna gibi parlak siyah reçine artığının, beyaz dumanlar ve acı bir koku salarak boşaltım deposuna akmasını seyretti.

Lanza girişe yöneldi ve henüz gelen Carmine ile karşılaştı. Ona, her şeyin yolunda olduğunu söyledi, emanetleri teslim etti ve bisikletinin lastiklerini şişirmeye koyuldu.

Titanyum

Felice Fantino'ya

Mutfakta, Maria'nın daha önce görmediği şekilde giyinmiş çok uzun boylu bir adam vardı. Başına gazete kâğıdından yapılmış bir kayık oturtmuş, pipo içmekte ve bir dolabı beyaza boyamaktaydı.

Bütün o beyaz rengin bu denli küçük bir kaptan nasıl çıktığı anlaşılmaz bir şeydi ve Maria gidip içine bakma isteğiyle yanıp tutuşuyordu. Adam, arada bir piposunu dolabın üzerine bırakıp ıslık çalıyor; sonra iki adım geriye giderek tek gözünü kapatıyordu. Bazen de çöp kovasına tükürüyor ve elinin tersiyle ağzını siliyordu. Kısacası izlemesi son derece ilginç bir yığın garip ve yeni hareket yapıyordu. Dolabın beyaza boyanması bitince boya kabıyla yerdeki bir yığın gazeteyi aldı, büfenin yanına götürerek onu da boyamaya başladı.

Dolap öylesine parlak, temiz ve beyaz olmuştu ki dokunmak bir zorunluluk gibi geldi. Maria dolaba yaklaştı ama adam onu fark etti: "Dokunma. Dokunmamalısın!"

Maria durdu ve "Neden?" diye sordu.

Adam, "Çünkü gerekmiyor!" diyerek yanıtladı onu.

Maria bir an düşündü ve yeniden sordu, "Neden bu kadar beyaz?"

Adam bu zor bir soruymuşçasına bir an düşündü ve boğuk bir sesle cevap verdi: "Çünkü titanyum."

Maria, masalarda canavar ortaya çıkınca hissedilen türden

tatlı bir ürperti hissetti. Dikkatle bakındı, adamın elinde ya da ortalıkta bıçak yoktu. Ama gizlediği bir tane olabilirdi.

“Neremi kesersin?” diye sordu.

Bu noktada adamın, “Dilini keserim,” demesi beklenirdi ama o, “Keserim demedim, titanyum dedim,¹” dedi.

Kısacası çok güçlü bir adam olmalıydı. Yine de öfkeliymiş gibi durmuyordu. Aksine iyi ve dost canlısı birine benziyordu. Maria adama, “Bayım adınız nedir?” diye sordu.

“Adım Felice,” diye yanıtladı onu adam. Ağzındaki pipo konuşurken aşağı yukarı hareket ettiği halde düşmüyordu. Maria bir süre sessizce, bir adama bir dolaba baktı. Aldığı cevap onu hiç mi hiç tatmin etmemişti ve adama, adının neden Felice olduğunu sormak istiyordu. Ama küçük çocukların asla “neden” diye sormaması gerektiğini hatırladığından cesaret edemedi. Arkadaşı Alice’nin adı Alice’ydi ve o da bir çocuktur. Böylesine kocaman bir adamın adının Felice olması garipti doğrusu. Ama bir süre sonra adamın adının Felice oluşu doğal gelmeye başladı. Hatta onun için başka bir ad düşünemiyordu artık.

Boyanan dolap o kadar beyazdı ki, mutfağın geri kalanı kirli ve sararmış gözükmekteydi. Maria yakınına sokulup bakmaktan bir zarar gelmeyeceğini düşündü: Dokunmadan bakmak. Parmaklarının ucunda yavaş yavaş yaklaşırken beklenmedik, korkunç bir şey oldu ve adam döndü, iki adımda yanına gelerek cebinden bir tebeşir çıkardı ve Maria’nın etrafına bir daire çizdi. Sonra da, “Buradan dışarı çıkmak yok!” dedi. Ardından bir kibrit çaktı, ağzıyla bir yığın garip hareket yaparak piposunu yaktı ve büfeyi boyamaya koyuldu. Maria yere oturdu ve dikkatle daireyi inceledi: Hiçbir çıkış yolu yoktu, bundan emindi. Bir noktasını parmağıyla silmeye çalıştı ve tebeşirin gerçekten de silindiğini fark etti. Ama adamın bu çözümü geçerli kabul etmeyeceğinin de pekâlâ farkındaydı.

---

1 Titanyumun İtalyancası “Titano”dur ve “Keserim” sözcüğünün İtalyancası olan ‘Ti taglio’ ile benzer sese sahiptir. (ç.n.)

Dairenin sihirli olduğu belliydi. Maria sessiz ve sakince oturdu orada. Arada bir ayağının ucuyla daireye dokunmak için hamle yapıyordu. Ama kendini o kadar öne eğmek durumundaydı ki dengesini kaybediyordu. Üstelik dairenin dışına uzanabilse bile, dolaba ya da duvara parmağının ucuyla dokunabilmesi için hâlâ bir karış mesafe olduğunu fark etmişti. Bu yüzden oturdu ve büfenin, ardından iskemlelerin ve masanın yavaş yavaş nasıl beyaz ve güzel hale geldiklerini inceledi.

Çok uzun bir zaman geçtikten sonra adam fırçasıyla kabını aldı, kafasındaki gazete kağıdından yapılma sandalı çıkardı. İşte o zaman Maria, onun da diğer adamlar gibi saçları olduğunu gördü. Adam balkon bölümüne çıktı ve kız onun yan odada dolandığını, ileri geri yürüdüğünü işitti. Bunun üzerine Maria önce alçak, sonra da yüksek sesle, "Bayım!" dedi. Ama çok fazla bağırmadı çünkü bir yandan da içten içe adamın kendisini duymasından korkuyordu.

Adam en sonunda mutfğa döndü. Maria, "Bayım artık çıkabilir miyim?" diye sordu.

Adam aşağı doğru, daire içindeki Maria'ya baktı. Öfkeli gibi durmuyordu, "Anladım, çıkabilirsiniz!"

Maria şaşkınlıkla adama bakıyor ve kıpırdayamıyordu. Adam bir bez aldı ve büyüyü bozmak için daireyi iyice sildi. Daire tamamen yokolduğunda Maria ayağa kalktı ve zıplayarak uzaklaştı; kendini son derece mutlu ve huzurlu hissediyordu.

Arsenik

Müşteri olarak, garip görünüşlü biri gelmişti. Mütevazı ve yürekli laboratuvarımıza, tümü de ticaretin kurnaz ve muğlak ağına takılmış, kadın ya da erkek çeşit çeşit insan en umutsuz mallarını bile analiz ettirmeye gelirdi ama bu adam, müşteri olarak pek de alışılmış bir tip değildi. Mesleği alıp satmak olanları ayırt etmek kolaydı zira sürekli etrafa bakınırlardı. Gergin mizaçlı, soyulmaktan korkan ya da birilerini soyan ve hava karardığında etrafı gözetleyen kedi gibi tetikte insanlardı bunlar. Ölümsüz olan ruhu paramparça eden bir meslektir bu. Simsarlık yapan filozoflar, mercek temizleyen filozoflar, hatta mühendis ve stratejist filozoflar bilirim ama toptancılık ya da bakkallık yapan filozof tanımadım.

Emilio orada olmadığı için adamı ben karşıladım. Çiftçilik yapan bir filozof olabilirdi. Kocaman elleri ağır iş yapmaktan ve artritten deforme olmuş, güçlü, kanlı canlı bir ihtiyardı. Gözlerinin altından sarkan içi boşalmış kocaman torbalara rağmen aydınlık, canlı ve genç bakışları vardı. Cebinden saatinin zinciri sarkan bir yelek giymişti. Piemonte lehçesiyle konuştuğu için kendimi rahatsız hissettim; Lehçeyle konuşan birine İtalyanca cevap vermek saygısızlıktır ve insanı hemen bir bariyerin arkasına, aristokratların arasına, varlıklı insanlar sınıfına, tanınmış bir adaşımın dediği gibi *luigini*'lerin arasına konumlandırır. Üstelik benim konuştuğum Piemonte lehçesi form ve sesler açısından öylesine düzgün ve pürüzsüz, öylesine eğitilmiş ve ruhsuzdu ki, sahte gibi duruyordu. Son derece samimi bir

atavizmden ziyade, fener ışığı altında masa başında gramer ve sözlükle öğrenilmiş gibiydi.

Esprili bir vurguyla nefis bir Piemonte lehçesi konuşarak kimyalanacak şekeri olduğunu belirtti; bunun şeker olup olmadığını, içinde pislik (tam olarak “kaltaklık” dedi) olup olmadığını öğrenmek istiyordu. Ne pisliği? Bana tam olarak neden şüphelendiğini söylerse işimi kolaylaştıracağını belirttim. Ama o, beni etkilemek istmediğini, olabildiğince kapsamlı bir analiz yapmamı, şüphelerini daha sonra açıklayacağını söyledi. Elime, içinde yarım kilo kadar şeker olan bir kesekâğıdı tutuşturdu ve ertesi gün geleceğini söyleyerek gitti. Asansöre binmeyip rahat bir tavırla dört kat merdiven indi. Gönül yorgunluğu ya da acelesi olmayan bir adam olmalıydı.

Bize fazla müşteri gelmezdi. Dolayısıyla fazla analiz yapamaz, üç kuruş para kazanırdık. Bu nedenle de hızlı, modern aletler satın alamayıp hemen yanıt veremezdik, analizler normalden uzun sürerdi. Sokakta tabelamız bile yoktu ve çember daralmakta, müşteri sayımız gitgide azalmaktaydı. Bize bırakılan numuneler geçimimiz için önemli bir dayanaktı. Gerekenin birkaç gram olduğunu açıklamaktan imtina eder, bir litre şarap ya da süt, bir kilo sabun ya da makarna, bir paket mantıyı mutlulukla kabul ederdik.

Ancak, ihtiyarın şüpheleri göz önüne alındığında o şekeri körlemesine tüketmek, hatta tatmak bile tedbirsizlik olacaktı. Birazını distile suda çözdüm: Çözelti bulanıktı, bir şeyler yolunda değildi. Platin kaba koyarak (göz bebeğimiz) bir gram tarttım ve alevlerin üzerine yerleştirdim. Laboratuvarın kirli havasına çocukluğumuzun yanık şeker kokusu yükseldi ama hemen ardından alev mor bir renk aldı ve metalimsi, inorganik, hatta organik dışı, sarımsak gibi bir koku çıkmaya başladı. Bu noktada hata yapmak olanaksızdır: Çözeltiyi filtreler, Kipp’ini almak için asitleştirir ve hidrojen sülfürden geçirirsiniz. İşte sarı renkteki kükürtlü çökelti: Arsenik anhidrit, kısacası arsenik, Mitridates ve Madam Bovary’nin Maskolin’i.

Günün geri kalanını piruvik asidi damıtarak ve ihtiyarın şekerıyla ilgili yorumlar yaparak geçirdim. Günümüzde piruvik asit nasıl hazırlanır bilmiyorum. Ama biz o zamanlar sülfirik asidi ve sodayı emaye bir kapta karıştırır, elde ettiğimiz bisülfatı yere atarak soğuturduk. Sonra da yerden alıp bir kahve değirmeninde öğütürdük. Ardından bisülfatla tartarik asit karışımını 250°C’de ısıtıp karışım suyunu kaybederek piruvik aside dönüşünce damıttırdık. Bu işlemi önceleri cam kaplarda yapmaya çalışınca fahiş miktarda kap kırmıştık. Bunun üzerine eskicilerden MOİF (Müttefik Orduları İhtiyaç Fazlası) kökenli, polietilen icat edilmeden önce benzin için kullanılan, amacımıza uygun metal plakalar aldık. Müşteriler kalitemizden memnun kalınca, bölgemizdeki demirciye siyah metalden, elle çalıştırılan, kaba bir silindirik reaktör yaptırdık ve masif tuğla dolu bir kuyuya yerleştirdik. Kuyunun tabanı ile duvarlarında kaçak olarak kontak-töre bağlanmış dört adet 1000 wattlık rezistans bulunuyordu. Bu satırları okuyan sayın meslektaşım, bu Kolomb öncesi döneme aitmiş gibi gözükten hurda kimya aletleri karşısında şaşırma! O yıllarda bu şekilde yaşayan tek kimyacılar bizler değildik. Altı yıl süren savaş ve yıkım bir yığın medeni alışkanlığın gerilemesine neden oldu ve başta dekorasyon olmak üzere pek çok gereksinimi de öncelik olmaktan çıkardı.

Asit, serpantinli soğutucunun bir ucundan ağır altın rekli damlalar halinde, değerli taşlar gibi ışığı kırarak kollektöre dökülürdü. Kap kap “damıtılır” ve on kap bize bir lira kâr bırakırdı. Bu sırada arseniği ve ihtiyarı düşünmeyi sürdürüyordum; bana hiç de zehirlerle işi olan biri gibi gelmiyordu.

Adam ertesi gün geri geldi. Analiz sonuçlarını öğrenmeden borcunu ödemekte ısrar etti. Sonuçları açıkladığım zaman yüzü, buruşuk bir gülümsemeyle aydınlandı ve “Çok sevindim. Böyle sonuçlanacağını biliyordum,” dedi. Hikâyesini anlatmak için biraz ilgi göstermemi beklediği aşikârdı. Ben de onu kırmadım ve hikâyesini dinledim. İşte size, kendi deyimiyle, Piemonte

lehçesinden, olsa olsa mezar taşlarına uygun olduğunu belirttiği kaymak gibi bir İtalyancaya tercüme etmek zorunda kaldığı için anlamını biraz yitiren öyküsü.

“Mesleğim kunduracılık. Genç yaşlarda başlanırsa fena bir meslek sayılmaz; iş oturarak yapılır, fazla yorulmazsın ve iki laf edeceğin insanlarla tanışırsın. Tabii ki zengin olunmaz ve her gün elalemin ayakkabılarıyla uğraşılır ama bir süre sonra insan buna alışıyor, hatta eski derinin kokusuna bile alışıyor. Benim dükkân Gioberti Sokağı’nın Pastrengo Sokağı ile kesiştiği noktada. Otuz yıldır orada çalışıyorum: San Secondo’nun kunduracısı (ama o kundura yerine, Latincedeki ayakkabı sözcüğü *caligarius*’tan türeme kelime kullanarak *’l caglié* sözcüğünü kullanıyordu) benim. Her bir sorunlu ayağı tanırım ve işimi yapmam için bir tokmakla bir sicim yeterlidir. Buralardan olmayan bir delikanlı geldi; uzun boylu, yakışıklı ve hırslıydı. Bir karış öteme bir dükkân açarak içini makinalarla doldurdu. Genişletme, uzatma, dikme ve dövme makinaları. Gerçi gidip görmüşlüğüm yok, bana anlatılanı söylüyorum. Komşuların posta kutularına adresiyle telefonunun yazıldığı ilanlar bıraktı. Evet, telefonunu bile! Sanırsın çamaşırcı...

“İşleri iyi gitmiştir diyeceksiniz ama hiç de öyle olmadı. Gerçi ilk aylarda, fiyatları düşük tuttuğu için birkaç kişi, biraz da merraktan o dükkâna gitmedi desem yalan olur. Ama maliyetleri görünce, kısa sürede fiyatları yükseltmek zorunda kaldı. Aman bunları kötü niyetle anlattığımı sanmayın! Onun gibi, dörtnala başlayan ama kafalarını, kunduralarını patlatan bir sürü insan gördüm ben. Ama onun benim iyiliğimi istemediğini söyleyip bana her şeyi anlattılar. Kimler mi? Tabii ki yaşlı kadınlar! Ayaklarıyla sorun yaşayan, artık yürümekten zevk almayan ve sadece bir çift ayakkabısı olan yaşlı kadınlar. Onlar bana gelir, ayakkabılarını tamir etmemi bekleyerek oturur ve ben de işlerin eğrisini doğrusunu anlatmalarını dinlerim.

“Evet, benim kötülüğümü istiyor, etrafa da hakkımda bir sürü yalan söylüyormuş. Kartonla taban yaptığımı, her gece sar-

hoş olduğumu falan... Sigorta için karımı öldürttüğüm yalanını bile uydurmuş. Bir müşterim de yerdeki bir çiviye basıp tetanoz olup ölmüşmüş. Eh işler bu noktaya gelmişse, bir sabah ayak-kabıların arasında bu kesekâğıdını bulunca şüphelenmeme hak vermelisiniz. Hemen bir bityeniği olduğunu anladım ama emin olmalıydım. Ben de birazını kediye yedirdim. Zavallıcık iki saat sonra bir köşeye gidip kustu. Birazını şeker kavanozuna koydum, dün kızım ile birlikte kahve içtikten sonra ikimiz de kustuk. Şimdi siz de teyit etmiş oldunuz. Bu nedenle mutluyum.”

“Polise bildirecek misiniz? Bir rapor yazayım mı?”

“Hayır, hayır! Size dediğim gibi zavallının teki ve onu mahvetmek istemiyorum. Dünya büyük ve herkese yetecek yemek var. O belki bunu bilmiyor ama ben biliyorum.”

“Ne yapacaksınız o halde?”

“Yarın ona bir notla birlikte kesekâğıdını yollamayı düşünüyorum. Hatta belki bizzat götürürüm: Hem nasıl biri olduğunu görürüm hem de bir iki şeyi açıklarım.” Müze geziyormuşçasına bir süre etrafa baktı ve sonra ekledi: “Güzel bir işiniz var; göz ve sabır istiyor. Bunlara sahip olmayanın başka bir iş araması gerek.”

Selam verdi, kesekâğıdını aldı ve asansöre binmeksizin, ona yakışan sakın, vakur adımlarla merdivenlerden inerek uzaklaştı.

Azot

...ve bizden danışmanlık isteyen, hayallerimizdeki müşteri nihayetinde kapımızda belirmişti. Danışmanlık en ideal iştir: Ellerini kirletmeden, canını çıkarmadan, utanmadan ya da zehirlenmeden bir yığın para kazanırsın. Prestiji de cabası! Tek yapman gereken önlüğünü çıkarmak, kravatını takmak ve karşındakini dinlemektir: İnsan kendisini Delfi kâhini¹ gibi hisseder. Ama sonra söyleyeceklerini iyice tartman ve meramını, müşteri seni gerçekten de güvenine ve Kimyacılar Odası'nın öngördüğü tarife uygun bir kâhin gibi görsün diye örtülü ve muğlak bir dille ifade etmen gerekir.

Hayali kurulan müşteri kırklı yaşlarda, ufak tefek, bodur ve obezdi; Clark Gable tarzı bıyıkları ve kulaklarının içinden burun deliklerine, ellerinin üzerinden tırnaklarına kadar her tarafında kara kıl yığınları vardı. Kremlere, parfümlere bulanmıştı ve bayağı bir tipi vardı. Bir pezevenge, bir kabadayıya benziyordu. Bir kozmetik fabrikasının sahibi olduğunu ve bir ruj türü ile sorun yaşadığını anlattı. İyi de bir numune getirseydi ya! Ama hayır! Yerinde görülmesi gereken özel bir sorundu ve birimizin fabrikayı ziyaret etmesi daha iyi olurdu. Sorunun ne olduğunu ancak bu şekilde anlardık. Yarın on uygun muydu? Uygundu.

Fabrikaya arabayla gitmek iyi olurdu olmasına da, üzgün bir gazi, üstelik yeni evlenmiş bir yazar değil de arabalı bir kimyacı olsaydım zaten piruvik asitle uğraşmaz ya da ne olduğu belirsiz

---

1 Delfi, klasik dönem süresinde Apollon'a adanan kahin tapınaklarının en ünlüsüdür. (ç.n).

ruj üreticilerinin peşinde koşmazdım. Giysilerimin (iki taneydiler) en iyisini giydim ve bisikleti yakınlardaki bir parka bırakarak, taksi ile gelmiş ayağına yatmanın daha etkili olacağını düşündüm. Fakat fabrikaya vardığımda, bu tür hava atmalara hiç gerek olmadığını anladım zira karşımdaki pis, düzensiz bir hangardan ibaretti. Her tarafından hava alıyor, ortalıkta saygısız, uyuşuk, aşırı makyajlı bir düzine kız dolanıyordu. Patron bana gururlu, kendini beğenmiş bir tavırla bazı açıklamalarda bulundu: Dudağa sürülene “ruj”, aniline “anellina”, benzoik aldehite “adelaide” diyorlardı. İşlem basitti: Kızın biri bazı mumları ve yağları emaye bir tencerede eritiyor; biraz parfüm, biraz da boya katıyor ve sonra karışımı küçük kalıplara boşaltıyordu. Başka bir kız bu kalıpları su altında soğutmakta ve her birinden yirmi adet ruj hazırlamaktaydı. Diğerleri de rujların ambalajlanması ve paketlenmesiyle ilgileniyorlardı. Fabrika sahibi kaba bir hareketle kızlardan birini yakaladı, başının arkasına elini koyarak dudaklarının çevresini incelememi istedi: Ruju sürdükten birkaç saat sonra, özellikle de hava sıcaksa, ruj yayılarak genç kadınların dudaklarının çevresindeki ince çizgilere nüfuz ederek dudağın şeklini bozan, tüm görüntüyü berbat eden kötü bir ağa dönüşüyordu.

Çekinmeden inceledim. Gerçekten de kırmızı çizgiler görülmekteydi. Bozulma, umursamaz bir edayla Amerikan sakızı çiğneyerek onu incelememi bekleyen kızın ağzının yalnızca sağ tarafındaydı. Patron bana bunun normal olduğunu, kızların dudaklarının sol tarafının mükemmel bir Fransız ürünüyle boyalı olduğunu, işte tam da bu ürünün nasıl taklit edebileceğini öğrenmek istediğini açıkladı. Rujları değerlendirmenin en pratik yoluydu bu: Her sabah kızlar dudaklarının sağ tarafını onun rujuyla, sol tarafını başka bir rujla boyuyorlardı. Adam da gün boyunca her birini sekiz kere öperek ürünün öpüşmeye dayanıklı olup olmadığını kontrol ediyordu.

Kabadayıdan rujunun formülasyonu ile iki rujdan da birer numune istedim. Formülasyonu okur okumaz hatanın nerde

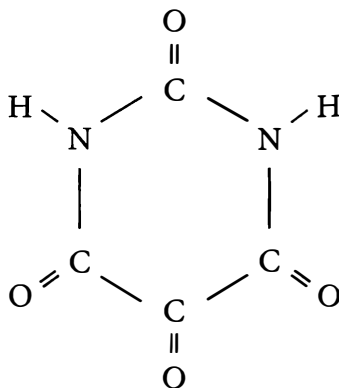
olduğuna dair bir fikrim oldu ama doğrulamanın ve olayı biraz abartmanın daha doğru olacağını düşünerek “analizler” için iki gün süre istedim. Bisikletime atladım, yolda giderken bu iş iyi sonuçlanırsa kendime bir Velosolex edinerek pedal çevirmekten kurtulabileceğimi hayal ettim.

Laboratuvara dönünce, bir filtre kâğıdı üzerine her iki numuneyle kırmızı noktalar yaptım ve 80°C’lik etüve yerleştirdim. On beş dakika sonra, soldaki rujun noktalarında çevrelerindeki yağ lekeleri dışında bir değişiklik olmazken, sağdaki rujla yaptığım noktalar yayılmış, sulanmış ve metal para büyüklüğünde pembe bir haleyle çevrelenmişti. Müşterimin formülasyonunda çözünen bir boya vardı: Küçükhanımların teninin (ya da benim etüvün) ısısı yağı eritmekte, boya da onu takip ederek eriyen yağda çözünmekteydi. Diğer rujda ise, çok iyi dağılmış ama çözünmeyen, dolayısıyla da göç etmeyen bir pigment olmalıydı. Benzenle çözüp santrifüjleyince teorim doğrulandı: İşte, kabın dibine birikmişti. Göl kıyısındaki fabrikada edindiğim tecrübeler sayesinde pigmentin hangisi olduğunu da saptayabildim: Son derece pahalı, dispersiyonu çok zor olan bir pigmentti ve benim kabadayının pigment dispersiyonu için aleti yoktu. Eh bu da onun sorunuydu, dolayısıyla, kobay kızlardan kurulu haremi ve iğrenç öpücükleriyle ne yapacağını o düşünmeliydi. Ben, profesyonel görevimi yerine getirmiştım: Üzerine göz alıcı filtre kâğıdı ve faturamı ilıstirdiğim raporu fabrikaya dönüp patrona teslim ederek ödememin yapılmasını bekledim.

Ama kabadayı beni bırakmadı: Yaptığım işten memnun kalmıştı ve bana bir teklifte bulunmak istiyordu. Acaba birkaç kilogram alloksan temin edebilir miydim kendisi için? Eğer yalnızca kendisi için temin edeceğime dair bir sözleşme imzalarsam çok iyi para öderdi. Bir dergide alloksanın mukoza ile temas ettiğinde ortaya yün ve pamuklularda kullanılan cila tabakası gibi son derece dayanıklı kırmızı bir renk çıktığını okumuştum.

Yutkundum ve renk vermeden, düşünceğimi bildirdim. Alloksan ne çok bilinen ne de sıradan bir bileşikti ve emektar organik kimya kitabımda hakkında beş satırdan fazla bilgi yoktu. O anda kabaca tek hatırladığım, bir üre türevi olduğu ve ürik asitle ilgili bir bağı bulunduğuydu.

Fırsatını bulur bulmaz kütüphaneye, yani Torino Üniversitesi Kimya Fakültesi'nin, girilmesi imansızlar için Mekke gibi imkânsız, benim gibi imanlılar için bile son derece zor kutsal kütüphanesine koştum. Yönetimin, sanat ve bilimi teşvik etmeye ilişkin bir prensibi olduğuna inanışım geliyordu: İçerideki ciltlere ulaşabilmek için geçilmesi gereken sınavlara ancak son derece muhtaç ya da yakıcı tutku duyan biri tahammül edebilirdi. Ziyaret saatleri son derece kısa ve mantıksız, aydınlatma yetersizdi. Dizin düzensizdi ve kışın ısıtma yoktu. İskemle yerine son derece rahatsız metal taburelere mahkûmdunuz ve kütüphaneci girişe, içeriye sızmaya niyetli olanları havlaması ve görüntüsüyle caydırmak için yerleştirilmiş, hayal edilmesi zor bir çirkinlikte, saygısız ve yetersiz bir korkuluktuk. Girme iznini kopardım, sınavları geçtim ve öncelikle alloksanın yapısı ve bileşimiyle ilgili hafızamı tazelemeye koyuldum. Formülü şöyledir:

Bu formülde O oksijen, C karbon, H hidrojen ve N azottur (Nitrogenium). Çok sevimli bir yapı değil mi? Sağlam, kararlı, iyi bağlanmış bir şeyleri düşündürür. Nitekim kimyada, mimarlıkta olduğu gibi, “güzel” yani simetrik ve basit yapılar, aynı zamanda en sağlam olanlardır. Yani katedrallerin kubbeleri ya da köprülerin kemeraltılarında geçerli olan moleküller için de geçerlidir. Bunun açıklaması zor ya da metafizik olmayabilir. “Güzel” demek, “arzulanan” demektir ve insanoğlu inşa ederken öncelikle az paraya en dayanıklı olanı inşa etmeyi hedefler. Eserlerini değerlendirirken alacağı estetik keyif sonra gelir. Tabii ki her zaman böyle olmamıştır: Güzelliğin süsleme, kat kat bezeme, farbelalara boğma olarak nitelendirildiği yüzyıllar oldu. Ama sanırım bunlar sapma dönemleriydi ve gerek dikilitaşlarda, gerek karinalarda, balta demirlerindeki ya da uçak kanatlarındaki gerçek güzelliğin değeri tarih boyunca bilindi.

Ey sen konudan sapmaya teşne çenesi düşük kimyacı, alloksanın yapısal niteliği hatırlayıp takdir ettiğine göre artık kendine gelmeli ve patronunun istediği malzemeyi temin etmenin yolunu aramaya girişmelisin: Üstelik onun yalnızca senin patronun olmadığını da hatırla. Saygıyla *Zentralblatt* dolaplarını açtım ve yıl yıl incelemeye başladım. *Chemisches Zentralblatt* karşısında şapka çıkarılır: Dergilerin dergisidir ve kimyanın ilk gününden bu yana dünya üzerindeki tüm yayınlardaki kimyayla ilgili her bir yazının öfkeli sayılabilecek kadar kısa bir özetini içerir. İlk yıllara ait ciltler 300 ya da 400 sayfalık ince ciltlerken, artık her yıl 1300 sayfalık on dört cilt ekleniyor. İçlerinde biri konuyu öteki formülleri içeren görkemli bir indekse sahiptir ve babamız Wöhler’in ilk organik sentez hikâyesini anlatışı ya da Saint-Claire Deville’in ilk metalik alüminyumun izole edilmesine dair yazdığı yazı gibi muhterem fosilleri bile bulmak mümkün.

Zentralblatt’tan, nüfus kütüğüne eklenir gibi her yeni bileşimin, elde edilme yöntemiyle birlikte eklendiği diğer bir devasa ansiklopedi olan ve sürekli güncellenen *Beilstein*’a geçtim.

Alloksan, yaklaşık yetmiş yıldır sadece laboratuvarıda üretilen bir malzeme olarak tanıtılıyordu: Gerçi tanımlayıcı hazırlama yöntemlerinin akademik bir değeri vardı ve pahalı hammadde-leri (savaşın hemen akabindeki o yıllarda) pazarda aramaya çalışmak nafileydi. Tek ulaşılabilir hazırlama yöntemi en eskiye dayanandı; uygulaması pek zor gözüküyordu ve ürik asidin oksidatif olarak bozundurulmasına dayanıyordu. Aynen öyle: Gutluların, ayyaşların ve taş düşürenlerin ürik asidi! Hammadde olarak kesinlikle sıradışıydı ama belki de böylelikle diğerleri kadar ulaşılmaz olmazdı.

Mum, kafur ve yüzyıllık kimyasal yorgunluk kokan tertemiz raflarda sürdürdüğüm araştırmalarım, ürik asidin insan ve memeli atıklarının çok düşük bir bölümünü oluştururken kuş atıklarının yüzde 50'sini, sürüngenlerinkinin ise yüzde 90'ını oluşturduğunu gösterdi. Harika! Kabadayıya telefon edip isteğinin mümkün olabileceğini, yalnızca birkaç gün süreye ihtiyacım olduğunu bildirdim. Ay bitmeden ilk alloksan numunem hazır olacaktı ve o noktada fiyatı ve her ay yaklaşık hangi miktarda üretim yapabileceğimi bildirecektim. Bayanların dudaklarını süsleyecek olan alloksanın tavuk ya da piton dışkısından üretilecek olması beni hiç mi hiç rahatsız etmiyordu. Kimyacılık mesleği (benim örneğimde, Auschwitz deneyimiyle güçlenmiş olarak) gerekli ya da doğal olmakla yakın uzak ilgisi olmayan bazı tiksinnmeleri aşmayı, hatta bunları tümüyle göz ardı etmeyi öğretmiyor muydu? Madde maddedir ve ne soylu ne de alçaktır. Sonsuz denilebilecek oranda dönüşüme uğrayabilir ve nereden elde edileceği hiç mi hiç önem taşımaz. Azot ise yalnızca azottur; hayranlık uyandıran biçimde havadan bitkilere, bitkilerden hayvanlara ve hayvanlardan da biz insanlara geçer. İşlevi sona erdiğindeyse onu bedenimizden atarız. Ama yine de tüm bu süreç içinde aseptik ve masum kimliği bozulmaz. Burada biz derken, su bulma konusunda sorun yaşamayan ve azotu suda çözünen üre molekülüne hapsedmeyi öğrenerek bu şekilde elimine

eden biz memelilerden söz ediyorum. Diğer hayvanlar için su çok değerli olduğundan (ya da uzak ataları için öyleydi), bunlar azotlarını yine suda çözünen ürik asit halinde paketlemek ve aracı olarak suya gereksinim duymadan katı halde elimine etmek gibi dahiyane bir yöntem geliştirmişlerdir. Bugün benzer biçimde, kentsel atıkları sıkıştırılmış bloklar haline getirirerek atık alanlarında depoluyor ya da gömüyoruz.

Dahası da var: Bir eskersyonda kozmetik maddesi, yani *aurum de stercore*¹ araştırma fikri beni eğlendirmekte ve içimde, simyacıların fosforu idrardan elde ettiği zamanlara, köklerime dönmek gibi sıcak bir his uyandırmaktaydı. Soylulaştırdığı, tamir ettiği ve yenilediği için alışılmadık ve neşeli bir maceraydı. İşte doğa böyledir: Orman toprağındaki çürümüşlükten eğreltiotlarının zarafetini ya da gübreden çayırıları yaratır; İtalyancada gübre anlamına gelen *letame*, Latincedeki *laetamen* kökenlidir. Bu ise keyif vermek anlamına gelir. Bana lisede böyle öğretmişlerdi ve Vergilius² için de, benim için de aynı durum söz konusuydu. Akşam eve döndüğümde çiçeği burnunda karıma alloksan durumunu anlattım ve ertesi gün bir iş gezisine çıkacağımı haber verdim: Yani bisikletime atlayarak şehir dışındaki mandıralara (o zamanlar hâlâ mandıralar vardı) tavuk dışkısı aramaya gidecektim. Hiç tereddüt etmedi; kırları severdi ve eşler kocalarının peşinden gitmeliydi. O da gelecekti tabii ki! Balayı gibi olacaktı. Bizimki, maddi imkânsızlıklar nedeniyle çok sade ve kısa olmuştu. Ama fazla hayale kapılmamam konusunda uyardı beni: Saf halde tavuk dışkısı bulmak artık pek de kolay olmasa gerekti.

Bu işin hakikaten de zor olduğunu anladım. Öncelikle, tavuk dışkısının bir adı vardı: *Pollina*. (İtalya'da bu isim veriliyordu; kültürsüzler tarafından tabii ki. Üstelik yine azot sayesinde bostan gübresi olarak çok talep gördüğünden de habersizdik.) Kimseye beleşe hediye edilmiyordu. Aksine fiyatı son derece

1 Latince gübrede altın. (ç.n)

2 İÖ 19. yüzyılda yaşamış ünlü bir Romalı şair. (ç.n)

yüksekti. Üstelik satın almaya niyetlenen kişi dizlerinin üstünde iki büklüm kümeslere girip bizzat toplamak zorundaydı. Ayrıca toplanan her şey hemen kullanılabilse de, işleminden geçirmek sorun oluyordu zira bir dışkı, toprak, taş, yem, tüy ve *pèrpôjîn* (tavuk bitleri oluyor kendileri) karışımı halindeydi. Her halükârda, bir yığın para ödeyerek, yorularak ve epey kirlenerek akşam eve cesur karımla birlikte, Corso Francia üzerinden, bisikletimizin sepetinde bir kilo nemli tavuk dışkısıyla döndük.

Ertesi gün malzemeyi inceledim; ne yazık ki çoğu gereksiz maddeydi ama yine de bir şeyler çıkarabileceğimden eminim. Ama aniden aklıma bir fikir geldi: Tam da o günlerde, Metropolitan Galerisi'nde (bildik Metropolitan henüz kurulmamışken bu Torino'da kırk yıldır vardı) bir yılan sergisi açılmıştı. Niye gidip ziyaret etmeyeydim ki? Yılanlar temiz bir ırktır ve bitleri olmadığı gibi toz toprak arasında eşelenmezler. Üstelik bir piton tavuktan kat be kat büyüktür. Belki de yüzde 90'ı ürik asit olan dışkılarından bolca bulmak mümkündür. Hem bu dışkılar küçük parçalar halinde olmaz ve muhtemelen oldukça saftırlar. Bu sefer yalnız gittim: Karım ve kızım Eva yılanlardan hoşlanmıyorlardı.

Serginin yöneticisi ve çalışanları beni şaşkın bir küçümseme ile karşıladılar. Referanslarım neydi? Nereden geliyordum? Çok normalmiş gibi böyle pat diye gelip piton dışkısı sorarak kim olduğumu sanıyordum? Lafı bile olmazdı, bir gram bile vermezlerdi. Pitonlar azla yetinen, fazla hareket etmedikleri zaman ayda iki kere yemek yiyen, dolayısıyla iki kere dışkılayan hayvanlardı. Bu son derece az miktardaki dışkı da altın değerindeydi. Kaldı ki tüm sergi çalışanları ve hayvanların sahiplerinin büyük ilaç firmalarıyla kalıcı anlaşmaları vardı. Ayaklarının altından çekilmemi ve onlara zaman kaybettirmememi buyurdular.

Bütün bir günümü tavuk dışkısını elemekle, iki günümü de içeriğindeki asidi alloksana oksitlemeye çalışmakla geçirdim. Ya kadim kimyacıların sabrı ve aşkı insanüstüydü ya da

benim organik preparatlar konusundaki deneyimim ölçüsüzdü. Sadece kirli buharlar, can sıkıntısı, utanç ve filtreleri tıkayarak kullanılmaz hale getiren, formüle göre kristalleşmeye hiç gönüllü olmayan kara ve çamur gibi bir sıvı elde ettim. Dışkı dışkı olarak, alloksanın rezonant ismi ise rezonant bir isim olarak kaldı. Bataklıktan çıkış yolu kesinlikle bu değildi: Bana güzel gelen ama kimsenin okumadığı bir kitabın güvenini yitirmiş yazarı olan ben nasıl bir çıkış yolu bulacaktım? En iyisi inorganik kimyanın renksiz fakat kesin formüllerine geri dönmekti.

Kalay

Bir adet Stretti kalayı külçesini ergitmek için bekin alevine tutarken “Fakir olmak ne büyük talihsizlik!” diye homurdanıyordum. Kalay yavaş yavaş erimeye ve bir tasın içindeki suya damlamaya başladı. Tasın dibinde, her biri birbirinden farklı, büyüleyici metal figürler oluşuyordu.

Dost metaller ve düşman metaller vardır. Birkaç aydır Emilio ve ben, kalayı klorüre dönüştürüp ayna üreticilerine satarak geçimimizi sağladığımız için değil, başka gizemli nedenlerden de dolayı kalay dosttur. Demirle birleştğinde, teneke levhalara dönüşürken, demirin kanlı *noces ferrum* özelliğini de alıp götürdüğü için de değil! Fenikeliler ticaretini yaptığı, hâlâ uzak ve masalsı ülkelerde (Stretti gibi: Uykudaki Sonda, Mutlu Adalar ve Takımadalar der gibi) çıkarıldığı, arıtıldığı ve taşındığı, bakırla birleşerek bronzu yarattığı; yani saygı duyulan bir madde olduğu için. Organik bileşikler, yani bizler gibi düşük sıcaklıkta eridiği ve bir de kalay “terlemesi” ve kalay “vebası” gibi iki eşsiz özelliğe sahip olduğu için. Bunlar son derece anlamlı lakin inanması zor, kimselerin görmediği ve benim bildiğim kadarıyla hiçbir kimsenin duymadığı, ama kulaktan kulağa nesiller boyunca anlatılan ve tüm okul kitaplarında bahsedilen niteliklerdir.

Hidroklorik asidin daha kolay etki etmesi için kalayı önce öğütmek gerekir. Eh istediğin de bu değil miydi? Göl kıyısındaki fabrikanın, her ne kadar yırtıcı bir kuş sayılsa da geniş ve güçlü kanatları altında rahatın yerindeydi. Yuvadan ayrılıp kendi kanatlarıyla uçmak istedin: İstedığın bu değil miydi? Özgür

olmak istiyordun, artık özgürsün; kimyacı olarak çalışmak istiyordun, onu da yapıyorsun. Ama aç kalmak istemiyorsan, ki çok yakından biliyorsun nasıl olduğunu; zehirler, rujlar ve tavuk bokları arasında kalayı öğüt, hidroklorik asidi dök, deriştir, boşalt, kristalleştir. Kalay satın al ve kalaylı klorür sat.

Emilio laboratuvarı ailesinin lojmanına kurmuştu. Ailesi dindar, ihtiyatsız ve tevekküllü insanlardı. Yatak odalarını Emilio'ya verdiklerinde başlarına gelecekleri tahmin edememişlerdi. Ama geriye dönüş yoktu: Evin girişi hidroklorik asit damacaneleri için depoya dönüşmüş, mutfaktaki fırın ise (yemek saatleri dışında olmak kaydıyla) kalay klorürü beherlere ve altı litrelik kavanozlara deriştirmekte kullanılmaktaydı. Bütün daire duman altında kalmıştı.

Emilio'nun babası iri kıyım, yumuşak başlı, beyaz bıyıklı ve tok sesli bir ihtiyardı. Hayatı boyunca, her biri ayrı bir macera sayılacak pek çok işle ilgilenmişti ve artık yetmiş yaşına geldiği şu günlerde edindiği tecrübeleri endişe verici bir açgözlülükle kendisine saklamaktaydı. O dönemde Corso Inghilterra'daki belediye mezbahasında öldürülen tüm ineklerin kanının teke-line sahipti. Günün büyük bölümünü, duvarları silinmiş koyu kan lekeleriyle kaplı, zemini ise çürümüş sıvılarla sırlıklam, tavşan büyüklüğündeki farelerin cirit attığı bir mağarada geçiriyordu. Faturalar ve muhasebe defteri bile kan içindeydi. Kan ile düğmeler, yapıştırıcı, börekler, duvar resimleri ve cila pastası hazırlıyordu. Sürekli, Kahire'den getirttiği Arap gazeteleri ve dergilerini okuyordu. Uzun yıllar orada yaşamış, üç oğlu da orada dünyaya gelmiş, İtalyan Konsolosluğu'nu tüfekle korumuş ve gönlü orada kalmıştı. Her gün otlar, değirmen unu, yarfıstığı yağı ve tatlı patates satın almak için bisikletle Porto Palazzo'ya giderdi. Satın aldıklarıyla ve kanla her gün farklı deneysel yemekler pişiriyordu. Yaptıklarıyla öğünür ve bize tatırırdı. Ama bir gün eve bir sıçan getirdi, kafasını ve ayaklarını kesti, karısına bunun bir kobay olduğunu söyleyip kızarttırdı.

Bisikletinde süspansiyon bulunmadığı ve böbrek fonksiyonlarında sorun olduğu için sabahları pantolonunun içine mandal koyar ve bütün gün bunlarla gezerdi. O ve Venedikli bir ailenin kızı olarak Korfu'da doğmuş olan tatlı ve son derece sakin karısı Bayan Ester, laboratuvarımızın evlerinde olmasını sanki asitleri mutfakta tutmak dünyanın en doğal şeyiymiş gibi kabul etmişlerdi. Asit damacanelerini dördüncü kata asansör ile çıkarırdık. Emilio'nun babası o denli saygın ve oturaklı bir görüntüye sahipti ki, apartmandaki kimse bize laf etmeye cesaret edememişti.

Laboratuvarımız bir eskici dükkânını, bir balina gemisi sinitesini andırıyordu. Mutfığa, girişe ve hatta banyoya kadar ulaşan uzantıları bir yana bırakılırsa aslında tek bir odayla bir balkondan oluşmuştu. Balkona, Emilio'nun eninde sonunda bir gün toparlayacağını söylediği, parçalanmış halde satın alınmış bir DKW dağılmıştı. Kırmızı deposu korkuluğun üzerinde, motoruysa bir saksıda ortalığa saldıığımız aşındırıcı dumanlar nedeniyle paslanmakla meşguldü. Ayrıca, Emilio'nun gaz haldeki amonyağı içme suyu damacalarında sıvılaştırarak sattığı ve konu komşuyu hasta ettiği benden önceki dönemden kalma birkaç amonyak tüpü de vardı. Gerek balkona gerekse içeriye, neredeyse tanınmaz halde inanılmaz miktarda ıvır zıvır dağılmıştı. Ancak dikkatli bir incelemeyle bu ıvır zıvırın ev gereci mi yoksa mesleki eşyalar mı olduğunu anlayabilirdiniz.

Laboratuvarın tam orta yerinde gururumuz, bizi soluduğumuz gazlar nedeniyle ölmekten koruyan, ahşap ve camdan yapılmış devasa bir aspirasyon bacası bulunuyordu. Hidroklorik asit çok zehirli olduğu için değil; ne de olsa, korunmanıza izin veren mert düşmanlardan sayılırdı. Öylesine yakıcı bir kokusu vardı ki, kişi hemen kendini korumaya alırdı. Başka hiçbir şeyle karıştırmak mümkün olmazdı zira bir nefes çektin mi, Eisenstein filmlerindeki atlar gibi burun deliklerinden beyaz dumanlar çıkmaya başlar, ağızındaki dişlerin limon yemişçesine ekşidiğini

hissederdin. Bacamıza rağmen asit dumanları her odaya yayılıyordu: Duvar kâğıtları renk değiştirmeye başlamış, kulplar ve metalik aksam opaklaşmış ve üzerleri pürüzlenmişti. Arada sırada tekinsiz bir düşme sesiyle yerimizden zıplardık zira bir çivi aşınmasını tamamlamış olur ve dairenin bir yerlerindeki bir tablo yere çakılırdı. Emilio hemen yeni bir çivi çakar ve tabloyu asardı.

Kısacası kalayı hidroklorik asitte çözündürürdük. Ardından çözeltinin belli bir özgül ağırlığa ulaşması için deriştirilmesi ve kristalize olmasını beklemek gerekirdi. Kalay klorür minik, sevimli, rensiz ve saydam kristaller halinde çökerdi. Kristalleşme çok ağır olduğundan birçok kaba ihtiyacımız vardı ve bunlar cam ya da seramik olmalıydı. Siparişlerin fazla olduğu dönemlerde yedek kaplar devreye sokulurdu. Ne de olsa Emilio'nun evi bu konuda çok zengindi: çorba tası, Regina döküm tenceresi, dokuzuncu yüzyıl stili bir avize ve bir lazımlık.

Ertesi gün klorür ayrılır ve kurumaya bırakılırdı. Çıplak elle dokunmamaya dikkat etmeliydiniz aksi takdirde bir türlü çıkmayan bir koku üzerinize yapışıp kalırdı. Bu tuz aslında kokusuzdur ama belki keratindeki kükürt köprülerini indirgediğinden bir şekilde deri ile reaksiyona girer ve kişiye, günler boyu herkese bir kimyacı olduğunu ilan eden ısrarlı metalik bir mühür basardı. Aynı kaybettiği zaman zırlayıp duran rakip bir futbol takımı gibi son derece saldırgan fakat aynı zamanda da kırılığandı. Zorlamamak, kendiliğinden kuruması için rahat bırakmak gerekirdi. En yumuşak şekilde bile, örneğin saç kurutma makinasıyla ya da termosifonun üstüne koyarak ısıtmaya kalkarsan kristalleşme suyunu yitirirerek opaklaşırdı ve salak müşteriler onu bu haliyle istemezlerdi. Salak diyorum çünkü aslında bu onların lehine olurdu: Ne kadar az su o kadar çok kalay, dolayısıyla çok daha yüksek işlenebilirlik demektir. Ama müşteri, dolayısıyla ayna üreticisi daima haklıdır.

Kalayın klorüründe Jüpiter'in metalinin bonkör yumuşaklığından iz yoktur (kaldı ki klorürler higroskopik ve işe yaramaz,

rezil alt ürünlerdir. Tek istisna tuzdur ki o da başka bir konu). Bizim tuzumuz son derece enerjik bir indirgen yani elektronlarının bazılarında kurtulma konusunda aşırı derecede sabırsız olduğu için ilk fırsatta, kimi zaman felaket sonuçlara neden olarak atmaya çalışırdı onları. Pantolonumdan aşağı dökülen biraz derişik çözelti, palayla doğranmışçasına düzgün bir kesik oluşturmaya yetmişti. Üstelik savaş sonrasıydı ve cepte fazla para da yoktu.

Emilio ısrar etmiş ve serbest mesleğin getireceği macera ve zafer duygusuyla beni doldurmuş olmasaydı, göl kıyısındaki fabrikadan uzaklaşmaz, sonsuza kadar verniklerin sorunlarını çözmekle uğraşırdım. Mantıksız bir cesaretle istifa etmiş, iş arkadaşlarıma ve amirlerime hakaret dolu kâğıtlardan oluşan bir vasiyet bırakmışım. Aldığım riskin fazlasıyla farkındaydım ama yıllar geçtikçe hata yapma lüksümün de azaldığının bilincindeydim. Dolayısıyla harekete geçmek için beklememek gerekiyordu. Öte yandan hatanın hata olduğunu kabul etmek için de fazla beklemeye gerek yoktu. Her ay sonunda hesaplarımızı yaptığımızda, insanın kalay klorürle yaşayamayacağını daha da iyi anlıyorduk. Ya da en azından ben, yeni evlenmiş ve arkamda beni kollayan baba desteği olmayan ben yaşayamıyordum.

Yine de hemen pes etmedik ve bir ay daha eugenolden vanilin üretmeye çalışarak didindik ve beceremedik. Ancak mağara adamlarının sahip olduğu araç gereçle ve esirler gibi çalışarak birkaç yüz kilo piruvik asit ürettik ama sonunda ben pes ettim. Bir iş bulacak, belki de verniklerime geri dönecektim.

Emilio yenilgiyi ve kaçışımı ıstırapla ama erkekçe kabul etti. Onun için durum farklıydı: Damarlarında uzak korsan hazinelerine, ticari girişimlere ve yeniliklere karşı huzursuz bir açlığa sahip zengin atalarının kanı dolaşıyordu. Hata yapmaktan, altı ayda bir iş, yer ve yaşam biçimini değiştirmekten ya da fakirlikten korkmazdı. Sınıf merakı yoktu ve üzerinde gri iş giysisi, üç tekerlekli bisikletiyle müşterilere değerli klorürümüzün

teslimatını yapmaktan gocunmazdı. Ayrılmamlı kabul etti; ertesi günü aklında yeni fikirler, yolculuğuna benden daha uygun kişilerle devam edeceği yeni ortaklıklar filizlenmeye başlamıştı bile. Hemen laboratuvarı boşaltmaya başladı, üstelik çok da üzgün değildi. Halbuki ben üzgündüm. Hatta ağlamak, valizlerin kapatıldığını gören köpekler gibi aya karşı ulumak istiyordum. Bay Samuele ve Bayan Ester'in yardımıyla (daha doğrusu çıkardıkları zorluklar ve engellerle) melankolik bir şekilde etrafı boşalttık. Yıllardır umutsuzca aranan aile yadigârları ve binanın kovuklarına jeolojik olarak gizlenmiş egzotik nesneler ortaya çıktı: Bir Beretta 38 obtüratörü (Emilio'nun, vadide dolanıp gruplara değiş tokuş malzemesi dağıttığı partizanlık günlerinden kalma), mineli bir Kuran, uzun mu uzun porselen bir pipo, kabzası gümüş kakmalı bir Arap kılıcı, tomarlar dolusu sararmış belge. Bunların arasından, açgözlülükle el koyduğum, 1785 yılından kalma Marca Anconitana Yüksek Sorgu Hakimi F. Tom. Lorenzo Matteucci'nin Eretica Pravita'ya karşı bir bildirisi de bulunuyordu. Son derece baskın bir güvenle ama fazla açık olmayan bir ifadeyle, "Hiçbir Yahudinin, Hıristiyanlardan Istromento tarzı, özellikle de Ballo'nunki gibi bir ders alamayacağını emret, yasakla ve garantile!" demektedir. En ıstıraplı işi, yani aspiratörün sökülmesini ertesi güne bıraktık.

Emilio'nun görüşüne rağmen güçlerimizin bu işi yapmaya yetmediğini kısa sürede anladık. Emilio'nun bacayı, zarar vermeden bağlantılarından sökmeye yarayan bir sistem kurmaları için gereken talimatları açıkladığı bir çift marangoza başvurmak zorunda kalmak son derece ıstırap vericiydi. Ne de olsa bu baca bir sembol, bir mesleğin ve bir koşulun, hatta bir sanatın tabelası sayılırdı ve henüz kesin olmayan bir gelecekte yeni yaşam ve kullanım imkânı bulmak için bütünlüğü zarar görmeden bahçeye çıkarılmalıydı.

Üzerine halatlarla sabitlenen bir palanga yerleştirilmiş bir iskele inşa edildi. Emilio ve ben bahçeden bu cenaze törenini

izlerken baca merasimle pencereden çıkarıldı. Son derece hantal görüntüsüyle Massena Caddesi'nin gri göğünü adeta deldi ve beceriyle palanganın kancasına takıldı. Halat dayanamadı, koptu ve baca dört kat boyunca uçup tahta ve cam parçalarına ayrılarak darmadağın oldu. Hâlâ eugenol ve pirüvik asit kokuyordu. Onun dağılmasıyla birlikte, yeni başlangıçlar yapma isteğimiz ve hırslımız da paramparça olmuştu.

Kısa süren düşüşü esnasında, korunma içgüdüleriyle geriye sıçradık. Emilio'nun tek söylediği, "Daha gürültülü olacağını düşünmüştüm!" oldu.

Uranyum

Pazarlamacılık yapıyorsanız ilk geleni eli boş yollayamazsınız. Bu son derece karmaşık ve hassas bir iştir, diplomatlarınkinden farklı sayılmaz. Bu işi layıkıyla başarabilmek için müşterilerde güven oluşturmak gerekir, dolayısıyla da kendimize ve sattığımız ürünlere güven duymamız şarttır. Kısacası kendimizi tanımaya yardım eden ve karakteri güçlendiren sağlıklı bir egzersizdir. Belki de fabrika kimyacısının dekatlonunu oluşturan özelliklerin en hijyenidir: Onu, belagat ve doğaçlama, reflekslerin sağlamlığı, anlayış ve kendini ifade yeteneği konularında en fazla eğiten iş budur. Üstelik İtalya'yı dolaşma imkânı verir ve farklı insanlarla muhatap olmanı sağlar. Pazarlamacılıkla ilgili bir diğer ilginç ve yararlı nokta ise şudur: Sürekli karşındakine saygı duyuyor ve sevimli buluyormuş gibi davranmaktan, birkaç yıl sonra gerçekten böyle hissetmeye başlarsın. Uzun süre deliymiş gibi davranan birinin sonunda gerçekten delirmesi gibi.

İlk temasta, çoğunlukla muhataba yukarıdan bakan bir tavır içinde olmak gerekir. Ama aynı zamanda onu fazla yüceltmekten ya da korkutmadan, yumuşak biçimde fethetmelisin. Evet, seni kendinden üstün hissetmeli, ama fazla değil. Ulaşılabilir ve anlaşılır olmalısın. Hele kimyacı olmayan biriyle kimya konusunda sohbete girişmek son derece yanlıştır: Bu mesleğimizin abc'sidir. Ama diğer tehlike daha büyüktür: Müşterinin senden bilgili olması. Bu durumla oldukça sık karşılaşılır zira kişi ne de olsa senin ona temin ettiğin ürünleri kullanan, dolayısıyla, bir kadının kocasının kileri tanıması gibi, bunların özelliklerini ve

kusurlarını yakından tanıyan biridir. Senin ise bu ürünlerle ilgili sadece laboratuvarı ya da hazırlık kursunda edindiğin acısız ve ilgisiz, çoğunlukla iyimser bir görüşün olur. En ideali kendini bir hayırsever olarak kabul ettirdiğin ortamlardır. Müşteriyi, ürünün eski bir ihtiyaç ya da arzusuna belki de beklenmedik bir deva olduğuna, yıl sonu hesaplarını yaptığında materyalin rakibinkinden daha ucuza geldiğini göreceğine, üstelik bu rakibin ilk başlarda son derece kaliteli ürün vermekle birlikte zamanla konuşmak dahi istemediği durumlarla karşılaşabileceğine inandırman gerekir. Müşteriyi farklı yöntemlerle de ikna etmek mümkündür (işte burada pazarlamacının hayal gücü ortaya çıkar): Konuyla fazla ilgisi olmayan bir sorununu çözerek ya da ihtiyacı olan adresi vererek, “karakteristik bir lokalde” yemeğe davet ederek, şehri dolaştırıp, karısı ya da sevgilisi için hatıra almasına yardım ederek ya da stadyumdaki derbi maçına son dakikada bir bilet bularak (evet, bu bile yapılır). Bolognalı meslektaşımın şehirdeki ya da bölgedeki ziyaretlerine gitmek için yola çıkmadan önce teknik bültenlere çalışır gibi özenle çalıştığı, sürekli güncellenen bir öykü koleksiyonu vardı. Hafızası fazla güçlü olmadığından ve aynı kişiye aynı hikâyeyi iki kere anlatmak yapılabilecek en büyük hatalardan biri olduğundan her bir müşteriye ne anlattığını not ederdi.

Tüm bu şeyler deneyimle kazanılsa da Minerva gibi doğuştan pazarlamacı olan bazı ticari teknisyenler de vardır. Üzülerek farkındayım ki maalesef benim böyle bir yeteneğim yok. Pazarlamak zorunda kaldığımda tereddüt ederek, esefle ve sıcak bir ilişki kuramadan gönülsüzce yaparım. Daha da beteri, kendileri de sert ve sabırsız olan müşterilerle sert ve sabırsız olmaya, her biri zaten birer pazarlamacı olan tedarikçilerle de suskun ve itaatkâr olmaya meyilliyim. Kısacası iyi bir pazarlamacı değilim ve korkarım olabilmek için de artık çok geç.

Tabasso, "****"ye git ve bölüm sorumlusu Bodino'yu sor. İyi adamdır ve ürünlerimizi tanır. İşler bu zamana kadar yolunda gitti. Herif dahi sayılmaz ve onu üç aydır çağırmadık. Herhangi bir teknik sorun yaşamayacağını göreceksin. Eğer fiyatlardan söz etmeye başlarsa muhabbeti genel tut. Bize durumu bildireceğini ve bunun senin vazifen olmadığını söyle!" demişti.

Kendimi tanıttım, doldurmam için bir form verdiler ve dışlayıcı bakışlara karşı koruma sağlayan ve yabancı olduğumu belirten bir de yaka kartı teslim ettiler. Bekleme salonuna alındım ve beş dakika sonra Bonino gelerek beni ofisine götürdü. Bu en ideal karşılanmaydı. Bazı insanlar, randevuları olmasını umursamaksızın pazarlamacının kendini çaresiz hissetmesini sağlamak ve ona patronun kim olduğunu göstermek için zavallı satıcıyı bilinçli olarak otuz-kırk dakika bekletir: Aynı hayvanat bahçesindeki çukurda babunların daha yaratıcı ve saygısız tekniklerle yaptığı gibi. Bizim durumumuzda analoji daha geneldir: Pazarlamacıların strateji ve taktikleri karşı cinse kur yapmakta kullanılanlara benzer. Her iki durumda da iki kişilik bir ilişki söz konusudur; üç kişilik bir cilveleşme ya da çekim diye bir şey olamaz. Her iki durum da bir giriş dansı ya da ritüeliyle başlar. Alıcı satıcıyı ancak geleneksel seremoni kurallarına uyuyorsa kabul eder. Eğer uyuyorsa, satıcı da dansa katılır ve duyulan zevk karşılıklıysa, partnerlerin birbirinden tatmin olduğu bir çiftleşme, yani satın almayla sonuçlanır. Tek taraflı şiddet nadir rastlanan bir durumdur ve eğer vuku bulursa genellikle cinsel alandan alıntı terimlerle tanımlanır.

Bonino toparlak, derbeder, kötü traşlı, köpeği andıran, gülümserken dişlerini göstermeyen bir tipti. Kendimi takdim ettim ve cilveleşme dansımız başladı. Ama o hemen bana: "Ah, siz kitap yazmıştınız değil mi?" dedi. Zayıflığımı itiraf etmeliyim: Temsil ettiğim firma için fazla yararlı olmasa da bu alışılmadık girişten hoşlanmadım diyemem. Nitekim bu noktada sohbet dejenere olmaya başlar, daha doğrusu pek de normal olmayan bir

yöne doğru giderek ziyaretin amacından sapmasına ve profesyonel zamanın kaybıyla sonuçlanmasına yol açar.

“Güzel kitap,” diye devam etti Bonino, “tatil sırasında okudum, hatta karıma da okuttum. Çocukların okumasına izin vermedim gerçi. Etkilenirler diye düşündüm.” Bu tür görüşler normalde beni rahatsız eder ama burada pazarlamacı kimliğimle bulunduğumdan, fazla sofistike olmanın alemi yok diye düşündüm. Medeni biçimde teşekkür ettim ve konuyu olması gereken yöne, yani verniklerimize kaydırmaya çalıştım. Bonino izin vermedi.

“Gördüğünüz gibi neredeyse ben de sizinle aynı kaderi paylaşacaktım. Bizleri Corso Orbassano’daki kışlanın bahçesine kapatmışlardı. Bir anda onun girdiğini gördüm. Kimden söz ettiğimi anlamışsınızdır. Hemen duvardan atladım ve diğer tarafa düştüm. Bir beş metre düşmüşümdür. Ve hemen koşmaya başladım. Sonra Badoglianiciler’le beraber Val Susa’ya gittim.

Bir Badoglianicinin, Badoglianicilere, “Badoglianici” dediğini ilk kez duyuyordum. İnsanın derinlere dalmaya hazırlanırken aldığı gibi derin bir nefes alarak sessiz bir savunma durumuna geçtim. Bonino’nun hikâyesinin pek kısa sürmeyeceği aşikârdı: Ama ne yapalım, sabır! diye düşündüm. Dinlemek istesin istemesin, yakın çevremdekilere ne çok hikâye dayattığımı düşündüm ve şu ifadeyi hatırladım: “Yabancıyı seveceksin! Sizler de Mısır ülkesinde yabancıydınız,” (*Tesnim* 10.19). Koltuğuma rahatça gömüldüm.

Bonino iyi bir anlatıcıydı: Konudan konuya atlıyor, aynı şeyleri tekrarlıyor, konudan sapıyor ve saptığı konuyu da dağıtıyordu. Bir de, bazı ifadelerde kendi adını özne olarak kullanmak gibi ilginç bir özelliği vardı. Bu da sohbeti iyice bulanık hale getiriyordu. O konuşurken ben de beni kabul ettiği odayı inceliyordum. Kişiliği gibi dağınık ve boşverilmiş olan bu yerin uzunca bir süredir onun şahsi ofisi olduğu belliydi. Pencerelerdeki camlar bariz bir şekilde kirli, duvarlar isliydi; havadaki acı bir

izmarit kokusu da cabası. Duvara, bazıları boş, bazılarındaysa sararmış notlar bulunan paslı çiviler çakılmıştı. Oturduğum yerden okunabilenlerden bir tanesi "KONU: Atıklar. Sürekli artarak..." diye başlıyordu. Başka bir köşede kullanılmış jiletler, Spor Toto formları, Mutua modülleri ve kartpostallar fark ettim.

"... ve o bana kendisini takip etmemi, hatta önünden gitmemi söyledi. Elinde tabancası vardı. Sonra diğeri, köşenin arkasında bekleyen arkadaşı geldi ve beni aralarına alarak Asti Sokağı'na götürdüler. Bilirsiniz, Aloisio Smit'in olduğu yere. Arada bir bana dönüyor ve konuş konuş, nasıl olsa arkadaşların her şeyi anlattı, kahramanlık taslamak boşuna diyordu..."

Bonino'nun çalışma masasının üstünde, Pisa Kulesi'nin hafif bir alaşımdan yapılma korkunç bir taklidi asılıydı. Ayrıca içi kiraz çekirdeği ve izmarit dolu deniz kabuğundan bozma bir küllük ve Vezüv formunda mermer bir kalemlik bulunuyordu. İçler acısı bir masaydı: Bönkör bir tahminle 0,6 metre kareden büyük değildi. Hiçbir deneyimli pazarlamacı bu hüznünlü çalışma masası bilimine yabancı değildir. Belki bilinç düzeyinde aşına olmazlar ama koşullanmış bir refleks düzeyinde hissederler. Kötü bir çalışma masası tartışmasız biçimde fazla önemli olmayan birine işaret eder. Yeni işe giren birine sekiz dokuz gün içinde doğru düzgün bir masa tahsis edilmemişse, kayıp biri olduğunun resmidir. Kabuksuz bir deniz böceği gibi birkaç haftadan uzun dayanacağı'nın garantisi olmaz. Öte yandan, güçlerinin göstergesi olan sekiz dokuz metre karelik, polyester kalplıymışçasına cilalı masalara sahip, emekliliğine yaklaşmış insanlar da tanıdım. Masanın üzerindeki eşyalar niteliksel sonuç çıkarmak açısından tanımlayıcı olmaz: Kimileri, azami miktarda kırtasiyeyi azami bir düzensizlikle sergileyerek otoritelerini gösterirken, kimileri aşırı bir özenle temizliği ve boşluğu vurgulamak suretiyle kişiliğini belli eder. Mussolini'nin de Palazzo Venezia'da böyle yaptığı söylenmekte.

"...ama kemerimin altında benim de bir tabancam olduğunu fark eden çıkmadı. Bana işkence etmeye başladıklarında

çıkardım ve hepsini yüzleri duvara dönük halde sıraya dizdim. Sonra da kaçtım. Ama o..."

O da kim? Afallamıştım. Hikâye gitgide çorbaya dönmekteydi. Zaman hızla geçiyordu ve her ne kadar müşteri daima haklı olsa da, insanın ruhunu satmasının ve işyerine olan sadakatının de bir sınırı vardı. Bu sınır geçilirse komik duruma düşerdiniz.

"...olabildiğince uzağa. Yarım saat sonra Rivoli taraflarına varmıştım. Yolda yürürken yakınlardaki tarlaya bir Alman uçağının, elli metrelik bir mesafeye bile inebilen tipte olanlardan birinin iniş yaptığını gördüm. Son derece nazik iki kişi uçaktan indi ve İsviçre'ye nasıl gidebileceklerini sordu. Ben oraları çok iyi tanırım ve cevabı yapıştırdım hemen: Milano'ya kadar böyle dümdüz gidilip sonra sola dönülecek. Bana "Dànche" diye cevap verdiler ve uçağa bindiler. Sonra bir tanesi bir şey düşünmüş olmalı ki koltuktan indi ve elinde taş benzer bir şeyle yanıma geldi. Elindekini bana uzattı ve "Bu yardımlarınız için: İyi bakın, uranyumdur!" Anlıyor musunuz, savaşın sonuna gelmişti ve yenildiklerini hissediyorlardı. Atom bombasını yapacak zamanları olmadığı için de uranyum artık işe yaramıyordu. Tek dertleri canlarını kurtarıp İsviçre'ye kaçmaktı."

İnsan, fizyonomisini de bir raddeye kadar kontrol edebiliyor. Bonino, bende inanmadığıma dair bir emare görmüş olmalı ki durup biraz alınmış bir ses tonuyla sordu: "İnanmıyor musunuz?"

"Tabii ki inanıyorum!", diye atıldım kahramanca. "Ama gerçekten de uranyum muydu?"

"Kesinlikle. Herkes anlardı. İnanılmaz derecede ağırdı ve dokunulduğunda son derece sıcaktı. Kaldı ki hâlâ evimde! Balkonda, çocuklar ellemesin diye bir sandıkta saklıyorum. Arada bir dostlarıma gösteririm. Ve bugün bile hâlâ sıcak! Hiç soğumadı." Bir an tereddüt etti ve ekledi: "Ne yapacağım biliyor musunuz? Yarın size bir parçasını yollayacağım. Kendi gözlerinizle görün. Yazar olduğunuza göre bir gün belki bu hikâyemi de eklersiniz yazdıklarınızın arasına."

Teşekkür ettim, rolümü başarıyla oynadım, yeni ürünümün forografını göstererek hatırı sayılır miktarda sipariş aldım ve vedalaşarak olayı unuttum. Ama ertesi gün 1,2 metre karelik çalışma masamın üzerine bir paketin bırakılmış olduğunu gördüm. Meraklanmadan açtım: İçinden siyah renkte, bir sigara paketinin yarısı büyüklükte, oldukça ağır ve egzotik havası olan metal bir blok çıktı. Yüzeyi, sarımsı desenlere sahip gümüşsü, beyaz bir renkteydi. Sıcak sayılmazdı ama alışıktı olduğum bakır, çinko, alüminyum gibi metallerin hiçbirine benzemiyordu. Belki de bir alaşımdı. Acaba gerçekten uranyum muydu? Bizim oralarda kimse metalik uranyum görmemiştir ve kitaplarda gümüşsü beyaz renkte olduğu anlatılır. Bu kadar küçük bir parça sürekli sıcak olmayabilirdi. Belki de ev kadar büyük parçalar dezentegrasyon enerjisi nedeniyle sürekli ısı yayabilirdi.

Müsait olduğum anda, pazarlamacı bir kimyacı için alışılmadık ve fazla uygun olmayan bir davranışla laboratuvara kapandım. Laboratuvar gençlerin alanıdır ve yeniden döndüğünüzde kendinizi genç hissedersiniz; on yedi yaşındayken sahip olunan o yeni ve beklenmedik bir şeyleri keşfetme ve macera tutkusu hissedilir. Tabii ki uzunca bir süredir on yedi yaşında değilim ve kimya dışı işlerle uğraştığım uzun kariyerim beni kangren etmiş, atrofik hale getirmiş, engelli, uygun reaktif ve aygıt seçimi konusunda bilgisiz ve temel reaksiyonlar dışında her şeyi unutmuş birine dönüştürmüştü. İşte tam da bu nedenlerden ötürü yeniden adım atılan laboratuvar bir sevinç kaynağıdır ve yoğun bir büyüye sahiptir: Gençliğin, belirsiz ve imkânlarla dolu bir geleceğin, yani özgürlüğün büyüüne.

Ama uzak kalan yıllar insana bazı profesyonel ayrıntıları, her ortamda kimyacı kimliğini tanımlayan stereotip davranışları unutturur: Tanınmayan maddeyi tırnakla, çakıyla kazımak, koklamak, dudaklarla dokunup soğuk olup olmadığını anlamaya çalışmak, camı çizip çizmediğini kontrol etmek, yansıyan ışıktaki gözlemlemek, elle tartmak gibi. Bir maddenin özgül ağırlığını

terazisiz tahmin etmek pek kolay olmasa da uranyumun 19 olan özgül ağırlığı kurşundan bile yüksek, bakırın iki katıdır. Nazi aeronat-astronotlar tarafından Bonino'ya verilen hediye uranyum olamazdı. Adamın paranoyak hikâyesinde, ispritzmacıların ruhları gibi tuhaf ve etkisiz, Val Susa'daki UFO'larla ilgili etkili güncel bir söylentinin yankısını algılamaya başlamıştım.

İyi de uranyum değilse neydi? El testeresiyle metalden bir parça kestim (kolaylıkla kesiliyordu) ve Bunsen bekinin alevine tuttum: Alışılmadık bir şey oldu ve kahverengi dumanlar yükseldi. Güçlü bir nostalji anı yaşayarak, uzun süreli bir uykunun ardından içimdeki analizci reflekslerinin yeniden kıpırdandığını hissettim. Hemen cilasız bir porselen kap buldum ve su ile doldurdum. Bunu ateşin üzerine oturttum ve tanıdık bir çökeltinin oluşmasını izledim. Çökeltiye bir damla gümüş nitratla dokununca ortaya çıkan mavi-siyah renk, metalin Cadmo'nun torununun torunu, ejderha dişleri ekici kadmiyum olduğunu teyid etti.

Bonino'nun kadmiyumu nereden bulduğu çok da önemli değildi; muhtemelen fabrikasının kadmiyum deposundan almıştı. İlginç fakat anlaşılmaz olan hikâyesinin menşeydi: Bu sıkça herkese anlattığı, zaman geçtikçe detaylarının daha canlı ve inanılmaz hale geldiği hikâyeyi gerçekten derinlemesine benimsemişti. Anlaması mümkün değil ama pazarlamacı ağına, sosyal ve mesleki zorunlulukların arasına sıkışan ben, ondaki bu bariyeri aşmış ve kendi geçmişini istediği gibi yeniden kurgulayan, kendisine kahramanlık kılıfları dikebilen ve Superman gibi yüzyılların içinde, enlemler, boylamlar boyunca uçabilen bu adamın özgürlüğünü fena halde kışkandım.

Gümüş

El ilanları normalde okunmadan doğrudan çöpe gider ama elimdeki ilanın bu kaderi hak etmediğini fark ettim. Üniversiteden mezun oluşumuzun yirmi beşinci yıl dönümü uğruna verilecek akşam yemeğine davet ediliyordum. Davet edilen kişiye “sen” diye hitap ediliyordu ve yirmi beş yıl geçmemiş gibi Ortaçağın hırpani üniversite öğrencilerine özgü bayat terimlerle doluydu. Metin, bilinçsiz olduğu bariz olan bir komiklikle “... kimyaya ilişkin günlük anılarımızı anlatarak pekiştireceğimiz bir yoldaşlık atmosferinde Kimya ile gümüş evlilik yıldönümümüzü kutlayacağız” şeklinde bitiyordu. Hangi günlük anılar? Elli yıllık damarlarımızda biriken steroller mi? Zarlarımızın zar dengesi mi?

Yazarı kimdi acaba? Yirmi beş ya da otuz kadar olan sınıf arkadaşlarımı düşündüm bir an; hayatta olup başka mesleğe atılmamış olanları. Öncelikle kızları hemen eledim: Her biri anne olmuş ve konudan uzaklaşmıştı, dolayısıyla anlatacak “anı-lara” sahip değillerdi. Tırmananlar, tırmanılanlar, korunanlar, eskiden koruma altında olup koruyucu pozisyona geçenler de elendi: Bunlar rekabetten hoşlanmayan insanlardı. Ezikleri de eledim çünkü onlar da rekabeti sevmezdi ve kaybeden biri bu tür bir toplantıya ancak merhamet ya da yardım istemek için gelirdi. Geriye kalan üç beş kişiden bir isim ön plana çıktı: Cerrato! Hayatın kendisine çok az güldüğü, kendisinin de hayata fazla katkıda bulunmadığı dürüst ve saf Cerrato! Savaştan sonra zaman zaman kendisiyle karşılaşmıştım. Birkaç laf etmiştik. Ezik

değildi ama durağan biriydi. Ezik, yola çıkan ama kaybeden, kendine hedef koyan ama o hedefe ulaşamayan ve acı çekene denir. Cerrato kendisine hiçbir hedef koymamış, hiçbir şeye maruz kalmamış, evinden ayrılmamış ve geri kalan yaşamı “kurşun” gibi olduğuna göre, eğitimin “altın” yıllarıyla uyuşmuş kalmış olmalıydı.

Bu yemek daveti bende çelişkili bir tepki doğurdu. Sıradan bir etkinlik değildi ve pusulaya yaklaştırılan bir mıknatıs misali beni hem çekiyor hem itiyordu. Gitmek de istiyordum, gitmemek de. Ve dürüst olmak gerekirse her iki durumda da motivasyonum fazla soylu sayılmazdı. Gitmek istiyordum zira kendimi göstermekten ve diğerlerine oranla daha müsait, paraya ve putlara daha az tapan, kendisiyle daha az oynanmış ve daha az ezilmiş olduğumu göstermekten hoşlanacaktım. Gitmek istemiyordum çünkü diğerleriyle aynı yaşta olmak, kendi yaşında olmak istemiyordum. Kırıksıklıkları, beyaz saçları, kayıp zamanları görmek istemiyordum. Gelmeyenleri saymak ve kalan yıllarımı hesap etmek istemiyordum.

Öte yandan Cerrato beni meraklandırıyordu. Birkaç kere beraber ders çalışmıştık. Ciddi bir adamdı ve kendisini şımartmayı bilmezdi. Dehasız, neşesiz (neşe nedir bilmez gibiydi) bir ruhla, kitaptaki bölümleri galerideki madenci gibi bir bir devirerek ders çalışırdı. Faşizme boyun eğmemiş ve ırk ayrımcılığı yasalarına direnmişti. Opak ama güvenebileceğiniz bir oğlandı ve deneyim, güvenilirliğin yıllar içinde kazanılmayan ya da kaybedilmeyen kalıcı bir değer olduğunu öğretiyor insana. Kişi güvene değer, açık alınla doğar ve öyle de kalır. Kaypak doğan da kaypak kalır. Altı yaşında yalan söyleyen kişi altmışında da yalan söylemeye devam eder. Alışkanlığa, bezginliğe ve konuşacak konu kalmamasına rağmen bazı arkadaşlıkların ve evliliklerin ömür boyu sürme nedeni budur. Bu tezimin doğruluğunu Cerrato’da görmek istiyordum. İstenilen parayı ekledim ve komiteye yemekte bulunacağımı bildirdim.

Dış görünüşü fazla değişmemiştir: Uzun boylu, iri kemikliydi ve zeytin rengi bir tene sahipti. Saçları hâlâ gürdü ve sakalsızdı. Alnı, burnu, çenesi güçlüydü ve hafifçe bronzlaşmıştı. Laboratuvarında cam öğütücü olarak nam salmasına neden olan aynı beklenmedik ve sakar hareketlerle hareket ediyordu.

Alışıldığı gibi ilk dakikalarımızı hayatlarımızı özetleyerek geçirdik. Evlenmişti ama çocuğu yoktu. Bunun uzak durulması gereken bir konu olduğunu derhal anladım. Okuldan bu yana fotoğraf kimyacılığı dalında çalışmış olduğunu öğrendim: On yıl İtalya'da, dört yıl Almanya'da, sonra yeniden İtalya'da. Kabul etmekten utanmıyordu; profesyonel bir metafor yapmak durumunda kalsa, ona göre okul yılları Technicolor, geri kalan siyah beyazdı. "Anılar" (deyimi ne kadar komik bulduğumu anlamasın diye kendimi tuttum), gerçekten de ilgilendiriyordu onu. Kariyeri, çoğu siyah beyaz olmakla birlikte, anı açısından son derece zengin sayılırdı. Benimkisi de öyle miydi? Kesinlikle diye teyit ettim: Kimya içi ve kimya dışı anılarla doluydu yaşamım. Ama son yıllarda kimya anıları gerek sıklık gerek yoğunluk açısından sayıca üstündü. İnsana *nicht dazu gewachsen*¹, yetersizlik ve acizlik hissi veriyorlardı, değil mi? Sayıca ve ağırlık olarak çok daha üstün, kalın kafalı ve ağır bi düşmanla, her bir çarpışmada peş peşe yenilgiye uğradığın sonu gelmez bir savaşın içine sürüklenmiş gibi hissediyordun. Fakat sen, ezik gururunu iyileştirebilmek adına, düşman cephesinde küçücük bir yarılma görür görmez yaklaşip tek bir darbe indirebilmekle yetinmeliydin.

Cerrato da bu yolları biliyordu. O da hazırlığımızın ne kadar yetersiz olduğunu şansa, içgüdüye güvenerek, üçkâğıtlar bulmaya çalışarak vesınırsız bir sabırla bizzat deneyimlemişti. Benim ve başkalarının anılarını araştırdığımı, bunları bir kitapta toplamak istediğimi ve bunlardan haberdar olmayanlara, aslında yaşama sanatının daha cesur bir versiyonu, bir kesiti diyebileceğimiz

1 Alm. Eşit olmama. (ç.n.)

mesleğimizin güçlü ve acı lezzetini tattırmak istediğimi açıkladım. Dünyanın doktor, fahişe, denizci, katil, kontes, eski Romalı, Polinezyalı ya da politikacının nasıl bir yaşam sürdüğünü her ayrıntısıyla bilirken madde dönüştürücüsü olan bizlerle ilgili hiçbir fikrinin olmamasının haksızlık olduğunu söyledim. Ama bu kitapta, muazzam yapılarda uygulanan, inanılmaz gelirler getiren kimyadan özellikle söz etmeyeceğimi zira bunun kolektif ve anonim bir eser olduğunu da ekledim. Benim ilgilendiğim kimya hikâyeleri daha ziyade yalnız, silahsız ve yaya, kişiye özgüydü. Kendiminkinden olduğu kadar, tek başına, zamana ve kazanca aldırmadan, destek almadan, beyinleriyle ve elleriyle, mantık ve hayalgücüyle çalışan dökümcülerin de kimyası olan bir kimyadan söz edecektim.

Bu kitaba katkıda bulunmak hoşuna gider mi diye sordum; öyleyse, bana bir hikâye anlatmasını istedim. Tavsiyede bulunmama izin verirse, karanlıkta körlemesine günlerce ya da haftalarca didişip meslek değiştirmeyi bile düşünme sınırına gelindiğinde bir anda bir parıltı görüp el yordamıyla ona yönelip, ışığın büyüdüğü ve en nihayet kaosun yerini düzene bıraktığı türden bir hikâye olmasını yeğlerdim. Cerrato büyük bir ciddiyetle birkaç kere benzer durumlar yaşadığını ve yardımcı olmaya çalışacağını söyledi. Ama çoğu durumda her zaman karanlık söz konusu olmuştu ve o parıltı hiç görülmemişti. Başını giderek alçalan tavana her defasında daha hızlı çarpar ve her zaman, girdiğinden daha yaşlı, daha isteksiz ve dizlerinin üzerinde çıkardın mağaradan. Bakışlarını restoranın fresklerle süslü tavanına dikip hafızasını yoklarken ben de iyice inceledim onu. Güzelce yaşlanmıştı. Deforme olmamış, aksine büyüyerek olgunlaşmıştı. Bir zamanlar olduğu gibi hâlâ ciddiydi, kötülük ve neşeden uzaktı. Ama bu onu rahatsız etmiyordu artık. Ellili yaşlarda bazı şeyler çok daha rahat kabulleniliyor. Bana gümüş ile ilgili bir hikâye anlattı.

“Sana ana hatlarını anlatacağım. Sen istediğin gibi süsle. Bir İtalyan’ın Almanya’daki yaşamıyla ilgili bir şeyler ekleyebilirsin. Ne de olsa sen de bulundun orada. Röntgen filmlerinin imal edildiği bölümün kalite kontrolünde çalışıyordum. Konuyu bilir misin? Önemli değil; fazlaca duyarlı olmayan bir malzemedir ve insanı uyuz etmez (uyuz etmek ve duyarlılık birbiriyle doğru orantılıdır). Bölüm de rahat ve huzurlu bir bölümdü. Amatörler için üretilen bir filmde hata olursa, kullanıcı çoğunlukla bunun kendi hatası olduğunu düşünür. Düşünmese de olsa olsa sana bir şikayet dilekçesi yollar. O da genelde eksik adres nedeniyle eline ulaşmaz. Ama bir röntgen filmi hatalı olursa, hele baryum zerk edildikten sonra ya da ürografi için kullanılacaksa, ikincisi denir ve o da hatalı olacağından tüm paket çöpe gider. Tabii ki olay burada bitmez, tırmanarak ve bu tırmanış sırasında büyüyerek bir çığa dönüşür. Benden önceki meslektaşım, işlemlerin başından sonuna kadar uygulanması gereken, neredeyse fantastik denilebilecek bir temizliğin önemini vurgulamak için, Almanlarda görebileceğin türden didaktik bir beceriyle tüm bu olasılıkları bana bir bir açıklamıştı. Bilmem ilginı çekti mi: Şöyle düşün...”

Lafını kestim: Aşırı özenli önlemler, manyakça temizlikler, sekiz sıfırlı saflıklar bana ıstırap veren şeylerdi. Bütün bunların gerekli olduğunu biliyordum ama bu saplantının iyi niyeti yok ettiğini ve beş tane anlamlı kuralın yanısıra insanların tembellikten, batıl inançtan ve komplikasyonlara karşı duyulan bulaşıcı korkudan dolayı tedavülden kaldırmaya cesaret edemediği on tane anlamsız kural konulduğunu da biliyordum. Kuralların baskıcı bir rejimi benimsetmek için kullanıldığı askerlik hizmeti kadar olmasa da, durum aşağı yukarı benzerdi. Cerrato bardağımı doldurdu; kocaman eli şişenin ağızına, sanki kendisinden kaçacakmış gibi tereddütle uzandı. Şişeyi bardağıma doğru eğerken birkaç kere bardağa çarptı. Kendisi de, olayların çoğu zaman dediğim gibi olduğunu teyit etti. Örneğin, görevli olduğu bölümde işçi kadınların pudra kullanması yasaktı. Ama bir

gün birinin cebinden pudralığı düşmüş, düşerken açılmış, bir kısmı havaya karışmış ve o gün yapılan testler daha büyük bir dikkatle yapılmak zorunda kalmıştı. Hiçbir aksaklık gözlenmemiş fakat yine de pudra yasağı kalkmamıştı.

“...Ama bir ayrıntıyı belirtmeliyim, aksi takdirde hikâyenin anlamı kalmaz. Kıl dini diye bir şey var (ispatlandı, seni temin ederim). Departman biraz baskı altındadır ve içeriye verilen hava dikkatle filtre edilir. Özel tulumlar giyilir ve herkesin başında bere bulunur. Tüm bu tulumlar ve bereler, kıl dökülmesi olasılığına karşı her gün yıkanır; ayakkabılar, çoraplar girişte çıkarılır ve toz tutmayan özel terlikler giyilir.

“İşte hikâyenin geçtiği ortam bu. Ayrıca, beş ya da altı yıldır önemli bir vukuat yaşanmadığını da belirtiyim. Hassasiyette sapmalar nedeniyle birkaç hastaneden şikayet geldi ama söz konusu olan her zaman kullanım tarihi geçmiş ürünlerdi. Fakat bilirsin işte, bela geliyorum demez. Aksine salgın hastalık gibi çaktırmadan başlar. Bizimki de, Viyana’daki bir teşhis merkezinden gelen bir yazı ile başladı. Teşhis için kullanılan röntgenlere ilişkin, son derece medeni bir dille yazılmış, şikayetten ziyade bir dikkat çekme yazısıydı diyebilirim. Noktasallık ve kontrast açısından kurallara uygun ama fasulye büyüklüğünde dağınık beyaz lekelerden söz ediyordu. İstenmeyen vesaireler nedeniyle özür dilenen bir cevap yazdık. Ama vebadan ölen ilk *Landsknecht*¹’ten sonra hayal kurmak abes olurdu: Veba vebaydı ve devekuşu gibi başını gömüp durumu yadsımanın anlamı yoktu. Bir hafta sonra iki mektup daha aldık. Bir tanesi Liège’den ve zararın telafisini istiyordu, diğeri ise Sovyetler Birliği’nden gelmişti fakat bu mektubu yollayan ticari kuruluşun hangisi olduğunu hatırlamıyorum (belki de sansürlemiştir). Tercüme edildiğinde hepimizin saçları diken diken oldu. Kusur, yine fasulye şekilli lekelerdi ama mektup son derece ağırdu. Ertelenmesi gereken üç ameliyattan, boşa harcanan

1 Alman piyadesi. (yay.n.)

nöbetlerden, kaybedilen yüz kilo röntgen filminden, bir ölümden ve bilmem neredeki mahkemede açılan uluslararası bir davadan söz ediyordu. Ve derhal bir *Spezialist*¹ yollamamızı talep ediliyordu.

“Gerçi bu tip durumlarda, sığırın çoğu kaçtıktan sonra ahır kapatma mantığı izlenir ama bu her zaman mümkün olmaz. Tüm testler o partinin temiz olduğunu göstermişti. Bu da, kusurun daha sonra, bizdeki ya da müşterideki depolamada veya taşıma sırasında meydana çıktığına işaret ediyordu. Müdür beni ofisine çağırdı, son derece nazik bir şekilde iki saat boyunca durumu tartıştık. Sanki derimi yüzerek, yavaş yavaş ve metodik bir biçimde bana işkence ediyor gibi hissettim; bundan zevk alıyor gibiydi.

“Laboratuvar kontrolleri konusunda uzlaşmaya vardık ve stoktaki tüm ürünleri parti parti test ettik. İki aydan yeni olan partilerde hiçbir sorun yoktu. Diğerlerinde hata saptanmıştı ama hepsinde değil: Her partide yüzlerce ürün vardı ve ancak altıda birinde fasulyelere rastladık. Fazla uyanık olmayan, genç asistanım ilginç bir gözlemde bulundu: Kusurlu partiler belli bir sırayı takip ediyor ve beş sorunsuz partinin ardından gelen parti sürekli hata veriyordu. İpucunu yakaladığımızı hissederek bunu eşelemeye karar verdim. Nitekim gerçekten de çarşamba günleri üretilen filmlerin neredeyse hepsi kusurluydu.

“Geciken belanın en kötüsü olduğunu bilirsin. Nedeni araştırırken, öte yandan da üretimi sürdürmek gerekir. İyi de nedenin (ya da nedenlerin) yapılan işten kaynaklanıp kaynaklanmadığını ve ürettiğin ürünün başka dertlere gebe olup olmadığını nereden bileceksin? Elbette iki aylığına karantina uygulama seçeneği mümkün. Peki sonra, dünyanın dört bir yanındaki depolar ürün gelmediğini görünce ne olacak? Ya pasif kârlar? Ya adımız, onurlu, lekesiz adımız, *Unbestrittener Ruf*? Bir de diğer

1 Alm. Uzman (ç.n).

2 Alm. Tartışmasız itibar. (ç.n).

komplikasyon var: Bileşimde ya da teknolojide yapacağın her bir değişikliğin işe yarayıp yaramadığını, kusuru ortadan kaldırıp kaldırmadığını görmek için iki ay beklemek lazım.

“Doğal olarak kendimi herhangi bir şekilde suçlu hissetmiyordum. Bütün kurallara harfiyen uymuş, hiçbir konuda müsamaha göstermemiştim. Herkes de benim gibi kendi suçsuzluğuna inanıyordu. Hammaddenin onayını verenler, gümüş bromür emülsiyonunu hazırlayanlar ve tatbik edenler, üretimi yapanlar, paketleyenler ve filmleri depolayanlar, hepsi de suçsuzdu. Evet, masum olduğumu hissediyordum ama aslında masum değildim; tanım gereği suçluydum. Bölümün başı bölümü için hesap vermek durumundadır ve ortada bir günah varsa bir de günahkâr vardır. Kutsal kitaplardaki ilk günaha benzer bu durum: Hiçbir şey yapmamış olsan da suçlusundur ve bedelini ödemek zorundasındır. Parayla falan değil, çok daha kötü bir şekilde ödersin bunu: Uykun kaçır, iştahın kaçır, ülser ya da egzamayla tanışır ve nihai bir nevroza doğru sıçrayış yaparsın.

“Protesto telefon ve mektupları sürerken, ben kafayı çarşamba günü meselesine takmıştım. Mutlaka bir anlamı olmalıydı bunun. Salı geceleri görevde pek hazzetmediğim, çenesi yara izli, nazi suratlı bir bekçi vardı. Müdürle konuşup konuşmama konusunda kararsızdım zira hatayı başkasına atmak her zaman kötü bir politikadır. Ödeme defterlerini istetince, nazinin işe üç ay önce girdiğini gördüm. Öte yandan sorunların başlama tarihi on ay önceye dayanıyordu. On ay önce ne gibi bir değişiklik olmuştu da başımıza açılmıştı bu bela?

“On ay kadar önce hassas filmleri ışıktan korumakta kullanılan yeni bir siyah film tedarikçisiyle çalışmaya başlamıştık. Ama her iki tedarikçiden de gelen ürünlerde hata vardı. Ayrıca on ay önce (tam olarak dokuz ay), bir grup Türk kadın işçi işe alınmıştı. Her biriyle tek tek görüşme yaptım. Çarşamba akşamı mı yoksa salı akşamı mı çalıştıklarını öğrenmek istediğimi duyunca çok şaşırdılar. Yıkıyorlar mıydı? Yoksa *yıkanmıyorlar* mıydı?

Özel bir kozmetik kullanıyorlar mıydı? Dansa gidip olağan dışı terliyorlar mıydı? Salı akşamları seks yapıp yapmadıklarını sormaya cesaret edemedim. Ama ne doğrudan ne tercüman aracılığıyla işime yarar bir bilgi edinemedim.

“Bu arada olay tüm fabrikada duyulmuştu ve herkes bana bir garip bakmaya başlamıştı. Biraz da tek İtalyan bölüm başkanı olmam nedeniyle olmalı. Arkamdan söylediklerini tahmin edebiliyordum. Nihai yardım, İtalya’da çarpıştığı, Biella yakınlarında partizanlar tarafından esir alınarak biriyle değiş tokuş edildiği için biraz İtalyanca konuşabilen bir kapı görevlisinden geldi. Yaşadıklarından dolayı içinde öfke yoktu ve geveze bir adamdı. Lafın sonunu getirmeden ordan burdan konuşup dururdu. İşte bu anlamsız sohbetlerinden birisi sırasında balıkçı olduğunu ama bir yıldır yakındaki dereye hiç balık avlanmadığını anlattı. Beş altı kilometre uzaklıkta tepeye bir tabakalama tesisi kurulmuştu. Hatta suyun bazı günler resmen kahverengi olduğunu da söyledi. O anda tüm bu anlattıklarını önemsemedim ama aradan birkaç gün geçtikten sonra, pencereden tulumları çamaşırhaneden getiren kamyonun geldiğini gördüğüm an mesele birden kafama dank etti. Soruşturunca, bu tabakalama tesisinin on ay önce çalışmaya başladığını ve çamaşırhanenin de tulumları, balıkçının artık balık avlayamadığı derenin suyuyla yıkadığını öğrendim. Gerçi suyu iyon değiştirici reçineli bir filtreden geçirerek arıtıyorlardı; tulumlar gündüz yıkanıp geceleri kurutucuya konuluyor, daha sonra sabahın erken saatinde fabrika sireni çalmadan teslim ediliyordu.

“Tabakhaneye gittim. Atıklarını hangi aralıklarla, nereye ve ne zaman boşalttıklarını öğrenmek istiyordum. Beni kapı dışarı ettiler ama iki gün sonra Hijyen Birimi’nden bir doktorla geri döndüm. En büyük kazanın atığı her hafta, pazartesini salıya bağlayan gece boşaltılıyordu. İçeriğini söylemek istemediler ama senin de bildiğin gibi, deri tabaklarken kullanılan organik maddeler polifenoldür ve hiçbir iyon değiştirici reçine

polifenollerini tutamaz. O fabrikada çalışmasan bile, bir polifenolün gümüş bromüre nasıl etki edeceğini sen de bilirsin. Tabaklama banyosunun suyundan numune aldım ve laboratuvara gidip 1:10.000'lik bir çözeltiyi, bir röntgen filmini açıkta bıraktığım karanlık odada atomizeetmeyi denedim. Sonucu birkaç gün sonra aldım: Filmin hassasiyeti bariz biçimde yokolmuştu. Laboratuvar şefi gözlerine inanmadı; bana, o güne kadar bu denli güçlü bir inhibitör görmediğini söyledi. Homeopatların yaptığı gibi gitgide daha da seyrekleştirdiğimiz çözeltilerle yeniden testler yaptık: Milyonda birlik bir çözelti, ancak iki ay sonra meydana çıkan fasulye biçimli lekelerin oluşumuna neden oldu. Fasulye etkisi, *-Bohneffekt-* yeniden üretilmişti: Yıkama sırasında tulumların kumaşı tarafından emilen ve tulumdan görünmez bir el yardımıyla filme aktarılan birkaç milyon molekülün leke yapmaya yettiği anlaşılmıştı."

Etrafımızdaki diğer insanlar çoluk çocuktan, tatillerden ve maaşlardan konuşurken biz bara yanaştık ve yavaş yavaş duygusallaşarak, aslında aramızda hiçbir zaman var olmamış arkadaşlığımızı tazeleme konusunda anlaştık. Temasımızı yitirmeyecek ve birbirimize bunun gibi saçma sapan bir malzemenin kötüye karşı, engellere karşı, tıpkı insanın değerli emirlere isyan etmesi gibi kurnazlık göstereceği başka hikâyeler anlatacaktık: Romanlardaki, kendi zaferlerinden ziyade ötekilerin yıkımlarına susamış, dünyanın öteki ucundan, iyi kahramanların sömürülerine çomak sokmak için gelen toplum dışı mürtediler gibi.

Vanadyum

Vernik tanım olarak dengesiz bir maddedir: Nitekim kariyerinin belli bir noktasında sıvıdan katıya dönüşmek zorundadır. Bunun da doğru zamanda ve doğru yerde olması son derece büyük önem taşır. Aksi olursa sevimsiz ve dramatik sonuçlar kaçınılmaz olur. Bir vernik katılışırsa (biz “öldü” terimini kullanırız) mal çöpe gider. On ya da yirmi tonluk bir reaktörde sentez sırasında baz reçinenin katılması da, tahmin edeceğiniz gibi oldukça trajik bir sonuç yaratır. Bir de verniğin hiç katılmama durumu vardır. Sürüldüğünde katılmadan kalan verniklerle epey dalga geçilir zira “kurumayan” vernik, ateş etmeyen tüfeğe ya da hamile bırakamayan boğaya benzer.

Katılma sürecine çoğu zaman havadaki oksijen de dahil olur. Oksijenin son derece yaşamsal ya da yıkıcı sayısız niteliği arasından biz vernikçileri ilgilendiren özelliği, bazı yağlarda olduğu gibi kimi küçük moleküllerle tepkiyerek aralarında köprü oluşturma ve bunları kompakt, dolayısıyla da katı bir ağa dönüştürme yeteneğidir. İşte keten yağının havayla temas ettiğinde “kurumasının” nedeni budur.

Şu havayla temas eder etmez kuruyan reçinelerden getirtmiştik ve endişeliydik. Katkısız haldeki reçine olağan bir şekilde kurumakla birlikte içine, maalesef alternatifi olmayan, bir cins karbon siyahı eklendiğinde kuruma özelliği neredeyse tamamen yok oluyordu ve birkaç ton karbon siyahı çöpe gitmişti bile. Her yolu denememize rağmen, uygulama sonrası kasvetli bir sinek kağıdı gibi yapış yapış hale gelmekte ve öyle de kalmaktaydı.

Bu tür durumlarda, birilerini suçlamadan önce temkinli davranmak gerekir. Tedarikçimiz savaşın bitmesiyle Müttefikler'in son derece güçlü IG-Farben'i dağıtması sonucu ortaya çıkan büyük ve son derece saygın bir Alman sanayi devi W.'ydi. Bu tür insanlar sizi yıpratmak için suçlarını kabullenmeden önce terazinin kefesine saygınlıklarının olanca ağırlığını koyarlar. Fakat bu durumda çatışmayı önleyecek hiçbir yol yoktu: Diğer tüm reçineler bu karbon karasıyla sorun çıkarmamıştı. Bu reçine ise yalnızca W. tarafından üretilen özel bir cinsti ve kaçıışı olmayan bir kontratla bağlı olan bizler, söz konusu karbon siyahını kullanmaya devam etmek zorundaydık.

Sorunun ayrıntılarını açıkladığım nazik bir mektup yazdım ve birkaç gün sonra cevabı geldi. Bu uzun ve ukalaca yazılmış, zaten denemiş ve hiçbir sonuç alamamış olduğumuz bilindik çözümleri öneren, reçinenin oksidasyon mekanizmasıyla ilgili son derece yüzeysel ve bilinçli olarak anlaşılmaması zor hale getirilmiş tavsiyeler içeren bir cevaptı. Acelemizi göz ardı eden ve hayati noktayla ilgili zorunlu kontrollerin yapıldığını belirten bir ifade taşıyordu. Başka bir parti daha sipariş vermek ve W.'ye, reçinelerinin bu karbon siyahı türüyle nasıl sonuç verdiğini özenle doğrulamasını tavsiye etmekten başka seçeneğimiz bulunmuyordu.

Bu son siparişin onayıyla birlikte, ilk mektup kadar uzun ve aynı Doktor L. Müller tarafından imzalanmış bir mektup daha aldık. İlkine nazaran biraz daha ılımlı olan bu mektupta, sıkıntımızın önemini (son derece dikkatli ve özenle seçilmiş kelimelerle) anladıkları ifade edilmekte ve daha da anlaşılmaz bir çözüm önerilmekteydi: Laboratuvarlarında, içine yüzde 0,1 oranında vanadyum naftanat eklendiği takdirde hakkında şikayet bulunan partinin *ganz unerwarteterweise*, yani beklenmedik bir şekilde düzeldiği saptanmıştı. O âna kadar vernik dünyasında adı duyulmamış bir katkı maddesiydi bu. Meçhul Dr. Müller bizleri derhal çözümlerini teyit etmeye davet ediyordu. Sonuç

dedikleri gibi çıkarsa, gözlemleri her iki tarafı da uluslararası bir anlaşmazlığın sıkıntı ve sonuçlarından kurtarırdı.

Müller... Benim yakın geçmişimde de bir Müller vardı ama Müller adı, İtalya'daki eşdeğeri Molinari gibi Almanya'da son derece sık rastlanan bir addır. Ama son derece teknik terimlerle yüklü ağır bir dille yazılan bu mektubu okurken içimdeki, insanın bir türlü kurtulamadığı, beynini sürekli tırmalayan cinsten şüpheyi susturamıyordum. Aman boşver, harhalde Almanya'da iki yüz bin Müller vardır, sen düzeltmen gereken verniği düşün!

...ve sonra, aniden son mektupta, daha önce gözümden kaçmış bir ayrıntı fark ettim. Bir daktilo hatası değildi çünkü iki kere tekrar ediliyordu: Olması gerektiği gibi "naftanat" yerine "naptanat" yazılmıştı. O dünyada karşılaştığım kişilerle ilgili patolojik sayılabilecek derecede ayrıntıyla hatırladığım anılarım var. Unutulması mümkün olmayan, umutsuz, korku dolu ve buz gibi bir laboratuvardaki şu benim Müller de, "beta-naftilamin"e, "beta-naptilamin" derdi.

Ruslar kapıya dayanmıştı. Müttefik kuvvetlerin uçakları günde iki ya da üç kere Buna fabrikasını bombalıyordu. Kırılmamış tek bir cam kalmamıştı. Su, buhar ve elektriğimiz yoktu. Fakat Buna'da kauçuk üretilmesi emredilmişti ve Almanlar emirleri sorgulamazlar.

Laboratuvarda benimle birlikte iki uzman mahkûm daha bulunuyordu. Zengin Romalıların Yunanistan'dan getirttiği eğitilmiş esirler gibiydik. İş yapmak imkânsız olduğu kadar nafilaydı de. Zamanımızın tamamı, her bir saldırı sireniyle cihazları demonte etmek ve tehlike geçince de yeniden monte etmekle geçiyordu. Lâkin dediğim gibi, emirler tartışılmaz. Arada sırada, laboratuvarın olması gerektiği gibi çalışıp çalışmadığını denetlemek için kar ve enkaz yığınlarını aşarak bir müfettiş gelirdi: Kimi zaman duvar suratlı bir SS, kimi zaman sıçan gibi

korkak bir yerel milis, bazen de bir burjuva. İşte sık sık gelen bu burjuvanın adı Doktor Müller'di.

Önemli bir pozisyonda olmalıydı zira onu gören herkes selam duruyordu. Uzun boylu ve yapılı, kırklı yaşlarda, bir soy-ludan ziyade avam tipli biriydi. Benimle sadece üç kere konuşt-u. Öyle bir yer için pek rastlanmayan bir çekingenlikle, sanki bir şeyden utanıyormuşçasına konuşuyordu. İlkinde işle ilgili sorunlardan ("Naptalin" dozajından) konuştuk. İkincisinde, sa-kalımın neden bu kadar uzun olduğunu sordu. Ben de hiçbirimi-zde değil ustura, bir mendil bile bulunmadığını, traşımızın ofis tarafından sadece pazartesi günleri yapıldığını söyledim. Üçüncü konuşmamızda bana bir yazı verdi. Mektup büyük bir özenle daktiloda yazılmıştı ve perşembe günleri de traş olmama ve Effektenmagazin'den bir çift deri ayakkabı almama izin ve-riyordu. Bana "siz" diye hitap ederek, neden bu denli huzursuz görüldüğümü sordu. O zamanlar Almanca düşündüğüm için içimden, "*Dar Mann hat keine Ahnung*" yani, "Adam farkında değil" diye geçirdiğimi hatırlıyorum.

Ama önce görev! Tedarikçilerimizden bir vanadyum naf-tanat numunesi sağlamaya çalıştım ve kısa sürede bu işin zor olduğunu anladım. Söz konusu sıradan bir ürün değildi ve yal-nızca sipariş üzerine üretiliyordu. Derhal bir sipariş gönderdim.

Bu "pt"nin dönüşü şiddetli biçimde heyecanlanmama neden olmuştu. Zira Lager-sonrası yaşamımın en canlı ve sürekli arzusu, hesaplaşmak için "diğerlerinden" biriyle karşılaşmaktı. Alman okurlarımın mektupları bu arzumu kısmen tatmin et-mekle birlikte hiç karşılaşmadığım, yüzlerini görmediğim ve yalnızca duygusal nedenlerle yazan bu kişilerin, bu genel piş-manlık ve dayanışmaları bana yetmiyordu. Geceleri yoğun bir şiddetle (Almanca) hayalini kurduğum, beklediğim yüzleşme, bizleri sıraya dizen ve sanki gözsüzmüşüz gibi gözlerimizin içine asla bakmayan oradakilerden biriyle olmalıydı. İntikam

için değildi bu, ne de olsa Monte Kristo Kontu değildim. Sadece aramızdaki orantıyı yeniden kurmak ve “Niye?” demek istiyordum. Bu Müller benim Müller’imse ideal hasım olmazdı zira bir şekilde, belki de bir anlığına, merhamet ya da belki de profesyonel bir dayanışma emaresi hissetmişti. Hatta belki daha da azını; en nihayetinde bir iş arkadaşı ve enstrümandan mütevellit bu garip hibridin, bir *Anstand*¹ olmaksızın laboratuvara girip çıkabilmesinden pişmanlık bile duymuş olabilirdi. Ama diğerleri bunu bile hissetmemişti. Evet, mükemmel hasım değildi, ama bilindiği gibi mükemmellik, yaşananlara değil anlatılanlara özgüdür.

Oldukça samimi olduğum W. temsilcisini aradım ve kendisinden gizlice Doktor Müller’i araştırmasını rica ettim. Kaç yaşındaydı? Tipi nasıldı? Savaş sırasında neredeydi? Cevap kısa zamanda geldi: Yaşı ve tipi uyuyordu ve adam, kauçuk konusunda pratik yapmak için önce Schkopau’da çalışmış, sonra da Auschwitz yakınlarındaki Buna fabrikasında işe başlamıştı. Adresini aldım ve özel kuryeyle, *Aradığınız Adam Bu Mu’nun* Almanca nüshasını yolladım. Bir de Auschwitz’deki Müller’in kendisi olup olmadığını, “laboratuvardaki üç adamı” hatırlayıp hatırlamadığını soran bir yazı ekledim. Bu ani müdahalemin kusuruna bakmamalıydı ama bir türlü kurumayan reçineden dolayı kaygılı müşterisi olmamın yanısıra, o laboratuvardaki üç adamdan biriydim.

Ben mektubuma bir cevap gelmesini beklerken, öte yandan Alman vanadyumu kadar işe yaramayan İtalyan vanadyumu ile ilgili kimyasal-bürokratik yazışmalar, devasa ve son derece ağır bir sarkacın salınımı gibi gidip gelmeyi sürdürürüyordu: Acilen ürün spesifikasyonlarını bildirmenizi ve hava yolu ile 50 kg ürün yollamanızı saygıyla rica ederiz, vs vs vs... Teknik olarak sorunun çözümü vardı ama kusurlu reçine partisinin akıbetinin ne olacağı çözülemiyordu: Fiyatta bir indirim sağlayarak

1 Alm. Düzgün yaşam. (ç.n.)

kullanmalı mıydık, yoksa masrafı alıcıya ait olmak üzere W.'ye geri mi yollamalıydık? Belki de hakem başvurusunda bulunmak doğru olacaktı. Bu sırada, alışıldığı üzere bizi, *gerichtlich vorzugehen* yani yasal yollara başvurmakla tehdit ediyorlardı.

En az firmada yaşanan sorunun geldiği nokta kadar sinir ve asap bozucu "Özel" cevap beni hâlâ bekletiyordu. Adamımla ilgili ne biliyordum ki? Hiçbir şey! Büyük olasılıkla, bilinçli ya da bilinçsiz her şeyi zihninden silmişti ve yolladıklarım kendisi için saygısız ve can sıkıcı bir müdahale, taşlaşmış bir tortuyu yerinden oynatmak için yapılan kötü niyetli bir girişim, *Anstand'*a suikastti. Hiçbir zaman cevap vermeyecekti. Yazık: Mükemmel bir Alman değildi. Fakat zaten mükemmel Alman var mıdır ki? Ya da mükemmel Yahudi? Son derece soyut bir varsayım bu: Genelden özele yöneliş daima kışkırtıcı sürprizlerle dolu değil midir? Hatları belli olmayan hayalet muhatap gözünün önünde biçim kazanır ve yavaş yavaş, ya da aniden, bir *Mitmensch'e*¹, tüm yoğunluğu, tikleri, anomalileri ve uyumsuzlukları ile insana türdeş bir varlığa dönüşür. Neredeyse iki ay olmuştu: Hiçbir zaman cevap vermeyecekti. Yazık!

Cevap geldi: Gotik karakterleri andıran bir yazı ile 2 Mart 1967 tarihli bir kağıda yazılmıştı. Evet, kendisi gerçekten Buna'daki Müller'di. Kitabımı okumuş, kişileri ve mekânları duygulanarak hatırlamıştı. Yaşadığımı öğrendiği için memnundu ve diğer "laboratuvar insanların" da akıbetini öğrenmek istiyordu. Buraya kadar bir sorun yoktu zira kitabımda kendilerini anlatmıştım. Ama hiç sözünü etmediğim Goldbaum'u da sormak-taydı. Bu vesileyle o döneme ait notlarını tekrar gözden geçirmişti ve benimle buluşup yorumlarını aktarmaktan son derece mutlu olacaktı. "Buluşma hem bana, hem de size yararlı olacağı gibi, o korkunç geçmişi aşabilmemize de yardım edecektir," ("*im Sinne der Bewältigung der so furchtbaren Vergangenheit*") diyordu. Mektubunun sonundaysa Auschwitz'de karşılaştığı tüm

1 Alm. Sıradan insan. (ç.n.)

mahkûmların arasında kendisinde en güçlü ve kalıcı etkiyi yapmanın ben olduğumu belirtmişti. Ama tabii ki bu sadece bir iltifat da olabilirdi. Mektubun yazılma tonu, özellikle de “aşmaktan” söz eden cümle içimde benden beklentileri olduğu hissini doğurdu.

Cevap verme sırası şimdi bendeydi ve kendimi utanmış hissediyordum. Tamam, istediğim sonucu almıştım ve raki-bi tuzağa çekmiştim: Artık önümde, antetli bir kâğıttaydı ve Goldbaum’a kadar hatırlıyordu. Henüz net olmasa da kesinlikle aklanma gibi bir şey istediğine emindim; ne de olsa onun aşması gereken bir geçmişi vardı, benim yoktu. Ben ondan sadece hatalı bir reçinenin faturasında indirim istiyordum. Vaziyet hâkim karşısına çıkan günahkârın durumuyla kısmen örtüşen son derece ilginç ve alışılmadık bir durumdu.

Öncelikle, nasıl bir dille cevap vermeliydim? Tabii ki Almanca yazmayacaktım; konumumun izin vermeyeceği komik hatalar yapma riskim vardı. En iyisi kendi alanımda çarpışmaktı; İtalyanca yazdım. Laboratuvardaki diğer iki kişi, nasıl ve nerede olduğunu bilmiyorum ama ölmüştü. Aynı durumda kampı boşaltma yürüyüşünde soğuk ve açlıktan ölen Goldbaum için de geçerliydi. Benimle ilgili temel bilgileri kitaptan ve vanadyumla ilgili mektuplaşmalarımızdan öğrenmiş olmalıydı.

Ona soracak çok sorum vardı; hem kendisi hem de benim için çok ama çok ağır sorular. Neden Auschwitz? Neden Pannwitz? Neden çocuklar ve neden gaz? Ama henüz bazı sınırları aşmam gerektiğini hissediyordum; bu yüzden yalnızca, kitabımdaki aleni ve net olmayan tüm yargıları kabul edip etmediğini sordum. IG-Farben’in mahkûmları köle gibi kullandığını biliyor muydu? O günlerde, Buna kauçuk fabrikasına yedi kilometre uzaklıktaki, günde on bin can alan Auschwitz “tesislerinden” haberi var mıydı? “O döneme ait notlarından” söz ettiğine göre, bana bir kopya yollayabilir miydi?

“Yararlı buluşmadan” söz etmedim. Çünkü korkuyordum. Hüsnütabirler aramak, hicaptan, nefretten ya da ihtiyattan söz

etmek anlamsız. Burada tek kelime vardı: Korku! Kendimi Monte Kristo gibi hissetmediğim gibi, bir Orazio-Curiazio gibi de hissetmiyor ve Auschwitz ölülerini de temsil etmeye yetkili görmüyordum. Ayrıca içimde cellatların temsilcisi olan bu Müller'le karşılaşma gücü de yoktu. Kendimi çok iyi tanırım; polemik yeteneğim yoktur. Hasım aklımı karıştırır ve bir hasımdan ziyade insan olarak ilgimi çeker. Onu dinlemeye koyulurum ve söylediklerine inanma riskim vardır. Doğru cevap aklıma, iş işten geçtikten sonra, merdivenlerde gelir. Mektuplaşmayı sürdürmek işime geliyordu.

Müller firma diliyle, elli kilonun sevk edildiğini ve W.'nin, dostça bir çözüm bulanacağı konusunda itimat ettiğini bildiren bir mektup yolladı. Beklediğim şahsi mektup da neredeyse eşzamanlı olarak eve geldi. Beklediğim gibi bir mektup değildi. Şu noktada eğer bu hikâyeyi kurgulayacak olsam ancak iki tip, ya sözünü yerine getiren mütevazı, Hristiyan bir Alman'ın ya da inatçı, kibirli, buz gibi, canı bir nazi taraftarının mektubunu kullanırdım. Fakat bu öykü kurgulanmadı ve tek bir şablona oturtulduğuna nadiren rastlanılan gerçek daima hayalden daha karmaşık, daha dağınık, daha ham ve eğridir.

Gelen sekiz sayfalık mektuba beni sarsan bir fotoğraf da eklenmişti. *Yüz aynı yüzdü*: Yaşlanmış ve yetenekli bir fotoğrafçının elinde asilleştirilmişti. Müller'in şaşkınlık ve o anlık merhamet duygusuyla tekrar tekrar, "Neden huzursuz görünüyorsunuz?" deyişi kulaklarımda çınlar gibiydi.

Deneyimsiz bir yazarın eseri olduğu son derece barizdi: Güzel yazılmış, yarı samimi, sürekli konudan sapmalar ve abartılı övgülerle dolu, duygusal, aşırı kuralcı ve şaşkın; her tür evrensel ya da nihai yargıya meydan okuyan bir mektup!

Auschwitz'deki olayları, ayırım yapmaksızın sadece "İnsan"a bağlıyor, onları kınadığını ve kitabımda sözünü ettiğim diğerleriyle, "gecenin silahlarının karşılarında köreldiği" Alberto'yla, Lorenzo'yla teselli bulduğunu ifade ediyordu: Cümle bana aitti

ama tekrar edildiğinde kulağıma son derece riyakâr ve akortsuz gelmişti. Kendi hikâyesini de anlatmıştı: “Başta Hitler rejimine duyulan genel heyecana kapılarak” daha sonra SA birimine katılacak milliyetçi bir öğrenci birliğine katılmıştı. Daha sonra bu birlikten ayrılmasına pek ses çıkarılmamış, o da mektubuna “Demek ki bu da mümkündü,” diye yazmıştı. Savaş sırasında uçaksavar biriminde görev almış ve şehirdeki yıkımı görünce, savaşa karşı “utanç ve öfke” hissetmişti. 44 Mayıs’ında kimyacı kimliğini (benim gibi) değerlendirmeye aldırabilmiş, Auschwitz’in bunun daha büyük bir benzeri olduğu IG-Farben’in Schkopau fabrikasına atanmıştı. Schkopau’da, bir grup Ukraynalı kızı laboratuvar için eğitmişti. Kızları Auschwitz’deyken tanımış ve doktor Müller’le olan garip tanışıklıklarının ne olduğunu çözememiştim. Kızlarla birlikte Auschwitz’e gidişi Kasım 1944 tarihliydi. O günlerde Auschwitz adı, ne kendisi ne de tanıdığı insanlar için bir anlam ifade etmiyordu. Ama vardığında teknik müdürle (muhtemelen mühendis Faust) kısa bir karşılaşması olmuş ve kendisine “Buna’daki Yahudilere yalnızca en aşağılık işlerin verilmesi gerektiği ve merhametin kesinlikle hoş karşılanmayacağı” bildirilmişti.

Profesyonel yeteneklerimi teyit etmek için beni “Devlet sınavına” tabi tutan Doktor Pannwitz’in emrinde çalışmaya başlamıştı. Müller’in amiriyle ilgili fikri son derece olumluydu. Adamın 1946 yılında bir beyin tümörü nedeniyle öldüğünü belirtiyordu. Buna laboratuvarının organizasyonundan sorumlu olan kişi Müller’di. Sınavla ilgili bilgisi olmadığını belirtmekte ve biz üç uzmanı, özellikle de beni bizzat kendisinin seçtiğini iddia etmekteydi. Olasılık dışı gözükse ama imkânsız olmayan bu habere göre hayatta kalmamı kendisine borçluydum. Söylediğine göre benimle neredeyse eşit iki insan arasındaki gibi bir dostluk kurmuştu. Bilimsel sorunları konuşmuştuk ve bu koşullar altında “salt kötülük için hangi değerli insani niteliklerin yok edildiği” konusunda epey düşünmüştü. Ben böyle

bir sohbeti hatırlamadığım gibi (ki söylediğim gibi o döneme ait hafızam son derece iyidir), söz konusu sohbetin, o çürüme, karşılıklı güvensizlik ve ölümcül tükenmişlik ortamında yapılmış olduğunu varsaymak dahi tamamen gerçek dışıydı. Olsa olsa bir *wishful thinking*¹ ürünü olabilirdi. Belki de bu, pek çok kişiye anlattığı bir senaryoydu ve dünyada buna inanmayacak tek kişinin ben olduğumun farkında değildi. Belki de iyi niyetle, kendini rahatsız etmeyen bir geçmiş kurgulamıştı. Sakal ve ayakla ilgili ayrıntıları hatırlamıyordu ama hatırladığı başka akla yakın olaylar vardı: Kızıl hastalığına yakalandığımı duymuş ve mahkûmlar yaya olarak kamptan götürüldüğünde benim için endişelenmişti. 26 Ocak 1945 tarihinde SS tarafından, ilerleyen Sovyet ordusuna engel olmak için reformcular, yaşlılar ve çocuklardan kurulu Volkssturm'a gönderilmiş ve kendisini şans eseri, cephe gerisine kaçmasına izin veren, yukarıda adı geçen teknik müdür kurtarmıştı.

IG-Farben'la ilgili soruma verdiği cevap, mahkûmların çalıştırıldığı fakat niyetin onları korumak olduğu doğrultusunda idi. Hatta sekiz kilometrekarelik devasa tesislerden mütevellit tüm Buna-Monowitz fabrikasının tek amacının "Yahudileri korumak ve hayatta kalmalarına yardım etmek", onlara hoşgörü göstermeme emrinin de yalnızca bir *eine Tarnung*, yani bir maske olduğuna ilişkin (delice) bir görüş bile ileri sürmekteydi. *Nihil de Principe*², IG-Farben suçlanamaz: Adamım, IG-Farben'in yerine geçen W'nin bir çalışanıydı ve tabii ki aş yenilen tabağa tükürülmez. Söylediğine göre Auschwitz'de kaldığı kısa sürede de, "Yahudilerin katliamına yönelik hiçbir emareyle karşılaşmamıştı." Mantık dışı ve hakaretamiz bir ifade... Ama yabana atılacak gibi değil: O zamanlar, sessiz kalan Alman çoğunluk için olabildiğince az bilmek, dolayısıyla da soru sormamak son

1 İyi niyet içeren, kalpten gelen, öyle istendiği için öyle olacağına inanılan düşünce manasına gelen İngilizce terim. (ç.n.)

2 *Nihil de Principe*: Prens'ten bahsedilmez anlamına gelen bir Ortaçağ deyiimi. (yay.n.)

derece yaygın bir teknikti. O da, güneşli günlerde krematoriumun dumanının Buna'daki fabrikadan alenen görünmesine rağmen kimseden, hatta kendinden bile bir açıklama talep etmemiştir.

Nihai çöküşten hemen önce Amerikalılar tarafından yakalanmış ve birkaç gün süreyle savaş esirlerinin götürüldüğü, kendi ifadesiyle son derece "ilkel donanımlı" bir kampta kalmıştı. Müller o zamanlar laboratuvarında olduğu gibi şimdi yazarken de, *keine Ahnung* halinde, yani hiçbir şeyin farkında değildi. 1945 Haziranı'nın sonlarına doğru ailesinin yanına dönmüştü. Öğrenmek istediğim notlarının içeriği temelde böyleydi.

Kitabımda, Yahudiliğin aşılması, Hıristiyanlıktaki düşmanlarını seveceksin felsefesine yatkınlık ve insanoğluna karşı bir inanç hissetmekte olduğunu söylüyor ve sözlerini, Almanya ya da İtalya'da, benim seçeceğim bir yerde, ama tercihen Riviera'da mutlaka buluşmamız konusunda ısrar ederek bitiriyordu. İki gün sonra firma kanalıyla W'den bir mektup geldi. Özel mektuplarımızla aynı tarihi ve aynı kişinin imzasını taşıması elbette tesadüf değildi. Barışçıl bir ifadeyle hatalarını kabul ettiklerini ve her tür öneriyi kabul etmeye açık olduklarını bildiriyorlardı. Her işte bir hayır olduğunu, bu sorun sayesinde, o günden itibaren bütün müşterilere gönderilecek olan reçinenin formülasyonuna dahil edilecek olan vanadyum naftanatın yararlarının keşfedildiğini belirtiyordu.

Elden ne gelir? Müller *entpuppt* yani kozadan çıkmış ve temizdi. Ne alçak, ne de kahraman bir kişilikti. Belagatı ve iyi ya da kötü niyetli yalanlarını bir kenara koyarsanız, geride sıradan bir insan örneği, körler ülkesindeki tek gözlülerden biri kalıyordu. Düşmanları sevme erdemine atıfta bulunarak beni onore ediyordu: Hayır, bana uygun gördüğü uzak ayrıcalıklara ve kelimenin anlamıyla düşman olmamasına rağmen onu sevemediğimi hissediyordum. Onu sevmiyor ve görmek istemiyordum. Yine de bir ölçüde saygı duymaktaydım zira tek gözlü olmak

pek rahat bir şey değildir. Tembel, sağır ya da alaycı biri değildir ve bu hususta başarılı olmasa da geçmişle hesaplaşmaya çalışıyordu. Eski bir SA'dan daha fazlası beklemek mümkün mü? Kumsal ya da fabrikada karşılaştığım öteki dürüst Almanlarla mukayese ettiğimde durum onun lehineydi: Evet, naziliği yermesinde çekingenlik ve genelleme söz konusuydu ama ideolojiyi herhangi bir şekilde haklı çıkarmaya çalışmıyordu. Karşılıklı görüşme arayışındaydı; bir vicdana sahipti ve bu vicdanı huzurlu tutmaya çalışıyordu. İlk mektubunda "*Bewältigung der so furchtbaren Vergangenheit*", "Geçmişin üstesinden gelmekten" söz etmişti. Sonraları bunun bir stereotip, günümüz Almanyası'nın bir öforizması olduğunu, evrensel bağlamda "naziliğin kefareti" anlamına geldiğini öğrenecektim. Cümledeki *walt* sözcüğü, "alan", "şiddet" ve "tecavüz" sözcüklerinin içinde de yer alır ve yukarıdaki ifadeyi "geçmişin saptırılması" ya da "geçmişte yapılan zulüm" olarak tercüme etmek onu temel mânâsından uzaklaştırmak anlamına gelmez. Yine de ortak zemine sığınma çabası öteki Almanların cakalı aptallıklarından iyiydi: Çabaları beceriksiz, hatta biraz gülünç, rahatsız edici ve hüznünlü olmakla birlikte renkliydi. Hem bana bir çift ayakkabı sağlamamış mıydı?

Serbest olduğum ilk pazar günü, tereddüt içerisinde olabildiğince samimi ve vakur bir cevap yazmaya soyundum. Bir liste yaptım: Beni laboratuvara aldırıldığı için kendisine müteşekkirdim. Pişman olduklarında, yani düşmanlıktan vazgeçtiklerinde hasımlarımı affetmeye hatta sevmeye hazırdım. Aksi durumda, acı verme hissiyatını muhafaza eden bir düşmanı kurtarmayı ya da onunla tartışmayı deneyebiliriz; fakat şunu unutmamalıyız ki görevimiz böyle birini affetmek değil yargılamaktır. Müller'in üstü kapalı bir şekilde fikrimi sorduğu kendi davranışına ilişkin kişisel yargıma gelirsek, bize karşı kendisinin iddia ettiğinden çok daha cesur davranışlar sergilemiş iş arkadaşlarıyla ilgili iki olayı hatırlıyordum. Herkesin kahraman olarak doğmadığını ve herkesin onun gibi, yani dürüst ve silahsız olacağı bir dünyanın

tahammül edilebilir olacağını kabul ediyordum. Ama nihayetinde böyle bir dünya gerçek dışıydı. Gerçek dünyada silahlanıyor ve silahlananlar Auschwitz'ler inşa ediyordu; buna karşılık dürüst ve silahsız olanlar yalnızca onların hayatını kolaylaştırıyor, yollarını açıyordu. Dolayısıyla her Alman, hatta her insanın Auschwitz için bir cevabı olmalıydı ve Auschwitz'den sonra silahsız olmak meşru olamazdı. Riviera'daki buluşma olasılığından söz bile etmedim.

O akşam Müller Almanya'dan telefon etti bana. Bağlantı sorunluydu ve telefonda Almancayı anlamak benim için artık son derece zordu. Sesi yorgun ve kırık, tonu telaşlı ve tedirgindi. Altı hafta sonra Hamsin Yortusu'nda Finale Ligure'ye geleceğini söyledi: Buluşmamız mümkün müydü? Hazırlıksız yakalanmışım ve olur dedim. Ama gelişiyile ilgili ayrıntıları önceden bildirmesini rica ettim ve artık lüzumsuz olan mektubumu bir kenara attım.

Sekiz gün sonra Bayan Müller'den, altmış yaşındaki Doktor Lothar Müller'in beklenmedik ölümünün haberi geldi.

Karbon

Okuyucu bu kitabın bir kimya çalışması olmadığını artık farkına varmış olmalı. Ben o kadarına cüret edemem, *ma voix est foible, et meme un peu profane*.¹ Belki kısmen öyle görülebilecek olsa da bu bir otobiyografi de sayılmaz. Fakat her yazı, hatta insana ait her eser belli sınırlar ve simgeler çerçevesinde bir otobiyografi değil midir zaten? Bu sebepten her kitap, bir tarih kitabı sayılabilir.

Bu, meslek yaşamının sonuna yaklaşan ve sanatı artık yerinde saymaya başlayan herkesin anlatmak istediği türden, bir mesleğe ve yenilgilerine, zaferleriyle sefaletine dair bir mikrotarih kitabı sayılır (ya da olması düşünülmüştür). Yaşamının bu noktasına gelmiş hangi kimyacı, Periyodik Tablo ya da devasa Beilstein veya Landlot dizinleri karşısında kendi mesleki geçmişinin hüznünlü yenilgileri ya da kazançlarını hatırlamaz ki? Bir kitabı karıştırmak bile yeterli olur. Anılar dötrnala üşüşürler bir anda: Aramızda hayatlarını bromo, propilene, NCO kümesine ya da glutamik aside adanmış olanlar var. Her kimya öğrencisi, herhangi bir ders kitabını açtığında, sayfalardan birinde, belki de tek bir satırda, bir formülde ya da hatta tek bir kelimede, o an idrak etmese de kısa sürede belki bir başarı, belki bir dehşet, bir suç, bir zafer, ya da bir yenilgiyle “çözülecek” bir şifrede geleceğinin yazılı olduğunun bilincinde olmalıdır. Artık genç

---

1 Voltaire'in "Les Pucelle D'Orleans" şiirinden alıntı: "Sesim cılızdır ve biraz da dinsiz." (yay.n.)

olmayan her kimyacı da, o kitaptaki *verh ngnisvoll*¹ sayfayı yeni-
den a tı ında a k ya da tiksinti hissedecek, mutlu ya da mutsuz
olacaktır.

 şte bu nedenle de her bir element, gençken gezilen vadiler
ya da kumsallar gibi, herkese farklı bir şey ifade eder. Burada
tek istisna belki de karbondur: Herkese her şeyi anlatır ve nasıl
Adem kişiye özel bir atamız değilse karbon da kişiye özel bir
element değildir. Olsa olsa, günümüzde hâlâ varsa (neden ol-
masın?), yaşamını grafit ya da elmasa adan   münzevi kimyacı-
lar için farklı ve özel bir anlam taşıyabilir. Kalan günlerimde ye-
rine getirmem gereken bir borcum vardı: Karbona olan borcum.
Ya amımın fazla bir değerinin bulunmadığı bir yerde ve bir
anda ısrarla hayalini kurdu um ilk edebi r yam karbonla, ya a-
mın temel elementi ile ilgiliydi: Bir karbon atomunun hikâyesini
anlatmak istiyordum.

 Belli bir  karbon atomundan bahsetmek doğru mudur?
Kimyacılar bu konuda   phecidir, çünkü tek bir atomu izole
etme ya da görüntüleme teknikleri henüz (1970) geli tirilmedi.
Ama bu konuyu ele almaya soyundu una göre bu anlatıcı için
hiçbir şüphe söz konusu değil.

Karbon atomu yüz milyonlarca yıldır,    adet oksijen ve bir
kalsiyum atomuna ba lı kalker kayaç formunda yaşamakta.
Ardında uzun mu uzun kozmik bir tarih bırakm  , ama biz bu-
nunla ilgilenmiyoruz. Onun için zaman kavramı bulunmuyor ya
da daha doğrusu, bu  y  de olduğu gibi y zeyeye yakın bir yerle-
re yerle ikse, günlük ya da mevsimsel, aheste sıcaklık değişim-
leriyle sınırlı bir zaman kavramı söz konusu. Monotonlu unu
dehşet duymadan d   nemeyece imiz varoluşu, insafsız bir
sıcak ve soğuk değişimi ile yani biraz dar ya da biraz geniş (ama
hep aynı frekanstaki) salınımlarla sınırlı: Muhtemelen onun için
canlı, Katolik cehennemine layık bir mahkûmiyet.  u  na kadar
karakterimize geçmiş zamanlar değil, anlatıcının zamanı olan

1 Alm. U ursuz. ( .n.)

şimdiki zaman uygun görüldü çünkü bu atom, termik ajitasyonun ılımlı ürpertilerinin yalayıp geçtiği ebedi bir şimdiki zamanda donup kalmış.

Anlatıcının şansına, zira koşullar farklı olsaydı hikâye burada son bulurdu, atomumuzun yer aldığı kalker tabaka yüzeyde, insanoğlunun ve kazmasının (kazmayı ve çağdaş çeşitlerini onurlandırmalıyız; onlar, elementlerle insanoğlu arasındaki milyon yıllık diyalogun en önemli aracısı oldular) ulaşabileceği bir noktada bulunuyor: Anlatıcı olarak gelişigüzel biçimde 1840 olarak belirlediğim herhangi bir zaman kesitinde, bir kazma darbesi onu koparır ve kireç fırınına doğru değişkenlerin dünyasına fırlatır. Burada anlatmayacağımız, pek de parlak bir geleceği olmayan kasiyumdan ayrılana kadar kızaran atomumuzsa kendisine eşlik eden üç oksijenden ikisine yapışmış halde bacadan çıkar ve havayla tanışır. Hareketsiz yaşamı bir anda kargaşaya dönüşmüştür.

Rüzgâr tarafından yakalanır, yere çarpılır ve on kilometre yükseğe fırlatılır. Bir şahin tarafından solunur, kuşun ciğerlerine yuvarlanır ama zengin kanına giremediği için dışarı püskürtülür. Üç kere deniz suyunda, bir kere de bir çağlayanın suyunda çözüdür ve yeniden püskürtülür. Rüzgârın önünde sekiz yıl boyunca seyahat eder: Bir yukarıda, bir aşağıda, denizin üzerinde, bulutların arasında, ormanların, çöllerin ve sınırsız buzların tepesinde dolanır durur. Sonunda yakalanır ve organik bir maceda bulur kendini.

Nitekim karbon nev-i şahsına münhasır, fazla enerji tüketmeden kendisiyle bağlanarak upuzun zincirler oluşturma becerisine sahip tek elementtir ve yeryüzündeki yaşam için (bugüne kadar tek bildiğimiz yaşam türü) işte bu uzun zincirler gerekir. Dolayısıyla karbon, canlı maddenin anahtar elementidir; ama canlılar dünyasına girişi, yükselmesi hızlı olmaz ve zorunlu, girift ve ancak son yıllarda açıklanabilmiş (o da kesin değil) bir yol izler. Karbonun hergün düzenli olarak çevremizde, bir yaprağın

yeşerdiği her yerde, haftada milyarlarca ton düzeyinde organikleşiyor olması, ona mucize dememiz için yeter de artar bile.

İki uydusu tarafından gaz halinde tutulan karbonumuz, 1848 yılında rüzgâr tarafından bir üzüm bağına taşındı. Bir yaprağa değme, nüfuz etme ve güneş ışını tarafından oraya sabitlenme şansına sahip oldu. Eğer kullandığım ifade anlaşılmasın ve muğlak geliyorsa bilgisizliğimden değil, bugüne kadar karbon dioksit, ışık ve yeşil bitkiler arasındaki ilişkinin, bu üç kişilik yıldırım hızındaki çabanın henüz nihai bir kesinlikle açıklanamamış olmasından kaynaklanmakta. Belki de daha uzunca bir süre açıklanamayacak. Ne de olsa bu olay, insan eseri diğer ağır ve hantal “organik” kimyadan son derece farklı, zarif ve hızlı, deney yapmayan ve tartışmayan, sıcaklıkları yaşadıkları ortamları aynı olan kız kardeşlerimizin yani bitkilerin iki ya da üç milyar yıl öncesinde “icat edilmiş” bir kimya. Anlamak bir görüntüsünü oluşturabilmek demekse eğer biz, milimetrenin milyonda biri ölçeğinde vuku bulan ve ritmi saniyenin milyonda biri, aktörleri de görünmez varlıklar olan bir *happening*¹’i asla tahayyül edemeyiz. Her sözel betimleme eksik kalacak ve bir diğerini geçersiz kılacak: Şu an için, anlatacaklarım geçerli sayılmalı.

Karbon atomumuz yaprağa nüfuz eder ve sayısız (ama burada gereksiz) azot ve oksijen molekülü ile birleşir. Kendisini aktive eden büyük ve komplike bir moleküle katılır ve aynı anda gökyüzünden, parlak bir güneş ışığı paketi halindeki nihai mesajı alır. Örumceğin ağındaki böcek gibi bir anda oksijeninden ayrılır ve hidrojen ve fosforla (olduğu zannediliyor) birleşerek, uzun ya da kısa önemi yok, bir zincirin içinde, yaşam zincirinde bulur kendini. Tüm bunlar büyük bir hızla, atmosfer basıncı ve sıcaklığında, sessizlik içinde ve bedavadan vuku bulur: Sevgili meslektaşlarım, aynısını yapmayı öğrendiğimiz gün birer *sicut Deus*² olacağız ve dünyadaki açlık sorununu da çözeceğiz.

1 İng. Vaka, olay. (ç.n.)

2 Lat. Tanrı gibi. (ç.n.)

Ancak daha da fazlası, bizler ve mesleğimiz açısından utanç verici, beter bir durum söz konusu: Yaşamın temel maddesi, yetişen her şeyin kalıcı temel gıdası ve etin nihai kaderi olan karbon dioksit, yani şu âna kadar sözünü ettiğimiz karbonun gaz hali aslında havanın temel bileşeni olmadığı gibi, kimsenin farkında bile olmadığı argonun otuzda biri gibi bir oranda bulunan bir “safsızlık”, gülünç bir atıktır. Havadaki oranı yüzde 0,03’tür; İtalya hava olsaydı, yaşamı inşa edebilecek yetenekteki İtalyanlar, örneğin Milano’da oturan, topu topu 15.000 kişi olurdu. İnsan ölçütünde ele alındığında bu durum, ironik bir akrobasi, bir soytarı şakası, anlaması olanaksız bir her şeye muktedir olma-kendini üstün görme çalımından öteye geçmez zira, havamızda sürekli yenilenen bu kirlilik sayesinde var olmaktayız: Biz hayvanlar, biz bitkiler ve dört milyar farklı görüşümüzle, binlerce yıllık tarihimize, savaşlarımız ve utançlarımızla, asaletimiz ve gururumuzla biz, insan türü. Kaldı ki bizim dünya yüzündeki varlığımız geometrik ölçütte gülünesi bir durum haline gelmekte: Yaklaşık 250 milyon ton ağırlığa sahip tüm insanlığın, tüm yeryüzünü örtecek şekilde yayıldığını varsayarsak, “insan” çıplak gözle görülmez bir boyuta indirgenir. Elde edilecek kalınlık ancak onaltı milimetre kadar olacaktır.

Atomumuz artık sisteme dahil oldu: Mimari anlamda bir yapıya ait, kendisiyle tıpatıp aynı olan ve öykünün kurgusu sayesinde ayırt edebildiğim beş arkadaşıyla akraba oldu. Bu son derece güzel, yüzük şeklinde, neredeyse kusursuz altıgen yapı, içinde çözülmüş halde bulunduğu su ile karmaşık bir denge ve alışveriş içinde bulacak kendini. Artık suda, daha doğrusunu söylemek gerekirse asmanın lenfinde çözülmüş halde ve bu çözülmüslük hali, değişime mahkûm olan (daha doğrusu değişimi “arzulayan” diyecektim) tüm maddelerin görevi ve ayrıcalığı. Birileri neden yüzük ya da altıgen olduğunu ya da neden suda çözünebildiğini illaki öğrenmek isterse rahat olsun: Bunlar, öğretimimizin son derece ikna edici bir söylevle cevap verebileceği az sayıdaki sorudan bazıları. Ama burası yeri değil.

Daha açık ifade etmek gerekirse, bir glukoz molekülünün yapısına dahil oldu: Evet, et ya da balık olmakla sonuçlanmayacak olsa da kaderi onu, aşırı bir sorumluluk yani protein yapısının ögesi olma sorumluluğunu yüklemekten hayvan dünyası ile ilk temasına hazırlayacak. Böylece bitkisel sıvıların ağır ritmi ile hareket ederek yapraktan sapına, oradan asma dalına ve en sonunda da gövdeye doğru ilerledi. En sonunda neredeyse olgunlaşmış bir üzüm tanesine ulaştı. Bundan sonrası bağcılarının ilgi alanına giriyor. Bizi ilgilendiren (şansımıza, yoksa sözcük seviyesine indiremezdik) alkolün mayalanma sürecine katılmış ve doğası değişmeden şaraba ulaşmış olması.

Şarabın kaderi içilmekse, glukozun kaderi de oksitlenmektir. Ama hemen oksitlenmedi: İçicisi, beklenmedik bir efora karşı yedek besin olarak onu karaciğerinde bir haftadan uzun bir süre, yumak halinde ve sakın bir şekilde korudu. Takip eden pazar günü beklenen efor harcandı ve adam bir atın peşinde koşmak zorunda kaldı. Altıgen yapıya elveda: Birkaç saniye içinde yumak açıldı ve yeniden glukozla dönüştü. Glukoz molekülü kan akışı tarafından kalçadaki kas lenfine sürüklendi ve burada sert bir şekilde harcanan gücün acıklı habercisi olan iki adet laktik asit molekülüne ayrıştı. Akciğerlerin sabırsızlığı sayesinde gerekli oksijenin sağlanması ve laktik asit molekülünün okside edilmesi daha sonra, birkaç dakika içinde olabildi. Böylece yeni bir karbon dioksit molekülü atmosfere geri döndü ve güneşin asmanın dalına verdiği enerji, önce kimyasal enerji halinden mekanik enerji haline dönüştü, ardından koşu nedeniyle hareket eden havayı ve koşucunun kanını belli belirsiz ısıtan tembel bir ısı halini aldı. Betimlemesi nadiren bu şekilde yapılsa da “Hayat budur işte!” Bir dahil olma, kendi avantajına bir çıkarım yapma, asil güneş enerjisi formundan düşük sıcaklıktaki ısı enerjisi formuna iniş sürecindeki asalaklık... Dengeye yani ölüme götüren bu iniş yolculuğunda hayat bir kovuk sağlar, biz de oraya yuvalanırız.

Yeniden karbon dioksit olduk. Bunun için özür diliyoruz; bu da zorunlu bir geçiş. Başka geçişler hayal edilebilir ya da bulunabilir ama yeryüzünde işler böyle yürüyor; Apeninler'i ve Adriyatik Denizi'ni, Yunanistan'ı, Ege'yi ve Kıbrıs'ı aş, Lübnan'a ulaş ve dans yeniden başlasın. İlgilendiğimiz atom, artık uzun süre içinde kalacağı bir yapıya hapsoldü: Henüz filizlenmiş genç bir sedir ağacının kırılğan gövdesinde bulunuyor artık. Sözünü ettiğimiz evreleri geçti ve ait olduğu glukoz artık upuzun bir selüloz zincirinin bir tesbih tanesine benzeyen bir parçası. Artık kayaların inanılmaz, jeolojik sabitliğinden ve milyonlarca yıldan değil, uzun ömürlü bir ağaç olan sedirlerin birkaç asırlık yaşamından söz ediyoruz. Atomumuzu orada bir yıl ya da beşyüz yıl bırakmak keyfimize kalmış. Yirmi yıl sonra (1868'deyiz) bir ağaçkurduna bırakalım bu işi. Türünün kör ve kronik oburluğuyla yuvasını gövde ile kabuk arasına kazmış. Delerek büyümüş, o büyüdükçe tüneli de genişletti. Nihayetinde bu öykünün öznesini de yuttu ve içine hapsetti. Daha sonra koza ördü ve ilkbaharda çirkin gri bir kelebek halinde çıktı ortaya. Gün ışığının parlaklığıyla serseme dönmüş ve büyülenmiş halde kurumaya çalışıyor. Atomumuz orada, böceğin binbir gözünden birinde ve onun yönünü bulabilmesi için ilkel görme yetisine yardımcı oluyor. Böcek döllenecek, yumurtalarını bırakacak ve ölecek: Minik cesedi ormanda ağaçların altında yatıyor, ruhu boşalmış ama kitin¹ kabuğu, neredeyse yok edilemez olduğundan uzun süre dayanıyor. Kar ve güneş, etki etmeden geçiyorlar üzerinden: Ölü yapraklar ve toprakla kaplı ve artık incecik bir zar, bir "şey" haline dönüştü, ama atomların ölümü, bizden farklı olarak geri dönüşü olmayan bir ölüm. Ve işte buyrun, ormanın her yerde bulunan, yorulmaz ve görülmeyen minik gagalar, humus mikroorganizmaları koyulmuş işe. Artık kör olan gözleriyle kabuk yavaş yavaş parçalanıyor ve eski-içici, eski-sedir, eski-sap yeniden havaya karışıyor.

1 Eklembacaklılar tarafından dış iskeletin kurulmasında kullanılan karbonhidrat. (ç.n)

Onu dünyanın çevresini tam tamına üç kere kat etmesi için 1960 yılına kadar kendi haline bırakalım ve bu aranın insan ölçütünde bu kadar uzun olmasına aldanmayalım; aslında ortalamadan daha kısa. Her iki yüzyılda bir, artık sabitleşmiş halde donmadıysa (kalker, fosil karbon, elmas ya da plastik bir madde içinde) her karbon atomu fotosentezin dar kapısından geçerek yaşam döngüsüne birçok kere girer çıkar. Başka kapılar var mı? Evet, insan tarafından yaratılan bazı sentezler var; üretken insanın yüceliğinin göstergesi olsalar da, göz ardı edilebilir sayıdalar. Yeşil bitki dünyasındakilerden bile dar olan kapılar bunlar. Bugüne kadar bilinçli ya da bilinçsiz, insanoğlu bu alanda doğa ile rekabete girişmedi yani havanın karbon monoksidinden beslenmesi, örtünmesi, ısınması ve diğer yüzlerce ihtiyacı için gerekli karbonu elde etmeye zorlamadı kendini. Yapmadı zira ihtiyacı olmadı: Devasa boyutlarda organikleşmiş ya da indirgenmiş karbon rezervleri buldu ve hâlâ bulmaya devam ediyor (ama daha ne süreyle bulabilir bilinmez). Bitki ya da hayvan dünyalarının yanı sıra, bu rezervler fosil karbon ya da petrol yataklarından oluşuyor. Ama bunlar da uzak tarihlerde vuku bulan fotosentez eylemlerinin mirası. Dolayısıyla fotosentezin, hem karbonun canlı hale gelmesi hem de güneş enerjisinden kimyasal olarak yararlanılması için tek yol olduğu söylenebilir.

Bu son derece keyfi öykünün aslında gerçek olduğunu belirtmeliyim. Sayısız öykü anlatabilirim, hepsi de doğru olacaktır: Geçişlerin doğası, düzeni ve zamanı açısından temelinde doğru sayısız öykü. Atomların sayısı o kadar fazladır ki, kapris olsun diye uydurulan herhangi bir öyküye uyacak bir atom daima olacaktır. Çiçeklerde renk ya da koku olan karbon atomlarının, miniminnacık yosunlardan kabuklulara, bunlardan giderek daha iri balıklara geçen ve sonunda deniz suyuna karbon monoksit olarak karışan atomların sayısız öyküsünü anlatabilirim. Tümü de, bir avcının bir başkası tarafından avlandığı, diğerlerinin arşivdeki belgelerin sararmış sayfalarında ya da ünlü bir ressamın

tuvalinde süslü bir yarı-sonsuzluğa ulaştığı ya da bizi meraklandırmak için bir polen taneciği olarak kayaçlarda fosil izleri bırakan, hatta her birimizin doğma nedeni olan insan tohumu formunda düşerek zarif bir ayrılma, çoğalma ve birleşme sürecinden geçen gizemli habercilerin, ebedi ve ürkütücü bir atlıkarıncaya benzeyen yaşam ve ölüm döngüsünün bir parçası olurlar. Ama ben sadece bir tane daha anlatacağım: En gizli öyküyü... Baştan beri temasının umutsuz, araçlarının yetersiz ve olayları sözcüklerle giydirme mesleğinin özünde bir kandırma olduğunu bilen biri olarak, sakınarak ve alçakgönüllülükle anlatacağım.

Ve işte, karbon bir bardak süt içinde tekrar aramızda. Son derece uzun ve karmaşık, ama her bir halkası insan bedeni tarafından kabul gören bir zincirin içinde yer alıyor. Yutuluyor ve her canlı yapı, canlı kökene sahip diğer maddeler tarafından vahşi bir güvensizlikle karşılaştığından, zincir titiz bir şekilde parçalanıyor ve parçaları bir bir ya kabul görüyor ya da dışlanıyor. Bir tanesi, artık kalbimizde özel bir yer edinmiş olan bağırsak eşliğini aşıyor ve kan akışına katılıyor: Göç ederek bir sinir hücresinin kapısını çalıyor, içeri giriyor ve burada bulunan başka bir karbonun yerine geçiyor. Bu hücre bir beyine, bu yazıyı yazan kişinin beynine, yani bana ait ve söz konusu hücre ve içindeki söz konusu atom, henüz kimselerin tanımlayamadığı devasa bir miniskül oyun sayesinde benim yazmamı sağlamakla görevliler. İşte bu sayede tam da bu anda, labirentimsi bir evet ya da hayır dokusu dışında elim kâğıt üzerinde belli bir şekilde hareket etmekte, birer harf haline gelen bu işaretleri yapmakta. İki enerji düzeyi arasındaki yukarı ve aşağıya doğru bir çift sıçrayış elimi yönlendiriyor ve kağıda bu noktayı koyuyorum: Bunu.

Periyodik Tablo, 20. yüzyıl İtalyan edebiyatının dünyaca ünlü yazarı Primo Levi'nin Auschwitz toplama kampından önceki ve sonraki yıllarını anlattığı otobiyografik öykülerinden oluşuyor. Türkçede ilk kez yayımlanan ve Levi'nin berrak bir üslupla anlattığı öyküler, yazarın ait olduğu İtalyan Yahudi cemaatinin kültürüne, ırkçılığın neden olduğu yabancılaşmayla geçirdiği buhranlı öğrencilik yıllarına ve İkinci Dünya Savaşı'nda onu Auschwitz'e kadar götürecek koşullara edebi bir ışık tutuyor. Levi'nin Mussolini İtalyası'nda toplumsallık ile bireysellik, bilinç ve bilinçaltı, ideal ve gerçek arasında bölünen yabancılaştırılmış bir bireyin yaşadıklarını kimyasal metaforlarla anlattığı, dostluk ve dayanışmayı temel alan bu kitabı 2006 yılında İngiltere'deki Kraliyet Bilim Enstitüsü tarafından en iyi bilim kitabı kabul edilmiştir.

Levi'nin bir kimyager olarak maddeye, bir insan olarak da manaya erişmek için çıktığı arayışta bulduğu kişisel ve entelektüel unsurlar, okuyucuya hem insana hem de doğaya dair eşsiz bir hazine sunuyor.

